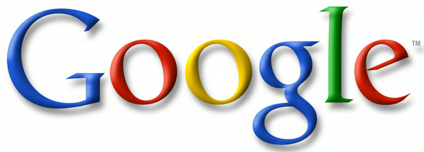

VADERLANDSCH

WOORDENBOEK.

I. DEEL.

J. Allart, excudit.

VADERLANDSCH WOORDENBOEK;

DOOR

JACOBUS KOK.

EERSTE DEEL.

AA — AD.

TWEEDE DRUK.

MET KAARTEN, PLAATEN en POURTRAITTEN.

TE AMSTERDAM, BIJ
JOHANNES ALLART.
MDCCLXXXV.

BERICHT

VAN DEN

UITGEEVER.

Ziet hier, waarde Landgenooten, het EERSTE DEEL van den TWEEDEN DRUK des VADERLANDSCHEN WOORDENBOEKS. Heeft de Schrijver van het zelve, bij de eerste uitgave, het geluk en genoegen gehad, dat deeze zijn arbeid de algemeene goedkeuring van weldenkende en kundige Vaderlanders wegdroeg, en hij de eerste Deelen ras zag uitverkogt; wij twijffelen niet, of deze TWEEDE UITGAVE zal met die zelfde graagte ontvangen worden. Dit is ten minste zeker, dat mijn oogmerk is, dit alleronmisbaarste werk, voor ieder een, op nieuws, verkrijgbaar te doen worden. — Uit de afgifte van dit eerste Deel, zal ieder kundig Leezer zien, dat door mij kosten noch moeite gespaard zijn, om een werk van die waardij zo wel uitgevoerd ten voorschijn te doen komen als mooglijk is; en door de bijgevoegde Plaaten en Pourtraiten, wel is waar, kostbaarder, maar ook tevens luisterrijker en interessanter te maken.

Van den Inhoud deezes Werks behoeft hier niets gezegd te worden. Zij, die daar van nog onkundig zijn, verzoeken wij alleen, een der Deelen te doorbladeren, en het zelve artikelsge-

wijze te vergelijken bij andere WOORDENBOEKEN, waarmede hunne Boekerijen reeds voorzien zijn. Hier door zullen zij ras overtuigd worden, dat in de reeds uitgegeevene Deelen, niet alleen eene groote meenigte Artikelen gevonden wordt, die men in andere te vergeefsch zoekt, maar dat ook de zulke, welke in dit Werk voorkomen, meer uitgewerkt, en vollediger zijn, dan in andere, en dat het gefchiedkundige, ons Vaderland betreffende, daarin vervolgd is, tot op dezen tijd.

Het XIII. Deel, 't welk reeds is afgedrukt, en, zo fpoedig de Plaaten in gereedheid zijn, met de KAART VAN GELDERLAND, zal worden uitgegeeven, zal op nieuws ten bewijze ftrekken van des Schrijvers aanhoudenden lust en ijver, om dit Werk zo volledig te maaken als mooglijk is.

De Lijst der Inteekenaaren, op deezen nieuwen druk, zal, in een der volgende Deelen geplaatst worden.

VADERLANDSCH
WOORDENBOEK.

A A.

Aa, of Aha, een woord, 't welk, in de oude Duitsche taal, eene *Rivier*, *Riviertje*, *Vloed*, *Stroom*, *Beek* of *Water* betekent: dus heeft men in *Duitschland*, onder anderen, de *Swarts*, of *Schwartz-Aa*, of *Aha*, dat zo veel zegt, als het *Zwarte Water*. Meer andere, door mijnen voorganger HALMA gemeld, doch die, naar mijne gedachten, tot dit bestek niet behooren, achterlatende, noemen wij hier liever de volgende:

Aa, of Aha, een *Riviertie*, 't welk zijn oorsprong heeft in 't *Zuidwester* gedeelte van 't Bisdom *Munster*, bijna twee mijlen ten Z. W. de Stad *Coesveld*, loopende door 't Stedeke en 't Rechtsgebied van *Ahuis*, *Boekholt* en 't *Graafschap Zutphen*; vervolgens, tusschen 't Stedeke *Anholt* en *Burgh*, in den *ouden Tysel* vallende, of digt by de Stad *Doesburg*, zig ontlastende in den *Tysel*. — Nog is 'er eene andere

Aa, of Aha, omtrent *Groningen*, aan wiens rechter Oever die Stad gebouwd is; deeze rivier begint, in 't opperste gedeelte van *Drenth*, een weinig boven 't Dorp *Westrop*, in eenen zandigen grond, en loopt van daar, met eenen krommen stroom, N. N. W. naar *Groningen*, ter lengte van agt uuren. Eertijds veréénigde zig deeze Rivier, één uur van daar, met de *Hunsingis*, doch nu binnen de muuren van gemelde Stad, met welke zij, door wonderlijke bogten, door de *Marnamaner* of *Marmershaven*, nu de *Lauwer-Zee* genaamd, zig in de *Noord-Zee* ontlast.

Zie ALTINO, *Belgii Inferior. Descr.* Tom. I. p. 3.

Aa, ook wel de *Kalte Aa*, of *Aha* (het koude water) ge-

naamd, een klein Riviertje, 't welk zijn oorſprong neemt in 't Westerdeel van 't Bisdom *Munſter*, bijna drie uuren ten W. de Stad *Coesveld*, loopende mede door 't Stedeke en 't gebied van *Ahuis*, doch onderſcheiden van 't voorgemelde; vervolgens ſtroomt het door 't Landſchap *Twenth*, voorbij het Stedeke *Goor*, en niet verre van daar, in een ander Riviertje, de *Regge* genaamd, vallende, ſchiet het verder N. N. W. door 't Drostampt *Zallant*, niet verre van *Ommen*, alwaar het in de *Vecht* valt.

Zie RAIJ, *Geographiësch Woordenb.* p. 1.

AA, een ander, insgelijks een klein Riviertje, in *Nederland*, en wel in de Provintie *Overijsſel*, welk zijnen loop neemt door *Zwolle*, ontvangende aldaar 't zo evengemelde *Riviertje de Vecht*, en ſtroomt van daar voorbij *Hasſelt*; een weinig verder draagt het den naam van 't *Zwarte Water*, loopende voorbij *Zwart-Sluis*, en zig in de *Zuider Zee* ontlastende.

Ibidem.

AA, doorgaans bekend bij den naam van de *Steenwijker Aa*, welke ontſpringt in 't Westergedeelte van 't Landſchap *Drenth*, en loopt door 't N. W. van de Provintie *Overijsſel*, voorbij *Steenwijk*, en daarna door *Blokzijl*, in de Zuider-Zee. Zij draagt ook wel den naam van de *Blokzijler Aa*. In 't Jaar 1758, op den 14 van Julij, deedt de *Raad van Staate* eene ernſtige waarſchuwing, tegen 't toedammen van dit *Riviertje*.

Zie *Nederl. Jaarb.* 1758, bl. 885.

AA, eene andere Rivier van dien naam, welke zig bij de Stad *Breda*, eigenlijk *Breed' Aa* genaamd, veréénigt met eene andere, *Mark* of *Mercke* genaamd; hier door ruimer geworden zijnde, heeft zij ook den naam van *Breede-Aa* gekreegen, en dien aan de Stad, zo evengemeld, medegedeeld. Door de gemelde verwijding, eene bekwaame bevaarbaare Rivier geworden zijnde, gaan de Scheepen, langs haare boorden, tot aan de *Ginneke* toe. — Hooger op naar *Hoogſtraten*, draagt zij den naam van de AA: nederwaarts, en in de gemelde Stad, dien van de *Mercke*; ook word ze van eenigen (met het koppelwoord) *Merk-Aa* genoemd. Wat het geſchiedkundige aangaat; toen de *Spanjaarden*, onder

't

't gebied van *Anbr. Spinola*, Ao. 1624-1625, de Stad *Breda* zeer streng belegerd hadden, werd, op beveel van deszelfs Eigenaar, *Prins Maurits*, op Kersdag, 1624, een begin gemaakt, door 't leggen van een Dijk, om de *Mercke* te stoppen, en tien roeden boven *Zevenbergen*, aan de Brabandsche zijde, voorzien met twee Schanzen, niet zonder groote moeite en zwaare kosten; dit werd aangevangen op *Lamsgat*, met oogmerk, om door de gezegde opstopping, de belegeraars tot het opbreeken van 't beleg te noodzaaken, of te doen verdrinken. Te eerder scheen dit te moeten volgen, omdat, als de Dijk voltooid zoude zijn, de Kom, door Verlaaten en Sluizen, bij springtij, of andere hooge Vloeden, kon vermeerderd worden Doch toen deeze arbeid bijna voltooid was, en de gehoopte uitwerking verwacht werd, kwam 'er, op den 23 Febr. 1625, zulk eene geweldige aanperzing van water, dat 'er meer dan twee roeden van den Dijk wegspoelden; 't welk eene aanmerklijke diepte maakte. Geen moeite werd 'er ontzien, om dit te herstellen; maar de aanhoudende hevige stormwinden, en de kracht des waters, door dezelve voortgestuwd, veroorzaakten onöverkomelijke verhinderingen: zo dat men zig genoodzaakt vond, den arbeid te staken, en het water zijnen ouden loop te laaten behouden; waarop dan ook de *Stad* (zo als onder 't Art. BREDA zal gezegd worden) in de magt der Spaanschen kwam.

Zie RAIJ, MORERI, AITZEMA, *Zaken van Staat*, enz. I. Deel, fol. 324, 396; *Leven van Maur.* fol. 76; HASSELT, *Hist. de Brab.* p. III. en WASSENAAR, *Hist. Verhaal van 't Jaar* 1625, p. 117.

Behalven deeze vindt men nog eenige andere *Beekjes* en *Rivieren*, in *Nederland*, die den naam van AA. draagen: als, *de oude en wijde Aa*, *by Leiden*; *Havelter-Aa*, omtrent *Bijlen* en *Meppel*, *de Friesche Aa*, omtrent *Almeloo*, tusschen *Wijnden* en *Blankemeer*. Nog zijn 'er de

AA, omtrent *Borken*, lopende bij *Westphalen* in den *Tssel*. — AA, bij *Boekholt*. — AA, tusschen *Bentheim* en *Burgsteinfurt*. — AA, tegen over *Emsbuiren*, lopende in de *Eems*. — AA, door *Munster*, mede in den *Eems* lopende. — *Olde* of *Pe-*

Pekel AA, boven *Blijham.* — *Mosfel* AA, bij *Wedde*, vallende in de *Ruite* AA. — AA, lopende uit de *Peele*, door *Helmond*, naar '*s Hertogenbosch.* — AA, bij *Turnhout.* — AA, bij *Grevelingen*, en AA, lopende door *St. Omer.*

Zie SMIDS *Schatkamer*, en *andere.*

AA, (*Adolf van der*) en nog een anderen, die den toenaam van *van der* AA droeg, vindt men op de lijst der Tekenaars van 't beruchte *Verbond der Edelen.* — *Adolf van der Aa* was het ook, van wien men vindt aangetekend, dat hij, tot onderstand daar van, beloofd had op te schieten, eene somme van 400 Guldens. Toen men, in 't Jaar 1567, eenen aanslag op *Walcheren* op 't oog had, welke toevertrouwd was aan *Jan van Marnix*, *Heere van Thoulouze*, Broeder van den vermaarden *St. Aldegonde*, boezemvriend des Prinsen van *Oranje*, had de gemelde Heer van *Thoulouze* zamengespannen met *Adolf van der Aa*, die, tot deezen aanslg, volk te *Antwerpen* had aangenoomen: dat, echter, zo bedekt niet had kunnen geschieden, of de Regeering had 'er de lucht van gekreegen: waar door dezelve te niet liep, en hij, door *Alba*, 'er om gebannen werd. Volgens ROUCK en BUTKENS, was hij uit een Adelijk *Brabandsch Geslacht* afkomstig, doch onderscheiden van een ander *van der* AA, gelijk kennelijk is uit het onderscheid der Wapenen; zijnde het Wapen van dit geslacht een Schilds-Schaakbord, met roode en witte Ruiten, hebbende een zwarte Merle op een wit Veldje in den regter hoek; daar het ander een *wit Bourgondisch Kruis op een rood Veld* heeft. Deze *Adolf*, Zoon van *Johan*, Schildknaap en Schout te *Mechelen*, was gehuwd aan *Sophia van Nispen.* De Heer TE WATER bericht ons, dat hij het *Verbondschrift der Edelen* mede onderteekend heeft; als mede, dat hij, in den slag van *Jemmingen*, den 21 van Junij 1568, gesneuveld is.

Zie J. W. TE WATER, *Historie van 't Verbond*, II. Deel. bl. 135.

Nog vindt men melding gemaakt van eenen Kapitein *van der* AA, die sneuvelde voor *Geertruidenberg*, 1589; en van eenen anderen, onder de Lijfwacht van Prins *Maurits*, in 1600.

Zie WAGENAAR, *Vaderl. Hist.* VI. Deel, bl. 124, 224, 255. 'S GRAVEZANDE, *Tweede Eeuwfeest der Middelburgsche Vrijheid*, bl. 65. VAN LOON, *Penningk.* I. Deel, bl. 405-414.

AA,

I. D! pl. II.

AA, (*Filips van der*) is, naar mijne gedachten, de persoon, van wien men in 't beleg van *Alkmaar* zo veel gewag vindt, en was dezelfde, die, na dat de Roomschgezinden, in 't Jaar 1579, eenige beweeging te *Bommel* veroorzaakt hadden, door 't inbrengen van Krijgsvolk, hen wist tot bedaaren te brengen. Gemelde TE WATER zegt, dat hij was Burgemeester te *Mechelen*; dat hij mede een der *Teekenaars van 't Verbond der Edelen* was, na dat hij, in 1572, uit *Mechelen* gebannen, in Augustus aldaar te rug was gekomen, en zig, met *A. van Dorp*, van die Stad voor *Oranje* verzekerd had. Zijne bedrijven in 't Noorderkwartier zijn, ter aangeweezen plaatze, bij BOOMKAMP te zien. —— In 't Jaar 1575, werd hij Bevelhebber te *Gorkum*, en verrichtte te *Bommel*, het geen zo even gezegd is. — Ook was hij tegenwoordig bij de Begraafenis van den Prins *Willem den I*, die hem zeer beminde. —— In 't Jaar 1541, zoude hij in den Egt getreden zijn met *Clara des Baries*.

Ibid. bl. 137. BOOMKAMP, *Beschrijving van Alkmaar*, bl. 206-259. *Vaderl. Hist.* VII. Deel. bl. 299. BOR, XI. Boek, bl. 38.

AA, (*Gerard van der*) Zoon van *Jan*, Ridder, en van *Katharina van Barneval*, Vrouwe van *Opeluwe*, *St. Peters Wolawe* en *Drugenaude*, had ter Vrouwe *Petronella van der Laan*, bij welke hij, behalven eene Dogter *Maria*, nog eene andere verwekte, *Anna* geheeten, die zig naderhand in 't Huwelijk begaf met *Jacob van Duivenvoorde*, Heer van *Obdam*, uit welk Huwelijk voortsproot *Nikolaas van der Aa*, Kolonel in 's Prinsen dienst, gehuwd aan *Margriet Hoeffman*, Vrouwe in *Kletdaal*, *Artslaar*, *Stoovers* en *Kouwenstein*. Deeze hun eenige Zoon, *Gerard van der Aa*, Heer van *Zevender en Stoemwinkel*, in 1627 getrouwd met *Theodora*, Dogter van *Johan van Duivenvoorde* en van *Maria van Voerst*, overleed, als de laatste van deezen tak, in 1632. *Gerard*, van wien wij hier eigenlijk spreeken, is niet alleen een der *Teekenaars van 't beruchte Verbond* geweest, maar ook altoos een getrouw aankleever van hetzelve. Op de *afbeelding* van de Lijkstaatsie van Prins *Willem den I*, ziet men hem de Baniere en Wapenen van *Vianen* draagen. Verder vindt men van hem niets, dan dat hij overleed in 1604.

Verscheidene Vrouwen, uit dit geslacht gesprooten, zullen ons elders te vooren koomen.

Zie VAN LEEUWEN, *Batavia III.*, bl. 1157.

AA; (*Isbrandt van der*) men vindt zijnen naam op 't Register der Schepenen der Stad *Utrecht*, in 't Jaar 1402, gemeld, en in 't daarop volgende Jaar, als een der Hoofdmannen, van de tweede Batailje, die uittrokken tegen den Heer van *Arkel*, in 1404 en 1406 weder als Schepen, en 1408 als Raad en Hoofdman der Koorenkopers; in 1410 werd hij weder als Schepen aangesteld, en twee Jaaren daarna als Raad en Burgemeester; doch in de twisten, in 1413 in die Stad ontstaan, is hij, als mededeelgenoot, der Stad uitgezet, welk vonnis 1415 andermaal bekragtigd werd.

Zie 't Art. UTRECHT, BURMAN, *Utr. Jaarboeken*, I Deel.

AA (*Floris van der*) was een van hun, welke mede de hand leenden tot het gevangen neemen van Heere *Jan van Arkel*, in 't Jaar 1415. *Gerrit van Strijen*, Heer van *Zevenbergen*, was het hoofd der Zuidhollandsche Edelen, die zig hier op hadden toegelegd; welke *van Strijen* hier voor, van Hertog *Willem*, 4500 Fransche Kroonen genoot; aan *van der Aa*, en anderen, werd mede eene goede somme toegelegd.

Vaderl. Hist., III. Deel, bl. 389.

AA, (*Gerard van Renesse*, Heer van der) werd, in den Jaare 1609, door de *Staaten des Lands van Utrecht*, in plaatze van den Heere van *Berckel*, als gekommitteerde gezonden naar 's *Hage*, op de handeling van het Bestand.

Ibid, IX. Deel, bl. 435.

AA, (*Adriaan van der*) een Godgeleerde van *Keulen*, en vermaard in die weetenschap, stierf met roem in zijne Pastorij te *Noordwijk*, 11 Augustus 1640.

Oudh. van Rhijnl., bl. 206.

AA, (*Willem van der*) Burgemeester en Vroedschap der Stad *Rotterdam*, en wel in die voor veele Regenten noodlottige Jaaren 1672 en 1673. Sterk liep deeze Heer, even als *Jan Pesser*,

Adriaan

Adriaan Vroeze en de Penfionaris *de Groot*, bij 't gemeen in 't oog. Sommigen van hun werden op 's Heeren ftraaten gefcholden en gedreigd, als men ter gemelde plaatze fterk aanhield op 's Prinfen verheffing. In een geduchter oproer aldaar, werd het huis van de Vroedfchap *Zonnemans*, (die de Stad had weeten te ontkomen) ten deele geplonderd, daar wel eenig onderzoek na gedaan werd, maar niets op volgde; gelukkig ontflipte *van der Aa* 't oog der woedende *Hagenaars*, die anders hem, even fchandelijk als de *de Witten*, zouden hebben omgebragt.

Vaderl. Hift. XIV. Deel, bl. 77, 114, 176, 222.

AA. (*Peinfe van der*) zie PEINSE *van der Aa*.

AA, of AADE, ook wel *ter Aa* en *ter Aade*, is een Dorp aan de Westzijde van de Vecht, in 't Sticht *Utrecht*, aan een water de *Aa*, of *Aade*, bijna drie uuren gaans van de Hoofdftad van 't gemelde Sticht, niet verre van, en bijna tegen over *Nieuwerfluis*, en 't Dorp *Breukelen*; de Predikant behoort onder de Clasfis van *Utrecht*.

Zie CORTGEEN, *Stichts Cronijkje*, bl. 106.

AA, of AADE, (*'t Huis ter*) een zeer oude Heerlijkheid, Slot, of Adelijk Huis, was reeds bekend, ten tijde van Keizer *Otto den Eerften*, bijgenaamd *de Groote*, in 't Jaar 953; het lag in 't Sticht van *Utrecht*, bij het zo evengemelde Dorp *ter Aa*. Voortijds ftond dit *Slot*, of *Huis ter Aa*, op eene andere plaats, doch niet verre van die, waarvan SMIDS ons een afbeelding in ruïne vertoond heeft. Het behoorde, gelijk ook *Loenen*, ten tijde der regeeringe van gemelden Keizer *Otto*, aan Graaf *Otto*: maar deeze zig tegen de Keizerlijke Majefteit vergrijpende, werden alle zijne goederen verbeurd verklaard, en *Loenen* aan Bisfchop *Balderick* gefchonken. In oude brieven en aantekeningen, vindt men menigmaal, lang voor 't Jaar 1000, van dit Huis *ter Aa* gewag gemaakt; in fommigen van die wordt het ook wel *Aha* genaamd. Op de gemeene dagvaart der Heeren Staaten des Lands van *Utrecht*, op den 27 October 1536, werd dit Huis verklaard te behooren onder de vrije Riddermatige Hoffteden. — Van dit Gebouw vertoonde zig deszelfs ruïne, in 't Jaar 1704, aan den

Oudheidkundigen L. SMIDS, van vooren met een ontoeganklijk Plein, hebbende nog ter rechterhand een ringmuur, en van vooren, aan de flinker zijde, tot op de helft, een ftuk muurs; doch op de zijde aan de flinkerhand, was gemelde ringmuur geheel omver gevallen; op 't einde, of op de flinkerzijde naar *Breukelen*, was een nog overeindftaande helft, of doorfnede, van een agtkanten Toren, aan de zijde van 't Plein met zeer doorgaande venfteren: zijnde van binnen, beneden aan den grond, nog eenige uithoeken van een laag gewelf. Deze toren was, door een Gracht, toen reeds met ruigte bewasfen, gefcheiden van een vierkanten Brug, van vooren opgefcheurd, doch aan de andere drie zijden geheel en toegeflooten. De volkomenfte afbeelding daar van is die van *Rochman*, gedaan in 1646 en 1647, waarop hetzelve met twee Gevels verbeeld word. De aftekening van *J. Goeree*, vinde ik ruimer en uitgebreider, dan die van *Smids*. —— Doch al wat de tijd aan gemelden *Kochman* had overgelaten, is door den moedwil der Franfchen, in 't Jaar 1673, vernield. Eenigen tijd te vooren behoorde het aan 't geflacht van *Renesfe Moerment*, uit welk geflacht Jonkheer *Reinaud Abram van Renesfe*, Heer van *ter Aa*, 'er noch in de Ridderfchap van gekend word.

Zie CORTGREEN *Chron.*, bl. 106. M. SCHOOK, *Belg. Fad.* SMIDS *Schatkamer*.

AA, of AADE, is de naam van een *Riviertje* in *Braband*, ontftaande uit het Moeras de *Peel*, bij de grenzen van *Opper-Gelderland* en 't Graaffchap *Hoorne*, loopende door *Helmond* en *'s Hertogenbofch*; hier vereenigt het zig met den *Dommel* en de *Diefe*, volgens GUICIARDYN *Deefe*, of volgens OUDENHOVEN *Dijfe*, en fchiet eindelijk, twee uuren gaans verder, langs de Vesting *Crevecœur*, in de Maas: De *Aa* en de *Dommel* loopen beide door de Stad *'s Hertogenbosch*; de *Dommel* met vier, en de *Aa* met twee armen, en komen in de Stads Haven uit. De *Dommel* is de fnelfte ftroom, in de gantfche *Meijerij van den Bosch*, daar naaft de *Aa*; beide ontlasten zig in de *Maas*.

Zie RAIJ, p. 2. GUICIARD. fol. 15, 105. OUDENHOVEN *Bef. van den Bosch*, bl. 9.

AA, (*Oud*) was wel eer een Heeren Huis boven *Breukelen*, aan

aan de *Vecht* bij 't Zandpad, rondsom in 't water geleegen, van vooren door een hangend Toorentje, tusschen twee Gevels, kenbaar; door *Rochman* is 't zelve wel eer in Teekening en Prent gebracht, namenlijk van achteren omtrent de Brug en den ingang van het Heeren Huis. Reeds in 't Jaar 1708, was dit eene Boerebruiker, toebehoorende aan den Heer van *Bonenge*, eigenaar van 't gemelde Huis *ter Aa*.

Aa, (*Oud*) van het Huis, dat mede deezen naam zoude draagen, en geleegen zijn bij *Leiden*, is in Prent, volgens de aftekening van *H. Schouten*, in 't licht gebracht, doch tot nog toe vind ik 't zelve nergens gemeld. Eerder zou ik gelooven, dat hier door het Dorp *Aade*, of *Oud-Aade* verbeeld word, waar van gewag gemaakt is in de *Kerkelijke Oudheden van Rhijnland*, bl. 318. Rondsom gemelde Stad heeft men verscheide plaatsen, die, den naam van de *Groote Aa*, *Oud Aa*, en andere dragen, waar van 'er sommigen, voorheen uitgeveend, reeds weder droog gemaakt zijn.

Aacht, of Aagt, (*St.*) is de oudste naam, welken het Stedeke *Beverwijk* plagt te draagen; men vindt den oorsprong en reden daar van in de beschrijving van *Beverwijck*.

Zie w. procurator, a. matthei *Analecta*, menso alting *Frisia*.

Aachtenkerk, of *Aegtenkerk*, is een Heerlijkheid en Dorp, gelegen Zuidwaards van 't gebied van *Domburg*, versierd met een goede Kerk en Tooren. De Kerk, waarin een gedenkteken van wit Marmersteen, voor den Heere *Henrik Thibaut*, Ridder van *St. Michel*, in leeven Heer van deeze Plaats, als mede voor deszelfs Gemaalin, opgerecht is, word bediend door één Predikant, behoorende onder de Clasis van *Walcheren*. In 't Jaar 1753 was Ambachtsheer van deeze Plaats, de Heer *Willem Thibaut*, Scheepen en Raad der Stad *Middelburg*. — Hier van gaat een afbeelding in Prent uit; ten Zuid-Oosten van dit Dorp, ontmoet men de overblijfzels van een Klarisfen-Klooster.

Zie *de Tegenw. Staat van Zeeland*, II. Deel, bl. 248. smallegange, *Cronijk*. j. w. te water, *Reformatie van Zeeland*, bl. 200, 201 en 212.

AACKINGE, een buurt of gehugt in Friesland, onder 't Dorp *Appelscha* behoorende.

Zie van 't zelve WINSEMIUS en VAN DER HOUVE.

AACKMARIJP, ook wel door anderen *Egmarijp* genaamd, een der zes Dorpen van de Friesche Grieteneij *Utingeradeel*, onder 't Kwattier van *Zevenwolden*. De Predikant van *Terkappele* bedient ook dit Dorp, 't welk behoort onder de Clasfis van *Zevenwolden*, die op 't *Heerenveen* vergadert. Dit Dorp is door *Stellingwerf* afgetekend, in 't Jaar 1721.

AAGHTENDIJK, of anders *St. Aagtenweg*, welken *Graaf Floris de V.* deed aanleggen, om bij tijden van storm, of hooge watervloeden, het Zeewater te weeren. De weg of dijk loopt buiten de *Beverwijk*, langs 't *Monnikkeveld*, voorbij 't Landhuis *Adrichem*. 't Is deeze Dijk, die in 't algemeen *Waterland* insluit en zig tot aan de *Helder* uitbreid. In 't Jaar 1675, brak deeze Dijk door; waar door een groot gedeelte van *Waterland* overstroomde.

Zie ZOETEBOOM, *Zaanlandsche Arcadia*, XII. Hoofdst. bl. 77. SMIDS *Schatkamer*, bl. 3. BRANDT *Hist. van Enkhuizen*, bl. 433.

AAGTENHUIS, zie *Aachtensteen*.

AAGT, (*Jafies*) een Vrouwspersoon, welke, om haare schandelijke leevenswijze, verdient gekend te worden. Om dit te doen. moet vooraf gemeld worden, wat haar gelegenheid verschafte, om haare booze voorneemens te werk te stellen. De Wethouderschap der Stad *Haarlem* had altoos gezorgd, dat tot welzijn haarer Burgerij, het Schousämpt bekleed werd door Mannen van eer en bekwaamheid Maar het gezag, en de invloed, welke de Kettermeesters, uit hoofde van hun Ampt, hadden, in alle Regeeringsformen, was oorzaak, dat dit gewigtig Ampt, op hun voorstel, was opgedraagen aan eenen *Jacob Foppens*, een Man, die, hoe slegt ook, van de Roomschgezinden, om zijnen haat tegen de anders gezinten, voor een halven Heilige gehouden werd. Naauwlijks was hij in zijn Ampt gesteld, of hij was inzonder-

derheid bedagt om zijne ledige beurs, te vullen ; om 't even, op wat wijze hij aan geld kwam. De gegoede Burgers werden door hem in geduurige vreeze gehouden, doordien hij 'er Lieden, even slegt als zij zelve, toe gebruikte, om deeze weerlooze menschen aan te zeggen, dat zij bij den Schout waren aangeklaagd, 't zij als Ketters, of als vijanden van *Filips* of *Alba*, en dat zij op het punt stonden van gevangen te worden; welke boodschappers, kwanswijze uit menschlievenheid, doorgaans aanbooden, met eene somme gelds den Schout te bevredigen, en de voorgegeeven beschuldiging te doen verdwijnen.

Een der voornaamsten van deeze Spionnen, was het genoemde Vrouwsperfoon, op 't uiterlijk aanzien, zo vroom als eene Nonne, die, om geen geld, eene Mis zou verzuimd hebben; alle maanden ging zij ter Biecht en Communie. Door voorspraak van een Geestelijke, had zij het Ampt van haaren Man (die een Portier van de Stad geweest was) behouden. Behalven deezen post, bespiedde zij de deuren en vensters der braafste en welgegoedste Burgers, of bediende zig van fijne konstltreken, om de Dienstboden en Kinderen uit te hooren, en dus te weeten, wat 'er in 't geheim gezegd en gedaan wierd; en als zij, op deeze wijze, iets meende ontdekt te hebben, kreeg de Schout 'er mede kennis van. Straks wierden zij, die door haar waren aangeklaagd, gewaarschouwd, welke vervolgens zich lieten beweegen, om *Foppens*, door 't geeven van een goed geschenk, te vrede te stellen. Zo zij zeide, hieldt *Aagt* niets voor zich zelve, maar bedong zo veel zij met mooglijkheid krijgen kon, om het volgens haar voorgeeven, aan armen en boetvaardigen uittedeelen. Hoe 't ging, met dezulken, die haar of den Schout niets gaven, bleek aan eene *Tanneken Ogiers*, van welke zij had nagespoord, dat zij bij een ieder voor eene Godvrugtige en welgegoede Vrouw bekend stond; doch nooit ter Misse ging. Uit haare dienstmaagd wist zij, onder belofte van geheimhouding, te krijgen, dat zij, 's morgens en 's avonds, op een klein kamertje, in den Bijbel van *Luther* las, en daarna God op haare knieën bad. Dit was genoeg. *Aagt* kwam haar waarschuwen, dat zij bij den Schout was aangeklaagd. Maar deeze Vrouw, in plaats van haar of *Foppens* de handen te vullen, erkende, dat zij van de Roomsche dwaalingen ontheven was, ja zogt zelfs *Aagt* daar mede aftebrengen. Zij, door

door den Schout ten haaren huize uitgehaald, en de gezegde Bijbel voor haar gedraagen wordende, van de buuren gevraagd zijnde, wat zij gedaan had? gaf tot antwoord, „ de *schijnheilige* „ *Aagt* heeft mij verraaden, en aan mijn Heer den Schout aange-„ bragt, dat ik bestaan heb in 't *Woord Gods* te leezen; dat ik „ voor een ieder beken de waarheid te zijn: liever wil ik het lee-„ ven, dan deezen troost derven." Bij deeze bekentenis volhardende, werd zij in 't *Spaarne* verdronken, en haare goederen door den Schout aangeslagen.

De gewoonte was, dat men de ongelukkigen, die te *Haarlem*, uit hoofde van den Godsdienst, gevangen genoomen wierden, op de *St Jan-poort*, onder 't opzicht van *Aagt*, bewaarde; dus had zij een vrijen toegang tot dezelven, en door haar in schijn minzaamen omgang, won zij doorgaans derzelver vertrouwen, en baande zig den weg om hunne geloofsgenooten te leeren kennen. Op deeze wijze had zij een lijst van veele *Doop gezinden* gemaakt, die zij den Schout ter hand stelde, om vervolgens deeze ongelukkigen, den een na den anderen, te overvallen; doch het plegen van het volgende Schelmstuk liet hun niet toe, dit opzet ten uitvoer te brengen.

Een andere prooij naamelijk voor de hebzugt van deeze twee schraapzieke luiden, wierd een zeker vermaard *Doctor* in de *Medicijnen*, die zeer gierig was, en tevens voor een gegoed man bekend stond, doch zulks nooit had willen weeten. Deez' werd bij *Aagt* verdagt gehouden van Ketterij; in dit vermoeden werd zij gesterkt, om dat hij eenmaal ter Week naar *Leiden* ging. Deeze Doctor, die zijne woonplaats in de *Koningstraat* had, niet verre van 't Stadhuis, was te meer vermaard door een Zalf, dien hij verkocht, en die voor zeer heilzaam wierdt gehouden; deeze diende *Aagt* tot een voorwendsel, om toegang in zijn Huis te krijgen, waar toe zij den tijd koos, waarop zij wist, dat de Doctor naar *Leiden* was. Onder schijn van een rolletje zalf te koopen, zogt zij de meid uit te hooren; doch deeze verzekerde, dat haar Heer degelijk goed *Roomsch Catholijk* was, offchoon hij geen tijd had, om veel ter Misse te gaan; maar dat hij altoos zijn Paaschen bij de Parochie hield. *Aagt* zeide hierop, dan had men den Doctor beloogen; maar dat hij kwalijk deed, de Kerk te verlaten,

om

om geld te winnen; met een vraagende, of hij niet veel gelds bezat; waarop de meid antwoorde, zulks niet te weeten: want, zeide zij, hij is zeer gierig en wantrouwende, verbergende alles in een kist, achter zijn bedſtede. Dit was voor dit ſnoode ſchepzel genoeg, die alles aan den Schout *Jacob Foppens* aankondigde; neemende te zamen maatregelen, hoe dit geld magtig te worden. *Aagt* was ſtout genoeg, des Avonds om 10 uuren, op een tijd, dat de Doctor weder van huis was, aan te kloppen, zeggende aan de meid, die niet gaarne open deed, dat zij nog een rolletje zalf moest hebben. De ontmenſchte Schout ſloop achter haar in huis, waarop zij met hun beiden de meid vermoorden, en 't Lijk onder het Bedde verborgen; toen openden zij de kist, waarin zij niets meer vonden, dan 200 Guldens aan geld en zes zilveren Lepels, waar van *Aagt* een vierde genoot.

Daags daaraan, deuren en vensters geſlooten blijvende, en op 't aankloppen der buuren geen antwoord gegeeven wordende, wierd de bekommering, daarover, aan de Regeering bekend gemaakt. Het huis gerechtelijk geopend zijnde, vond men alles op zijne plaats, doch een der Schepenen ontdekte in des Doctors ſlaapkamer eenig bloed op den grond; waarop *Foppens*, als Schout, zeide: wij moeten hier naauwkeuriger zoeken; en het bedde, waarop niemant, buiten hem, gedachten had, hebbende doen wegneemen, vond men de vermoorde meid op het ſtroo, en de kist opengebroken. De Doctor te rug gekomen, wierd gehoord, doch zeide op niemant eenig kwaad vermoeden te hebben. Doch de Schout, om zijnen rol wel te ſpeelen, gaf voor, daar meede niet vergenoegd te zijn, maar tot zo lang te zullen zoeken, tot dat de Moordenaar gevonden werd.

Eindelijk ſcheen hij eenig vermoeden op te vatten, dat een Neef van de vermoorde, welke dien nademiddag nog bij haar geweest was, en van haar erven moest, den moord zoude gepleegd hebben. Deeze werd gegrepen en verhoord; en om zig van allen vermoeden te ontſlaan, ontkende hij, tegen de waarheid, zijne Nicht, in eenigen tijd te hebben geſproken: waardoor hij zig in zo een groot gevaar bragt, dat de Schout hem, met toeſtemming van Schepenen, op den Pijnbank deed brengen; door pijn gedreeven, bekende hij de Moordenaar te zijn, doch losgelaten, hield hij zijne onſchuld ſtaande. Ten gelukke voor deezen ongelukki-

gen,

gen, kwam dit ter ooren van eene vrouw, die tegen over de deur des Doctors woonde, en bekend was bij de vrouw van een der Schepenen. Deeze verhaalde aan dezelve, dat de gevangene, ter dier tijd, den moord niet kon bedreven hebben, vermits zij de meid noch naderhand gezien had; als mede, dat, des avonds om tien uuren nog aan des Doctors deur was geklopt; dat zij toen in den donker uit een venster had gelegen, en een vrouwsperfoon gezien had, zeer wel naar *Aagt Jafies* gelijkende; dat zij ook geroepen had, „ doe maar open, ik ben *Aagt Jafies*, ik moet „ zalf hebben;" verder, dat de gezegde *Aagt* in huis getreeden zijnde, gevolgd was van een Heer, die veel gelijkheid had met den Schout *Jacob Foppens*. Dit veroorzaakte zo veel ongerustheid bij de Rechters, dat zij den Schout weigerden, den gevangenen andermaal op den Pijnbank te brengen. Een gewigtig voorval redde den onschuldigen; terwijl de Rechters over deeze zaak raadpleegden, ging de Stad aan de zijde van *Oranje* over; waarop de Schout *Foppens* de vlugt nam naar *Amsteldam*, en *Aagt Jafies* zig naar den *Haag* begaf. *Foppens* werd kort daarop van zijn ampt verlaten, en voor zijn gestoolen geld, wierd hij Kapitein van eene Spaansche Galeij; vermits, egter, het schoutsampt meer in zijnen smaak viel, trachtte hij met eenige Spanjaarden de Stad te overrompelen; ten welken einde hij dan ook *Aagt* ontbood, haar beweegende, zig in stilte binnen *Haarlem* te begeeven, ten einde met behulp van hem en de zijnen, de Stad aan vier hoeken in den brand te steeken. Dit heilloos oogmerk niet wel afloopende, werd *Aagt*, terwijl zij zig met een Schuitje, langs het *Buiten-Spaaren*, naar de *Meer* deed roeijen, op vermoeden gevat, (wijl men haar, in den voorigen avond, zeer driftig had zien heen en weer lopen) en gevangen binnen *Haarlem* gebragt. De Regeerders van *Haarlem*, het voorige nog in geheugen hebbende, ondervraagden haar, zo wel over den gemelden moord, als over de nu voorgenoomene brandstichting. Na eene menigte elkander tegensprekende uitvlugten, bekende zij, op 't zien van den Pijnbak, zo wel het een als het ander, benevens meer andere feijtelijkheden, door haar en *Foppers* gepleegd; waarvoor zij, op 't *Zand*, levendig verbrand werd; aan de paal staande, beklaagde zij zig even zeer over den Schout *van Haarlem*, als *Scheele Fy* te *Amsteldam*, zig over Schout *Dobbes* beklaag-

klaagde, roepende, „ o *Jacob Foppens*, *Foppens!* waartoe hebt gij „ mij gebragt!" — *Foppens* zelve werd, kort daarna, in een gevegt met de *Watergeuzen*, door eenen kogel getroffen, die hem de wervels aan 't ruggebeen verpletterde. Dus gekwetst, voerde men hem naar *Amsteldam*, alwaar hij, onder ondraaglijke smarten en wroeginge over zijnen misdaaden, als een wanhopend mensch, den geest gaf.

Aagst germonds, zie *Abbekerk*.

Aagte, (St.) eigenlijk St. *Agathe*, is een buurtschap, een half uur gaans ten Zuiden van *Kuik* in *Staats Braband*. Zij heeft haaren oorsprong en naam ontvangen van eene Kapelle, aan de *H. Agathe* toegewijd, die de Roomschgezinden houden voor eene *Edele Maagd* en *Martelaresse*, welke, geduurende de vervolgingen, onder Keizer *Decius*, door deszelfs Stadhouder *Octavianus*, te *Katanie*, op 't Eiland *Sicilie*, zou gedood zijn. Deeze Kapel was, in den Jaare 1371, door Heer *Jan van Kuik den IV*, met toestemming van den Bisschop van *Luik*, aan de Reguliere Kanonikken van 't *H. Kruis*, gemeenlijk *Kruisheeren* genaamd, geschonken, onder voorwaarde, van bij dezelve een Klooster te stichten, gelijk ook daadelijk geschiedde, na bekoomene bevestiging van gemelde gifte, door *Urbanus den IV*, in 't Jaar 1379. De lotgevallen van dit Klooster zijn kenbaar door eene Latijnsche Inscriptie, staande onder een Schilderij van 't zelve; waar uit men ziet, dat het Klooster in 't Jaar 1371, (schoon paringet, in zijne beschrijving der Stad *Grave*, II. Deel. bl. 690. verkeerdelijk 1571 stelt) uit de geestelijke goederen gesticht, en in 't Jaar 1582, bij den aanvang der Nederlandsche beroerten, geplonderd en geheel verwoest is; zijnde in 1609, geduurende 't bestand, door gunste van Prins *Filip Willem van Oranje*, te rug gegeeven, door *Maurits* de Kerk versierd, en door *Fredrik Hendrik* geheel tot stand gebragt. Op den 8 Januarij 1644 wierdt dit Klooster met zijn toebehooren verbeurd verklaart; en nadat, in 1648, den Geestlijken was aangezegt, te moeten vertrekken, wierden zij, op den 14 Augustus van dat Jaar, met geweld daar uitgedreven. Op dien tijd waren in 't zelve agttien Priesters, twee Klerken en elf Leekebroeders.

Uit

Uit kragt van de gemelde verbeurdverklaaring, na het teekenen van den Munsterschen Vrede in 1648, behoorde 't zelve aan den Prins van *Oranje*, als Baron des Lands van *Kuik*; echter hebben de Geestelijken naderhand vrijheid gekreegen en als nog behouden, om het te bewoonen en de goederen naar hun welgevallen te bestieren, mits doende eene Jaarlijksche uitkeering van 2000 Gl. aan de Domeinkamer van Zijne Hoogheid. In 't zelve bevinden zich thans agt Priesters, zonder de Leekebroeders, één Prior, één Onderprior en één Procurator. Binnen den omtrek van 't Klooster draagen zij hun Ordensgewaad, doch mogen daar mede niet uitgaan, en ook geen Klokken luiden.

Ingevolge van 't Staatsbesluit van den 12 Maart 1731, zouden de Kloosterlingen (gelijk ook de Nonnen binnen de Stad *Grave*) moeten uitsterven, met verbod van geene nieuwelingen te mogen aanneemen; waarom zij ook gehouden zijn Jaarlijks eene nette lijst, door de bewoonders getekend, te moeten overleveren, gesterkt door getuigen van 't hoog Gericht te *Kuik*. Niet tegenstaande dit Staatsbesluit, hebben deeze Kruisheeren, in 't Jaar 1755, van H. Hoog Mog. verlof gekreegen, om agt nieuwe Geestelijken van hunne Orde te mogen aanneemen: op dien tijd zijn hun even zo veel nieuwe Priesters toegevoegd, waar van 'er in 1777 nog zes, nevens twee ouden, in leeven waren.

Het gebouw van 't Klooster is redelijk groot, doch zonder veel sieraad van binnen of van buiten. De Kapel is oud, doch ruim en lugtig; ook is 'er, op een der bovenkamers, een fraaije Bibliotheek, ten gebruike van de Geestelijken, waar in veele oude en zeldzame Boeken bewaard worden. De landlieden, die in de nabuurschap woonen, maaken gebruik van den dagelijkschen dienst, die 'er verricht word; hoewel ze anders onder de Parochie van den *Pastoor van Kuik* behooren. De Heer *Rademaker* heeft eene afbeelding, zo als het zig het in 't Jaar 1620 vertoonde, nagelaaten.

PARINGET, *Beschryving der Stad Grave*, II Deel. *Kerklijk Placaatboek*, II Deel. bl: 575. *Tegenw: staat van Staats Braband*. bl: 313. enz. BACHINE *Geographie der Nederl.* IVde bl: 717. enz.

AAGTENRODE, (St.) in 't Fransch *Rode Saint Agathe*, gaf aan

aan de Meijerij, waar van dit een der aanzienlijkste plaatzen is, onder het kwartier van *Leuven* in *Braband*, deezen naam, welke ontleend is van den Heilige, die daar geëerd word. Men onderscheide, echter, deeze Heerlijkheid van twee andere *Rodes* in *Braband*, *Rode St. Genes*, en *Rode St. Brix*. *Thomas Lopes à Ulloa* was eigenaar van dit *Aagtenrode*, na dat Filips de IV van *Spanje*, bij Opene Brieven van den 11 Maij 1651, het tot een Graafschap hadt verheven.

Zie GANTELLON, *Verm. van Braband*, I. Deel, bl. 125.

AAL, of *Wier*; op den 30 Januarij 1669, verbooden de Staaten van *Holland* het visschen van hezelve in de Zuider-Zee, en bijzonder op de gronden van 't Eiland *Wieringen*, en ook om 't zelve aan den Dijk te brengen, op een boete van 100 Guldens, en verbeurte van Schip en Goed.

Zie BRANDT, *Vervolg op* CENTEN, bl. 270.

AAL, een Plaats, of Plaatsje, in 't Land van *Altona*, dat volgens eenigen een Kasteel geweest is, door die van *Bommel*, op den 27 Aug. 1511, verbrand; zo als zij ook deeden met het Dorp *Aalburg*, en, in 't Jaar daar aan volgende, met het Dorp *Engelen*.

Zie OUDENHOVEN, *Beschrijv. van Heusden*, en *Beschrijv. van Bommel*, bl. 153.

AALBERT; zie *Albert* en *Albertus*.

AALBERTSBERA; zie *Albertsbera*.

AALBRANDSWAARD; zie *Albrandswaard*.

AALBERICUS, Bisschop van *Utrecht*; zie *Adelbericus*.

AALBERGEN, was wel eer een Klooster, toegewijd aan *St. Anthonius*, op den weg tusschen *Ootmarsum* en *Almeloo*, 't welk door Reguliere Kanunniken bewoond werd, en ondergeschikt was aan 't Klooster *Windesheim*. Na de Hervorming is het, met

deszelfs goederen, in beslag genomen, door 's Lands Staaten, en word nu, benevens de goederen des gewezen Kloosters van *Sikulo*, bestierd door eenen bijzonderen Rentmeester.

Zie BACHIENE, *Geogr. der Nederl.* III. Deel, bl. 98.

AALBURG, of *Aalborgh*, een Dorp bij de Stad *Heusden*, zo als op 't Dorp *Aal* gezegd is, door die van *Bommel* verbrand, den 27 Aug. 1511. Men telt 'er 58 Huizen en één Koorenmoolen, allen in de lengte staande; de Kerk is niet zeer groot, heeft een matige spitse Tooren, en behoort onder *Heesbeen*. — Zie de boven aangewezene Schrijvers, en *Staat der Nederlanden*, VII. Deel, bl. 283. *Kerkl. Oudh. van Utrecht*, III. Deel.

AALHEM, bij anderen, doch meest bij de Brabanders, gespeld *Alem*, één der Dorpen, behoorende onder de *Meijerij van 's Hertogenbosch*. Toen eertijds gantsch *Braband* eene Jaarlijksche schatting van 140000 Guldens was opgelegd, was de geheele *Meijerij van den Bosch* daar bij gesteld op 19379 gl. 16 st. 3 penn., waar toe het Kwartier van *Maasland*, als een van de vier, moest opbrengen 2094 gl. 13 st. 9 penn., welke somme verdeeld, over de 16 of 17 Dorpen van dat Kwartier, voor die van *Aalhem* bedroeg 60 gl. 14 st.; waar uit men kan opmaken, dat het niet een van de voornaamste was, schoon het zijnen eigen Rechtbank had. In 't Kerkelijke is het gekombineerd met *Maren*. — Zie VAN DEN HOUVE, *H. V. Chronijk*, II. Deel, fol. 367, en een breeder beschrijving hier van op ALEM.

AALMELOO, of *Aalmeloe*; zie *Almelo*.

AALSMEER, een Dorp en vrij Ambacht, onder de Baljuagie van *Kermer* of *Kennemerland*, in *Noordholland*, zig uitstrekkende van *Leimuiden* en *Ruigenhoek* af, tot aan de nieuwe *Meer*, of *Schinckel* toe. Voortijds werd het gerekend onder *Rhijnland*, schoon 't eigenlijk onder *Kennemerland* behoorde. Dit vruchtbaar en aangenaam Dorp neemt, van tijd tot tijd, af; reeds zedert eene reeks van Jaaren is al 't Voorland weggespoeld, en wat voor de Dorpen, die aan 't *Haarlemmer-Meer* geleegen zijn, nog te duchten is, zal onder 't Art. *Haarlemmer-Meer* worden aangeweezen.

Dit

Dit Dorp heeft een Kerk en Predikant, behoorende onder de Klassis van *Haarlem*. De Kerk stond, vóór de tijden der Hervorminge, ter begeevinge van de Abtdisse van *Rhijnsburg*, en vierde als Patroonen den *H. Petrus* en *H. Paulus*; en wat den Roomschen Godsdienst betreft, behoort het thans onder *Amstelland*. Ten aanzien van zijne legginge, is dit Dorp het buitenste Ambacht; het paalt ten Z. aan Kennemerland, ten W. aan de Haarlemmer Meer, ten N. aan de Rietwijker Oort, en ten O. en ten Z. aan de uitgeveende plassen van *Rhijnland*, 't *Sticht* en *Amstelland*. De grootte is op te maken uit de aantekeningen der Verpondings Lijsten: in die van den Jaare 1631, vind men 1900 Morgen, 449 en een halve Roede Lands voor *Aalsmeer*; doch in 1732 werd het begroot op 1690 Morgen, 576 en een halve Roede, ter zaake van de afspoeling, volgens 't Octroij van den 20 Junij 1725, aldus gesteld; doch het getal der Huizen, in dien tusschentijd van 100 Jaaren, verscheelt bijna niets: in de oude Lijsten stond het op 486, en in de nieuwe op 485. Het gantsche Dorp is verdeeld in tien Buurten. Buiten de Hervormde en Roomsche Kerken, (worden le de laatstgemelde door een zogenaamden Jansenisten Priester bediend) heeft men aldaar twee Doopsgezinde Gemeenten, de eene van de *Friesen*, en de andere van de Vereenigde *Vlaamschen* en *Waterlanders*. Het Raadhuis deezes Dorps is in den Jaare 1619 gebouwd. Men heeft aldaar verscheiden Boomkweekerijen, en veele Fruithoven, die voornamelijk ten Z. W. van 't Dorp, aan den uitweg, digt langs de Meer, gevonden worden; inzonderheid is het bekend, door zijne welsmakende *Aardbezien*, die meest in de Stad *Amsteldam* ter Markt gebragt worden. Daarenboven is hier eene zeer bekwaame gelegendheid tot de Visscherij en 't maken van Turf. Altoos heeft *Aalsmeer* onmiddelijk van de Graaflijkheid afgehangen, en staat als nog onmiddelijk onder de Staaten van *Holland* en *West-Friesland*. De Opgezetenen deezer Plaatze zijn van ouds, door 's Lands Graaven, met verscheiden voorregten beschonken; zij zijn Tolvrij, en mogen binnen *Leiden* niet bekommerd worden, alzo zij, nevens andere Dorpelingen, tot het bouwen der daar bekende, en hier naa te noemene *Vischbrugge*, geld geschoten hebben. Ook verkreegen zij, den 7 Julij 1556, vrijheid tot het omslaan van 1500 pon-

B 2 den

den van XL groten, tot herstel van de Kerk, enz. De Regeering bestaat uit één Schout, twee Burgemeesteren, zeven Schepenen, en één Secretaris. 't Geen het Turfmaken en de Visscherij betreft, word onder 't opzigt van den Schout en Burgemeesteren, of Ambachtsbewaarders, waargenomen.

Na dat, op den 12 Maart des Jaars 1767, door de Heeren Staaten, het gewigtig besluit genomen was, om het voorgeslagene ter beteugeling van de Haarlemmer-Meer, (*zie hierna 't Art. Haarlemmer-Meer*) te werk te doen stellen, en tevens toegestaan, dat ook in 't bijzonder de oever van 't zelve, langs en ter bescherminge van 't Dorp *Aalsmeer*, zou worden gesterkt, tegen de woede der golven, veroorzaakte dit eene algemeene vreugde bij de inwooners; om hunne oprechte dankerkentenis daar voor, voor 't oog van gantsch *Nederland*, te betoonen, beslooten Schout en Schepenen, benevens de gequalificeerde Ingelanden van 't Ambacht, uit aanmerking dat hier door het overschot van het Dorp, en de bezittingen der Ingezetenen, onder den Goddelijken zegen, zouden kunnen beveiligd en bewaard worden, Jaarlijks een plegtigen Dankdag te houden, waar van de eerste zoude gevierd worden op den tweeden Pinxterdag, en vervolgens alle Jaaren op den verjaardag van zijne Hoogheid, den Heere Prinse WILLEM DEN V. Op gezegden tweeden Pinxterdag van gemelde Jaar 1767, werd met de volvoering van dit besluit een aanvang gemaakt.

Zie VAN DER HOUVE, LEEUWEN, *Bat. Ill. Oud. van Amstell. Staat der Nederl.* VIII. Deel, bl. 248. LAMS *Handv. van Kennemerland. Repert. der Plak.*, bl. 34, 188. *Nederl. Jaarboeken*, 1767, bl. 262 en 411.

AALST. 't Land, welk deezen naam draagt, is een *Graafschap*, dat door de *Schelde*, ten N. en W. bepaald word; ten Oosten grenst het aan *Braband*, en ten Zuiden aan *Henegouwen*. Behalven de Steden *Aalst*, *Nineve* en *Geertsbergen*, bevat dit Land 272 Dorpen, die, ten opzigte van 't Geestelijke, onder 't Aardsbisdom *Mechelen* behooren, uitgezonderd *Gaveren*, *Melsene* en *Gendbrugge*, die onder den Bisschop van *Gend* staan. Zeer vrugtbaar is 't zelve in Graanen, Vlas en Hop; ook vind men 'er zeer goede Weilanden.

Van ouds waren de Voorstanders van *St. Baafs*, binnen *Gend*,

Heeren van *Aalst*; de eerste van die, welke alleen den naam van Voorstander aannam, voerde den naam van *Rudolf*; zijn Erfgenaam was zijn Zoon, bekend onder den naam van *Boudewijn van Gend*, en ook *Boudewijn van Aalst*. Door *Robbert de Fries*, verkreeg hij de Heerlijkheid van *Waas*, en de vier Ambachten, welke hij aan zijnen Zoon en Erfgenaam, *Boudewijn den Groote*, Heere van *Aalst*, naliet: na het overlijden van deezen, werden die goederen bezeten door deszelfs Zoon *Boudewijn*, bijgenaamd de *Scheele*. Deeze liet als Erfgenaam na, eene Dochter *Beatrix*, die in den Egt getreden was met *Hendrik*, Burggraaf van *Bourbourg* in *Vlaanderen*. Doch deeze *Beatrix* werd, door haaren Oom *Isvain*, van de Erfenis haares Vaders verstooken; hij deed zig door zijnen Zoon *Dirk* opvolgen. Deeze onwettige Bezitter stierf zonder kinderen, in 1166; nogthans had hij eenen Erfgenaam benoemd, welke was *Filip van der Elzas*, Graaf van *Vlaanderen*, die wel deeze Landen in bezit nam, doch zonder Kinderen overlijdende, werd zijne Zuster *Margareet*, Gemalin van *Boudewijn*, Graave van *Henegouwen*, Erfgenaame van die Heerlijkheden. *Vlaanderen*, daar de Landen van *Aalst* en *Waas* een aanzienlijk deel van uitmaakten, was door den Keizer van 't Hertogdom *Braband* afhankelijk gemaakt; waarom de Hertog *Hendrik* begeerde, dat deeze *Boudewijn* hem de verschuldigde hulde zou doen. Hier door gedrongen, stond de Graaf het Land van *Aalst* aan zijnen Zoon *Filips*, Markgraave van *Namen*, af, en na den dood van deezen *Filips*, verviel het Land van *Aalst* wederom aan zijne Nicht *Johanna*, Gravinne van *Vlaanderen*, en haaren Man *Ferdinand van Portugal*. Intusschen vernieuwde de Graaf van *Guines*, Erfgenaam van *Beatrix*, zijne eisschen op 't Land van *Aalst*. Het geschil werd, in 't Jaar 1231, bij verdrag tusschen *Boudewijn*, Graaf van *Guines*, en *Ferdinand*, Graaf van *Vlaanderen*, bijgelegd, waar door de laatstgemelde in 't bezit bleef. In 't Jaar 1282, gebood Keizer *Rudolf* aan *Floris*, Graave van *Holland*, als uitvoerder van den Keizerlijken Ban, deszelfs Neef, *Johan van Avennes*, Graaf van *Henegouwen*, in 't bezit van *Aalst* te stellen.

De Regeering van het platte Land van *Aalst*, bestaat in een Hoog-Baljuw, en vijf anderen, over de bijzondere Baljuwschap-

 pen;

pen; deeze zijn twee Burgemeesters van *Aalst* en *Geertsbergen* toegevoegd, nevens twee Ontvangers over de Kwartieren van *Aalst* en *Geertsbergen*. Het rechtsgebied ſtrekt zig uit tot aan *Gend*, of, om bepaalder te ſpreeken, tot aan een Brug, die men de *Brabandſche* noemt.

Zie GUICIARDIN, *Beſchrijv. der Nederl.* fol. bl. 327, VAN LOON *Gewezen Leenroerigheid van Holland*, in 8vo. bl. 73. *Tegenw. ſtaat van Oostenr. en Fransch Vlaanderen*, bl. 356.

AALST, de Hoofdſtad van het zo even gemelde Landſchap, geleegen 7 uuren van *Mechelen*, 6 van *Bruſſel*, en 5 van *Gend*, tusſchen beide de laatstgemelde Steden; zij draagt den naam naar een oud Kasteel, 't welk wel eer plagt te ſtaan achter het Gasthuis beneden de Kerk, nu den *Berg van Plaiſance* genaamd, welk Kasteel door de *Gothen*, in 't Jaar 489, zou gebouwd zijn. Deeze Stad is vereerd geweest met een Burggraafſchap, alwaar men ook voortijds geld plagt te ſlaan, welk Muntregt van daar naar *Gend*, door Graaf *Guido* of *Guij*, is verplaatst. Ook was hier een Canonikale Prebende van *St. Gaugericus*, nevens twee Mannen- en één Vrouwen-Klooster. Tegenwoordig is 'er maar een Kerſpel Kerk, die ook tevens eene Kollegiaale Kerk is; haar Kapittel beſtaat uit twaalf Kanunniken, eenen Proost en eenen Deken. In een der Kloosters ziet men het Graf van *Dirk Martijn*, aan wien door ſommigen word toegeſchreeven, dat hij de verbeterde Drukkonst uit *Duitschland* in *Nederland* zou gebragt hebben, en wiens nagedachtenis door *Erasmus*, die zijn Vriend was, met een Grafſchrift vereeuwigd is. De Burgers van *Aalst* genieten nog heden een Privilegie, nevens die van de vier Ambachten, om in de eene en andere Jurisdictie vrij te mogen vaaren; welk voorregt men zegt, hun geſchonken te zijn, om dat zij, in het Jaar 1453, zig manlijk gedragen hadden tegen die van *Gend*; verhaalende hunne ſchade, die zij door dezelve, in 1380, geleeden hadden. Deze Stad is mede berugt geworden, door den dood van den Noorman *Willem*, die voor haare muuren werd doodgeſchooten, terwijl hij Graaf *Dirk* van *Vlaanderen*, die daar binnen was, belegerde. In 1483 werd binnen *Aalst* een Land-

dag gehouden, waar op *Maximiliaan*, Roomsch Koning, genoodzaakt werd, zijne Dochter *Margreet* ten Huwelijk te geven aan *Karel den VIII*, Koning van Frankrijk.

Geduurende den Spaanschen Oorlog, heeft deeze Stad daar van mede rijkelijk de wrange vrugten gesmaakt. Doch vermits het een der Roomschgezinde Schrijvers gelust heeft, in 't verhaal hier van, eenige van onze Nederlandsche Schrijvers van onwaarheden te beschuldigen, zullen wij hem zelfs hooren: te meer, daar hij zegt: dit is het waarachtig verhaal, door Mr. *Pieter Gundeele*, Griffier der Stad, die oog- en oorgetuige van alles geweest was, mij toegezonden, en nog in leven, toen hij 't volgende schreef. *Meerbeek* dan zegt: „ De *Spanjaarden*, na „ dat *Zierikzee* aan des Prinsen zijde was overgegaan, waren, „ volgens de voorzegging van *Juliaan de Rome*; , aan 't mui„ ten geslagen, en kwamen af naar *Braband*, niet zonder ge„ weld te doen op de Dorpen daar zij doortrokken: want zij „ toen uitmaakten een getal van 6600 Mannen, en daar liep eene „ maare, dat zij die van *Antwerpen*, *Mechelen* of *Brussel* wa„ ren dreigende, om hunne betaaling te krijgen. De Raad van „ Staate zocht alle middelen, om de Muiters te paaijen; dan wat „ hun ook werd voorgesteld, zij eischten volle betaaling hunner „ achterstallen, of dat zij anders eenige Stad of Sterkte zouden „ inneemen, en houden tot zij ten vollen zouden voldaan zijn. „ *Brussel* en andere omliggende Steden waren op haare hoede, „ om niet overvallen te worden, en de beroerte was overal groot. „ De Muiters waren ook op hun behoud bedagt, wijl zij zagen, „ dat de groote Steden overal in de Wapenen waren. Op den „ 25 Julij 1576, kwamen zij voor de Stad *Aalst*, tot op een „ vierde van een mijl, aan de Rivier de *Dender*, daar eene „ Brug lag, in een Parochie, *Eerembodegem* genaamd, alwaar „ een groote hoop Landlieden vergaderd was, om hun den weg „ te beletten, beginnende ten dien einde de gezegde Brug afte„ breken: zij bezig zijnde om met de Landlieden, wegens den „ vrijen doortocht te handelen, kwam 'er een Spanjaard aan de „ Brug, om met eenen *N. Boccart* te spreeken, en na eenige „ woorden wisselens; stekende na denzelven, schoten zijne me„ degezellen naar de Landlieden, en joegen die op de vlugt; „ dus voor de Stad gekomen, begeerden zij van de Burgers, die

„ zig op de Vesten begeeven hadden, te worden binnen gelaten;
„ maar deeze antwoordden, dat hun zulks van 't Hof en van de
„ Staaten verboden was, doch boden alle nooddruft en eetwaa-
„ ren aan; dan de Spanjaarden hier mede niet vergenoegd, trok-
„ ken rondom de Stad, zoekende eene onsterke plaats, om bin-
„ nen te komen, die zij ook ten laatsten, aan de Rivier, daar
„ bijna geen water in was, vonden. Zij voor een gedeelte bin-
„ nen zijnde, trokken recht naar de Markt, en stelden zig daar in
„ slagörde, zonder dat die van binnen eenige tegenweer meer bo-
„ den, behalven eenen ouden Burger, *Zeger Bololop*, die daar
„ bij het leeven liet." Doch verder ontkent *Meerbeek*, dat die muitende Spanjaarden de Stad geplonderd hebben, zo als men bij *Baudart* en anderen leest. Ook ontkent hij het ophangen van eenen van 's Konings Dienaars, voor de muuren der Stad. Doch het zijn niet alleen *van Meteren* en *Baudart*, die ons dit verhaalen, maar *Strada* zelfs maakt geen zwarigheid, om dit te boek te stellen, (Zie 't I. Deel, in 8vo. bl. 572.) alleen wil hij, en is genoodzaakt toe te stemmen, dat zij eenen *Peter* ......, uit wraak hadden opgehangen, en, geduurende hun verblijf, zig van de Burgers de kost deeden geeven.

Bekend is 't, dat deeze oproerigheid der Krijgsknegten de zaak der Spanjaarden merkelijk deed te rugge gaan, wijl de haat van Roomschen en Onroomschen hier door des te meer tegen hen ontstoken werd; veele Grooten vielen hierom de zijde van *Oranje* toe. Met het Jaar 1581, zocht de Heer van *Aux*, Broeder des Graven van *Bossu*, Bevelhebber van *Aalst*, deeze Stad aan *Oranje*, wiens partij hij gekoozen had, te doen overgaan; doch dit gelukte niet vóór het Jaar 1582: terwijl *Parma* voor *Oudenaarde* lag, maakten de Heeren van *Merode* en *Olivier van den Tempel* een aanslag op de Stad, die zij aan de zwakste zijde begonnen aantetasten; doch de gantsche bezetting daarop toegeschoten zijnde, om *Merode* te keer te gaan, deed *van den Tempel* de Stad, door de zijnen, aan de sterkste zijde beklimmen. Eenigen zijner Soldaten, binnen geraakt zijnde, openden de Brusselsche poort, en deden de overigen insgelijks binnen komen; waar op tusschen beide partijen een hévig gevegt ontstond; waar in het grootste gedeelte der Spaansche bezetting in de pan gehakt werd. Dus kwam *Aalst* aan der Staaten zijde. De *Heer van Merode* werd

daar-

daarin tot Gouverneur aangesteld, en de Stad van behoorlijke bezetting voorzien. *Aalst* werd door die van *Vlaanderen*, onder opzicht van den *Kapitein en Ingenieur* (*Johan van den Corput*) *van Breda* met veele Bolwerken versterkt. Naderhand werd de Stad voorzien van eene bezetting van Engelschen, die om gebrek van betaaling, eerst eenen opstand verwekten, en daarna, in de maand December van het Jaar 1584, de Stad aan *Parma*, voor 30,000 Ducaten, overgaven; van toen af, is zij op de zijde des Konings gebleeven.

In 't Jaar van 1671, werd *Aalst*, als niet voldoende voor een Frontierstad, van zijne werken ontbloot. *Lodewijk de XVI*, in de maand Maij des Jaars 1676, *Bouchain* genoegzaam verzekerd achtende, gaf, op den 20 dier maand, bevel, dat zijn leger zoude opbreken; 't welk diensvolgens zijnen weg nam door 't *Land van Aalst*. De Prins van *Oranje* trok den 22 mede op, naar 't zelfde Land, en nam zijn Hoofdkwartier te *Asschen*: en vermits van alle kanten bericht werd, dat de Koning voorneemens was *Aalst* aantetasten, en de Stad te versterken, wilde de Prins, met *Villa Hermosa*, daarin voorzien. Deeze zonden dan alle hunne Dragonders, en 8 Esquadrons Ruiters, onder den Spaanschen Luitenant-Generaal *Don Antonio d'Ageurto*, om zig van alle de Passen en Bruggen, over den Stroom de *Dender*, zelfs in 't gezicht der *Franschen*, te verzekeren. Straks zonden de Franschen op den voortocht van deeze troupen vier Esquadrons af; doch zij werden in een klein gevecht op de vlugt gedreeven, zo dat de Dragonders, op de Passen naar *Aalst*, zig behoorlijk konden verschansen, tot dat het gantsche Leger aankwam; 't welk zig langs den gemelden stroom of Rivier den *Dender*, tusschen *Aalst* en *Dendermonden*, nedersloeg; de Prins van *Oranje* deedt binnen de Stad 4 Regimenten Spanjaarden, en 6 Hollandsche in bezetting leggen.

In 't Jaar van 1708, stond het Leger der Bondgenooten, op den 6 Julij, mede te *Assche*, hebbende tot Bevelhebbers de groote Krijgshelden, *Eugeen* en *Marlbourgh*; dat der Franschen lag tusschen *Aalst* en *Ninove*. De gemelde Generaals der Bondgenooten zochten alle middelen, om den vijand tot een gevecht te noodzaaken, en braken in den nacht, tusschen den 8sten en 9den, op, en met den morgen te *Herslingen* gekomen zijnde, sloegen

gen daar hunne tenten neder, en kwamen de Franſchen al nader en nader bij; doch deeze braken op, en trokken over de *Schelde*, waar door *Aalst*, en deszelfs gebied, van de beide Legers ontlast werd.

Na dat de Franſchen, den 10 Julij van 't Jaar 1745, zig van *Gend*, bij verrasſing, hadden meester gemaakt, veroverden zij, niet lang hier naa, *Brugge* en *Aalst*; doch deeze Stad werd, in de maand October daarop volgende, weder door de Franſchen verlaten, en vervolgens door de Huzaaren en vrij Compagnien bezet.

Van deze Stad heeft men in Prent, een profil van 't Jaar 1617, als mede een platten grond.

Zie GUICIARDIN, *Beſchrijv. van de Nederl.* bl. 329. BENTIVOGLIO, *Nederl. Oorlogen*, bl. 239. STRADA, *Nederl. Oorlogen*, I. Deel, 8vo, bl. 572. *Ibid*, II. Deel, bl. 207, 335. MEERBEEK, *Chronijk*, fol. bl. 414. BAUDART, *Nasſauſche Oorlogen*, 4to. PERS, *Ontſtelde Leeuw*, 4to, bl. 320. WAGENAAR, *Vaderl. Historie*, VII. Deel, bl. 103, 453, 491. *Staatk. Historie*, XXI. Deel, bl. 67. VAN LOON, *Leenroerigheid van Holland*, bl. 73. *Tegenw. ſtaat der Oost. en Franſche Nederl.*, bl. 358 en 359. SILVIUS, *Zaken van Staat en Oorlog*, I. Deel, bl. 168, III. Deel, bl. 331. HALMA, *Leven van J. W. Friſo*, II. Deel, bl. 36. SCHEUR, *Merkwaardige Gebeurtenisſen*, III. Deel, bl. 302. *Europiſche Merkurius*, 1745, bl. 251.

AALST; zie *Andelst*.

AALST, een Brabandsch Dorp in de Meijerij van *'s Hertogenbosch*, onder 't kwartier van *Kempeland*, is eene Heerlijkheid, die voor omtrent anderhalve eeuw toebehoorde aan den Heer *van den Cluſen*, wiens geſlacht 'er langen tijd eigenaar van geweest is. Zekere *Hubert van der Cluſen* is ook tevens Heere van *Iſendoorn* geweest. Toen geheel *Braband*, volgens gemaakte ſchatting, 140,000 Gl. moest opbrengen, droeg de *Meijerij* daar van 19379 Gl. 16 St. en 3 Penn., en *Kempeland* 1074 Gl. 1 St. en 9 Penn.; dit Dorp *Aalst* 75 Gl. en 11 St.; in de verponding draagt het nu 826 Gl. 12 St.; ook heeft dit Dorp een eigen Regt-

Regtbank van zeven Schepenen; de Gereformeerden worden 'er bediend van den Predikant van *Walre*.

Zie VAN DER HOUVE, *Handv. Chronijk*, II. Deel. fol. 368. J. LE ROIJ *Verm. Braband*, fol. 162. *Tegenwoordige ſtaat*, II. Deel, bl. 97.

AALST, een Dorp en Heerlijkheid, aan de *Drielſche* en *Welſche Wetering*, niet verre van *Neerhemert* gelegen. Hierbij was voorheen een fraai Slot, waarvan, volgens in wezen zijnde Afbeelding, nog aanzienlijke overblijfzels gezien worden, beſtaande in een gebroken muur, 3 ronde Torens en eene ſteenen Brug. De Kerk van dit Dorp behoorde wel eer onder de Parochie van Wijk; in de Kerk was, ter eere van de Maagd *Maria*, en van *St. Antoni*, eene Vikarij opgericht.

AALST, een ander Dorp van dien naam, 't welk voorheen aan den Graave *van Hoorn* behoorde.

Zie *de Oudh. van 't Bisdom Utrecht*, III. Deel, bl. 15. VAN DER HOUVE, *Handv. Chronijk*, fol. 80. *Staat van Gelderland*, bl. 295.

AALST; (*Filips* en *Pieter*) ſchoon 't onzeker is, of deeze tot het Gendſche geſlacht van deezen naam behoorden, is het echter zeeker, dat zij, in hunnen tijd, voor Edelen bekend ſtonden; men vindt hen ook genoemd onder den naam van *Waterlois*. Deeze beiden tot de Tekenaars van 't Verbond der Edelen behoorende, was zulks reden genoeg voor den wreeden *Alba*, om hen, op den eerſten Junij 1568, te *Brusſel*, op een Schandſchavot te doen onthalzen, in 't midden van negen Vaandelen zijner Spaanſche Beulen; doende hunne hoofden op ſtaaken ſtellen. Veele andere Bondgenooten ondergingen, op dien dag, het zelfde lot.

Zie VAN MEETEREN, fol. III. Boek, bl. 57.

AALST, (*Joost Mattheus van*) was in zijn leeven een vermaard krijgsbouwmeester, te *Blokzijl*; men vindt van hem aangetekend, dat hij zig, door *Graaf Lodewijk van Nasſouw*, liet gebruiken, om, niet zonder gevaar, *Steenwijk*, dat men voorhad in

in 1592 te belegeren, te bezigtigen, 't welk hij deed, en in *Friesland* berigt bragt, ſchoon 't voorneemen mislukte.

Zie CENTEN, *Hist. van Enkhuijzen.* bl. 263.

AALST, (*Johan van*) was de eerſte Pastoor, die, na de invoering van den Hervormden Godsdienst, *te Vleuten*, *Hermelen*, *Spangen* en omliggende Dorpen, als Predikant gediend heeft; hij overleed te *Utrecht* in 1673.

Oudh. van Utrecht, II. Deel, bl. 347.

AALST, (*Evert van*) gebooren te *Delft*, in 't Jaar 1602, is vermaard geweest, als een bekwaam Schilder, bijzonder in allerlei ſoorten van fruiten, die hij, zo als ook ijzeren harnasſen, zeer natuurlijk wist te verbeelden; hij overleed in 't Jaar 1658.

AALST, (*Willem van*) een Broeders Zoon van *Evert*, welke zijnen Oom, in de Konst, met alle oplettenheid navolgde, niet alleen, maar zelfs verre overtrof. Zijne Jeugd bragt hij door in *Frankrijk* en *Italie*, en bij zijne terugkomst zette hij zig te *Amſteldam* neder, daar hij met lof het Penzeel behandelde, en overleed in 1679.

Zie HOUBRAKEN, *Leven der Konstſchilders*, I. Deel.

AALSZUM, een der Dorpen van de *Frieſche* Grietenij *Oostdongeradeel*, in 't kwartier van *Oostergoo*, en heeft een Predikant, die ook *Wetſens* bedient; het behoort onder de Klasſis van *Dokkum*. Hier ſtond wel eer een Klooster voor Nonnen, welke naar den derden Regel leefden; naderhand werd het overgebracht naar *Zevenwolden*. In de Kerklijke *Oudheden van Friesland*, vind men melding gemaakt van een Convent van *Graauwe Zusters*, welk in tijden van Oorlog voor eene ſterkte diende, naderhand in *Dongeradeel* overgebragt; het droeg den naam van *Aalſum*, of 't *Aalſummerklooster*.

Zie VAN DER HOUVE en WINSEMIUS. *Kerkl. Oudh. van Friesland*, I. Deel, bl. 417, II. Deel, bl. 310.

AALTEN, een Dorp behoorende tot de Heerlijkheid en onder 't Schouts- of Drostampt van *Brevoort*, in 't *Graafſchap* van *Zut-*

Zutphen, een halfuur van gemelde Heerlijkheid. Volgens de algemeene Schatting, in 't Jaar 1574, was 't kwartier van *Zutphen* gesteld op 14475 Gl. en dit Dorp op 23 Gl., 12 st. 9 pen. In later tijd is *Brevoort*, en dus ook *Aalten*, door Prins *Fredrik Hendrik* in Pandschap bezeten; (zie BREVOORD). In 't Jaar 1612 werden aan 't zelve, door het Landschap, twee vrije Jaarmarkten toegestaan; de Gereformeerden worden aldaar door één Predikant bediend. Eertijds was het vereenigd met *Winterswijk*, doch werd daar van gescheiden in 1627.

Zie VAN DER HOUVE, fol. 83. *Staat van Gelderland*, bl. 421.

AAM, (*van der Burg*) een welgesteld Bouwman, door wiens zonderling geval *het Woud*; in *Delfsland*, den naam van 't *Hooge* of *Rijke Woud* bekomen heeft; dit Dorp legt ruim een half uur ten Zuidwesten van de Stad *Delft*, en wat verder ten Noordwesten van 't Dorp *Schipluiden*. *Aam* reed, met twaalf zijner Zoonen, allen wel uitgedoscht, te paard, eenen der Hollandsche Graaven te gemoet, en bood hem zijne Zoonen aan. De Graaf hem hierop vraagende, welk voorregt hij voor zijn Dorp begeerde? gaf de oude *Aam* ten antwoord: „ Geen ander, dan dat wij on„ zen eigen Pastoor vrij mogen verkiezen;" 't welk hem werd toegestaan. Uit hoofde van dit voorregt, word nog heden de Predikant in '*t Woud* beroepen door alle de Mans Ledematen, zonder dat zij eenige handöpening of goedkeuring behoeven aftewagten.

Tegenw. Staat der Nederl. VI. Deel, bl. 524.

AANDIJK, een Dorp, doch door den Schrijver van den *Tegenwoordigen Staat van Staats Vlaanderen*, als een *Polder* opgegeeven in *Vlaanderen*, onder *Axel-Ambacht*, behoorende onder den Staat van de Veréénigde Nederlanden. Volgens eene aloude schatting, moest het *Ambacht* en *Stad Axel* geeven 6 ponden en 4 grooten op ieder duizent, en dit *Aandijk* 42 st. Hollands in elke 6000, over geheel *Vlaanderen*: waarom ik vaststel, dat hier door gemelden Schrijver een misslag begaan is. Zie VAN DER HOUVE, II. Deel, fol. 439. *Tegenw. Staat*, II. Deel, bl. 450,

AANDIJK, in de Banne van *Lutkebroek*, aan en omtrent den

Noor-

Noorderdijk, waar van de Morgentalen en 't getal der Huizen in den aanslag van *Lutkebroek* begrepen zijn. *Aandijk*, of *Andijk*, bestaat uit verscheiden buurten of gehuchten, als de *Bangert*, *Krimpen*, *Munnikeij*, de *Kerkbuurt*, de *Geuzenbuurt* en *Broekoort*. *Aandijk* heeft geen bijzonder deel aan de Regeering van *Grootenbroek*; voorheen behoorde het in 't Kerkelijke onder *Wervershoof*; doch, door den aanwas der Ledemaaten, is aldaar, in den Jaare 1667, een Kerk gebouwd, die in 1741 vergroot is: ten zelfden tijde werd het Predikants huis van de Kerk afgenoomen, en een veel fraaijer, aan 't Oosteinde van dezelve, gebouwd.

AANGENHEIJ, (*'t Huis*) doorgaans de Heij genaamd, in 't Land van *Overmaaze*, tusschen *Heerle* en *Kortenbach*, behoorende aan Mevrouw de Wed. *Heldevier*.

AANGIUM, ook *Angjum*, *Aanjum* en *Anijgum*, een der 13 Dorpen van de Friesche Grietenij *Oostdongeradeel*, onder 't kwartier van *Oostergoo*; dit Dorp is een der landen, in 1592, ingedijkt, nadat *Oostdongeradeel*, in den zogenaamden *Frieschen Zundvloed*, doorgaans de *Allerheilige vloed* van 1570, genaamd, door het overstroomen der Zee, zeer veel Lands, en daar onder dit Land of Dorp, verlooren hadt. De Predikant van dit Dorp behoort onder de Klassis van *Dokkum*. In voorige tijden was het vermaard, doordien het de geboorteplaats was van *Lindulphus*, weleer Prioor te *Lidlum*, wiens bloedverwanten, met verlof van *Wibrandus*, mede Inboorling, aldaar een Klooster van reguliere Kanonniken stichtten, waarin hun door *Sibaldus Epinga*, en zijne Broeders, *Nanno* en *Sibrandus*, als ook door hunne Nicht *Ebel Scheltinga*, de hand geboden werd; dit Klooster heeft den naam van *St. Mariaas-berg*; doch met het invoeren van den gezuiverden Godsdienst, vonden de Kanunniken zig genoopt het zelve te verlaaten.

Zie WINSEMIUS *in de stukken*, *achter zijn Chronijk. Oudh. van Friesland*, II. Deel, bl. 130.

AANGWIRDEN, of *Angwird*, *Angwirden*, en ook *Angwirdum* genaamd, is een Friesche Grietenij in 't Kwartier der *Zevenwolden*; zij heeft de tweede stem in de vergadering der Staaten van

dat

dat Kwartier, en bevat onder zich vier Dorpen, als *Gerfloot*, *Tjallebird*, *Luinjebird* en *Terband*. 't Vermogen deezer Grietenij bestaat in Bouw-, Veen- en Weijlanden, schoon ze ook wel voorzien is van Bosch en Boomgaarden. Volgens *Winsemius* stond aldaar ten zijnen tijde (1622) een *Boom*, wiens stam drie vademen dik was, makende 6 voeten over 't kruis; deze Boom strekte zo wel tot verwondering van 't algemeen, als tot vermaak der aanzienlijksten, die onder deszelfs Lommer zig met het drinken van Wijn, of Bier, plagten te vermaken. De Regtbank, welken de Friezen 't *Weer* plagten te noemen, deezer Grietenij, word in 't Dorp *Tjallbird* gehouden. In vroegere dagen werd het recht spreeken, te *Luinjebirth*, onder den bloten Hemel geoeffend; welke gewoonte, in *Friesland*, op meer plaatzen is in gebruik geweest, volgens WINSEMIUS en SCHOTANUS. Van deze manier van Rechtspleging, onder den blooten Hemel, zie 't Art. *Boomen*. en *Opstals-Boom*.

AANJUM, Dorp in *Friesland*; zie hier boven AANGIUM.

AANSTOOT, een Dorp in *Gelderland*; (zie) OTTERLOO.

AANWAS, of het regt van *Aanwas*, heeft bijzonder plaats in *Gelderland*, ten aanzien van aanschietende of drijvende brokken, tusschen welke en het vaste Land eenig Water vloeit, of wordt ook geoefend, als men met zijnen belaaden Wagen, van zijn Land af, over het tusschen loopend water rijden kan, onder voorwaarde, dat men de aangewasfen plaats terstond met rijs of geboomte bezette. Een *Aanwas* zonder zulk Land, behoort hem toe, aan wiens Land het zit. Bekend is het, hoe meermaalen ontzachlijke Watervloeden geheele stukken Lands van de eene plaats hebben afgescheurd, en aan de andere aangespoeld. De geleerde REVIUS verhaalt, hoe door den alombekenden *Allerheiligen Vloed*, (1570) „ een Boeren Huis, in het gebied van *Vollenhoven*, onder het Klokkenslag van *Giethoorn*, omsingeld „ van eenige Boomen, terwijl de Bewooners bezig waren het „ Brood in hunnen Oven te bakken, door het Water werdt opgeligt, met Grondslag, Schuur, Boomen, Oven, Menschen „ en Beesten, en op eene andere plaats aan een ander stuk Land,

„ meer

„ meer dan een halve mijl verder, werden nedergezet, buiten
„ kennis van de vervoerden, die, na dat de ftorm bedaard was,
„ uitziende, niet wisten waar zij zig bevonden." *Ubbo Emmius* verhaalt ook, dat in 't Jaar 1509 een ftuk Lands, waarop 10 of 12 groote Beesten waren weidende, van 't andere Land in 't *Oldtampt*, door den flag des Waters, werd afgefcheurd, en drijvend geworden zijnde, door den Noordwesten wind, voortgeftuwd tot in den *Dollart*, welken overzeilende, het zig eindelijk aan *Reijdenland* hegte, met behoud van 't Vee; welke gebeurtenis een zwaar Proces veroorzaakte tusfchen de Eigenaars van 't vervoerde, en het onderdrukte ftuk Lands.

Deeze en dergelijke voorvallen zullen, naar alle waarfchijnlijkheid, tot dit regt van Aanwas gelegenheid gegeven hebben, en bijzonder tot de wijze van bezitneeming daar van. Zie hier de gebruiken daaromtrent, zo als ze in de Provintie *Gelderland* plaats hebben.

De berijding, of, zo als men daar gewoon is te fpreeken, de bevaaring van een aangewasfen ftreek of hoek Lands gefchied dus: Hij die de bevaaring doen wil, moet 'er voor af den Schout en ook, veertien dagen te vooren, de belanghebbende partijen kennis van geeven. Ten beftemden dage word de Regtbank op het Land van den bevaarder gefpannen, en ieder, die iets tegen de voorgenomene bevaaring heeft intebrengen, door den Officier gedaagd. De bevaaring voortgang zullende hebben, word 'er een Wagen met Mest befpannen met vier of zes Paarden, die door twee Voerlieden geleid, naar het aangewasfen Land gevoerd word. Deeze Voerlieden, die Brood en Wijn bij zig hebben, moeten, op bevel van den Officier, driemaal ftilhouden, en telkens eeten en drinken. Op het nieuwe Land gekoomen zijnde, moeten zij de Paarden uitfpannen en te rug brengen; doch de Wagen word met paalen vast gezet, en moet dus zes weken blijven ftaan; waarna de Officier den bevaarder in het nieuwe Land moet *zetten heeren en weeren, tot dat hij met beter regt daar worde uitgezet naar Landsrechten.* Doch de *middelzanden of afkomend* Land in 't midden der ftroomen, komen den Heer, dat is de gemeene Schatkist, toe; echter moeten ook deeze, eer de Heer of de Provintie ze zig kan toeëigenen, bevaaren worden.

Dit

Dit veertien dagen te vooren in de Kerken afgekondigd zijnde, geschied de bevaaring met de gewoone Marktschuit, mits die een last Koorn kan voeren, bij middelbaar water. In deeze Schuit moeten twaalf volwassene menschen zitten, en vervolgens rondom 't middelrand vaaren, zonder ergens grond te raaken.

Zie *Staat van Gelderland*, bl. 183 en 184. REVIUS, *Historie van Deventer*, IV. Boek. U. EMMIUS, *Geschiedenis van Friesland*, 43 Boek. *Waterregt van Gelderland*, Art. VII. XI. XVI. XXIII. *Groot Geldersch Placaatboek*, III. Deel, bl. 278.

AAR, een Watervliet, van welke, zo wel als van de *Veenlanden*, het Ambacht *Aarlanderveen* zijnen naam heeft. Ook scheid de watervliet het Ambacht in twee deelen, waar van 't Westelijk gedeelte, *Langer Aar* geheeten, aan de hooge Heerlijkheid van *Eisselijkerwoude*, en het Oostelijk gedeelte, of *Korter Aar*, aan de Ambachtsheerlijkheid van de *Vrijenhoef*, mitsgaders de hooge Heerlijkheden *Nieukoop* en *Schoot*, grenst. 't Ambacht heeft den eigendom van 't Water *de Aar*, welk zijn begin neemt uit den Rhijn te *Alfen*, of liever te *Aarlanderveen*, en, bij het Tolhuis te *Nieuwveen*, tusschen *Amsteldam* en *Gouda*, en wel bij het huis ter *Lucht*, in den *Amstel* valt. Ook is dit water een gedeelte der gemeene trekvaart, tusschen de twee genoemde Steden. Verscheiden overeenkomsten der nabuurige Ambachten, hebben voorheen, en nog heden, over 't gebruik van deeze Vliet, plaats gehad. Volgens eene van dezelve, wordt aan die van *Aarlanderveen* vergund, met een zeker gedeelte Lands, in de *Aar* te mogen uitwateren, en vrij en vrank door alle de wateringen van de *Aar* te vaaren; waar voor zij Jaarlijks eene erkentenis betaalen. Volgens eene andere overeenkomst, met de Ambachten *Zevenhoven* en *Nieuwveen* gemaakt, mogen zij elkanders wateren over en weder gebruiken. Door middel van deeze Vliet, en van nog twee andere waterlopen in dit Ambacht, namelijk de *Abtswatering* en de *Leidsche Vaart*, welke laatste haaren uitloop in de *Braassemer-meer* heeft, hebben de Veenlieden van *Langer* en *Korter Aar* bekwaame gelegenheid, om hunne Turf naar *Amsteldam*, en elders te kunnen vervoeren. Zie verder *Langer* en *Korter Aar*.

Zie *Staat der Nederlanden*, VI. Deel, bl. 269. 350 en 351.

AAR. Dus word (zegt VAN DER HOUVE, in zijn *Handvest Kronijk* I. Deel, bl. 157.) de Vaart in Friesland geheten, die van de Grietenij *Idaarderadeel* naar *Stavoren* haaren loop neemt, van *Leeuwaarden* door *Warſtiens*, *Wartena* en zo voorts door *Grouw*, *Irnzummerzyl*, en vervolgens naar andere havens. Dan het blijkt, zegt *Halma*, dat *van der Houve* hier *Winſemius* kwaalijk geleezen heeft, noemende een Vaart *Aar*; want *Winſemius* ſchrijft dus: „ Door deze Grietenij (*Idaardera-* „ *deel*) loopt zeekere vaart, of *Water-Aar* genaamd, aanvang- „ lijk het *Lang-deel*, voorts de *Graft*, en daarna de *Grouw*, „ ſtrekkende deeze vaart, van *Leeuwaarden*, door *Warſtiens*, „ enz." Doch *Water-Aar* is aldaar geen eigennaam, maar verkeerdelijk, met groote Letteren, voor *Water-Aêr*, *Waterader*; dus moest 'er ſtaan, Water-aar, genaamd, aanvanglijk het *Langdeel* enz., zo dat het aan het Streepje (of de Comma) hapert: alzo dat Water van *Leeuwaarden*, door *Friesland* loopende, veelerlei naamen heeft, doch nergens de *Aar* heet. Had *Winſemius* geſchreven, *een Water*, *Aar*, dan ware het in VAN DER HOUVE te verſchoonen geweest. Maar dit moest hij gezien hebben. Zie verder AIR.

HALMA *op 't Art.* AAR. *bl.* 3.

AARDRIJKSWAL, gelegen in de polder *Onwaard*, in 't Land van *Voorne*; zie *Onwaard*.

AARDE; hier door verſtaat men den grond, op welken wij woonen, en waar uit wij door konst en arbeid ons voedzel trekken. *Holland*, zegt *Veldenaar*, in zijn Kronijk, *is Broekland ende Waterig* — de *Aarde* is, tot ſommige ſteden, *zeer herde Vruchtbaar*. — *Ende tot veel ſteden ist morich*. Waar op *Boxhorn* heeft aangetekend, dat *zeer herde Vruchtbaar* eene uitdrukking was, in de oude ſpraak des Lands, betekenende *zeer Vruchtbaar*. — *Ende tot veel ſteden ist morich*, dat is *moerachtig*, *ſlikerich*: *Mor* beduidde bij de Ouden *ſlic*. d. i. ſlickerig: waarnaar zodanige Landen in *Braband*, en elders, *Moeren*, en ſommige plaatzen, als *'s Gravenmoer*, *Moerkerken*, genoemd zijn. — *Veldenaar* leert ons dus, met weinige

nige woorden, dat de *Aarde* op deeze en geene plaatzen verſchillende is. — Om hier van eenige bijzonderheden te melden, zullen wij, eerst, de *Aarde*, in ieder Provintie, in haare verſcheidenheid voorſtellen, en daarna het onderſcheid op eene en de zelfde plaats aanwijzen.

In de Provintie *Gelderland*, is de *Aarde* zeer vruchtbaar, tot het voortbrengen van Graan en Boomvruchten. In de *Betuwe* vind men dezelve doorgaans bekwamer tot het weiden van Vee; en in de *Veluwe* is de grond meer hei- en zandachtig, en dus ſchraaler en minder vrugtbaar.

Holland heeft, behalven den grond, welke Graanen, Moeskruiden, Boomooft, Vlas, Hennip, Meekrap, Riet, Gras, Pottebakkers- en Plateelbakkers Aarde voortbrengt, eene menigte Veengronden; doch deze laatſte vind men meest in *Amſtelland*, *Rhijnland*, *Delf-* en *Schieland*; welke gronden of *Veenen* meestal groote ſtreeken Lands beſlaan, die goede Turf voortbrengen; waar van, op 't woord *Turf*, nader zal geſproken worden. — Voor 't overige noemt men *Holland*, met recht, een laag Land, ten aanzien van deszelfs aangrenzende Landen, dewijl het doorgaans zeer laag en drasſig is, en wel zo laag, dat het, zonder de beſchutting van dijken en kaden, niet alleen meestendeels onder water zou leggen, maar, buiten die hulpmiddelen, een onbewoonbaare Moeras zijn.

In *Zeeland* is de grond, of *Aarde*, doorgaans bij uitſteekendheid goed; zijnde meestendeels vet, magtig en kleiagtig, mild in 't voortbrengen van veele ſchoone en kostelijke vrugten. — Inzonderheid ſpant, door deszelfs vochtigheid, het Teelland, in deze Provintie, de kroon; en de Weilanden zijn 'er mede zeer goed. — Bijzonder is 'er echter de *Derri* of *Darink*; zijnde een zoort van ſulferachtige en ziltige Moer, of Aarde, die door de Zee opgeworpen, en zomtijds voortgeſpoeld, onder de Klei ligt; waar van men oudtijds niet alleen *Turf* plagt te maaken, maar uit welker Asch, beſprengd met Zeewater, men ook een zuiver en wit Zout, *Zel* of *Zilzout*, wist te ſtooken, 't welk door gantsch *Nederland* gebruikt werd. — Zie van deeze Moer of Zelneering, 't Art. ZELNEERING.

Friesland heeft mede zeer onderſcheidene zoorten van gronden: als I. *Zavelagtige zagte aarde*, die men meest langs den

Zeekant binnendijks vind; waaromtrent is aangemerkt, dat hoe laater de Landen worden ingedijkt, hoe zachter Aarde zij uitleveren: geevende echter bekwame bouwlanden. — II. Zwaare *Kleigrond*, die niet alleen zeer goed is tot bouwlanden, maar ook tot goede weilanden. — III. *Moerachtige Aarde*, die gewoonlijk ligt, voos en zwartachtig is. Wel droog gehouden wordende, is dezelve goed tot weilanden, ſchoon niet zo goed voedzel verſchaffende, als de zwaare Kleigronden. — IV. *Zandgrond*; deezen vind men in de Zuidelijkſte deelen der Provintie, en dient meest tot Bouwlanden. — V. *Veengrond*; deeze is van tweederlei zoort, of alleen zulke, die beneden in den grond legt, en van daar opgebaggerd word, om tot *Turf* bereid te worden. (Zie 't Art. *Turf* en *Veenen.*)

De grond van *Utrecht* verſchilt mede aan verſcheiden oorden; digt aan *Amſtelland* en *Rhijnland*, beſtaat dezelve, grootendeels, uit Poelen, Plasſen en Veengronden; doch beoosten en bezuiden de Stad *Utrecht*, en naar den kant van *Montfoort*, ontmoet men taai en vet Kleiland, 't welk Tarwe, Rogge, Haver en Garst welig voortbrengt. Naar den kant van 't *Gooiland*, is de grond hoog en heiachtig, en tegen de *Veluwe* meest broekachtig, dat is, een Zandgrond, die vogtig en vrugtbaar is. — Ook vind men, in deeze Provintie, een bijzonder zoort van Veenen, *Rheenſche Veenen* genaamd, die Jaarlijks mede veel *Turf* uit leveren. (Zie *Turf* en *Veenen.*)

Deeze verſchillende Gronden, die niet alleen, in deeze en geene Provintien of Landſtreeken, onderſcheiden zijn, maar zelfs, gelijk blijken zal, op eene en de zelfde plaats in onderſcheidene beddingen gevonden worden, verdeelt men in vier hoofdzoorten, die ieder in haare bijzoorten onderſcheiden zijn, als:

KLEIJ, in *beste klei*, *blaauwe klei*, *fijne klei*, *grove klei*, *katte klei*, *oker klei en Mergel.*

ZAND, in *Blaauw zand*, *Fijn zand*, *Geel zand*, *Geest zand*, *Grof zand*, *Heizand*, *Okerzand*, *Bruijn Okerzand*, *Oehrzand*, *Schraal zand*, *Wel zand*, *Zand en Keitjes*, *Zwart zand.*

VEEN, *Bestveen*, *Slegtveen*, *Heiveen*, *Zandigveen*, *Darrijveen*, *Molligveen.*

AARDE, *gemengde Zandaarde*, *Zwarte aarde*, *gemengde Klei en Zand*, *Klei en Veen*, *Klei en Darij*, *Aarde en Water.*

Dat

Dat nu veele van deeze ſtoffen op ééne plaats gevonden worden, hier van zal ons *Amſteldam* eene proeve opleveren, die genoeg zal zijn, om ons gezegde te bevestigen; ſchoon anders de beddingen der *Duinen* en *Veenen* hier van ten bewijze zouden kunnen dienen, en het ook zullen doen, wanneer wij dezelven ieder op hunne Artikels beſchrijven.

In 't Jaar 1605, werd, te *Amſteldam*, in 't *Oudemannenhuis*, door *Pieter Pieters Ente*, een put geboord, ter diepte van 232 voeten, en daar in, volgens deeze onderſtaande Tafel, de onderſcheidene zoorten van *Aarde* gevonden.

TAFEL,

Aanwijzende den voortgang, welke op elken dag in het booren van deze put gemaakt is.

			Voeten.
Den	16	Julij, Donderdag.	54
—	17	— Vrijdag.	22
—	18	— Zaturdag.	14
—	19	— Zondag.	12
—	20	— Maandag.	27
—	21	— Dingsdag.	16
—	22	— Woensdag.	14
—	23	— Donderdag.	10
—	24	— Vrijdag.	11
—	25	— Zaturdag.	9
—	27	— Maandag.	1
—	28	— Dingsdag.	10
—	29	— Woensdag.	5
—	30	— Donderdag.	3
—	31	— Vrijdag.	6
—	1	August. Zaturdag.	5
—	3	— Maandag.	4
—	4	— Dingsdag.	3
—	5	— Woensdag.	2
—	6	— Donderdag.	3
—	7	— Vrijdag.	1
Dagen 21.			Voeten 232

TAFEL,

Die de onderſcheidene beddingen der Aarde aanwijst.

	Voeten.
Gehoogde Tuinaarde.	7
Darrij en Veen.	9
Weeke Klei.	9
Zand.	8
Aarde.	4
Klei tamelijk hard.	10
Aarde.	4
Zand, daar Amſteldam meest op gegrond en geheid word.	10
Heel blaauwe Klei.	2
Heel wit Zand.	4
Zavel of drooge Aarde.	5
Mollem, of Spons Aarde.	1
Zand.	14
Zand met Klei gemengd.	5
Zand gemengd met hair en Zeeſchelpen.	4
Harde Klei, zomtijds vermengd met hair en ſchelpen.	36
Harde Klei.	66
Zand, zomtijds vermengd met kleine ſteentjes.	5
Zand.	29
	Voeten 232

Zie daar, door eenen arbeid van 21 dagen, gekomen ter diepte van 232 voeten, daar in gevorderd, naar maate de boor, door de meerdere of mindere vastheid der ſtoffen, meer of minder tegenſtand vond, en onder dien arbeid ontdekt de aangewezene beddingen, mede tot het getal van 232 voeten, waar van de *Harde Klei* en 't *Zand* het meeste gedeelte uitmaakten; al hetwelk ons dus kan leeren, uit welke ſtoffen onze Aarde beſtaat.

AARDBEEVING; hier door verſtaat men eene beweeging in den grond, die natuurlijk, of bovennatuurlijk, door de onmiddelijke werking der Goddelijke kracht, geſchied. — Natuurlijkerwijze neemen de Aardbeevingen haaren oorſprong uit het vuur, in de holligheden der Aarde, of van de Olijachtige uitdampingen, in dezelve beſloten, die geperst wordende, met groot geweld pogen uittebarſten. Als 'er eene groote menigte van zulke dampen, in 's aardrijks holligheden, met de allerfijnſte vuurdeeltjes zamengemengd worden, door welke zij, verwarmd en aangeſtoken, eene ruimere plaats zoeken, doch die niet vinden, en daar in verhinderd worden, dan doen zij alle beletzels ſchudden en beeven; even als het buskruit, in een engen Loop van 't vuurroer beſlooten, ruimte zoekende, gekraak verwekt. Van hier dat die plaatzen allermeest aan Aardbeevingen onderhevig zijn, welker grond veel ſalpeter, ſulfer, en olijachtige ſtoffen in zig beſloten heeft, en die ligtelijk van 't vuur, of door de fijne ſtoffen, aangeſtoken en ontvlamd worden. Want als de vuurdeelen, die zig daar in onthouden, warmte ontſangen en verdund worden, en in die ruimten niet kunnen beſlooten blijven, dringen zij naar boven, en doen, door hunne ſterke werking, om lucht te krijgen, en in meerder ruimte te geraaken, het Aardrijk door hunne uitbarſting beven; of, wanneer het geopend is, een ſterk gehuil en gedruis uit den afgrond hooren. — De Natuurkenners hebben de Aardbeevingen verdeeld in vier zoorten: I. In Opwerpende, die gantſche eilanden opwerpen; II. Nederwerpende, die Steden en Gebouwen doen nederſtorten; III. Openende, die zeer ſchielijk groote deelen des Aardrijks inzwelgen; IV. Geluidverwekkende, die met een geweldig geloei, gehuil en gekraak, groote beweeging maken:

ken: hoedanig een gehuil, ten tijde van den Keizer *Arcadius*, zeven dagen lang, met geweldige Aardbeevingen, gehoord is.

Alhoewel *Nederland*, in een natuurkundigen zin gesproken, wegens zijne Grondgesteldheid, minder aan Aardbeevingen bloot staat, dan andere Landen, is het, echter, van dezelve niet geheel verschoond gebleeven, maar heeft meermaalen, op onderscheiden tijden en wijzen, deeze geduchte bezoeking, zo wel als eene uitwerking der natuur, als als eene straffe Gods, gevoeld.—— In 't Jaar 1580, op den 6 April, gevoelde men dezelve tot twee reizen, door alle de *Nederlanden*; zo dat eenige steenen, uit de schuddende Kerken en Torens, wierden losgerukt. Men ondervondt dezelve te *Keulen*, *Parijs*, op Zee, en te *Jork* in *Engeland*, zonder echter groote schade te veroorzaaken. Eene andere viel 'er voor, door gantsch *Holland*, op den 2 Januarij des Jaars 1602, die nogthans geene schade deedt.— Op den 4 April des Jaars 1640, geschiedde 'er, des morgens, tusschen 3 en 4 uuren, eene Aardbeeving, die groote schade veroorzaakte, in *Gelderland*, vooral te *Nijmegen*, in 't *Graafschap Meurs*, in de *Provintie Utrecht*, en voornamelijk in *Braband* en *Vlaanderen*. — Ao. 1693 gevoelde men, op den 18 September, eene diergelijke schudding door gantsch *Nederland*, die, echter, weinig, of geene schade verwekte. — In de maand Julij des Jaars 1751 gevoelden eenige Landen zeer zwaare schuddingen, en bijzonder *Italië*. *Nederland* werd hier van wel verschoond; doch, op dien zelfden tijd, had men hier te Lande een schrikbarend Onweder, van Donder, Blixem, Hagel en Stormwinden, waar door eenige menschen werden dood geslagen. — In 't Jaar 1755, in de maand April, verbeeldde men zig te *Helmond*, in *Staats Braband*, eene of meerder schuddingen te gevoelen; doch anderen waren van gedachten, dat het gekraak veroorzaakt werdt, door het lossen van eenig geschut, in eene naast gelegene vesting. Zekerder en van meerder belang was de buitengewoone *Waterberoering*, op den 1 November van dat zelfde Jaar, welke op menigvuldige plaatzen bespeurd is, als in *'s Gravenhage*, te *Haarlem*, *Delft*, *Leiden*, *Amsteldam*, *Gouda*, *Rotterdam*, en ook in *Noordholland*, *Zeeland*, *Gelderland*, *Friesland*, *Overijssel*, *Groningen*, *Braband*, enz. ja, zelfs in andere gewesten. En schoon wij de uitwerking hier van, op ieder plaats in NEDER-

LAND, onder de bijzondere *Artikelen*, zullen befchrijven, kunnen wij hier echter niet nalaaten te melden, dat deeze *Waterberoering*, doorgaans, met *Aardbeevingen* is verzeld geweest, gelijk ter gemelde plaatze blijken zal. In 't zelfde Jaar, en wel op 't einde van hetzelve, dat is, tusfchen den 26 en 27 December, gevoelde men deeze ongewoone beweeging te *Nymegen*, tweemaal, kort na elkander, te *Zutphen*, *Arnhem*, *Kuilenborg*, in de *Meijerij van s'Hertogenbofch*; te *Maastricht*, *Naarden*, in de Provintie *Utrecht*, en te *Gouda*; doch niet alle gelijktijdig, maar tusfchen gemelden nacht van den 27 December 1755, tot den 15 Januarij 1756. Op den 18 Februarij des laatstgenoemden Jaars, zijnde den dag, door 's Lands Staaten, tot een algemeenen Dank- Vast- en Bede-dag bepaald, gevoelde men, in meest alle plaatzen van ons Gemeenebest, eene fchudding der Aarde, welke, fchoon minder dan in andere gewesten, echter alhier heviger was, dan de voorgaande. Volgens echte berichten, waren reeds om zes uuren, des morgens, eenige fchuddingen, hoewel niet zo algemeen, gevoeld, dan twee uuren laater. Ligt is het te vermoeden, dat dit alom grooten fchrik veroorzaakte, en bijzonder in de plaatzen der godsdienftige zamenkomften, die, gelijk bekend is, op zulk eenen plegtigen dag, opgepropt zijn met menfchen. Doch nergens vind men berigt, dat de ontfteltenis grooter geweest is, dan in de *Lutherfche Oude Kerk* te *Amfteldam*, alwaar de zaamgevloeide menigte, reeds verfchrikt door 't flingeren der Kroonen, door een valfch gerugt, dat 'er brand in de Kerk was, nog meer in beweeging geraakte. Geen wonder dan, dat de Godsdienst hier ook vroeger, dan naar gewoonte, eindigde.

Te *Maastricht* werd, tusfchen den 2 en 3 van Zomermaand, weder eene Aardfchudding gevoeld, gelijk ook op den 19 November, ter zelfde plaatze. Te *Amfteldam* heeft men, in dat Jaar, eene Medailje, ter gedachtenisfe der droevige Aardbeevingen, vervaardigd, welk ftuk den roem der Penning- en Historiekundigen wegdroeg. Ao. 1758, werd, op den 11 Augustus, de gemelde ftad *Maastricht* weder door eene Aardbeeving in fchrik gebracht, doch geene fchade daar door veroorzaakt. Zo ook in 't volgende Jaar, in de maand Augustus, en wel op den 23ften, wanneer niet alleen *Maastricht*, maar zelfs geheel *Staats-*

Bra-

Braband, eene schudding gevoelde. Zij deedt 'er, echter, minder schade dan te *Keulen*. Op de grenzen van *Holland* werd zij ook bespeurd.

Op den 20 van Januarij 1760, des s'avonds om tien uuren, werd men, in de meeste oorden van ons Gemeenebest, weder eene merkelijke beweeging van 't Aardrijk ontwaar, welke, op de eene plaats in ééne, op andere in twee of drie schuddingen, bestaan heeft.

Zie *Vaderl. Hist.* VII. Deel, bl. 331. IX. Deel, bl. 116. XVI. bl. 201. SCHEUR *Merkwaardigste Gebeurtenisfen*, I. Deel, bl. 61. II. Deel, bl 397. LE CLERQ. *Nederl. Geschied.* II. Deel, in fol. bl. 238. *Nederl. Jaarboeken*, 1755, 1756, 1758, 1759 en 1760. *Europische Merkurius* 1751, II. Deel, bl. 118.

AARDEWERK, in 't algemeen bekend onder de benaaming van *Delfsch Porceleinen Aardewerk*. Dit plagt een zeer bloeijende fabriek te *Delft* te zijn. Omtrent het midden der voorige Eeuw werd zij uitgevonden, en na dat men 'er zig met magt op toe gelegd had, zo sterk getrokken, door alle de Provintien, en ook in *Braband*, *Vlaanderen*, *Frankrijk*, *Spanje*, de *Oost-* en *Westindiën*, *Zweden* en *Denemarken*, dat men, binnen weinige Jaaren, 28 Aardewerks- of Plateelbakkerijen aldaar opgericht zag. Ja men heeft 'er tot 30 toe geteld; doch zedert een verloop van 30 Jaaren, is deze Fabriek zodanig te rug geloopen, dat naauwlijks de helft daar van, aan de meesters en arbeidslieden, een behoorlijk bestaan verschaffen konde; hebbende de meesten niet meer dan éénen Oven. —— Tot dit Porcelein gebruikt men vierderlei Aarde: *Doorniksche* of *Brabandsche* Aarde; *Duitsche* Aarde, welke van *Mulheim* aan de *Rhoer* herwaarts gebracht word; *Zwarte* en *Delfsche* Aarde. Deeze vier zoorten moeten onder een gemengd worden; kunnende de eene zonder de andere van geen dienst zijn tot dit gebruik. Ten minsten is de *Zwarte* en *Delfsche* Aarde onöntbeerlijk. De menging geschiedt in de Aardewasscherijen, die men aan de *Schie* of *Rotterdamsche* Vaart vind, en wier getal mede afneemt, naar mate de Plateelbakkerijen verminderen, of minder vertier hebben. — De Aarde word aldaar in een groote

kuip, door eene geduurige roering, met water, tot een dikken pap gemaakt; vervolgens door een fijnen koperen zeef gegooten, en door lange houte gooten in bakken geloopen zijnde, word ze wederom tot een ſtijve klei gedroogd. Deeze klei naderhand, door treeding, tot eene matige zagtheid gebragt zijnde, word van dezelve het Aardewerk, in allerlei vereischte gedaanten, gedraaid of gevormd; vervolgens in den Oven gebakken, krijgt het de gedaante van graauwen ſteen: waar na 'er het wit verglaasd wordt opgelegd. — De Hoofdſtoffe van dit verglaaszel is Engelsch Tin en Lood, gemengd met Zand, Souda en Zout. Na dat dit mengzel onder den Oven gebakken is, word het op de Witmolens gemalen. Het Aardewerk wordt vervolgens, uit de hand, met allerleij bloemen, vogels en landſchappen beſchilderd; meest met blaauw of rood: tot blaauw gebruikt men de Saffer; de Bolus is de Roode kleur. — Hier op word het Aardewerk andermaal, in ſteenen kokers van gemeener aarde, voltooid in den Oven gebragt, en ten minſten een Etmaal gegloeid; den Oven koud geworden zijnde, wordt het 'er uitgenomen: dan kan men zeggen, dat het klaar is. — Aan ieder Oven, die geſtookt word, rekent men, dat bijkans dertig menſchen, de een meer, de andere min, hun beſtaan hebben. —— Zeer kostbaar maaken de Ovens deeze Fabrieken, dewijl ieder van dezelve niet minder dan met 5 of 6 vademen hout, (zijnde doorgaans zwaar Eijken hout), kan geſtookt worden. Van het geen tot het verglaaszel gebruikt word, is het Tin de kostbaarſte ſtoffe. In ſchilderwerk overtreft het Delfsch-Aardewerk, in veele opzigten, het Indiaanſche Porcelein. —— *Delft* heeft eenen Porceleinſchilder gehad, *Ter Himpelen* genaamd, wiens arbeid nog bij de Konstminnaars in achting is. De ſtoffe van dit Porcelein is niet zo vast, noch tegen 't vuur zo beſtand, als ander Aardewerk. Naa den bloeiſtand van deeze Delffche Fabriek, heeft men in *Duitschland*, *Frankrijk*, *Engeland*, en op zommige plaatzen van *Holland*, deeze Konst ook beginnen te oeffenen. Voor eenige Jaaren, had men een Aardewerks Fabriek buiten *Amſteldam*, aan den Overtoom, aangelegd, die ſpoedig te niet ging. *Weesp* heeft zijne Porcelein Fabriek, als mede de *Oude Loosdrecht*, daar niet alleen fraai geſchilderd word, maar de ſtukken in fatzoen en dunheid verre het *Delffche* overtreffen, doch ook zeer veel hooger in Prijs zijn. 't

Geen

Geen echter aan *Delft*, in deezen zijnen hoofdtak van bestaan, het meeste nadeel toebrengt, is het *Engelsch Aardewerk*, 't welk, tot ondergang dier Stad en haare Inwoonders, de goedkeuring van In- en Uitlanders wegdraagt. Hoe weinige zucht wij ook voor die Natie hebben, moeten wij echter bekennen, dat het *Engelsch Aardewerk*, in gladheid, dunheid en netheid, het *Delffche* verre te boven streeft: en doordien de prijs genoegzaam gelijk is, worden wij, schoon tegen onzen wil, gedwongen, het vreemde boven het Inlandsche te kiezen. — Wenschelijk ware het, dat de *Delvenaaren* zig met de borst 'er op toeleiden, om deeze hunne Konst, die wel verflaauwd, maar niet verstorven is, weder in haaren voorigen luister te herstellen, en te wege te brengen, dat de verbasterde Hollander moest bekennen, dat geen Uitlandsch Aardewerk tegen 't Inlandsche bestand is. Hier toe aanmoedigende Prijzen uitteloven, zou, dunkt mij, de taak des *Oeconomischen* Taks zijn.

AARDENBURG, is een klein Steedje, een uur ten Westen van *Sluis*, aan eene Vaart, of haven, die gemeenschap met de *Zwin* heeft. In oude tijden droeg dit *Aardenburg* den naam van *Rodenburg*; doch wanneer deeze naamverwisseling geschied is, is niet duidelijk aantewijzen. In een der Privilegien van den Jaare 1204, draagt deeze Stad den naam van *Aardenburg*; doch men vind 'er ook van later datum, en wel van 1243, waar in de naam *Rodenburg* nog geleezen wordt; dan dit zijn ook, mijns weetens, de laatsten. Volgens *Guiciardijn* was voorheen dit Steedje de Hoofdstad van *Vlaanderen*. Een aanzienlijke Koophandel werd 'er voormaals gedreven. Ja men zegt, dat twee *Engelsche* Koningen, *Hendrik* en *Eduard*, aan de *Aardenburgers* verscheiden voorregten hebben toegestaan. Ook hebben de Graven van *Vlaanderen* zig zeer bevlijtigd, om door verscheiden voorregten, den Koophandel van deeze Stad te begunstigen. Alle deeze Voorregten bewijzen, onwederspreeklijk, het aanzien, welk zij voorheen gehad heeft. —— *Smallegange* beweert zeer sterk, dat dit *Aardenburg*, nevens andere Vlaamsche steden, weleer tot *Zeoland* zoude behoord hebben. Met meerder grond van zekerheid kan men zeggen, dat het een groote Stad geweest is, en wel van 2000 schreden in haaren om-

omtrek, van een goede zeehaven voorzien; hebbende vier poorten, vijf markten, twee andere ruime plaatzen, twaalf voornaame gebouwen, en wel 74 ftraaten. Doch wat is beftand tegen de verandering des tijds? En wat was, in vroegere Eeuwen, beftand tegen de woedende invallen der *Hunnen*, *Wandalen* en *Normannen*, wier woede zig mede over *Aardenburg* uitgeftrekt, en het bijna ten eenemaal vernield heeft? — Bijkans vier honderd Jaaren geleden, werd de ftad weder met muuren omringd, en met eene graft omvangen. Doch die nieuwe luister is naderhand weder verminderd; ten deele door de rampen des Oorlogs, en niet minder door de vernielende Zeegolven. — De Stad was voorheen rondom voorzien met goede weiden; ook wierden 'er veele fchoone en fterke Paarden gefokt; maar door het inbreeken der Dijken, en 't overftroomen der Zee, zijn veele deezer fchoone Landen onder de golven begraven. — Best is 't, hier over den Ouden *Markus van Vaernewijk* (welke Patricius van *Gent* was) te hooren. Hij zegt: „ In 't Jaar 1477, den 17den September, als *Karel van Bourgondien*, anders de *Strijdbaare*, voor *Nancij*, en *Hertog Karel* van *Gelder*, voor *Doornik* fneuvelde, ontftond de hooge vloed, op *Cosmus* en *Damiaansdag*. De ftorm duurde agt dagen; alle menfchelijke hulp ontbrak. De Oude Stad *Oostende* verdronk, nevens veele Polders, als die van *St. Salvator*, en *St. Clemens*, en nog veele anderen. In 't *Aardenburger Ambacht*, wedervoer dit zelfde onheil de volgende Dorpen: *St. Kruijs*, *St. Laurens*, onze vrouw *bezuiden*, onze vrouw *benoorden*, *Hennebenne*, *Heile*, *Catharina*, of *Kadzant*, nu weer nieuwlings in ftand gebracht; *St. Baefs*, *Trabeden*, onzer vrouwe bij *der fluis* enz". Zeer veel leeden de *Aardenburgers*, in den Oorlog tusfchen *Spanje* en de *Nederlanden*, door de Staatfche bezetting van *Oostende* en van elders. Inzonderheid liet de bezetting van *Oostende* de Landlieden geene rust; en wanneer de opgeleide brandfchatting niet in tijds werd opgebracht, wierdenze, door 't Lontrecht, 'er toe gedwongen; men haalde niet alleen het vee uit de weiden, maar zelfs de voornaamfte Perzoonen uit de Dorpen; men voerde ze naar *Oostende*, daar ze op Kosten der Gemeenten onderhouden werden, tot dat de achterftallen voldaan waren. Het ftreng vorderen deezer brandfchattingen bewoog de *Vlamingen*, en inzonder-

derheid de *Aardenburgers*, aan den *Aarsthertog Albertus van Oostenrijk*, die door zijn Huwelijk met de Infante Isabelle Klara Eugenia, in schijn, eigenaar van de Nederlanden geworden was, te verzoeken, hun deezen scherpen doorn uit den voet te trekken, door *Oostende* te veroveren. Men weet, hoe veel deeze onderneeming, zo aan de zijde van *Spanje*, als aan die der Staaten, gekost hebbe. Ook verschoonde dit de *Vlamingen* niet, dewijl de last van 't Leger des Aartshertogs bijna ondraaglijk was, en de Inkomsten der Provintie, die hier door zeer verminderden, meer last veroorzaakten, dan de voorige brandschattingen; waarbij kwam, dat de *Spanjaarden*, geduurende dit langduurig beleg, *Sluis*, *Aardenburg* en *Ijsendijke* verlooren; waardoor *Vlaanderen* in erger staat geraakte, dan 't ooit te vooren geweest was. — *Aardenburg* viel zonder slag of stoot in handen der Staatschen, doordien 6 Vaandelen Duitschers, verbaasd op de aannadering van Prins *Maurits*, de stad ontvlooden. Deeze overwinnende Prins vondt de stad zeer verwoest, en de schoone Kerk bijna geheel geruineerd; niets anders stond van dat gebouw dan het muurwerk, en eenige pijlaaren. *Maurits* leide bezetting daar binnen, en deed de plaats merkelijk versterken. Doch na den Munsterschen Vrede, liet men de vestingwerken vervallen. Zelfs geraakte de stad in zulk eene minachting bij de Generaliteit, dat men, door 't beleid van sommigen, voornam, de sterkten geheel te slegten; indien niet de Provintie *Zeeland* zig, met magt en ernstige vertoogen, daar tegen gesteld had, ware 't met haar gedaan geweest: betoogende de *Zeeuwen*, met kracht van redenen, dat zo *Aardenburg* weg was, *Sluis* niet alleen, maar geheel *Braband*, aan den kant van *Zeeland*, verlooren zoude zijn, en dus die Provintie voor alle vijandelijke aanvallen bloot leggen. Men voorkwam dus wel de slegting van alle de werken, doch de versterking kon niet bewerkt worden. *Aardenburg* bevond zig derhalven in een oogschijnlijken staat, van geen tegenweer te kunnen bieden aan de *Franschen*, die, reeds in 't Jaar 1672, in de *Vereenigde Nederlanden*, veele, en daaronder sterke Steden niet alleen, maar geheele Provintien, hadden weggenomen. In dien staat vertoonden zig, den 26 Junij van dat Jaar, 's morgens om twee uuren, omtrent 6000 Franschen voor *Aardenburg*; dat wezenlijk van binnen ruim zo

slegt

flegt in ftaat was als van buiten: want de Kommandeur, *Johan Kaauw*, was, volgens Patent, met de Bezetting uitgetrokken naar *Sluis in Vlaanderen*, hebbende niet meer dan 36 of 38 man, onder bevel van den Vaandrig *Elias Beekman*, daar binnen gelaaten. Het Magazijn was zo ontbloot, dat 'er zelfs voor geen korten tijd de noodige voorraad tot tegenftand gevonden werd. In deezen wanhopigen ftaat, werd, op bericht van de aannadering der Vijanden, van den nood een deugd gemaakt, en de Wallen bezet met 9 ftukken ligt kanon, waartoe flegts één Konftapel was. De wachten werden bezet en verdubbeld door 235 man, zo Zoldaten als Burgers, die allen, op aanmoediging van gemelden *Beckman*, (die in den Raad verklaard had, van geene Kapitulatie te willen hooren, maar liever tot den laatften man vechten) beflooten hadden, eerder te willen fterven, dan gehoorzaamen aan de wetten der Dwingelanden. In dien ftaat vertöonden zig de Franfchen, onder beleid van den *Marquis de l'Ancre*, Gouverneur van *Aath*, op Ordre des Konings, om deeze onfterke Stad, of *Sluis*, met geweld te befpringen.

De *Franfchen* naderden, op den gezegden tijd, over *Smeettiesbrugge*, en zonden een Trompetter, om dit *Nest*, zo als zij het noemden, op te eifchen; doch deeze werd terftond met eenen Kogel beantwoord. Hier op volgde eene groote menigte Vijanden, onder het geroep van *Slaa dood*! *Slaa dood!* op de landpoort aanvallende; welke, echter, na eenen Storm van 1½ uur, door de burgerij en bezetting, werden te rug gedreeven. Ten vier uuren nadenmiddag, kreegen zij in de Stad een fecours van veertig Soldaten, onder het geleide van eenen Vaandrig *Vaanevel*, en ook eenen wagen met Buskruid. Intusfchen deeden die van binnen al wat mogelijk was, om zich in ftaat te ftellen, eenen tweeden Storm te kunnen doorftaan. In den volgenden nacht werd, uit de *Kijkuit*, door de Vijanden, een vuurteken in de lucht gefchoten, 't welk dadelijk gevolgd werd van een ander uit de Tent van den Generaal *Marquis de l'Ancre*; waar uit die van binnen befllooten, dat de ftorm weder zoude aangaan; 't welk ook dadelijk met een groot gefchreeuw gefchiedde. Met éénen fprong waren zij in de Halve-Maan, doch tevens op hun Kerkhof, alzo, door de befprongenen, op hen lustig gefchoten werd. De Verweerders werden telkens

kens voorzien van verſche Lonten, die aan een groot vuur, dat voor de deur van den Preſident Schepen *Roman* was aangeleid, werden aangeſtoken, en zo met handen vol naar de wallen gebracht. En dewijl men geene kogels in de Stad had, die op de Roers der burgers pasten, zat de Vrouw van gemelden *Roman*, *Margareet Sandra*, met 10 of 12 Jongens, op haar Stoep, en deed hen dezelve doorkappen, en dus in hunne hoeden naar de Wal brengen; zo als ook met het buskruid geſchiedde. Omtrent 12 uuren, kwam 'er weder een ſecours van 110 man van *Sluis* binnen, onder het beleid van den Cornel *Aalbrecht Splinder*; 't welk een grooten moed aan de *Aardenburgers* verſchafte, en de verdeediging van die uitwerking deed zijn, dat de Franſchen, die in de Halve-Maan zich bevonden, om kwartier moeſten roepen; 't welk hun vergund werd, mits hun geweer nederleggende, en de brug van de Halve-Maan zelve ophaalende: waar na zij bij troepen werden binnen gelaaten, en in de Kerk opgeſlooten; wordende de Officieren van rang in een Herberg ontvangen. Het getal der gevangenen beliep meer dan zeshonderd, die allen naar *Sluis* gevoerd werden. Zo dicht, echter, waren de Franſchen de ſtad genaderd, dat eenigen de Gragt, waar in zeer weinig water was, doorwaadden, en zelfs de muuren beklommen; doch, om den manmoedigen wederſtand, dien zij in alle hunne ondernemingen ontmoetten, vonden zij geraaden, zeer haastig, op den 28ſten, door *Maldegem* te rug te trekken, en met vreeze *Aardenburg* te verlaaten. Op deeze wijze werd de Stad, die door *Buchelius* de Moeder aller ſteden van dit Gewest genoemd wordt, doch toen als eene verlaatene wees was, op wien het Oog der Goddelijke Voorzienigheid ſcheen gevestigd te zijn, door middel van een gering aantal dappere Mannen en Vrouwen, bewaard, tot ſchande van grooter en aanzienlijker Steden, die, ten dien tijde, op 't enkel aannaderen der Vijanden, zig ſlaauwhartig overgaven. Waarom het HALMA lustte, tot lof der *Aardenburgers*, deeze onderſtaande regels in zijn *Woordenboek* te plaatzen:

> Toen *Vrankrijks* trotze magt
> Schier Neêrlandt had verkragt,
> Gaf noch de Tuinleeuw blijken
> Van dapperheid en moed,

In

In 't Vlaamsche en Zeeuwsche bloed,
't Geen eeuwig s' Lands Kronijken,
Versiert met gloriestof
Tot d'*Aardenburgers* Lof.

F. H.

In 't Jaar 1701, werd, door last van hunne Hoog-Mogenden, de Haven dezer Stad toegedampt, waardoor de handel merklijk in verval geraakte. In 't Jaar 1729 besloot echter eene Maatschappij van Kooplieden, het pooten der *Mede* aldaar te beginnen, wordende hier, in 1734, insgelijks een groote Krap-Oven gebouwd. Hoe dapper dit *Aardenburg* zig ook in vroegere dagen betoond had, als in 't Jaar 1604, tegen de aanvallen der *Spanjaarden*, en vooral in 1672, gelijk wij gezien hebben, tegen de Franschen, bezweek het, echter, genoegzaam, in 't Jaar 1747, voor de magt dier Natie, onder *Lowendahl*, die aldaar, op den 17 April, zijn Kwartier nam. Heuchelijker was de dag van den 19 October des Jaars 1749, toen de Haven der Stad, die, om redenen, zedert 1701, gesloten en toegedampt was geweest, weder geopend werd. De Burgerij trok 's morgens, sierlijk uitgedoscht, naar den Dam; het eerste Schip, welk 'er binnen kwam, was dat van *Jacob van Okkenburg*, 't welk krielde van menschen, die nevens de *Aardenburgers*, door hun geroep van *Vivat Oranje!* de lucht deeden weergalmen. De geheele dag werd in eene geoorloofde vreugde doorgebracht. Niet minder aangenaam was de 27 van Junij van 't Jaar 1772, wanneer de *Aardenburgers*, 's morgens, door 't oeffenen der openbaare Godsdienstplichten, met eene blijde nagedachtenis, het *Eeuwfeest* van hunne hier voor beschrevene verlossing vierden; de Lof der heldhaftige Burgemeesters *Anth. Peursen* en *Arnout Vermeere*, benevens die des meergemelden Schepens *Pieter Roman* en deszelfs Echtgenoote, bleef niet ongemeld. Met eerbaare vreugdebetooningen, werd deeze plegtige Gedenkdag besllooten.

Wat den Tegenwoordigen Staat van *Aardenburg* betreft, men telt 'er thans niet meer dan zes Straaten, 144 bewoonbaare huizen, en ruim 560 Inwooners. De openbaare gebouwen zijn van weinig belang. De Kerk, daar wij hier boven van gewaagd hebben, is zedert dien tijd geheel gesloopt. Die, welke de

Hervormden thans tot hun gebruik hebben, zou, zegt men, reeds in 't Jaar 940 gesticht, en aan *Bavo* toegewijd zijn; deeze is redelijk groot en net, en pronkt met een fraaien toren. De *Fransche* Gereformeerden hebben hier ook eene Kerk, die door één Leeraar bediend word. Ook hebben de *Doopsgezinden* 'er eene Kerk en Predikant; doch de Roomsgezinden tegenwoordig zelfs geene Kapel, maar gaan te *Middelburg in Vlaanderen* ter Misse; zijnde de Kloosters tot andere gebruiken geschikt. Het *Stadhuis*, zo als de Schrijver van den Tegenwoordigen Staat het noemt, bewijst dat *Aardenburg* nog heden een Stad, en geen open vlek is, gelijk de Schrijver op 't vervolg van SMIDS *Schatkamer* meent. Het staat op een open plein, 't welk met boomen beplant is; in het zelve heeft de Griffier zijne wooning, en de Regeering twee Vertrekken tot haare bijeenkomsten. De Regeering der Stad bestond voorheen uit één Bailjuw, twee Burgemeesters en agt Schepenen, één Griffier en Thesaurier; doch zeden heeft zij verzocht, dat het getal der Schepenen tot op vier mogt verminderd worden; 't welk, bij eene Resolutie hunner Hoog Mog. van den 23 Maij 1753, werd ingewilligd. De Bailjuw word voor zijn leven, door de Algemeene Staaten, aangesteld, doch de Burgemeesters en Schepenen, Jaarlijks, door de Afgevaardigden der Algemeene Staaten, veranderd, of in hun ampt bevestigd. De *Admiraliteit* van *Zeeland* houd hier een Ontvanger en Commies. 't Wapen der Stad is, een roode Burgt op een Zilveren veld.

Buiten de platte gronden van *Aardenburg*, die men in Prent heeft, ziet men de belegering daar van, in 1604, door *Hondius*, in Medailje; belegerd en gefortificeerd door *J. Kop*; aangevallen en verlaaten door de Franschen 1672, door *C. Decker*.

Zie GUICIARDIJN *Beschrijv. der Nederl.* fol. 316. SMALLEGANGE *Chronijk van Zeeland*, bl. 210. VAERNEWIJK, *Hist. Belgica*, in 4to IVde Boek. GABBEMA, *Watervloeden*, pag. 216, *Nassouwsche-Helden pronktoneel*, pag. 365. VALKENIER, *Verwart Europa*, pag. 728. SILVIUS, *Vervolg op* AITZEMA, I. Deel, bl. 311, *Hollandsche Leeuw*. 1672. bl. 91. VAN DEN BOS, *Toneel des Oorlogs*, II. Deel, bl. 219. *Tegenwoordige Staat van Staatsvlaand.* bl. 453. enz.

Nederl. Jaarboeken 1747, bl. 283. *ibid.* 1749. *ibid.* 1772. bl. 617. *ibid.* 1755, bl. 700.

AARDENBURGER-AMBACHT, behoort geheel onder het rechtsgebied van 't *Vrije*; het gedeelte, dat onder de Stad ligt, alleen daar van uitgezonderd. Dit *Ambacht* word door de vaart, die in 't *Lapschuurſche-gat* loopt, in twee deelen onderſcheiden. Het deel, bezuiden de vaart gelegen, vervat, behalven het Staatsgedeelte van het *Graafſchap Middelburg*, de *Kerſpels* van *St. Kruis*, *Ede* of *St. Baafs*, *onze vrouwe bezuiden Helle*, en de Polders van *bewester-Eede* en *Izabelle*. Het deel, benoorden 't gemelde Kanaal gelegen, bevat de Dorpen *Kadzand*, *Zuidzand*, het *Retrenchement* en ter *Hofſteden*, benevens de *Heerlijkheid Nieuwliet*, en eenige *Polders*, waarvan ieder gedeelte op zijne plaats zal beſchreven worden.

Zie *Tegenwoordige Staat van Staatsvlaanderen*, bl. 460.

AARDENBURG, een huis onder 't Bailjuwſchap van *'s Gravenhage*, ſtaande in 't Voorhout. Het behoorde weleer, toen het deezen naam droeg, aan de Erfgenaamen van wijlen den vermaarden Heere *Johan van Oldenbarneveld*, Advocaat van *Holland*.

Zie VAN DER HOUVE, *Handvest Chronijk*, I. Deel.

AARE (*Dirk van der*) en ook wel *Theodericus van der Aire* genaamd, een man geſprooten uit een zeer aanzienlijk geſlacht, van een hoog gemoed, wijs en verſtandig, of zo als het *Veldenaar* uitdrukt, *een duits geboertig man, en de wijs genadig. Bachelius* zegt, dat hij *was uit het geſlacht der Graven van Aare*, zonder echter te konnen bepaalen, waar dit genoemde Graafſchap mag gelegen hebben.

Volgens *Beka* was hij Proost van *Mijdrecht*; doch volgens *Barlandus*, dien wij liever gelooven, Proost van *Maastricht*, in dien tijd, toen de Biſſchoplijke zetel van *Utrecht* geweldige ſchokken leed, door de verkiezing van twee Biſſchoppen, *Aarnout van Iſenburg*, en *Dirk de Hollander*. *Iſenburg* werd, door Graaf DIRK *den* VII, en *Dirk*, door

OT-

OTTO, Graaf van *Gelder*, onderfteund. *Ifenburg* overleed geduurende het gefchil, en Graaf DIRK, op zijne reize van *Rome* naar *Utrecht*; waarop deeze DIRK tot die waardigheid werd verheven. Volgens de meeste verhaalen, bevond *Van der Aare* zig in een ander gewest, en wel in *Italie*, om eenige zaaken voor Keizer *Otto* te befchikken. Doch van zijne verkiezing bericht ontvangen hebbende, fnelde hij naar *Utrecht*. Bij zijne komst aldaar, vond hij het Bisdom zeer zwaar met fchulden beladen; om het daar van te ontheffen, zocht hij zig van zijne magt te bediennen, welke Graaf WILLEM mede in handen zogt te houden; hier uit ontftondt een Oorlog, tusfchen den Bisfchop en Graaf WILLEM. Bisfchop DIRK had zig, met toeftemming van 't Kapittel, naar *Friesland* begeeven, op hoop van aldaar eenig geld, bij wijze van Bede, te zullen bekomen. WILLEM, die zijnen Broeder, Graave DIRK, het gewest van *Friesland* voorheen had afgedrongen, en daar na, Ao. 1205, in perfoon Graaf van *Holland* werd, wilde geene belastingen zijner Onderdaanen, noch vervoering van geld uit zijn land gedoogen. Te *Stavoren*, in St. *Odulfus Klooster*, alwaar de *Bisfchop* zig bevond, vattede hij hem, op eene geweldige wijze, aan, met voorneemen om hem naar het Klooster *Oosterzee* te voeren; doch de Monniken, geholpen door veele Godsdienftige en vreesachtige *Friefen* voor den Bisfchoppelijken Ban, verlosten Bisfchop DIRK uit handen van Graave WILLEM. De Bisfchop weder binnen *Utrecht* gekomen, verkropte dit leed eenigen tijd, niet uit eene Kristelijke zachtmoedigheid, maar uit gebrek aan magt om zig te konnen wreken. Dewijl hij intusfchen zig zo gerust niet hieldt, dat Graaf WILLEM omtrent hem onverfchillig kon zijn, verbond zig deeze met Graaf OTTO van *Gelder* tegen hem. Na het fluiten van 't Verbond, nam OTTO geheel *Overijsfel* weg, en leide bezetting binnen *Deventer*. De *Bisfchop* trok, met een magtig leger, tegen hem te veld. De Graaf op verre na zo veel ontzag niet hebbende voor dit gemijterde hoofd, noch voor de bedreiging van den Ban, als zijn Groot-Vader weleer betoond had, trok mede op, ter onderfteuning van zijnen Broeder *Willem*, en zijnen Schoonvader *Otto*, verwoestende, met de *Hollanders*, al wat aan deeze zijde van den *Yfel* lag; zelf floegen de *Hollanders* het beleg voor de Bisfchoppelijke Stad *Utrecht*. —

Midlerwijl werd *Otto*, 't zij op raad van den Keizer, of door verraad van zijne Vijanden, door *Graaf Hendrik van Braband*, die zig met den Bisſchop verbonden had, gevangen genomen. Graaf *Dirk*, dit hoorende, brak op, om zijnen Schoonvader te verlosſen, van voor *Utrecht*, rukte voorts met zijne magt naar *Braband*, nam met geweld *'s Hertogenbosch* in, en de beide Broeders van *Hertog Hendrik van Braband* gevangen. *Hendrik*, hier van verwittigd, en geſterkt door de magt van den *Aartsbisſchop van Keulen*, en den *Bisſchop van Luik*, *den Hertog van Limburg* en den *Graaf van Vlaanderen*, trok den met buit beladen *Hollander* na, en vond, volgens het verhaal van *Divæus*, hem onbezorgd, als geenen vijand verwagtende, bij *Heusden*; hij viel hem, volgens het zeggen van gemelden Schrijver, zo onvoorziens en vinnig op 't Lijf, dat de gantſche Legerplaats werd ingenomen, en de *Graaf* zelve gevangen was, eer iemand de wapens had konnen opvatten. — Dus verhaalen het eenpaarig de *Brabandſche Kronijken*; de *Hollandſche*, daarentegen, dat hun volk het *Brabandsch Leger*, hoewel veel ſterker, met groote kloekmoedigheid wederſtaan, doch eindelijk voor de overmagt heeft moeten bukken. Deeze gelegenheid maakte zig VAN DER AARE ten nutte, roovende in *Holland*, doch met weinig voordeel. — Hier naa begaf zig de *Bisſchop* naar de *Veluwe*, veroverde *Zutphen* en *Deventer*, en maakte een zeer grooten buit. Tusſchen *Hertog Hendrik van Braband*, en den gevangenen *Graaf van Holland*, werd een verdrag getroffen, waar bij de laatſte groot losgeld moest betaalen Volgens 't *Goudſche Chronijkje* beſtond dit losgeld in twee duizend pond, en in de *Toetsteen* op 't zelve, word dit bepaald op *twee duizent Mark zilver*. — Eenigen tijd daarna werd, zelf tusſchen deeze hevige Partijen, namelijk den Bisſchop en den Graaf, een Verbond gesloten.

Geen minder aandeel had deeze zelfde *Bisſchop* aan den Oorlog, die daarna onſtond, door het gekoppelde Huwelijk van de Gravinne ADA met den Graave van LOON, die, als verre beneden haar in rang, onder andere ook hierom, door den Broeder van den overledenen *Graaf Dirk*, en dus den Oom van *Ada*, verdreven werd. De *Graaf van Loon* zocht alomme hulp, zelf bij *Bisſchop* DIRK, welken hij in zijne belangen wist

te

te brengen, door eene belofte van 1000 Mark, en zo hij (*van Loon*) overwinnaar bleef, *Holland* van hem ter *Leen* te zullen ontvangen. Anderen bepaalen de som op 2000 Mark: VOSSIUS zegt 3000 ponden vlaams. —— Bisschop *Dirk*, op hoope van hier door meester van *Holland* te zullen worden, of om dat hij de zaak van *Ada* als de regtvaardigste beschouwde, viel in persoon in *Holland*, zelf eer de *Graaf van Loon* nog te velde of bij hem was. *Dirk* nam het *Blokhuis te Leiden* in, en vermeesterde, binnen weinig tijd, genoegzaam geheel *Holland*, en keerde daar op weder te rug naar *Utrecht*. — Doch de vreugde over deeze Overwinning was van korten duur: *Graaf Willem* heroverde spoedig al het verloorene. De *Graaf van Loon*, *Ada* en haare Moeder werden, niet zonder gevaar, door behulp van *Gijsbrecht van Amstel*, (welke, als Leenman van de *Utrechtsche Kerk*, des Bisschops zijde had moeten kiezen; binnen *Utrecht* gebracht. Nogthans waagden de *Utrechtenaars*, met eenige gevluchte *Hollanders*, nog eenen kans, en begaven zig te scheep, onder 't geleide van Heere *Dirk van der Aare*; zij namen bij verrasfing *Dortrecht* in, en staken die Stad, na gedane plondering, in brand. De Graaf *van Loon*, ondertusschen, zo min als *Bisschop Dirk*, geenen kans ziende om *Graaf Willem* te overmeesteren, of hun doel te beschieten, was van der *Aare* de eerste, die met *Graaf Willem*, schoon met weinig voordeel, den vrede floot. De Geleerde *Vossius* echter is breder in het verhaalen van de voordeelen, welke Bisschop *Dirk* hier mede behaald zou hebben: want deeze was, zegt hij, de Eerste *Bisschop*, van wien men verhaald vindt, dat hij zo diep in *Holland* doorgedrongen was, en het tot in 't hart had doen daveren. De *Kennemers* waren met een vloot in 't *Sticht* geland, en hadden het aangetast; doch waren met schade afgeweezen, en moesten (zegt hij) den vrede koopen. Ook maakt hij gewag van de verdere bedingen, en van de vernedering, welke de *Graaf* voor den *Bisschop* onderging. Doch de niet min Geleerde *Schriverius* zegt hier op, in zijne Aantekeningen op 't gemelde *Goudsche Chronijkje*: „ 't Is onwaarachtig, dat *Graaf Willem* in wolle Klee„ deren, en Barrevoets, te *Utrecht* komen moest, om zijne straf „ af te bidden; dit is van de Monnikken versiert".

Hoe 't zij, dit is zeker, dat de Bisschop, door zijne Oorlo-

gen, zig niet verarmd, maar door dezelve, en inzonderheid door den Oorlog, welken hij tegen de Hollanders voerde, zig zo verre verrijkt heeft, dat hij de verpande Landen en Kasteelen gelost, de achterstallen aan 't Hof van *Rome* afgedaan, en alle zijne Vestingen van genoegzamen voorraad voorzien heeft.

Onder de Schrijvers, die van hem gewagen, is verschil over den tijd zijner Regeeringe en dood; sommigen schrijven hem toe een bewind van 12 of 13, anderen van niet meer dan 4 Jaaren; doch deeze hebben misgetast: en hier door is 't, dat men zijnen dood gesteld vind op 1212, 1211, 1210 en ook op 1202. Volgens eene Lijst der Utrechtsche Bisschoppen, (*door mij opgegeven, op bl. 4. van 't Tweede Boek van mijn Amsteldams Eer en Opkomst, door middel der Kerkhervorming*, enz.) en die ik voor volkomen echt houde, heeft hij geregeerd 14 Jaaren, en is gestorven in 't Jaar 1212, te *Deventer*, doch in de *Domkerk* te *Utrecht* begraven.

Bij den Schrijver van *Batavia Sacra*, vind men een groot beslag van Ordonnantien, door hem als *Bisschop*, met toestemming der *Abten*; gemaakt. Toen hij als 32ste Bisschop den Zetel, door den dood, ontruimde, werd hij opgevolgd door *Otto den I. van Gelder.*

Zie BEKA, *in Theoderik* de II. VELDENAAR, *Fasciculus Tempor., fol.* 260. *De Kronijk van de Klerk uit de laage Landen, bl.* 88. *Goudsche Kronijkje, bl.* 88. ——— *Toetssteen, bl.* 250, 251. *Kronijk van Friesland, fol.* 103. VOSSIUS *Jaarboeken, bl.* 110 – 119. 120 ——124. *Batavia Sacra*, II. Deel *bl.* 129, 30, 31 en 132. Aant. 138 enz. *Amsterdams Eer en Opkomst, II. Boek, bl.* 52. 54. en 55. en andere.

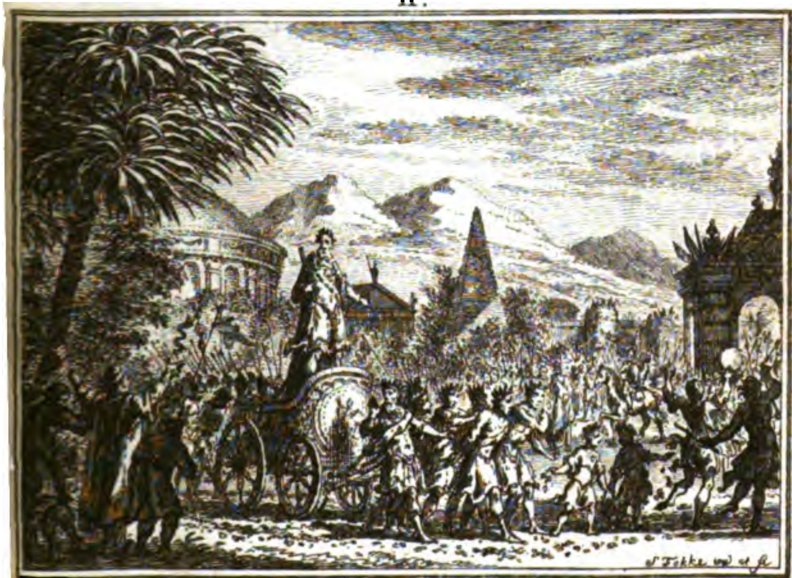
AARLANDERVEEN met *Pulmot*, of *Albrechts-vierendeel van den Bosch*, strekt zig van den *Rhjin*, bij de *Aarbrug*, Noord-oostwaart langs de *Aar*, (zie de beschrijving van deze Watervliet, boven op 't Art. AAR), naar welke, zo wel als naar de Veenlanden, het Ambacht *Aarlanderveen*, of *Aarleveen*, genaamd is. Langs de gemelde Watervliet loopt dit *Ambacht*, tot aan het gerecht van *Vrijenhoef*, en ter zijde van deeze hooge Heer-

I. *Tegen over bladz. 27.*

Inwyding van den stier Apis, by de Egyptenaaren. Bladz. 27.

II.

Sesostris doet zyn' wagen door overwonnen Koningen trekken. Bladz. 49.

Heerlijkheid, met eenen Landweg, tot aan den Ringdijk, die ten Zuiden der uitgeveende plasfen ligt, en met het Rechtsgebied van *Pulmot* ftuit aan den *Nieuwkoperdijk.* Van daar keert de fcheigrond van *Aarlanderveen* en *Pulmot* weder te rug naar den *Rhijn*, tot over *Zwadenburgerdam*, en gaat, ten Noorden van deeze Rivier, voort, tot aan den gemelden *Aarbrug.*

De Kerk van dit *Aarlanderveen* ligt 5684 Roeden van *Leijden*, 2190 van *Oudshoorn*, 1918 van *Alfen*, 1818 van de *Langerijndijk*, en 1436 van *Langeraar*, een weinig verder van *Nieuwkoop*, en 1600 van *Zwadenburgerdam.* — De buurt aan de zogenaamde laage zijde van den Rijn over *Alfen*, van de *Aarbrug* af tot aan een kleine ftreek voorbij de *Goudfche Sluis*, fchijnt een Dorp op zig zelven; te meer, dewijl de bewooners daarvan tot de Kerk van *Alfen* en den *Brandfchouw* onder die Ambachtsheerlijkheid behooren; doch voor 't overige behoort deeze ftreek onder het Rechtsgebied van het Dorp, welk wij hier befchrijven. — De voornaamfte en volkrijkfte buurt ligt landwaarts in, ftrekkende, langs den *Aarlanderveenfchendijk*, zo verre die beftraat is, met eene dubbele reij huizen, ter wederzijde, en word, omtrent de Kerk en verdere Boerewooningen en Werven, door flooten van gemelden dijk of weg afgefcheiden.

Op dit Dorp vind men de fierlijkfte Kerk, die in eenig Dorp daarom ftreeks te zien is; zij is voorzien van een fraaijen achtkanten Toren. De Predikant, die tot de Klasfis van Woerden behoort, heeft hier zijne wooning. De eerfte, die alhier beroepen werd, was *Florentius Mari*, Ao. 1590. Ook hebben de Roomschgezinden hier eene Kerk, tot oeffening van hunnen Godsdienst, waar van de volgende Pastooren ons in de *Oudheden van Rhijnland* worden aangewezen: in 1366 *Philip Gerrits*; — 1573. *Johan Adriaanszoon* van s'Gravenhage, die de Opvolger was van *Jacob van Leeuwen.* — Na hem *Floris van Vianen*, gevolgd door *Pieter Pelt van Vianen.* — *Gijsbert Bosman*; Mr. *Egbert van Borculo*, die in 1670 te *Amesfoort* overleed. — *Johan van Pelt*, 1704; en daarna *Andries Janszen.*

Wat de *Veenen* aangaat; ter wederzijde van den gemelden Dijk, achter de Huizen en Werven, liggen twee Veenpolders, waar van de eene Noordwaards ten Oosten, voor het grootfte gedeelte, zedert veele Jaaren, verveend is, en thans eene aanmerkelijke

waterplas uitmaakt, die met eenige andere tot aan het Sticht loopt; aan de Westzijde is, voor zo verre het Veen ftrekt, eenige Jaaren herwaards, een nieuwe Veenderij, door de Hoogheemraaden van *Rhijnland*, toegeftaan, onder bepaaling, dat de uitgeveende plas, binnen een bepaald getal van Jaaren, uitgemaalen en droog gemaakt moet worden.

In den *Karsfteker Polder*, is, door de Regeerders van *Amfteldam* en *Gouda*, aanbefteed het graven van eene Vaart, uit de *Aar* naar den *Rhjn*, tot gemak der Trekfchuiten op beide fteden vaarende, bekend onder den naam van de *Nieuwe Vaart*.

Het getal der Huizen ftond, in den Jaare 1632, op de Verpondings lijsten, op een getal van 221, en in de nieuwere Lijsten op 383 Huizen en 2 Moolens.

Deze Ambachtsheerlijkheid behoorde wel eer, nevens andere, aan het Geflacht van *Oudshoorn*; (zie OUDSHOORN). Doch dit geflacht al zedert het Jaar 1300 verbeurd verklaard zijnde, ging dezelve, in 1353, over aan *Arnold van Tsfelftein*, die'er door inkoop Eigenaar van werd. Vervolgens kwamen deeze goederen aan 't Geflacht van *Raaphorst*, en verder aan den *Huize van Kuilenburg*, en van daar aan den Koning van *Spanje*, of liever aan de Graaflijkheid: na het afzweeren van den Koning, door de *Staaten* verbeurd verklaard zijnde, werden ze aan *Ernst van Mandersloo*, Veldmarfchalk in dienst der Staaten, in mindering zijner achterterftallen, Ao. 1593, ter leen uitgegeven, en door deszelfs Erfgenaamen, in den Jaare 1619, verkocht aan Vrouwe *Margreta van Mechelen*, die ze twee Jaaren later weder verkocht aan *Hugo Spiering*. In 't Jaar 1627 kwamen ze weder in handen van gemelde Vrouwe van *Mechelen*, die ze naderhand andermaal afzonderlijk verkocht. Dus kwamen zij aan 't geflachte van *Nomus* of *Nooms*, bij wiens nakomelingen zij bezeten zijn, tot in den Jaare 1733, wanneer, door inkoop, van dezelve Eigenaar werd de Heer *Kornelis Aarfens van Hoogerheide*, *Heere van Voshol*, *Kolonel en Kapitein in 't Regiment Hollandfche Guardes*.

De Eigenaar, of Heer van *Aarlanderveen*, thans de Baron C. VAN BOETSELAAR, befchreeven in de orde der Ridderfchap en Edelen van Holland en Westfriesland, enz. oeffent niet alleen het recht van onmiddelijke aanftelling der Regenten van 't

Dorp

Dorp en Ambacht, die geduurende hun gantsche Leeven in bediening blijven; maar ook van hun, die Jaarlijks aankoomen. Ook heeft hij het recht van goed- of afkeuring van den Predikant, die door den Kerkenraad beroepen wordt, en meer andere rechten.

Zie *Staat der Nederlanden*, VI. Deel, bl. 269. enz. *Oudheden van Rhijnland*, bl. 337. VAN LEEUWEN, *Bat. Illustrata*, fol. 158.

AARLE, of *Beek bij Aarle*, is eene Heerlijkheid, welke met *Aarle* en *Rixtel* éénen rechtbank uitmaakt. Zij behoorde voorheen aan *Philips van Leefdaale*, daarna aan den *Marquis van Aste*, en vervolgens aan den *Marquis van Aste*, oudsten Zoon, en na hem aan den *Baron van Raasfeld*, en eindelijk, door verkoop, aan den Heer *Gerrit de Jongh*, Erf-Secretaris van *Vechel* en *Erp*. — AARLE ligt een half uur ten Noorden van BEEK; de Predikant van *Aarle* bedient ook *Beek*. — Zie *Staat der Nederl.* II. Deel, bl. 141.

Bij andere Schrijvers vind men deze Dorpen, *Aarle* en *Beek*, als twee bijzondere gesteld, schoon de aangewezen Schrijver ze als onder een mengt, ten minsten opzettelijker spreekt van *Beek*, dan van *Aarle*. Uit een oud Handschrift, behelzende de tax der steden van de Hertogen van *Braband*, over de Stad en ieder Dorp der Meijerij van s' *Hertogenbosch*, van 't Jaar 1406, is mij, echter, gebleeken, dat ze onderscheiden zijn: want, onder 't *Schoutheid Ambacht van Peelland* (staat 'er): item *Beeke*, *Aarle*, en de *Rijxstel* CIX Oudschilde I derdendeel: in de Schattingen over de Haartsteden, Ao. 1515 gedaan, door de *Staaten van Braband*, te betaalen bij 't Half jaar. Verder staan ze insgelijks, onder 't Kwartier van *Peelland*, in de Meijerij, *Aarle*, *Rixtel* en *Beek*, als drie onderscheidene Dorpen, aldus: *Aarle* en *Rixtel*, 879 Gl. 4 st. 3 penn. Daarna *Beek* bij *Aarle* 123 Gl. 16 St. 't Is waar, 't geen men bij Jonker *M. van der Houve*, in de Lijst der Smaldeelingen des Hertogdoms *Braband*, getrokken uit de *Novennale Bede*, van 140,000 Guldens, voor de twee derde deelen, leest; schoon 't eerste naast aan de waarheid schijnt te koomen: want aldaar ziet men 't woord *Aarlebeeke* te zaam gevoegd. „ In de gemelde Jaarlijksche Schatting, genaamd Beede,

„ van 140,000 Gl. — ftond de geheele *Meijerij van den Bosch*
„ gefteld op 19379 Gl. 16 St. 3 Penn. — In deeze Som moest
„ het kwartier *Peelland*, (een der vier kwartieren van de *Meije-*
„ *rij*) draagen 5692 Gl. 10 ft. 3 penn. — die omgeflagen zijn-
„ de, over de 26 of 27 Dorpen, en eenige Gehugten deezes
„ kwartiers, kwam *Aarlebeeke* te ftaan, te zamen met *Rixtel*,
„ op 363 Gl. 3 St.". — Doch als men dit vergelijkt met de voorgemelde oude Lijsten, zal men gemaklijk kunnen opmaken, dat hier door den Schrijver, of Drukker, een fout zal begaan zijn, gefteld hebbende *Aarlebeeke* en *Rixtel*, voor *Aarle*, *Beeke*, en *Rixtel*. Met te meer regt mag men dit befluiten, om reden, dat men in dit zelfde kwartier van *Peelland* nog een fout begaan vind, alwaar men leest *Stitout*, in plaatze van *Stiphout*.

In dit *Aarle* dan, welk wij voor een onderfcheiden Dorp van dat van *Beek* houden, plagt voorheen een *Kapel* te ftaan, *Onze Lieve Vrouw op 't Zant* genaamd, welke plaats, om de voorgewende Mirakelen, die aldaar gefchied zouden zijn, van een grooten toeloop van Roomschgezinden bezogt werd.

In 't Kerkelijke behooren onder den Ring van *Peelland*, *Aarle*, *Beek* en *Lieshout*.

Zie OUDENHOVEN, *Bef. van den Bosch*, II. Deel, bl. 19. 82. en 84. VAN DER HOUVE, *Handv. Kronijk*, II. Deel, fol. 367.

AARLE, een buurt in Kempeland.

AARNEMUIDEN, bij de meesten *Arnemuiden*, en bij eenigen *Armuien* genaamd, was voorheen een treffelijke Stad in *Zeeland*. Zie ARNEMUIDEN.

AARNHEM, anders *Aarnheim* en *Aarem*, de hoofdftad der Provintie *Gelderland*. Zie ARNHEM.

AARNOUD, *Arnold*, *Arnould*, enz. Zie van hun, die deezen naam draagen, ARNOUD.

AARNOUTSWOUDE; zie AARTSBERGEN.

AARNSMA, een Adelijk Geflacht in Friesland, door huwelijk ver-

PHILIPS DE CROY,
Hertog van Aerschot, Prince Chimay etc. Gouverneur van Vlaenderen.
GESTORVEN MDLXXXXVI.

J. Punt fecit.

maagschapt aan die van *Aijsma*, *Lauta*, en *Sijtzama*. — (Zie het vervolg.)

AARSCHOT, een klein Stedeke, aan de Rivier de *Demer*, 3 uuren van *Leuven* en *Diest*, en 4 van *Mechelen* en *Lier*, is al zedert het Jaar 1100 bekend geweest; staande toen onder bijzondere Heeren. — Ten tijde van *Godefroy*, Hertog van *Neder-Lotharingen*, vind men melding gemaakt van eenen *Aarnout*, Graave van *Aarschot*, toen den naam dragende van *Alderschot*. Het geslacht van deezen *Aarnout* uitgestorven zijnde, verviel dit *Aarschot* aan *Godefroy*, die de broeder was van Hertog *Jan van Braband*; welke *Godefroy*, nevens zijnen Zoon *Jan*, in 't Jaar 1302, sneuvelde in den slag voor *Kortrijk*. — Dus kwamen de goederen, door Erfenis, op zijne dochter, die gehuwd was aan den Graave van *Vaudemont*; uit welk geslacht is voortgekomen *Margreet*, dochter van *Anthoni van Lotharingen*, Graave van *Vaudemont*, welke dit *Aarschot* aan *Anthonij de Croij* ten Huwelijk bracht. — In 't Jaar 1533, werd dit Graafschap, door KAREL DEN V, tot een Hertogdom verheven; naderhand werd de Hertog van *Aarschot* Grande van *Spanje*, van den eersten rang. *Filips de Croij*, Hertog van Aarschot, in 't Jaar 1612, overleden zijnde, liet na, als Erfgenaame, zijne eenige Dochter, *Anna de Croij*, die in huwelijk trad met *Karel de Ligne*, Prins van Aremberg; uit welk huwelijk de Hertogen van *Aarschot* en *Aremberg* zijn voortgekomen. — Hier is een Kapittel van 12 Kanonniken, eenige Kloosters en een Bagijnenhof. In 't Geestelijke behoort de Stad onder den Aartsbisschop van *Mechelen*, en verder onder dit *Aarschot*, behalven de Baronnije *Botselaar*, *Heverle* en *Bierbeek*, zeventien Dorpen. De Landstreek wordt door eenen Drossaard bestierd. In de Spaansche Oorlogen heeft deeze Stad rijklijk haar aandeel gehad.

AARSCHOT, (FILIPS VAN CROIJ, *Hertog van*) afkomstig uit een voornaam geslacht in de *Nederlanden* (zie CROIJ), en wel uit *Filips van Croij*, Hertog van *Aarschot*, Ridder van 't Gulden Vlies, Gouverneur van *Namen* en *Luxemburg*. Zijne eerste Gemalin was *Anna van Croij*, erfdochter van *Karel*, Vorst van *Chimaij*, uit welk huwelijk drie Zoonen voortkwamen, van wel-

ke *Filips*, waarvan wij hier ſpreken, de tweede in ouderdom, zijnen Vader, in 't Jaar 1549, opvolgde. In 't Jaar 1556, was deeze *Filips* onder het getal der Edelen, welke, door Koning *Filips* van *Spanje*, met de Ridderorde van 't Gulden Vlies vereerd werden. Waarſchijnlijk is het, dat hij, naderhand, tot Raad, of een der Leden van den Raad van Staate, werd aangeſteld. Voor dat de Koning uit de *Nederlanden* vertrok, zocht hij tevens eene beſchikking over de krijgsmacht te maaken. — De Bende van Ordonnantie, die zedert *Hertog Karel van Bourgondien* op de been gehouden, en door *Karel den* V, in 't Jaar 1547, tot op 3000 paarden gebracht was, zocht *Filips* voltallig te maaken; en ſchoon hem dit niet gelukte, verdeelde hij ze echter in veertien Kompagnien: over een van deeze werd *Aarſchot* het bevel opgedraagen, in 't Jaar 1559. — Elk weet, hoe zeer het gezag, welk *Filips*, na zijn vertrek, aan *Granvelle* had gegeeven, den haat tegen hem, door het misbruik van hetzelve, ontſtoken had, en hoe veele Edelen zig tegen hem verzetten, zelfs door het teekenen van 't onderling verbond; waarin echter *Aarſchot*, en eenige anderen, weigerden te treden; verzettende zig hier in tegen *Oranje*, en die het met hem hielden. Ook was *Aarſchot* een van die geenen, welke, in 't Jaar 1567, aan de Landvoogdesſe beloofden den nieuwen Eed, tot handhaving van 't Roomſche geloof; gelijk hij ook kort hier op zijn woord hieldt. Niet alleen de vernieuwing van den Eed, maar ook zijne overige bedrijven toonden, hoe ſterk hij ijverde voor het bewaaren en herſtellen van den Roomſchen Godsdienst, waar van hij te *Doornik* blijken gaf. Om deeze zijne verknochtheid, werden, in het zelfde jaar, ter zijner eere, te Antwerpen, verſcheiden Penningen geſlagen. De eerſte, die ons daar van voor komt, is een Legpenning, waar op men, aan de eene zijde, een *gekroond wapenſchild* ziet, *omhangen met de ridderorder van 't gulde-vlies*, en tot randſchrift: IK CROIJ ZAL 'ER TOE GERAAKEN 1567; en op de andere zijde een *vierhoekigen voetangel*, met het omſchrift: DE DEUGD KAN NIET STRUIKELEN. Eene andere, veel grooter, heeft op de regter zijde, zijn *borstbeeld*, ſtaande op zijn geknot armſtuk het Jaartal 1567, tot randſchrift zijnen naâm en tijtels; op de tegen zijde ziet men *een hand*, *die uit de Wolken komt*, *houdende eenen bijenkorf*, *met deeze weer-*

woorden op eenen vliegenden wimpel, tot *bijschrift*: DULCIA MIXTA MALIS. d: i: GEEN LIEF ZONDER LEET. Behalven deeze, zijn 'er twee kleindere van de zelfde gedaante.

Het beloop der Nederlandsche beroerten doet ons zien, dat de Hertog van *Aarschot* een man van groot aanbelang is geweest voor beide twistende Partijen. De Landvoogdes had hem, voorheen, niet zo zeer om dat hij in *Duitschland* was opgevoed, en daarom, gelijk zij in den Raad voorgaf, te aangenamer zoude zijn, de eere vergund, om naar dat gewest te trekken, ter verkiezing van den Roomsch-Koning, als wel om hem te doen stand houden. in zijne partijdigheid tegen *Oranje*, wiens lievelingen en aanhangers alle moeite van hunnen kant aanwendden, om hem in hunne belangen te brengen. *Aarschot* van zijnen kant verklaarde, in 't Jaar 1563, volmondig, aan den Graave van *Egmont*, dat hij niets tegen *Granvelle* had; dat hij den Koning geen wet wilde voorschrijven, en dat hij voor zig, noch van *Oranje*, noch van den Graave van *Egmont*, wilde verstaan, wat hem te doen stond. Van deeze denkwijze vertoonde hij openbaare blijken, in 't Jaar 1566, als *Margreta van Parma* in den *Raad* voorsloeg, of men de Edelen, die eerstdaags binnen *Brussel* verwacht werden, gehoor zoude geeven: zijn Advijs was, „ dat hij niet wist, tot wat einde het dienen zoude, dat 'er Vijfhondert mannen in de Stad „ zouden gelaaten worden, alleen om een Verzoekschrift te over- „ handigen; dat dit geen schijn van een ootmoedig verzoek had, „ enz." — *Aarschot*, om opzettelijk te toonen, dat hij een vijand van de *verbonden Edelen* was, deed, in tegenoverstelling van hun bekende *Geuzenapje*, eenige *lieve vrouwe beeldekens*, naar die van *Hal* gemaakt, op zilveren penningen uitgedrukt, aan den hoedband hegten, en die ook zijne dienaars draagen; ten teken, dat zij zig aan de Roomsche Kerk verbonden hielden. Hij en de zijnen, zig met dit teken binnen *Brussel* vertoonende, kreegen spoedig veele navolgers. Dit behaagde de *Hertoginne van Parma* zo zeer, dat zij terstond *Paus Pius den Vijfden* 'er kennis van gaf; die, om hier over mede zijn genoegen te kennen te geeven, deeze penningen, naar de wijze der Roomsche Kerke, deed wijden, en aan hun, die ze droegen, verscheide *Aflaten* verleende. — *Van Loon*, in zijne Nederlandsche Penningkunde,

de, I. Deel, bl. 88, vertoont ons deeze penningen in vierderlei grootte, hebbende de twee grootsten, op de voorstukken, rondom den rand dit opschrift: SALVATOR MUNDI, ZALIGMAAKER DER WAERELD. Op de ruggestukken staat het Lieve vrouwe beeld van *Hal*, binnen deeze woorden: NOTRE DAME DE HAL, ONZE LIEVE VROUW VAN HAL. De twee kleindere zijn de voorige gelijk, uitgezonderd dat zij op de voorzijde geen omschrift, en de grootste van deeze alleen het woord SALVATOR heeft. — 't Was niet alleen de haat, wegens den *Kardinaal*, die *Oranje* en *Aarschot* tegen elkander in 't harnas joeg, maar 'er was reeds een oude wrok tusschen hen, wegens hunnen Adel en Afkomst. *Prins Willem* echter het gezag van *Aarschot* kennende, en voorziende de *Spaansche* aanhangelingen geen grooter afbreuk te kunnen doen, dan door zulke Mannen daar van aftetrekken, zocht, door bijzondere gezanten uit *Holland*, den *Hertog* den naam van *Verlosser* en *Vrijmaker* van *Nederland* te doen aanneemen; hem door brieven betuigende, dat hij, als Opperhoofd van den Raad, waartoe hij, door den Koning, om zijn Adeldom, Rijkdom en aanhang, gelijk wij reeds gezegd hebben, gekoozen was, zulks met goede gelegenheid doen konde, indien hij zig met hem vereenigde. Ja men zegt, dat *Oranje*, om hem overtehaalen, zo verre ging, dat hij hem een tweevoudig Huwelijk, tusschen zijnen Zoon *Filips Willem* en de Dochter des *Hertogs*, en tusschen den Prins van *Chimaij*, den Zoon des *Hertogs*, en eene *Dochter* van *Oranje*, voorsloeg. Men vind 'er, die zeggen, dat dit aanbod van die uitwerking was, dat *Aarschot* van de zijde van *Spanje* begon te vervreemden. Hoe 't zij, ik voor mij geloof eerder, dat de muiterij van 't *Spaansche* Krijgsvolk veele Edelen heeft doen wankelen, en besluiten, om in 't geheim met *Oranje* te handelen. Te meer moet *Aarschot* afkeerig geworden zijn van de *Spanjaarden*, toen hem, in 't Jaar 1576, door *Roda*, de naam gegeven werd, dat hij de Oorzaak was van 't gevangenneemen van den Raad van Staate binnen *Brussel*. De Staaten, echter, het gedrag van *Roda*, die als Landvoogd wilde aangezien zijn, afkeurende, droegen, op hunne bijeenkomst te *Brussel*, het Opperbeleid der Zaaken, en bijzonder dat van den Oorlog, op aan den Hertog van *Aarschot*; voegende hem toe, als Stedehouder, den Graaf van *Lalaing*, en

als

als Veldmaarschalk den Heer van *Goignies*. *Don Louis de Requesens* overleden, en Don Jan van *Oostenrijk*, als algemeen Landvoogd in *Nederland* gekomen zijnde, werd, in 't Jaar 1577, de Hertog van *Aarschot* door hem aangesteld, als Burgtvoogd van *Antwerpen*; ook kwam hij, kort daarna, uit naam des *Landvoogds*, nevens anderen, te *Geertruijdenberg*, begeerende dat het Eeuwig gebod in *Holland* en *Zeeland* zoude worden afgekondigd, en men alles, nu 't Spaansche Krijgsvolk vertrokken was, zou nalaaten wat mistrouwen verwekken kon. Sterk beijverde hij zig ook, om den Prins van *Oranje* en anderen het Eeuwig gebod te doen ondertekenen. Doch *Oranje* antwoordde rondborstig, dat de aangenomen Godsdienst de oorzaak van zijne weigering was; en daar op zijn hoofd ontdekkende, zeide hij: Ziet deezen kaalen kop, en weet dat ik niet min van herte dan van hoofd kaal ben. — De daarop volgende verkiezing van *Oranje*, tot Ruwaard van *Braband*, stak den Koningsgezinden sterk in 't oog; waarom zij zich beijverden, om den ouden haat bij *Aarschot* tegen *Oranje* te doen herleven. Dit gaf aanleiding tot veel twistens over de keuze van eenen nieuwen Landvoogd, die echter, gelijk bekend is, werd uitgebracht op den Aartshertog *Mathias*, na dat alvoorens *Aarschot*, door den Raad van Staate, tot Stadhouder van *Vlaanderen* was aangesteld. De drift van den Hertog ging zo verre, dat hij als de voornaamste geboekt staat, die het ontwerp gesmeed hadt, om den Aartshertog, door behulp van 't Leger te *Wavere*, in zijn geweld te krijgen; 't welk echter, door de Legerhoofden, die meest *Oranje* toegedaan waren, verhinderd werd, en ten gevolge hadt, dat *Mathias* meer afhankelijk van *Oranje*, dan van *Aarschot* werd.

Terwijl de Staaten bezig waren, met het beramen der voorwaarden, op welke men den *Aartshertog* zou aanneemen, rees te *Gend* eene beweeging, die zeer nadeelige gevolgen hadt, welke, door veelen, op rekening van *Oranje* gesteld werden. Doch *Strada* zegt alleen, dat het ter gunste van *Oranje* geschiedde. *Bentivoglio* spreekt iets duidelijker, en zegt, dat toen *Aarschot* naderhand ontslagen werd, het geschiedde op zulk eene wijze, dat hij *Oranje*, bijna geheel, voor de oorzaak daar van moest houden. — Doch laat ons de zaak in haare ware gedaante, volgens onze *Vaderlandsche Historie*, hier nederstellen; dit zal

ons

ons leeren, dat deeze beschuldiging op geene vaste gronden steunt. —— „ De Hertog van *Aarschot* (zegt *Wagenaar*) had „ toen hij als Stadhouder van *Vlaanderen*, te *Gend* ingehaald „ werd, onder anderen te kennen gegeeven, dat hij kwam, om „ de oude gerechtigheden te herstellen. —— De *Prins* (zegt „ hij) had, in deeze Stad, verscheide aanzienlijke Vrienden, die „ door hem met naamen genoemd worden, als: *Francois van* „ *Kethulle*, Heer van *Rijhoven*, Jonker *Jan van Imbize*, *Kroi-* „ *velde*, en anderen; die, de lugt weg hebbende van den toe- „ leg, om den Prins te vernederen, en in aanmerking nemende, „ met welke een' breeden last de Hertog van *Aarschot*, door „ den regeerenden Raad, voorzien was, begonnen te dugten, „ dat men hun, bij eene merkelijke omkeering der dingen, reken- „ schap mocht afvorderen van bedrijven, die zij niet dan voor „ gunstiger Regters zagen te verantwoorden. —— 't Gebeurde „ zelfs, dat *Rijhove* in gesprek geraakt met de Heeren van *Cham-* „ *pagnei* en *Swevighem*, die den Hertoge van *Aarschot* waren „ toegevoegd, zo nadeelig van den Prinse hoorde gewaagen, dat „ hij zig gedrongen gevoelde, het zijne 'er tegen te zeggen; „ waar door hij, en allen, die hem, den Prinse en den Onroom- „ schen Godsdienst, eenigzins, aanhingen, gemijd en verdacht „ gehouden werden. Zij rotten dan te samen, om den slag, die „ hun dreigde, te schutten." *Tot dus verre nog geene erger-lijke daad, die den Prinse kan worden aangewreven.*

„ *Rijhove*, (dus vervolgt het verhaal) toog op *Antwerpen*, „ naar den Prinse, en vertoonde hem, hoe 't te *Gend* geschapen „ stond. De Vaandels, voorheen, door zijne Doorluchtigheid, „ afgezonden, om 't Slot te dwingen, lagen hier nog, en *Rijho-* „ *ve* hadt gaarne verlof gehad, om zig van dezelve te bedienen, „ tot sterking van zijn Partij, waar toe de Prins echter niet ver- „ staan kon."

(*Dit is meer eene ontschuldiging dan beschuldiging.*)

„ Toen sloeg *Rijhove* voor, om zig en de zijnen te redden, „ door het verwekken van eenen Opstand onder de gemeente: „ doch de Prins scheen deezen voorslag verre van de hand te wij- „ zen."

(Dit woord SCHEEN, doet ons denken, dat de Vaderlandsche Historieschrijver hier mede den Prins, ingewikkeld, van de daad

heeft

heeft willen beschuldigen; doch die schrandere Schrijver wist te wel, dat, bij onpartijdigen, de SCHIJN voor geen WAARHEID word aangenomen.)

„ Des anderendaags, vraagde hij *Rijhove*, of hij nog bij zijn „ voorneemen van gisteren bleef; en toen *Rijhove* hier op beves„ tigend antwoord gegeven had, trok de Prins de schouders op, „ en keerde zig van hem af."

(Indien de beschuldiging immer kracht kon krijgen, moest men ze hier vinden, het zij door aanstooking of goedkeuring; doch wij zien hier duidelijk eene afkeuring: want zou men niet mogen onderstellen, dat de Prins, door zig van hem aftekeeren, ook de daad afgekeurd heeft, en door het ophaalen der schouders te kennen heeft willen geven, dat hij het niet kon beletten, wijl de Gentenaars onder het gebied van *Aarschot* stonden? Doch men zou konnen zeggen, dat Oranje, in plaats van enkel de schouders op te haalen, de zaak had moeten afkeuren, en ten hoogsten verfoeijen. Maar kan men meerder afkeer van eene kwaade daad betoonen, dan hem, die ons 'er den voorslag van doet, den rug toe te keeren? en wie staat ons borg, dat Oranje hem 'er de hatelijkheid niet van voorgesteld heeft?)

„ 't Blijft dan onzeker, hoewel 't van geloofwaardige Schrij„ vers bevestigd word", (zegt *Wagenaar* verder, en haalt daar op *Thuanus* aan: ik zeg niet dat *Thuanus* een Schrijver is, die geen geloof verdient; maar ik denk, ware de zaak zeker, *Strada* zou ze niet verzwegen hebben, en de nog partijdiger *Meerbeek* nog minder,) „ of de Prins in *Rijhoves* voorslag bewilligd „ hebbe, of niet. Vaster gaat het (zegt hij,) dat *Aldegonde* „ *Rijhove* kort hier na ried, zijn voornemen in 't werk te stel„ len, zonder den Prins", (die als veel te Staatkundig bekend is, om dit te hebben toegestemd) „ deswegen verder te moei„ jen. — „ *Rijhove* keerde dan naar *Gend*: ook zond de Prins „ den Heer van *Dolhain* derwaards, om acht te geeven op 't geen „ 'er voorviel. Op den 28 van Wijnmaand, spreekt *Imbize* den „ Hertog van Aarschot op straat aan, en dringt hem tot de be„ loofde verkondiging van herstelling in de oude Voorregten. „ AARSCHOT barst hier op uit, dat men die muiters, die Vrij„ heidkraaijers wel zou doen zwijgen, met een' Strop om den „ hals, al waren ze nog zo zeer opgestookt door den Prins van

„ *Oranje*. Op dit woord vatte *Imbize* en veele der omſtanderen „ vuur. Men loopt te Wapen. De Burgers kiezen partij, deez' „ voor *Aarſchot*, en die voor *Imbize;* de beweeging duurde „ echter niet lang; doch was maar pas geſtild, toen *Rijhove* ter „ Stad inkwam, en verneemende, wat 'er gebeurd was, 't ſpel „ op nieuw aan den gang hielp, drijvende dat men gevaar liep „ van uit 't bedde geligt te worden, zo men 'er nu op ſlaapen „ bleef. Zijne aanhangers, behalven *Imbize*, die zig buiten „ ſchoots hield, volgden hem naar 't Prinſen Hof, en naar 's Gra- „ ven Slot, prikkelende, onder weg, de gemeente aan, met be- „ geerte naar Vrijheid en Eere, zonder echter merkelijken aanhang „ mede te ſleepen. *Rijhove* toen bezeffende, hoe gevaarlijk hij „ ſtond, en wat hem een kort en moedig beſluit waardig zou „ kunnen zijn, ſpoedde zig naar 't huis des Hertogs van *Aar-* „ *ſchot*, doet zig openen, neemt den Hertog gevangen, en daar „ na ook de Heeren van *Raſinghem* en van *Swevighem*, *Jacob* „ *Hesſels* en *Jan de la Porte*, Raaden van Vlaanderen, *Jan* „ *Visch* of *Visſcher*, Baljuw van Ingelmonſter, en verſcheide „ anderen. Toen was hij meester van *Gend*, daar hij zig ſterkte „ met 300 Soldaaten, en de Burger-Vendels, bij voorraad, aan „ hem deed zweeren, tot dat 'er nader last van de Algemeene „ Staaten en den Prins komen zou."

Tot dus verre het verhaal van de gevangeneming des Hertogs van *Aarſchot;* waarop de Heer WAGENAAR laat volgen, dat de Staaten en de Prins zig zeer misnoegd toonden, over deeze ſtoute onderneeming; zendende de Staaten den Advocaat *Liesveld*, en de Prins Jonkheer *Arent van Dorp* af, om den Hertog van *Aar-ſchot*, die door deszelfs bewerking Stadhouder van Vlaanderen geworden was, te doen ontſlaan, dat ook geſchiedde. Wat verder te *Gend* voorviel, zal onder 't *Artikel* daarvan gemeld worden. — Hier moet ik nog bijvoegen, dat het bij mij vast gaat, dat door geen onpartijdig mensch, eenige beſchuldiging, ten nadeele van den Prins van *Oranje*, hier uit te haalen is; ja zelfs niet uit de woorden van THUANUS, noch van anderen, noch bij eenige andere der oudſte en echtſte Schrijvers. — De aanmerkingen, hier door ons gemaakt, meenden wij aan de Eere van den besten der Prinſen, en 't voorbeeld van alle Vorſten, den GROOTEN WILLEM, verſchuldigd te zijn. — Dan laat ons tot *Aarſchot* we-

wederkeeren, en zijne Levensschets voleindigen. Kort na zijn ontslag, vind men, dat hij, benevens den Graaf van *Lalain*, den Hertog van *Alençon* plegtig ontvangen heeft. In gewigtiger bezigheid ontmoeten wij hem, als hoofd der afgezondene Nederlanders, op de vruchtelooze Keulsche Vredehandeling; (zie 't Art. *Vredehandel van Keulen.*) Bentivoglio zegt: „ des Konings „ zaak bekwam echter daar in groote eer en lof," uit oorzaak van 't besluit, 't welk de Hertog van *Aarschot* nam, om de zijde der afgevallenen niet meer te volgen; 't welk ons voorige gezegde bevestigt, namelijk van hoe veel belang de Perzoon des Hertogs was, voor de partij, die hij omhelsde. *Strada* noemt hem onder de geenen, die zig met den Koning verzoenden: waarom hij dan ook te *Keulen* bleef, en aldaar, met de Staaten en den Prins, de kosten dezer vrugtelooze onderneeming, die op drie-en-twintig duizend acht honderd ponden begroot werden, regelde. — 't Bleek, echter, eerlang, namelijk in 't Jaar 1581, dat de Spanjaarden, en bijzonder de Hertog van *Parma*, niet veel vertrouwen op den Hertog van *Aarschot* stelden. Want als hij ten aanhooren van veelen gezegd had, dat *Parma* Kamerijk in de handen van *Alençon* had doen vallen, op dat hij daar door zoude toonen, bijzonder aan de Waalen, hoe noodzaaklijk het uitlandsch Krijgsvolk was, zo verachtte, zegt *Strada*, Parma dit zeggen, vermids hij den inborst van dien Man kennende, hem weinig betrouwde; zo als hij ook aan den Koning geschreeven had, dat de Krijgsraad ligtelijk konde getuigen, met welk een overeenstemming hij zelf tot een Veldslag niet verstond. — 't Kasteel van Brugge, 't welk, in 't Jaar 1584, door eenen *Demetrij*, die aldaar 't gebied had, op het punt stond van aan *Alençon* te worden overgeleverd, bleef echter aan de Spaansche zijde, doordien gemelde *Demetrij* den misslag beging, om den brief, waar in 't geheim gemeld stond, en die aan een Hopman geschreeven was, te voorzien met een Opschrift aan den Hertog van *Aarschot*, die daar op terstond het voorneemen verhinderde: en na dat *Brussel* aan de Spaanschen was overgegaan, bezorgde *Aarschot*, door zijnen aandrang, dat de Burgers de voorwaarden, hun door *Parma* voorgeschreeven, aannamen.

Antwerpen, in 't Jaar 1585, aan *Parma* zijnde overgegaan, beslooten de Spanjaarden en Italiaanen, op den brug, die over de

Schelde geslagen was, ter eere van den Overwinnaar, een plegtige staatsie aan te richten. *Parma*, over de vinding van hunne gemaakte Eertekenen, wonder in zijnen schik, besloot, den volgenden dag, door het aanrechten van eenen maaltijd, hunne blijdschap te vermeerderen. Het Leger deed zijn Avondmaaltijd op den gemelden brug, waar bij *Aarschot* en anderen opschaften, en de Graaf van *Mansfeld* en anderen 't ampt van schenkers waarnamen. *Aarschot*, die, zedert de overgaave van *Brugge*, tot Stadhouder aldaar was aangesteld, werd, in 't Jaar 1588, tot den Rijksdag naar Duitschland afgevaardigd. Na dat men, onder alle woelingen des Oorlogs, in 't Jaar 1595, onder den Aartshertog *Ernestus*, weder eene raadspleeging, over 't werk der Vredehandelinge, had aangevangen, verklaarde *Aarschot*, in eene Vergadering, ten dien einde belegd, dat 'er geen Vrede te wagten was, zo lang men 't Uitheemsch Krijgsvolk in 't land hield, en den Spanjaarden 't voornaam bewind der Regeering gaf. De Leden der Staaten hoorden, met verwondering en genoegen, deeze rondborstige verklaaring; doch hij voegde 'er tevens bij, dat men hier op niets besluiten kon, zonder de toestemming des Konings, dien men dit ernstig moest aanraaden. —— Om tot zijn einde te spoeden, zoude men nog kunnen zeggen, dat hij de moeilijkheden van zijnen rang, en den haat der Grooten, eindelijk moede geworden is: want hij onttrok zig der Nederlanden, en begaf zig met der woon naar Venetie, daar 't hem, zo hij zeide, ten minsten geoorlofd zijn zou, vrij te sterven. Hij overleed aldaar, ten huize van *Karel Helman*, op den Elfden van de maand November van 't gemelde Jaar 1595. Bij zijne eerste Gemalin, *Johanna van Halewijn* en *Comines*, verwekte hij drie Kinderen: *Margreta van Croij*, naderhand gehuwd aan *Pieter van Hennin*, Graave van *Bossu*, doch overleeden zonder Kinderen; voorts *Karel van Croij*, (zie 't Art. CROIJ.) gehuwd aan *Maria van Brimels*; en *Anna van Croij*, door wier Huwelijk, met *Karel de Ligne*, Prinse van *Aremberg*, (zo als op 't voorige Artikel gezegd is) de goederen van *Croij* in dat geslacht zijn overgebragt. De Gemalin van deezen, in 't Jaar 1581, overleeden zijnde, begaf hij zig in een tweede Huwelijk, met *Johanna van Blois*, Dochter van *Lodewijk*, Heere van *Treslong*, en *Charlotta van Humieres*, zonder daar bij Kinderen verwekt te hebben. 't Wapen

pen van deezen Hertog van *Aarschot* was, een in vieren gedeeld Schild, hebbende één en vier, drie roode Balken op een Zilver Veld; twee en drie, drie zwarte Sijmesfen op dito Velden; zijnde het Schild bezet met eene Hertoglijke Kroon, en omgeeven met een Ridder-Order van 't Gulden Vlies.

Zie E. VAN REID, *Nederl. Oorlogen*, II. Boek, bl. 23. BAUDART, *Gedenkwaardige Oorlogen*, bl. 258. BOR, I. Boek, bl. 13, IX. bl. 170, X. bl. 244, XIII. bl. 100. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.*, bl. 237, 276 en 318. BRANDT, *Hist. der Reform.*, I. Deel, bl. 293. STRADA, *Nederl. Oorl.*, I. Deel, bl. 50, 182, 186, 262, 282, 377, 383, 576, 604, 609 en 616; II. Deel, bl. 6, 8, 13, 119, 121, 139, 240, 485, 490 en 693. VAN LOON, *Nederl. Penningk.*, I. Deel, fol. 88, 89, 92, 94 en 465. *Vaderl. Hist.*, VI. Deel, bl. 6, 7, 45, 86 en 212; VII. 107, 145, 148, 157, 172, 173, 175, 176, 178, 179, 181, 278 en 315; VIII. 407, 410. BOR, *Nederl. Beroerten*, XXXII. Boek, fol. 121. en anderen.

AARSEN; een Huis en Heerlijkheid, gelegen in 't Overkwartier van Gelderland, benoorden de *Maas*, niet verre van die Rivier, en dicht bij *Walbeck*. Van hun, die deeze Heerlijkheid bezeten hebben, vind men geen gewag gemaakt. In 't Jaar 1635, werd een Schans, in het Dorp van dien naam, door de Staatschen, ingenomen en geslegt.

Zie SLICHTENHORST, Beschrijving van *Gelderland*, onder *Zutphen*, en COMMELIN, Leeven van *Fredrik Hendrik*, I. Deel, bl. 229.

AARSSEN, (*Cornelis van*) is de naam van den eersten, dien wij vinden van dit geslacht, 't welk, wil men, afkomstig is uit *Braband*, doch, gelijk vervolgens blijken zal, verscheiden voornaame Mannen heeft voortgebracht, die zig in Holland zeer vermaard gemaakt, en, door Huwelijken, met de eerste en aanzienlijkste Geslachten, vermaagtschapt hebben. Van deezen *Cornelis*, en van *Petronella Beeckmans*, zijne Echtgenoote, was nagebleeven een Zoon:

AARSSEN, (*Jan of Johan van*) die in Huwelijk had Re-

 gie-

giera, Dochter van den bekenden *Lodewijk van Leefdael*, Heere van *Laer* of *Leefdael*, ('t Huis bij *Rheenen*,) en van *Elizabeth van Vlierbeek*; deeze liet insgelijks een Zoon naa:

CORNELIS, die, in den ouderdom van 23 Jaaren overleedt, en bij zijne Weduwe, *Adriana van der Schellach*, naliet eenen Zoon, mede CORNELIS genaamd, die ter Vrouwe gehad heeft *N. Liesfelingen*, welke, in den ouderdom van 24 Jaaren, bij hem Moeder en Weduwe bleef van twee Zoonen: *Johan*, de Jongste, die in Italie overleed; en de Oudste, *Cornelis van Aarssen* of *Aerssen*, Heere van *Spijck*, die te *Antwerpen* ter waereld kwam, in den Jaare 1543. Deeze groote Staatsman was, in 't Jaar 1574, Secretaris, en in 1582 Pensionaris te *Brussel*, en dus in 't bekende tijdstip, waar in het Neerlandsch Staatsgebouw nog op zulke losse schroeven stond, dat men, na lang overleg, tot het besluit gekoomen was, om de heerschappij deezer Landen aan Frankrijk op te draagen; onder de Gezanten, ten dien einde naar dat Rijk afgevaardigd, bevond zig mede deeze *Cornelis van Aarssen*. Op 't Art. van ELBERT LEONINUS, Kanzelier van Gelderland, die het woord bij Koning *Hendrik den IV* voerde, zullen wij zien, hoe vrugteloos die bezending, (waarom men toen zeer rouwig, en naderhand verheugd was) geweest is. 's Mans bekwaamheid deed de *Staaten der Vereenigde Nederlanden* besluiten, hem het gewigtig Ampt van *Griffier*, dat is Secretaris van Staat, optedraagen: en na dat het, in de maand Augustus 1584, hem was aangebooden; werd het van hem, op verscheiden voorwaarden, aangenoomen; onder anderen, dat hij het, geduurende zijn leeven, behouden zou: 't welk, om 't belang, dat men in hem stelde, werd toegestaan. Men vind aangetekend, dat die van *Brussel* hiermede zo vereerd waren, dat zij, door een plegtig Gezantschap, de *Algemeene Staaten*, voor de gedaane keuze, deeden bedanken. REIJD en BOR tekenen aan, dat de *Admirant van Arragon*, geduurende zijne Gevangenis in '*s Hage*, in 't Jaar 1602, verscheiden voorslagen van Vreede, zo aan *Barneveld*, als aan den *Griffier*, gedaan heeft, die, door hen, den Staaten, op wier bevel zij met hem gesprooken hadden, getrouwelijk werden aangediend. Even getrouw kweet hij zig, in vervolg van tijd. Men weet, hoe de beruchte *Pater* JAN NEIJEN in Holland gekomen

men was, om den Vrede, of eenen ſtilſtand van Wapenen te bewerken. Terwijl hij, in 't Jaar 1606, te *Delft*, na het beſluit der Staaten wagtte, bracht hij zijnen tijd niet ledig door, zoekende eenigen door redenen, en anderen door geſchenken, tot vreedzaame gedachten te beweegen. Onder deeze laatſte waagde hij ook eenen kans op *Aarsſen*, nodigende hem tot een geheim geſprek. De *Griffier*, niet onkundig, waarop dit mogt toegelegd zijn, was voorzichtig genoeg, om zijnen naam, zo wel als zijn perſoon, in deeze gevaarlijke omſtandigheden, voor opſpraak of nadenken te beveiligen; dus nam hij alvoorens raad met Prins *Maurits*, en begaf zig daarna tot *Neijen*, die hem op alle wijze vriendelijk begon te bedanken, om dat de Vredehandel door zijn toedoen een aanvang genomen had; ook had hij hieromtrent wezenlijke verpligting aan *Aarsſen*: want door middel van eenen *Krauwels*, een Bloedvriend van den *Griffier*, was *Neijen* in Holland gekomen, en had toegang in zijn huis gekreegen. Voortgaande, verklaarde hij, hem niet onbekend te zijn, in hoe groot een gevaar zig *Aarsſen* geſtoken had, indien de zaaken eenen anderen keer genomen hadden; dat de Aartshertog, uit de zugt, die hij tot den Vrede betoond had, groote genegenheid voor hem had opgevat; dat, ten blijke hier van, hem het huis, dat hij voorheen te *Brusſel* bezeeten had, weder zoude worden ingeruimd, en men voornemens was, hem naderhand nog grooter geſchenken te doen; dat de Markgraaf *Spinola* hem, als 'er eene Vrede of beſtand voor negen Jaaren geſloten werd, vijftig duizend Kroonen, of zo men elders gemeld vind, eene Obligatie van *Spinola*, van tagtig duizend Ducaaten, getekend met de eigen hand van *Spinola*, zou ter hand doen ſtellen; *Spinola* voegde nog daar bij, dat hij bereid was, hem, op bericht daar van, vijftig duizend Kroonen te doen toetellen, waar en wanneer hij het begeerde; en eindelijk bood hij hem, uit naam van *Spinola*, voor zijne Huisvrouw, een Diamant van zeer groote waarde aan. De *Griffier* bedankte niet voor 't Huis te *Brusſel*, oordeelende het zelve, hem uit kragte van 't gemaakte verdrag, waarop *Brusſel* was overgegaan, toe te koomen; en na eenige weigeting, aanvaardde hij den Diamant en het Handſchrift; maar ontdekte meteen zijn wedervaaren aan Prins *Maurits* en aan *Barneveld*. Prins *Maurits* was van oordeel, dat de zaak nog een poos geheim moest blijven,

ven, doch ſloeg het bewaaren der geſchenken, hem door *Aarsſen* gevergd, van de hand. *Neijen*, die zeker dacht, den *Griffier* reeds aan zijn verleidend ſnoer gekluisterd te hebben, ſpoorde hem geſtaag door Brieven aan, om ook de vijftig duizend Kroonen te ontvangen. *Aarsſen*, daarentegen, vreezende, en niet zonder reden, dat zo een gevaarlijk geheim eens ten zijnen nadeele mogt uitbarſten, beſloot zeer wijslijk, de gantſche zaak ter Algemeene Staatsvergadering bloot te leggen. Dit beſluit ter uitvoer gebracht zijnde, ſtelden de Staaten het Handſchrift en den Diamant in handen van *Joris de Bie*, hunnen Theſaurier, een Man van beproefde trouwe. Dan, hoe *Aarsſen* hier ook te werk ging, kon hij echter den laster van 't Gemeen, doorgaans zo onkundig in Staatsgeheimen, en gereed om het ergst liefst te gelooven, niet ontgaan. Men beſchuldigde hem van ſlinkſchen handel met den Vijand; het welk hem zo diep ter harte ging, dat hij beſloot, zig in openbaaren geſchrifte te verdedigen. De haat van 't Gemeen, en zelfs van aanzienlijker Perſoonen, die, nevens Prins *Maurits*, tegen 't beſtand arbeidden, werd zo heftig, dat de Advocaat *van Oldenbarneveld*, en de Griffier *Aarsſen*, groot gevaar liepen, zo niet hun leeven, ten minſten hunne Ampten te verliezen; ja, men ſchroomde niet te zeggen, dat de beiden *Aarsſens* den Staat verraaden hadden, namelijk de Griffier en zijn Zoon, van wien in 't volgende Art. zal geſprooken worden. *Maurits* drong, in 't Jaar 1608, ſterk op zijn genomen beſluit, om geen verdrag aantegaan, dan waarbij 's Lands Oppermacht voor altoos erkend werd; zendende zelfs, ten dien einde Brieven rond aan de Hollandſche Steden, welke, gevolgd door verſcheidene ſchriften van minder gewigt, eene vervaarlijke gisting in de gemoederen veroorzaakten. In eenige van dezelve werden de gemelde Perſoonen gebrandmerkt, als ſmeders van verderflijke aanſlagen, zo als men 't Beſtand voorſtelde naar hunne denkwijze te zijn. Tot hier toe ſchijnen de *Advocaat* en de *Griffier* van ééne partij geweest zijn. Echter zou men moeten beſluiten, dat de *Griffier* naderhand de zijde van Prins *Maurits* gekoozen heeft: want de *Vaderlandſche Historie* levert ons eenige bezwaaren op van *Aarsſen*, ten laste van den, in den Jaare 1619, gevangenen Advocaat *Barneveld*, hier in beſtaande: „ dat hij van het hier voor verhaalde, tusſchen hem en *Jan*

„ *Nel-*

„ *Neijen*, aan den Advocaat kennis gegeeven, en dat deeze hem „ gezegd had, dat hij 't zeggen moest aan *Hogerbeets*, *Uitenbogaard*, *Bruinink* en *Kromhout*; dat hij 't egter niet had „ gedaan; dat hij verder aan den Advocaat gezegd had, dat „ *Krauwels* hem bericht had, dat *Neijen*, behalven het Handschrift hem overhandigd, nog een ander van honderd duizend „ Dukaten had, welk hij meende, aan een Persoon van meerder aanzien, dan hij was, te moeten aangebooden zijn, zonder dat hij echter wist, dat zulks geschied was; dat *Krauwels* „ hem ook verklaard had, verwonderd te zijn, dat eenige der „ voornaamsten uit de Regeeringe, zelfs oude en egte Geuzen, „ zig zo lieten misleiden, dat zij zulke geschenken ontvingen; „ hem noemende twee, die zulks gedaan hadden, te weeten „ *Berenstein*, Burgemeester van *Delft*, en *Ruikhaver*, Burgemeester van *Haarlem*; dat de eerste een kostbaaren Diamant „ ontvangen hadt, zonder dat hij wist wat den anderen was behandigd; maar de Diamant was gekocht van eenen *Duarte* „ *Ferdinando*, Juwelier; dat hij, *Aarssen*, dit den Advocaat „ mede te kennen gegeven hadt, die daarop gezegd hadt, zwijgt „ daar van stil, ik zal het zelfs eens onderzoeken. Dat hij, eenlijke dagen daarna, den Advocaat deswege wederom had aangesproken, die hem zeide, dat hij 'er naar gevraagd had, en „ dat 'er niets aan was."

In 't Jaar 1621, verzocht de Heer van *Aarssen*, om zijnen ouderdom, ontslag van zijn Ampt, of iemand ter zijner hulpe. De Heeren Staaten benoemden daar toe, in Augustus des zelfden Jaars, den Heer van *Goch*, die echter eerst den 15 Febr. 1622 den Eed deed. Doch deeze meest afwezend zijnde, verzocht *Aarssen*, dat die geheel in 't Ampt mogte gesteld worden, 't welk aan hem, den 6 October 1623, werd toegestaan. De erkentenis der Staaten, voor zijne gedaane diensten, ging zo verre, dat hij niet alleen zijne Wedde, maar ook zijnen Rang en Zitting in de Vergadering bleef behouden. Hij had ter Vrouwe *Emmerentia de Regeniers*, Dochter van *Jaques de Regeniers*, en van *Agnes de Temsicque*, welke beide, in 't Jaar 1627, overleden, en begraven zijn in 's *Gravenhage* in de Groote Kerk. Uit hun Huwelijk zijn voortgekomen vier Kinderen: I. *François*, (van wien in 't volgende Art. zal gesproken worden,) II. *Jacques van Aars-*

het gerucht (dat 'er terstond met de komste van *Aarssens* in den *Haag* ontstond) niet zonder grond was, hier in bestaande; dat Koning *Hendrik* voorneemens was, de Regeering in Holland te veranderen, en de Staaten te noodzaaken, hem de Heerschappij (die nu smaaklijker scheen, dan toen die door den *Griffier* werd aangeboden,) op te draagen. Uit dit verhaal, zegge ik, mag men besluiten, dat zij beiden de hand gehad hebben in 't sluiten van 't BESTAND, en dus hun aandeel in de daar tegen uitgekomene Schotschriften.

Toen in 't Jaar 1609, op den 9 April, 't BESTAND voor twaalf Jaaren gesloten was, verkreeg *François Aarssens* den rang van eersten Ambassadeur van den Staat aan 't Hof van Frankrijk, na zijne terugkomst van *Venetien*. Hier door kreeg hij gelegenheid, om onder de grootste Staatkundigen, als Koning *Hendrik den IV*, *Roni Sillenii*, *Jeannin* en anderen, zijn verstand te oeffenen. Zijn gedrag de goedkeuring des laatstgenoemden wegdraagende, deed deeze hem zo verre in 's Konings gunst deelen, dat zijne Majesteit, uit achting, hem beschonk met de waardigheid van de Ridderörde van *St. Michiel*. Niet minder wist hij zig, bij de Moeder des Konings, bemind te maaken, door wier Hovelingen hem alle de geheimen van 't Hof kenbaar werden; doch de dienst, welken hij daar door aan zijne Meesters bewees, deed 'er zijne achting daalen. In Holland werd mede niet veel goeds van hem gezegd, om reden, dat hij een sterk voorstander van 't Stadhouderlijk gezag was; en daarenboven de handelwijze van *Jeannin* en van *du Maurier*, en dus ook de belangen van 't Fransche Hof, dwarsboomde. Dit was de reden, dat men hem hier te veel hadt. Toen *Aarssens* voorsloeg, eenen keer naar Holland te willen doen, ter bestiering van zijne huislijke zaaken, werd hij (zegt AUBERIJ) op zijn woord gevat; die daar bij voegt, dat hij, om aan zijne gierigheid te voldoen, en een geschenk van hunne Majesteiten te bekoomen, voorgaf zijne bediening in handen van zijne Meesters te willen stellen; hij laat daarop volgen, dat hij een geschenk ontving, ter waarde van veertien of vijftien duizend Guldens. *Aarssens* ontkende echter naderhand, dat hij zijn afscheid, als Ambassadeur, van hunne Majesteiten genomen had. Doch hoe zeer hij ook aanhield, om weder bezit van het Ampt te neemen, het gelukte hem niet; hij

werd

werd ontslagen, op den 13 November in 't Jaar 1616, en de Heer van *Langerak* in zijne plaats gezonden. *Aarssens* kende zijne Vijanden, en, volgens zommigen, was dit de bron van zijnen haat tegen 's Lands Advocaat, als houdende dien voor den Man, door wien hij, op aandrijving van den Heer *du Maurier*, van zijn Ampt ontzet was. Als een bewijs van zijn veranderlijk gedrag, naar gelange zulks met zijne belangen best overeenkwam, beroepen zij zig op zijne voorige goedkeuring van het Boek van *Uitenbogaart*, over 't Gezag der Overheden in Kerklijke Zaaken. *Trigland* en anderen zoeken hem van dien blaam te zuiveren. *Brandt* verhaalt, dat hij zig, in 't Jaar 1617, in drift, tegen eenigen zoude hebben laaten ontvallen, dat het gezag van sommigen zo niet gevestigd was, of het kon wel worden ter neergeworpen. Als naderhand, niet alleen het gezag, maar ook de Persoon van 's Lands Advokaat, groot gevaar begon te loopen, en de schimpschriften tegen den achtbaaren Grijsäart in menigte in 't licht kwamen, waren 'er inzonderheid twee, die in bitterheid en scherpheid boven anderen uitmuntten, in April des zelfden Jaars uitgekomen: het eene voerde ten Tijtel: *Practijke van den Spaanschen Raad*; het andere, *Noodwendig en Leevendig Discours*. *François Aarssens* werd bij veelen voor den Schrijver gehouden. Voor de zulken, die geene kennis aan dergelijke Schriften hebben, zal het niet ondienstig zijn, een kort verslag daar van te geeven.

De Inhoud van 't eerste was: Dat het oogmerk van den Spaanschen Raad was, I. Treves te maaken. II. Disputen onder de Gereformeerden te veroorzaaken, over de Religie, den vrijen wil, afval der Heiligen, enz. Welke pointen, daar in worden gezegd, te zijn aangeweezen door *Lipsius*, *Putaneus* en *Campanella*, en dat dezelve nu hier te lande werden gepractiseerd, door de Arminiaansche en Libertijnsche Politieken, die zig te zamen met een hoofd verbonden hadden, waarmede zij raad hielden, en Resolutien formeerden. Het derde Point van den Spaanschen Raad, was, om Prins *Maurits* tot minder magt te brengen, of ten minsten van zijn Gouvernement te deporteeren; of, zo als het 'er letterlijk word uitgedrukt hem met eenen langen Tabbaard in den Raad van Staate te zetten, om daar in als een O in 't Cijffer te weezen. Verder gevraagd wordende, wie

dat

dat alles beleid had? was het antwoord, de Advocaat van 't Land, die, door Geld- en Eergierigheid, van zeer geringen staat was gekoomen tot het meeste gezag in 't Land; wordende verder afgeschetst, als altoos geweest te zijn, een Vijand der Kerklijke Order, die zig beroemd had, *Uitenbogaard* Arminiaansch gemaakt te hebben; waarop niet onduister word te kennen gegeeven, als of zulks, door middel van Spaansche Pistoletten, geschied zoude zijn. Vervolgens werd de Heer *van Barneveld* daar in beschuldigd, grooter gezag geoeffend te hebben, dan ooit voorheen de Hollandsche Graaven; dat hij *François Aarssens* van de Ambassade naar Frankrijk had doen revoceeren, en eenen ander (den gemelden Heer van *Langerak*) in zijne plaats doen aanstellen, van wien geene de minste diensten vernomen werden. Wijders, dat de *Advocaat* alle de Officien tot zig trok, en die van zijnen aanhang daar mede voorzag; hebbende hij, zo als 'er gezegd word, zijnen Schoonzoon, den Heer van *Veenhuizen*, zijnde de jongste der Raadsheeren, met voorbijgaan van den Heer *Franken*, President van den Hoogen Raad gemaakt; dat hij zijne Kinderen had voorzien met de treffelijkste Ampten, als den eenen met het Houtvesterschap van Holland, en den anderen met het Gouvernement van *Bergen op den Zoom*. Voorts, om een einde te maaken van alle die opgeraapte beschuldigingen, dat *Barneveld* aan den President *Jeannin* (onder 't handelen over 't Bestand) beloofd had te bezorgen, dat aan de Roomschgezinden de vrije oeffening van hunnen Godsdienst zoude worden toegestaan. In 't slot van dit *Libel* word gezegd: dit is de Man, die ons, buiten nood, aan de *Treves* geholpen heeft, na vooraf gehoudene Correspondentie met den Vijand.

In 't tweede, of *Noodwendig Discours*, word gezegd, dat het welvaaren van het Land rustte op vier fondamenten: I. *De Kristelijke Gereformeerde Religie.* II. *De Wettelijke Regeering.* III. *De bediening van de Justitie.* IV. *Die van 't Krijgsweezen.* Dat, wat aangaat de eerste, dezelve van langzaamerhand word ondermijnd, door het invoeren van nieuwigheden, enz. dat ten aanzien van de tweede, de Heer *van Barneveld* zig van al het gezag had zoeken Meester te maaken; dat hij, met zijnen achterraad, ondernam, de Justitie de hand te sluiten, en onbepaalder dan een Vorst wilde heerschen; dat hij en de zij-

nen

nen 't bestier van 't Krijgsvolk geheel zochten te ontzenuwen, en, door het aanneemen van Waardgelders, Prins *Maurits*, die, volgens de gedachten van *Barneveld*, naa: de Souvereiniteit stond, den voet te ligten: tegen welke zaaken, de Schrijver zegt noodig te zijn, de bij hem aangeweezene middelen. Dit Boeksken, geschreeven met eene Pen, niet gedoopt in Inkt, maar in bittere Galle, eindigt met eene waarschuwing, dat het meer dan tijd was, zijne aangeweezene middelen te werk te stellen.

Onder 't Artikel JOHAN VAN OLDENBARNEVELD, zullen wij gelegenheid hebben te zien, wat tegen deeze Schendschriften door hem verricht is. Hier, echter, mag niet verzweegen worden, dat de Heer *van Barneveld* daar tegen eene Remonstrantie in 't licht gaf: waarop een ander Boeksken volgde, getiteld: *Ontdekkinge van de valsche Spaansche en Jezuitische Practijken, gebruikt tegen eenige van de beste en getrouwste Patriotten en Dienaars van 't Vaderland, enz.* Het was voornamelijk ingericht ter wederlegginge van de twee gemelde Geschriften; en voor Schrijver daarvan werd gehouden de Heer *van der Mijle*. *F. Aarssens*, die daar in mede niet gespaard werd, gaf daarop eene nadere Remonstrantie in 't licht. Op eene andere plaats zullen wij zien, welke moeilijkheden hier uit tusschen gemelden Heer *van der Mijle* en *Aarssens* ontstonden. Ter Vergaderinge van de Staaten vau Holland, werd meer dan eens de voorslag gedaan, om de laatstgemelde Remonstrantie van *Aarssens* gerechtelijk te doen ophaalen, en hem het verder schrijven te verbieden: waarop, echter, zo ver mij bekend is, geen besluit genomen is.

De Koning van Frankrijk, die, gelijk bekend is, zig naderhand veele moeite gaf, ten voordeele van de groote en voornaame Staats-Gevangenen, deed, door de Heeren *du Maurier* en *Boissise*, eenige klagten tegen den Heer *François Aarssens* inbrengen, voornaamelijk hier in bestaande, dat hij, *Aarssens*, (nu, door Koop, geworden Heer van *Sommelsdijk*) in zeker naamloos geschrift, ten nadeele van zijne Majesteit zoude gesproken hebben; en *Boissise*, hierop geen voldoend antwoord bekomende, trok zeer verstoord uit den *Haag*. Naauwlijks was hij te *Antwerpen*, of hij ontving bevel van zijnen Vorst om te rug te keeren.

Terwijl men in 's *Hage* bezig was, met het aanstellen der vier-

en-

en twintig Rechteren over de bovengemelde aanzienlijke Gevangenen, vond Prins *Maurits* nodig, de Leden der Ridderschap (welke, reeds in 't Jaar 1618, door vijf Hollandsche Edelen vermeerderd waren,) met nog twee anderen te versterken; na hevige debatten, tusschen gemelden Prins, en die van de Ridderschap, en onder aantekening van Acte van Non-Prejuditie, geschiedde dit, door aanstelling van den Heer *Daniel de Hartaing*, en *François Aarsfens*, Heer van *Sommelsdijk*. De aanstelling der Rechteren geschied zijnde, beklaagden zig de Huisvrouw en Kinderen van 's Lands Advocaat, bij Requeste aan Hunne Edele Groot Mogende, dat zij tot hunne droeffenisse hadden verstaan, dat *François Aarsfens*, in de tegenwoordigheid van Hunne Ed. Gr. Mog. zig had onderwonden, kennis te neemen van hoogwigtige zaaken, den Heere *van Barneveld* raakende; daar gemelde *Aarsfens* opzettelijke en *kapitaale* Vijandschap tegen hem en zijn Huis betoond had; merkende zij hem verder aan, als een der medewerkers van de Apprehensie van den *Advocaat*; weshalven zij, naar rechten, verzochten, dat, als de zaaken van haaren Man en hunnen Vader dienende waren, zijne partijen mochten worden bevolen te vertrekken. Bij de Staaten werd hier op, in afweezigheid van *Aarsfens*, *Muijs* en *Paauw*, verstaan, dat de voorsz. Requeste ten onrechte geprefenteerd, en die Heeren daarbij ongelijk was aangedaan; dat het aan *Sommelsdijk* zoude gelaaten worden, of hij zig wilde absenteeren dan niet; dat de anderen, volgens uitgebrachte kommissie, zouden worden verzocht, te blijven fungeeren.

Dat *Aarsfens*, schoon geen Rechter, echter in de zaak van *Barneveld* geraadpleegd heeft, moet men uit het verhaal van *Brandt* besluiten; want daarin leezen wij dat *Aarsfens*, met *Magnus* en nog een derden, in gesprek zijnde, *Magnus*, onder anderen, zoude gezegd hebben: „ De Man is oud: zou 'er geen „ middel zijn, hem 't Leeven te spaaren? Hij is oud, en zal „ niet lang meer leeven. Het zal zo cruël gerekend worden!" Daar *Aarsfens* op zoude hebben geantwoord: „ Zo hij niet en „ sterft, is al ons desfein te niet, en wij zijn in prijkel van om „ te koomen; dus moet hij sterven: daar is geen andere reme „ die." Toen eindelijk het harde doodvonnis over dien vermaarden Man was uitgesprooken, werd 'er door Brieven, nevens de ge-

gedrukte Sententie, onder anderen, aan den Koning van Frankrijk kennis van gegeeven, en tevens, in dien zelfden Brief, aan den Vorst geklaagd, over het gedrag van *du Maurier*; met verzoek dat zijne Majesteit aan dien Heer zoude gelieven te belasten, zig voortaan te onthouden van het voeden of onderſteunen van partijſchappen in den Staat. In Frankrijk (zegt gemelde Heer *Brandt*) hield men, deezen Brief door *Sommelsdijk* geſchreeven te zijn. En zelfs in de vertaaling van het antwoord, op denzelven, word hij (*Aarsſens*) genoemd „De zelve fielt (Garnement) „ die uit Parijs was weg gejaagd, die zijn best deed, om verandering te maaken in 't verbond, daar zijne Majesteit de Staaten „ mede vereerd had."

Hoe gehaat dus *Aarsſens* aan 't Hof van Frankrijk, en hier te Lande, ook ware, bij hen, die de partij van *Barneveld*, ook na zijnen dood, aankleefden, heeft hij, echter, zig weeten ſtaande te houden, en zijne bekwaamheden te doen gelden. Want, in 't Jaar 1624, vinden wij hem, nevens anderen, als eenen der Afgezanten naar Engeland, tot het ſluiten van een wederzijdsch verbond van beſcherming, en ter bevorderinge der zaaken van den ongelukkigen Keurvorst van de *Paltz*, 's Konings Schoonzoon. De zaaken in dat Rijk haar beſlag gekreegen hebbende, begaf hij zig, in 't volgende Jaar, naar Frankrijk (alwaar wij hem, zo even, zo haatelijk afgeſchilderd gezien hebben,) met oogmerk, om, met *Lodewijk den XIII*, een gelijk verbond tot ſtand te brengen. Hij werd 'er niet alleen met eere en achting ontvangen, maar zelfs de eerſte Staatsdienaar, de Kardinaal de *Richelieu*, bediende zig van hem, tot de onderhandeling met die van *Rochelle*; deeze zaak wist hij zo verre te brengen, dat de Koning met die Stedelingen in de punten van een verdrag overéénkwam; hij ſchikte die van den Staat en den Koning meede op een goeden voet, ſchoon in de laatſte, door de eerſte, eenige vertraaging veroorzaakt werd; dewijl het opontbod der Staatſche Vloot, van voor *Rochelle*, geen minder gevaar en ondank voor den Heer *Aarsſens*, dan ſchrik en verſtoordheid bij den Koning, te weege bragt. De Vorst zeide in toorn, „ dat „ de Staaten hem misleid, en gearbeid hadden om die van *Ro*„ *chelle* te ſterken, Hem zoekende te dwingen tot het ſluiten van „ eenen ſchandelijken Vrede; dat noch op hunne verbonden,

 „ noch

„ noch op hunne beloften ftaat te maaken was, en dat zij hunne
„ kleine genegenheid voor zijne Kroon en Rijk openlijk betoond
„ hadden". —— In perfoon zeide hij tegen *Sommelsdijk*: „ dat
„ men hem, met het terug roepen van den Admiraal *Hautain*,
„ eenen trek gefpeeld had, dien hij niet kon verzwelgen; dat hij
„ niet tot den Vrede wilde gedwongen zijn, en dat hij voldoe-
„ ning begeerde". Nog heviger was de Kardinaal. „ Men fcheen
„ (zeide hij) met den Koning te fpotten; men had den Vorst on-
„ dankbaar, onvoorzichtig en ontrouw behandeld; men had hem
„ ontwapend, ter gunfte der Kerke". Zeker is het dat *Sommelsdijk* van 't opontbod van *Hautain* verwittigd is geweest, fchoon hij 't als een geheim verzweegen had. Men was hier van niet onkundig aan 't Franfche Hof, en daarom van begrip, hem terftond zijn affcheid te geeven; doch naderhand werd in den Raad befloten, het aan zijne keuze te laaten, om te blijven of te vertrekken; echter onder die bepaling, van in geene nadere onderhandeling met hem te treeden, voor en al eer zijne Majefteit, over het vertrek van *Hautain*, voldaan was.

Zijne fchranderheid bezorgde hem de middelen, om zijn vertrek op alle wijzen te vertraagen; betuigende aan eenen ieder, dat hij gantsch onkundig van de zaak was, en tevens verklaarende, de vriendfchap van den Kardinaal, die hij hoogfchatte, te willen verbeuren, indien men hem van het tegendeel konde overtuigen. *Richelieu* fcheen hier ● een weinig te bedaaren, doch fprak zonder ophouden van de voldoening, die men aan den Koning fchuldig was. *Sommelsdijk* was van oordeel, dat die beftaan kon in 't herzenden van *Hautain* voor Rochelle, of in 't verkoopen en leeveren van zes fcheepen aan zijne Majefteit. De Staatsdienaar verftond, dat de Staaten eenen Perfoon van aanzien in Frankrijk moesten zenden, om hun gedrag bij den Koning te verfchoonen; dat zij den Kapitein *Quast*, die van de Engelfchen, onder Franfche Vlag, vertrokken was, en van wien gezegd werd, dat hij dezelve met verachting had afgeworpen, moesten afzetten, en 't Ampt van den Vlootvoogd *Hautain* ftellen in handen van zijne Majefteit, welke als dan aan de Staaten zoude verzoeken, hem in 't zelve te laaten.

Ligt is 't op te maaken, dat het fluiten van 't verdrag, waar toe AARSSENS was afgezonden, onder deeze twisten, den kreeftengang ging:

ging: de overëenkomst van de Rochelsche zaaken zou het echter tot rijpheid gebracht hebben, zo niet een nieuw misverstand, tusschen Frankrijk en Engeland, andere hinderpaalen in den weg gebracht hadde, die van dat belang waren, dat AARSSENS zig tot zijn vertrek begon te bereiden. Alvoorens deed hij nog eenige poogingen, om 't Verbond van onderlinge bescherming tot stand te brengen; doch het Hof ontwierp voorwaarden, zo hard, dat hij ze niet durfde aanneemen. De onaanneemlijkheid van dezelven, stuk voor stuk, hebbende aangetoond, bood hij echter aan, die met zig te neemen, en het goeddunken van zijne Meesters 'er op te vraagen. Op den 21 April 1626, nam hij, in een openbaar, ten dien einde verzocht, gehoor, afscheid van den Koning, en kwam, den agtsten der volgende maand, van *Parys* in '*s Hage* te rug; op den volgenden dag deedt hij, in de vergadering der Staaten, verslag van zijne verrigtingen.

De verbitteringen, tusschen de gemelde Hoven van Frankrijk en Engeland, waren, in 't volgende Jaar, zo sterk toegenomen, dat men, hier te Lande, voor eene openbaare Vreedebreuk beducht was, om dat de Engelschen bezetting in Rochelle zochten te brengen, en die van de stad weigerden, zig aan Frankrijk te onderwerpen. Engeland en Frankrijk deeden hun best om den Oorlog tusschen den Staat en Spanje gaande te houden. De Staaten, van hunnen kant, zogten niets anders, dan den Vrede, tusschen *Karel* en *Lodewijk*, te bewerken. Frankrijk bood nu wel den Staat eene nadere verbintenis aan; maar de grootste zwaarigheid bestond, aan de zijde der Staaten, indien men nu met Frankrijk sloot, hier in, hoe men geheel onzijdig zou blijven in deszelfs verschillen met Engeland. Zo geperst, besslooten dezelven eerlang tot het afzenden van een buitengewoon Gezantschap aan de beide Mogendheden. Dus vertrokken de Heeren *Aarssens*, *Vosbergen*, *Brandwijk* en *Paauw*, naar Engeland en Frankrijk. Met het begin van 't jaar 1629, kwamen de laatstgemelde Heeren van daar te rug, zonder, door middel van binnenlandsche beroerten, daar veel verricht te hebben; echter was de bemiddeling van die beide Gezantschappen van dat gevolg, dat de Vrede tusschen de twee Mogendheden, op den 24 April van dat Jaar, getekend werd. De Gezanten in Frankrijk konden niet zo veel ten dienste van hunne Meesters uitwerken: dewijl *Lodewijk*

de XIII, na 't fluiten van den Vrede met Engeland, nog onhandelbaarder werd; dus zij onverrichter zaake te rug keerden.

De Algemeene Staaten, en bijzonder die van Holland, in 't Jaar 1640, hun genoegen betoonende, over het voorgenomen en toen op handen zijnde Huwelijk, tusfchen den Zoon van Prins *Fredrik Hendrik*, bij ons bekend onder den naam van *Willem den II*, en *Maria*, Dogter des Konings van Engeland, werd, onder andere Heeren, *Aarsfens* naar Engeland afgevaardigd, van waar hij, eerst in het voorige jaar, was te rug gekomen, om op eene hoogftaatelijke wijze deeze Prinfes, voor den jongen Vorst, ten Huwelijk te verzoeken, en ook om de bepaalingen over 't huwlijksgoed te maaken. Zo verre mij gebleeken is, was dit het laatfte gezantfchap, 't welk de Heer *Aarsfens*, in dienst der Republiek, bekleed heeft. De Heer van *Wimmenum*, op den vierden van November des Jaars 1640, overleeden zijnde, werd *Sommelsdijk*, uit de Ridderfchap van Holland, in deszelfs plaats, afgevaardigd in de Vergadering der Staaten Generaal, alwaar hij, op den agtften December, in alle de openftaande Commisfien werd ontvangen.

Hoe hij, in alle die posten, gehandeld hebbe, hier over, gelijk wij bij den aanvang zeiden, is zeer verfchillende geoordeeld; daar hij meest in netelige omftandigheden gebruikt is, was dit niet wel anders mogelijk: want de Vriendfchap van den eenen genietende, kon hem de haat van den anderen niet ontgaan. Doch, zonder hem te verdeedigen, moet men hem 't regt doen, van te zeggen, dat op de Schilderij, die AUBERRY van hem maakt, niet veel ftaat te maaken is, dewijl die anders fchrandere Schrijver al te fterk partij trok voor zijnen Vader, die 's mans geflagen Vijand was, en hij dus zo min voor een goed Rechter over *Aarsfens*, als deeze over *Barneveld* kon gehouden worden; verzwijgende hij zelfs al den lof, die hem in Frankrijk, zo over zijne dapperheid, in 't Jaar 1593, betoond, als over andere bekwaamheden, was toegekend.

Dit alles onbeflist laatende, verdient nog van hem gezegd te worden, dat hij, hoe zeer van den eenen gehaat, en van den anderen bemind, echter, den naam van een groot Man gehad heeft. De meergemelde Kardinaal de *Richelieu*, zo bekwaam om iemands waarde te fchatten, betuigde, in zijn leeven

ven maar drie groote Staatkundigen gekend te hebben: hij bedoelde onzen *François Aarssens*, Heer van *Somelsdijk*; *Oxenstiern*, Kanselier van *Zweeden*, en *Trajano Viscardi*, Kanselier van *Montferat*; waar bij men hem zelven wel als den vierden plaatzen mag. *Aarssens* was geboren in 't Jaar 1572; hij overleed den 27 December 1641, in den Ouderdom van 69 Jaaren, en werd begraaven op zijne Heerlijkheid Sommelsdijk, alwaar men dit volgende Grafschrift vind:

„ *François van Aarssen*, Ridder van de Orde van St. Mi„ chiel, Heer van Sommelsdijk, Plaat, Bommel en Spijk, in zijn „ leven eerste Ordinaris Ambassadeur in Vrankrijk wegens de Ver„ eenigde Nederlanden, nog twee Extraordinarisse aldaar, nog „ vijf in Engeland, nog twee aan de Republiek van Venetie, „ ter hoogste eere en voordeel van den Staat uitgevoerd hebben„ de, naderhand in den Raad van Staate, laatstelijk ter Vergade„ ring van de Staaten Generaal uit de Ridderschap van Holland „ gedeputeerd, is onder de zijnen, uit deze tijdelijkheid geschei„ den en even zo stichtelijk, als hij die eerlijk en dienstig den „ Vaderlande hadde toegebracht, in 's Gravenhage den 27 De„ cember 1641 overleeden." Hij was getrouwd met *Petronella van Borre*, wier moeder uit het Geslachte van *Telbout* was, bij welke hij verwekt had vier kinderen, als:

1. *Cornelis van Aarssen*, (zie het volgende *Art.*) 2. *Emmerentia*, die in Huwelijk trad met *Filip van Steenland*, Heer van *Greisoort*, Drost van *Buuren*. 3. *Adriana*, gebooren te *Parijs* in 1606, getrouwd met *Alexander Zoete de Lacke*, Heere van *Zevender en Potshoek*; zij stierf 15 Nov. 1677. en hij 30 Aug. 1678. 4. *Maria*, die ten Gemaal kreeg *Willem Maurits* van Nassau, Zoon van *Justinus* van Nassau, Admiraal van *Zeeland*, Gouverneur van *Breda*, en van *Anna*, Dogter van *Johan*, *Baron van Merode*, uit welk huwelijk 3 Kinderen verwekt werden: *Justinus* van Nassau, *Anna* van Nassau en *Justina* van Nassau. Bij *Wagenaar*, Deel X. vind men 's Mans Afbeelding, naar 't Origineel van *Mierevelt*.

't Wapen van *Aarssens* is in vieren gedeeld, waar van een en vier heeft een zilveren schild, over dekt met een geschakeert wit en zwart *St. Andries Kruis*; twee en drie een gouden veld, waarop

op drie zwarte Rotganzen zonder bekken en pooten, twee boven en een onder.

Zie AUBERRY, *Gedenkschriften*, bl. 301-360. J. V. UITENBOGAART, *Kerkl. Historie*, bl. 402, 403, 936, 1001. enz. J. TRIGLAND, *Kerkl. Historie*, fol. 1003, 1005, 1008. *Leven van Barneveld*, bl. 146 en 333. BRANDT, *Hist. der Rechtspl.* bl. 156 en 226. *Reformatie*, IV. Deel. bl. 246. *Vaderl. Hist.* IX. X. en XI. Deel. AITZEMA, *Zaaken van Staat en Oorlog*, I. Deel, fol. 191, 194, 543. II. Deel. 709, 717.

Bij den laatstgemelden Schrijver kan men vinden, de Instructien en Geloofsbrieven, hem door den Staat mede gegeeven; waarbij aanmerkenswaardig is, dat die door hem zelven zijn opgesteld; het vertrouwen, welk men in zijne bekwaamheid stelde, is hier uit ligt op te maaken.

J. LE CLERC, *Nederl. Geschiedenisſen*, II. Deel, 110.

AARSSENS, (*Kornelis*) dus genaamd naar zijnen Grootvader, boven gemeld, en, in 't Jaar 1642, beschreeven in de Ridderschap van Holland. Hij was Heer van Sommelsdijk en Spijk, en werd gehouden voor den rijksten ingezeetene van gantsch *Holland*. Men vind dat hij Gouverneur van Nijmeegen, en Kolonel van een Regiment Kavallerij, in dienst van den Staat, was, in 't Jaar 1650, enz. Wegens zijne Militaire Ampten, had hij, door Prins *Willem den II*, zig mede laaten gebruiken tot den veel geruchtmaakenden aanslag op *Amsteldam*; 't geen hem, zo wel als anderen, welke met die onderneeming belast geworden waren, veel spels veroorzaakte; de haat van die van Holland was inzonderheid op hem gevestigd, om reden, dat hij tevens Lid der Hollandsche Ridderschap was. *Sommelsdijk* kon dus niet onkundig blijven van het onderzoek, welk 'er bij de Staaten, naa 's Prinsen overlijden, gedaan werd, naar hun, welke *Willem den II* tot dien aanslag, (welken men noemde een attentaat op de Vrijheid, Hoogheid en Souverainiteit van deeze Provintie, directelijk strijdende tegen alle Wetten, Rechten en Privilegien van dezelve,) hadden aangeraden, of daar toe behulpzaam geweest waren; en teffens ook niet van de geruchten, die 'er van hem

alom-

domme verspreid werden. Den 15 en 16 Junij 1651, waren de Gekommitteerden der Staaten van Holland bezig, met het verhooren van de Klerken *Heiligersich*, *Hulst* en *Cunes*. Terwijl zij hier mede bezig waren, kwam de Heer van *Sommelsdijk*, van zijn huis te Spijk, in 's Hage, en in de Vergadering verschijnende, gaf hij te kennen, dat hij gekomen was, om zig te verantwoorden, indien 'er iets op hem te zeggen viel. Hij verklaarde daarop, bij monde, zonder na eenige beschuldiging te wagten, of voor dat hem iets gevraagd werd, „ Dat hij, in de „ maand Junij des voorleeden Jaars, weinige dagen voor zijn „ vertrek naar Scherpenzeel, ontboden was geweest in de Kamer „ van zijne Hoogheid den *Heere Prince van Oranje*, en dat „ gemelde zijne Hoogheid hem als toen had gekommuniceerd, „ geresolveerd te zijn, *Graaf Willem, Stadhouder van Friesland, met eenige Ruiterij, binnen Amsteldam te zenden, om aldaar audientie als Stadhouder te mogen bekomen*, en ook „ van meeninge te zijn, zijn Persoon, met het Guarnisoen van „ *Nijmegen*, daartoe te gebruiken, om de troupen, ter uitvoe- „ ring van 't voorneemen, een gedeelte van den weg, te gelei- „ den; dat na eenige verschillen, rakende de grootheid van de „ Distantie, de hette van 't jaargetijde, en de magteloosheid „ der Paarden, bij hem (*Aarssens*) daartegen ingebracht, zij- „ ne Hoogheid die zaak in nadere bedenking had genomen; dat hij, „ des daags daar aan, met Graaf *Willem*, aldaar weder verschee- „ nen was, en zijne Hoogheid toen verklaard had, als nog bij „ zijn voorneemen te blijven, onaangezien zij beiden daarop „ wederom de voorz. zwarigheden geopperd hadden; zeggen- „ de zijne Hoogheid, men zoude het beproeven, en met de „ Ruiterije zo verre rijden, als men komen kon; en ingevalle de- „ zelve niet tijdig genoeg bij der hand was, dat Hij zelve in „ Persoon met meerder magt derwaards aan zou komen, om re- „ paratie en satisfactie te verkrijgen; dat echter in dier voegen „ de zaak is blijven staan, zonder dat zijne Hoogheid, in de „ twee naast volgende dagen, of met hem, of met Graaf *Willem*, gezamentlijk, of afzonderlijk, daar van gesproken had; zo „ dat hij toen van meening was, dat de Prins de zaak uit zijne „ gedachten gesteld had; doch dat zij beiden, op den derden dag, „ weder door zijne Hoogheid ontbooden waren, die aan hun

„ verklaard had, dat hij nu den dag, de week, de troupen en „ verder alles had vastgesteld en geordonneerd; begeerende dat „ zij, zonder uitstel, met het werk zouden voortvaaren, en dat „ hij, *Sommelsdijk*, vooruit zoude trekken, om de troupen te „ ontvangen, op de heide van *Harten*, en die door verscheide „ Dorpen geleiden, bij geschrifte opgegeeven, tot Abcoude, „ om dezelve aldaar alle aan Graaf *Willem* overtegeeven. — „ Dat hij, *Sommelsdijk*, den voorsz. weg in aanmerking neemen- „ de, tot verschooning zijns persoons, den grooten afstand zijne „ Hoogheid te gemoet gevoerd hadde, en zijne Hoogheid ge- „ disponeerd, om de troupen, die zij geleiden zouden, in plaats „ van op gemelde *Heide*, tot *Scherpenzeel* te mogen verwach- „ ten, en dat hem daarop zijn afscheid gegeeven werd, met on- „ der, om den tweeden dag daar aan te vertrekken, doch alvoo- „ rens nader order te komen ontvangen; met bijvoeging, dat de „ Prins den Graaf van *Dona* zoude gelasten, de troupen te Har- „ ten te ontvangen, en tot Scherpenzeel te geleiden; dat, in ge- „ volge van dien, hij, op den gezetten dag, ten elf uuren, in „ zijne reiskleederen, bij zijne Hoogheid was gekomen, om te „ verneemen, wat de Prins hem verder zoude gelieven te gelas- „ ten, en dat dezelve bleef bij de orde, straks gemeld, gegeeven, „ en hem uitdrukkelijk belastede, zijnen weg te neemen over „ *Amsteldam*, en te rijden door alle de Dorpen, in geschrifte „ gemeld, en wel te letten op den afstand van dezelven, om zig „ in 't geleiden van de Troupen daarnaar te kunnen regulee- „ ren; voegende voor 't laatst daarbij, *dat hij Graaf Willem „ gelast hadde, de troupen, in de stad gebracht hebben- „ de, zodanige ordre te stellen, dat geen leed, aan de „ burgers noch aan de soldaaten, aldaar zoude worden „ gepleegt*; *en schoon het ook gebeurde dat iemand zig jegens „ de Ruiterij kmaame te stellen, dat hij, om een kleinigheid, „ zich niet zoude verzetten*; *zelfs niet, al waare 't dat iemand „ op de Ruiterij mogt komen te schieten*; en aan hem, *Sommelsdijk*, „ in 't bijzonder bevolen had, te willen helpen beletten, dewijl „ Graaf *Willem* vol vuurs, moedig en wat haastig was, dat 'er geen „ de minste wanorders ontstonden. — Dit zeide *Sommelsdijk*, al „ het voorgevallene te zijn, voor zijne reize naar *Scherpenzeel*". Het verhaal van zijnen togt thans vervolgende, zeide hij, „ dat

hij

„ hij den 27 Julij, des nademiddags om één uur, uit den *Haag* „ was vertrokken, over Leiden, en komende omtrent Koudekerk, „ alleen van zijn Kamerdienaar verzeld, aldaar door den *Marquis* „ *de Vieuville* werd ingereeden, die hem zeide, van zijne Hoog- „ heid gelast te zijn, om zig bij hem te voegen, de Ruiterij te „ volgen en van alles verslag te moeten doen; 't welk *Sommels-* „ *dijk* zegt, hem vreemd te voorengekoomen te zijn, wijl zijne „ Hoogheid hem in deeze zaak nooit van gemelden Marquis ge- „ sprooken had, en dat schoon dezelve zeide, zodanige orders „ en bericht van zijne Hoogheid ontvangen te hebben, zig ech- „ ter tegen hem niet had uitgelaaten, dan in algemeene bewoor- „ dingen; dat hij de troupen tot *Abcou* zoude geleiden, en dat „ zij te zaamen gereeden zijn tot aan den *Overtoom*, en des „ avonds, omtrent half tien uuren, aldaar aangekoomen waren, „ en, van wegen de duisterheid, in een der grootste Herbergen „ aldaar vernagt hadden; dat zij lieden, 's anderdaags 's morgens „ om half vijf uuren, zijn gereeden naar *Amsteldam*, en omtrent „ de *Leydsche* poort verscheiden Paarden ontmoetende, onder „ welke eenige Merrien waren, wat disorder voorviel; en hij, „ *Sommelsdijk*, zijn Paard de spooren geevende, wat vooruit „ gereeden was, blijvende de Marquis nog verder achter, wijl „ zijn Kamerdienaar hem moest helpen, in 't maaken van deszelfs „ stegelreep, die gebrooken was; zijnde hij intusschen voortge- „ reeden, zonder op te houden, door de stad, den naasten weg „ naar de Utrechtsche Poort, (die hij meent de Reguliers-poort „ genaamd te zijn) en dat hij middelerwijl, op 't midden van de „ Reguliers Breestraat, was ontmoet, gegroet en aangesprooken, „ door den Schout of Secretaris van *Buuren*, doch dat hij ter- „ stond weder van denzelven was afgescheiden, en van opgemel- „ den Marquis niet eerder werd ingehaalt, dan 60 of 70 passen „ buiten gemelde Poort. — Dat de klok toen vijf uuren zijn- „ de, hij zijn Horlogie daarop gesteld had, om te beter gissing „ te kunnen maaken, hoe veel tijd van doen zoude zijn, om „ van *Abcoude*, door de Dorpen *Bambrugge*, *Loenen*, *Vree-* „ *land*, *Kortenhoef*, *Hilversom*, *Soest* en *Leusden*, tot *Scher-* „ *penzeel* te koomen, om in den terugtocht zig daarnaar te rege- „ len; dat hij door gemelde Dorpen gereeden zijnde, des avonds

„ toond was, geschreeven uit *Londen* aan een Engelsch Officier,
„ inhoudende dat het Parlement belooft had, tien duizend Man
„ tot bijstand van de stad *Amsteldam* te zullen zenden; en dat
„ zijn Hoogheid ook hadde gezien een lijst, waarop de naamen
„ der Kolonellen en andere Hooge Officieren van 't voorz. volk
„ uitgedrukt waren: daarbij voegende, dat zo die van *Haarlem*
„ iets verder mochten hebben gedeposeert, hij dezelven hield
„ voor zo eerlijke luiden, dat hij hun de Memorie ververschen-
„ de, zij met elkanderen in hunne verklaaringen wel zouden over-
„ eenkomen. Dat *Sommelsdijk*, volgens zijne verklaaring, nu
„ de wacht aan 't huis *ter Hart*, met een Kompagnie Paarden, be-
„ zet hebbende, en verwittigd van de komst van Prins *Willem*
„ tot *Amstelveen*, op deszelfs ordre, des daags daar aan, 's mor-
„ gens vroeg, zig mede derwaarts hadde begeeven; verhaalende
„ aan denzelven de bekommering van de gemelde Heeren van
„ *Haarlem*, en wat hij hun geantwoord had; dat hij des avonds
„ weder naar zijn kwartier was vertrokken, en op zijn vertrek
„ van den Prins verstaan had, dat hij order gegeeven had, om
„ het volk onder hem, *Sommelsdijk*, staande, te veranderen in
„ heele kompagnien, en dat hij vervolgens, op de order aan hem
„ gegeeven, met eenige kompagnien, onder zijn Schoonbroeder,
„ den Heer van *Steeland*, den post te *Sparendam* hadt verze-
„ kerd, en des anderen daags in zijn kwartier was gebleeven.
„ Dat hij, des Woensdags ten Hove gekomen zijnde, verstaan
„ had, dat tusschen zijne Hoogheid en die van *Amsteldam* over
„ een accommodement gehandeld werd, en dat hij den nacht
„ daarop volgende, door Graaf *Willem* order bekoomen had, de
„ troupen weder van *Sparendam* naar *Ouderkerk* afteleiden, al-
„ waar de Patenten zouden zijn, om het volk weder naar hunne
„ Guarnisoenen te doen trekken. *Aarssens* besloot deeze ver-
„ klaaring met aan te toonen, dat hij in deezen was gebruikt als
„ Kolonel ten aanzien van 't meerendeel van zijn Regiment, als
„ Gouverneur ten aanzien van alle de Ruiterij van zijn Guarni-
„ soen, en als Ritmeester ten aanzien van zijne Kompagnie, en
„ dat hij hadde gedagt, gehoorzaamheid schuldig geweest te zijn
„ aan den Kapitein Generaal en Stadhouder deezer Provintie, in
„ dat vertrouwen, dat allen, die weeten, wat een Officier aan den
„ Generaal schuldig is, een gunstig oordeel tot zijn voordeel in

„ dee-

„ deezen zouden moeten geeven; betuigende hij verder, dat deeze zijne verklaaring was naar de oprechte waarheid, die hij altoos hulde gedaan had; verzoekende, dat op alle de omstandigheden zodanig mogt worden gelet, dat alle vooroordeel weggenomen zijnde, mogt blijken, dat hij onschuldig was, in de drie navolgende pointen, die hij verstond, ten zijnen lasten te zullen geinserreerd worden; namentlijk, vooreerst, dat hij zoude gehandeld hebben tegen zijnen *Politiken Eed*; ten tweeden, *dat hij zoude bespiet hebben de wallen van Amsteldam*; en ten derden, *dat hij de Auteur zoude weezen van voorsz. geruchte van 't contract, bij die van Amsteldam met het Parlement van Engeland aangegaan.* Hij besloot met te zeggen, dat van dit alles aan Haare Ed. Gr. Mog. gunstig rapport mogt gedaan worden."

Deeze uit eigene beweeging gedaane verklaaring, en verhaal van dingen, naar welke door niemant gevraagd was, had gantsch andere uitwerkzelen, dan *Sommelsdijk* verwagt had: want in plaats van hem te rechtvaardigen, werden, door de redeneeringen, daar over gehouden, nieuwe verdenkingen veroorzaakt.

Hij daar van onderricht zijnde, begreep alles in drie hoofdpointen, waarop hij zig nader, op de volgende wijze, verdedigde.

Op de beschuldiginge, *dat Hij, om zijnen Politiken Eed, het bevel van zijne Hoogheid niet had behooren aanteneemen, noch te zwijgen*, antwoordde hij, dat men, om daar over te oordeelen, behoorde intezien de gantsche gelegenheid van het bewind van den Prins, en van de zaaken in derzelver omstandigheid, en vervolgens acht geeven op de navolgende redenen.

Dat wijlen zijne Hoogheid was geweest Kapitein Generaal en Stadhouder; dat die hem gebruikt had, niet als een geleend Officier, maar als Kolonel, Gouverneur en Ritmeester, om 's Lands troupen, die hem absolut waren aanbetrouwd, te geleiden, in eene Stad van 't Land: en waarom? om van die Stad te verkrijgen Audientie, die hem geweigerd was, en van welke weigering hij voorheen, in de vergaderinge van haare Hoog Mogende, geklaagt had, dat hij, in zijn ampt, als Stadhouder verkort was, en gezeid hadde, zulks ook alleen te begeeren tot herstel, (gelijk hij ook, in den Brief aan de Heeren van *Amsteldam*, gesteld had) om aldaar voortedraagen zaaken, die den dienst van 't Land be-

betreffende waren; maar niet tegenstaande dit alles, zeide hij, genomen dat men het zo kwalijk had willen duiden, als het nu bij veelen gedaan werd, zo verzocht hij evenwel Haar Ed. Gr. Mog. in aanmerking te willen neemen: vooreerst, dat al hadde hij het bevel van zijne Hoogheid geweigerd, en verzweegen, deze daarom van zijn voorneemen niet afgezien, maar hem zou beschuldigt hebben, zijnen *Militairen Eed* niet nagekoomen te zijn, en zig dus aan de zwaarste straffen, volgens krijgsgebruik, te hebben schuldig gemaakt. En in zo verre hij nog meer hadde willen doen, met aan te brengen aan Haar Ed. Gr. Mog. het geen hem zijne Hoogheid belast hadde, en dat zulks zonder bewijs (gelijk hij daar toe geen schriftelijk bevel gehad hadt, wijl hem alles mondeling was aangezegd) zoude hij van den Prinse als een Leugenaar en Lasteraar vervolgd, en door Haar Ed. Gr. Mog. als een uitzinnige aangezien zijn: en, behalven dit alles, bad hij, dat Haar Ed. Groot Mog. geliefden te gedenken, „ dat toen zijne Hoogheid, „ zelfs aan de volle vergadering, zijn voorneemen deed bekend „ maaken, door den Raadpensionaris, niemand van alle de gee„ nen, die het aanhoorden, een woord daar tegen gesproken „ had, maar dat alle de Leden toen met zwijgen dat werk schee„ nen te Consenteeren, dat hij, door de verbintenissen van zijne „ Militaire Ampten, zig daar in had moeten laaten gebruiken." En dus vertrouwde hij, dat men van hem niet zou konnen begeeren, iets 't welk de geheele vergadering niet had willen doen.

Wat het tweede point aangaat, het bespieden van de wallen der stad *Amsteldam*, daarop zeide *Sommelsdijk* het zelfde, het geen hier voor verhaald is, namenlijk, dat hij binnen een half uur was gereeden van de Herberg aan den Overtoom, tot buiten de Utrechtsche Poort, in genoegzaam dezelfde bewoordingen als boven zijn aangehaald; alleen met bijvoeging van noch last, noch gedachten daar toe gehad te hebben; en dat zijn weg door *Amsteldam* nergens toe gediend had, dan om de Marsch door de Dorpen gade te slaan, zo als hier boven gemeld is. Het derde point, wegens het gesprek met den Heer *van den Kamer* van *Haarlem*, behelst in substantie mede niets anders, dan het voorverhaalde; alleenlijk voegde hij 'er nevens, dat de Officier, hem door zijne Hoogheid genoemd, tegenwoordig in den *Haag*, en ook bereid was gestand te doen, dat hij niet alleen zodanigen

Brief

Brief aan zijne Hoogheid vertoond, maar ook nog verscheide andere van gelijken inhoud gezien hadt.

Deeze verklaaring, zeide hij, een kort en waarachtig verhaal te zijn van dat geene, wat hij tot nadere Informatie en Justificatie, zo van Haar Ed. Gr. Mog. als van zijn Persoon, gedacht had te moeten voordraagen, in hoope, dat daar mede genoegen zoude genomen worden; met aanbieding van nog nadere opheldering van zaaken, als men zulks begeerde.

De Staaten der Provintien, en bijzonder die van Holland, het gebeurde in 't voorige Jaar nog dieper willende inzien, brachten de Staaten van Friesland, voornamenlijk om Graaf *Willem* van dit snoer los te krijgen, ter Staatsvergadering in, een Concept van *Generaale Amnestie*; om hetwelk te smaaklijker te maaken, werd aan *Sommelsdijk* geraden, zig bij een uitdrukkelijk verzoek in dezelve te recommandeeren.

Hij onderwierp zig daar aan, zeggende eerst mondeling, dat hij met groot ongenoegen en verwondering verstaan had, dat al het geene hij in de vergadering van Haar Ed. Gr. Mog. gezegd en voorgedragen had, zo kwalijk verstaan en opgenomen was, even als of hij daar door had willen aanbieden, zijne zaak in rechten voor den Rechter te verdeedigen; daar hij nogthans verklaarde, geerne andere meeninge gehad te hebben, dan om alleen met allen eerbied Haar Ed. Gr. Mog. welke hij hadde verstaan, dat door haare Kommissarissen zig informeerden op zijne Actien aangaande de Expeditie naar *Amsteldam*, de waare geschapenheid daar van zelfs te verklaaren, met vast vertrouwen, dat hij daar mede Haar Ed. Gr. Mog. volkomen voldoening zoude gegeven hebben: waarom hij goed vond, als nog voor deezen te verklaaren, zijne intentie niet anders geweest te zijn, als hier vooren verhaald is, en daar beneffens Haar Ed. Gr. Mog. ootmoediglijk te verzoeken en te bidden, zijn doen en zeggen niet anders te willen opneemen, en dienvolgens hem, nevens alle andere Officieren en Ingezetenen van deeze landen, die in 't werk van *Amsteldam* zijn gebruikt geweest, mede te begrijpen in de *Generaale Amnestie*, daar van hij verstond, dat met andere Provintien gehandeld werd. Dit voorstel werd gevolgd van een nader Request van deezen Inhoud:

Aan

„ *Aan de Ed. Groot Mog. Heeren Staaten*
„ *van Holland en Westfriesland.*

„ Vertoont met behoorlijke eerbiediging de Heere van *Sommels-*
„ *dijk* zo ongelukkig te zijn, dat hoewel hij zijn best gedaan
„ heeft, om door een oprecht en respectueus bericht, UEd. Groot
„ Mog. te voldoen, aangaande zijn Emploij, in 't werk van *Am-*
„ *steldam*, hij evenwel verneemt dat UEd. Groot Mog. noch
„ daar van misnoegt blijven; soo bidt hij dan wederomme door
„ deesen heel ootmoediglijck UEd. Groot Mog. acht te willen
„ neemen op den schuldigen plicht, en den *dwang van zijne*
„ *Militaire bedieninge*, ende verzoekt ook dien volgende, op
„ het onderdanigst, hem gelieven te begrijpen in de aanstaande
„ *Amnestie*, met die verseeckeringe, dat hij daar door aan UEd.
„ Groot Mog. te meer zijn en blijven sal

„ *Den aller ootmoedigsten en Gehoorsaemsten*
„ *Dienaar en Onderdaan.*

„ Was Onderteeckend:

„ C. VAN AERSSEN VAN SOMMELSDYCK."

'Er was reeds werkelijk een ontwerp van zulk eene algemeene Vergiffenis (*Amnestie*) gemaakt; en dewijl *Sommelsdijk* het voornaam beleid van den aanslag aan Graave *Willem* hadt toegeschreeven, drongen Friesland en Stad en Lande 'er des te ernstiger op aan; doch Holland, staande op het recht, om 't zelve te oeffenen, daar men 't goed vond, nam 'er geen genoegen in. Na dat evenwel de Ridderschap van Holland zig bij Friesland en Groningen gevoegd had, bewilligde Holland 'er in, op voorwaarde, dat *Sommelsdijk* zig voortaan uit de vergaderinge der Staaten onthield. Hij hier in bewilligd hebbende, werd, op den 19 Augustus 1651, de algemeene vergiffenis, zonder uitsluiting van iemand, met eenpaarige stemmen, vastgesteld, en in de volgende bewoordiging naderhand afgekondigd:

„ Men beloofde bij dezelve, nu noch nooit te zullen gedenken aan het geene in den voorleeden jaare voorgevallen was, en ver-

klaar-

klaarde, de besluiten van den vijfden en zesden van Maijmaand des gemelden Jaars, voor nietig, kragteloos en van onwaarde, zo wel als alles, wat in dezelve verrigt en ondernomen was, waarvan de blijken en overblijfzels uit de openbaare Registers geligt zouden worden.

Sommelsdijk overleed in 't Jaar 1662. Hij was getrouwd geweest met *Lucia van Walta*, dochter van *Pieter van Walta* en *Ida Donia van Harinxma*, bij welke hij verwekt had agt Kinderen: I. *François van Aarssen*, Heer van *de Plaat*, welke, na het doen van eene agtjaarige reize door *Europa*, in den bloei zijns leevens, op een tocht van *Engeland* na *Holland*, in 't jaar 1659, ongelukkig omkwam. II. *Kornelis*, (zie het volgende Art.) III. *Petronella*, getrouwd met *Johan van Wevoort*, Heere van *Osſenberg*. IV. *Iſabella van Aarssen*, Gemalin van Hendrik, Graave van *Nassau*, Heere van *Ouderkerke*, Veldmaarschalk der Troepen van den Staat, welke naliet zes Kinderen: 1. *Lodewijk van Nassau*. 2. *Hendrik, Graaf van Nassau*. 3. *Cornelis, Graaf van Nassau*. 4. *Maurits, Graaf van Nassau*. 5. *Isabella van Nassau*, en 6. *Anna van Nassau*. V. *Henrietta*, getrouwd met *François de Zoete de Laeke van Villers*. VI. *Anna*. VII. *Maria*. VIII. *Lucia*. De drie laatste zijn ongehuwd gestorven, en, volgens 't zeggen van *Auberij*, waren zij navolgsters van den beruchten *Labadie*.

Zie de *Hollandsche Merkurius* van 1650. Aitzema, *Zaaken van Staat en Oorlog*, III. Deel. bl. 588. 600. enz. *Herst. Leeuw*, 67-462. Auberry, *Gedenkschriften*, bl. 365.

Aarsens, (*Kornelis*) door den dood van zijnen Broeder *François*, in 't iaar 1659, de voornaamste erfgenaam van alle de groote Rijkdommen zijns Vaders geworden, heeft in huwelijk gehad de oudste Dochter van den Markgraave van *St. Andre Montbrun*, een man, die zig, door de beruchte bescherming van *Candia*, vermaard gemaakt heeft.

Wagenaar, in zijn XIII. Deel, bl. 210 en 211. een verhaal doende van den Zeeslag, tusschen de Hollandsche en Engelsche Vlooten, zegt: „ Dien zelfden morgen, was de Heer van *Som-* „ *melsdijk* in 's Lands Vloot gekomen, en had zig aan boord van „ het schip van den Luitenant-Admiraal *Tromp* begeeven, onaan-

„ gezien de *Ruiter* hem verzogt hadt, dat hij zig op zijn schip „ onthouden wilde: het welk (zegt hij verder) daarna, bij sommigen, vermoeden baarde, als of hij *Tromp* eenen raad was komen geeven, die met 's Lands dienst niet wel bestaan kon." Onze Geschiedschrijver meldt niet, in welken rang of Karakter *Sommelsdijk* in de Vloot gekoomen was, en dien wij ook niet hebben kunnen opspooren. *Aitzema* zegt mede, zonder daar van iets te melden, in 't vijfde deel van de Zaaken van Staat, enz. bl. 807. „ De Heer van *Sommelsdijk* was mede gegaan op „ 't schip van *Tromp*, en wedergekomen, deed meest gelijk rapport (namelijk als het verhaal van den *Luitenant Admiraal van* „ *Meppel*, dat hij voor af had laaten gaan); hij voegt 'er nevens, „ dat op naam van *Aarssens van Sommelsdijk*, een relaas ten „ voordeele van *Tromp* gedrukt was, 't welk hij *Sommelsdijk* ontkend had, het zijne te zijn, en naderhand ontdekt werd, geschreeven te zijn door den Heer *Kievit*, den Zwager van *Tromp*, „ wiens onheil hier door was aangevangen." De bovenstaande ingewikkelde beschuldiging word, derhalven, hier door weggenomen. —— Niet min ongunstig is de uitdrukking van *Wagenaar*, op bl. 338. van dat zelfde Deel, ter gelegenheid van 't Verhaal van eenige twisten, ontstaan over de verheffing der Leenen, tusschen die van *Holland* en *Zeeland*; hij zegt: „ *de Heer* „ *van* Sommelsdijk, *sedert veele jaaren uit de gunst der Staaten van Holland vervallen, had die van Zeeland, die hem* „ *beter zetten mogten, te liever voor zijne Leenheeren willen* „ *erkennen, gelijk hij, inderdaad, gedaan had.*"

Men moet aanmerken, dat de Heer *Wagenaar* hier een misslag begaan, en Vader en Zoon voor één Persoon genomen heeft. *Kornelis van Aarssen*, die uit de gunst der Staaten van Holland vervallen was, gelijk hij het uitdrukt, was, gelijk wij, in 't voorige Art. gezien hebben, in 't jaar 1662 reeds overleeden; en dit geval, in den jaare 1668 voorgevallen, kan hem dus niet betreffen. —— En wat aangaat de Leenverheffing van de Staaten van Zeeland, hier toe geloof ik, dat *Aarssens* zeer groot regt had, om reden, dat de Heerlijkheid van *Sommelsdijk*, reeds als een Leen van Zeeland, bezeeten was door Heer *Adriaan van Borselen*, in 't Jaar 1466, gelijk wij, onder het *Artikel* BORSSELEN, nader zullen aanwijzen.

On-

Onder 't Art. van de *West-Indische Maatschappij* zullen wy breeder spreeken van *Suriname;* hier ter plaatze kunnen wij niet nalaten, 'er melding van te maken, in zo verre het betrekking heeft op dezen *Kornelis Aarssens.* Nadat de Staaten van Zeeland, eenige Jaaren, in 't bezit van die Volkplanting geweest waren, besloten dezelve, in 't Jaar 1682, die aan de West-Indische Maatschappij, voor een somme van twee honderd en zestig duizend guldens, over te doen, zo als ook, volgens Octroi van de Algemeene Staaten, op den 23 Sept. des gemelden Jaars, geschiedde. De Maatschappij, deezen last ter onderhouding voor zig te zwaar oordeelende, vond, in 't volgende jaar, geraaden, er twee derde deelen van af te staan; het eene derde deel werd door de Stad *Amsteldam*, en het andere door den Heer *Kornelis Aarssens*, Heer van Sommelsdijk, tot den zelfden prijs, overgenomen; behoudende echter de Staaten Generaal de oppermacht over de Volkplanting.

In 't Jaar 1683, trok *Sommelsdijk* naar Suriname, en aanvaardde de Landvoogdije over die Volkplanting; hij bouwde 'er twee sterkten, welke hij van behoorlijke Bezetting en Oorlogsbehoeften voorzag. Niet veele jaaren na zijne aankomst, dat is in 't jaar 1688, ontstonden 'er eenige klagten over zijn bestier. De Hollanders zagen nu, dat zij eene verzekerde bezitting hadden, en meenden, dat de Volkplanting genoeg in bloei was, om haar te doen bestaan. *Aarssens*, daarentegen, meende dit nog verder te brengen; dan hier toe moesten de handen aan de ploeg geslagen worden. Deeze verschillende gedachten waren naderhand de oorzaak van zijnen dood. De pointen van bezwaar, eerst tegen hem ingebracht, bestonden hier in: I. Dat hij de Raaden der Justitie en Politie niet tijdig genoeg had aangesteld, en aangesteld zijnde, niet naar behooren gekend had. II. Dat de opgezetenen hooger door hem bezwaard waren, dan volgens Oktroi geschieden mocht. III. Dat hij een Pakhuis voor zig hield, tot merkelijk nadeel der Koloonisten. IV. Dat 'er, door zijn bestier, een schip, voor rekening van eenige bijzondere Directeuren, uit Ierland, geladen met gezouten Ossen- en Varkens-vleesch, geland was, welke mondbehoeften, volgens Oktroi, uit Holland komen moesten. V. Dat *Aarssens*, tegen het oogmerk der Staaten, twee Roomsche Geestelijken in de Volkplanting had laten komen. VI. Dat

hij den eenen boven den anderen begunstigde in 't waardee
van de ſuiker. — Men vind aangetekend, dat *Aarsſens*, op
klagten der Staaten, over deeze ingebrachte bezwaaren, zijn
drag, in veele opzichten, veranderd had; doch het vuur,
onder de asſche ſmeulde, kreeg eerlang lucht, en borst, alte deerl
voor hem, in ligte vlamme uit. Gebrek aan toevoer van volk
Nederland noodzaakte den Gouverneur en Soldaat de handen
den mouw te ſteeken. De laatſten, die, gelijk wij gezegd hebbe
zig verbeeldden, dat de Kolonie genoeg opbracht, om hen
doen beſtaan, klaagden aan *Sommelsdijk* over het ſlaafach
werk, 't geen zij moesten doen, en eischten meer verteeri
Toen zij, op het inbrengen van deeze klagte, zo als zij mee
den, met te veel ſtrengheid, werden afgezet, liepen zij na
huis, en haalden hun geweer. *Aarsſens*, in plaats van hen
ontzien, meende door zijn gezag hen te kunnen temmen, en o
moette hun, in plaats van goede woorden, met den Sabel in d
vuist, en ſprak hun aan, op een zeer ernſtigen toon. De Sold
ten gaven bijna allen te gelijk vuur, en troffen hem zodanig, d
hij, na het ontvangen van zes-en-veertig wonden, op den 19 Ju
des gemelden Jaars 1688, op eene jammerlijke wijze het leev
liet. De Heer *T. Piſtorius* heeft, achter zijne Beſchrijving v
Suriname, een omſtandig verhaal van dien moord nagelaaten, v
welks omſtandigheden en gevolgen wij ons op 't Art. *Surinam*
bedienen zullen. Zie hier de Beſchrijving van 't Karakter, o
door zijn Ed. van den Heer van *Sommelsdijk* opgegeeven: „ Zi
„ ne Excellentie (zegt hij) was een uitneemend vriend van G
„ en Godsdienst, en was daaglijks bedagt om door zijn eig
„ voorbeeld, zijne onderhoorende de waare eerbied hier voor i
„ te boezemen, en als een Baak hun de beoeffening van alle Kri
„ telijke deugden aangenaam en eigen te maaken; en de geene
„ die hem hier in meest volgden, waren zijne beste vriende
„ onaangezien haar ſtaat, geſlacht of ſexe; in tegenoverſtelli
„ was hij een vijand van alle baldadigheid, ongebondenheid
„ ontucht, en ging deeze ondeugden met een mannenmoed,
„ grooten en kleinen te keer. Zijne voornaamſte pooging beſto
„ verder, eene verandering onder de Militaire te maaken, wel
„ grootendeels in alle ſpoorloosheden verſoopen laagen; des ſnu
„ te hij alom den overdaad, en inzonderheid in 't gebruiken v

„ o

„ onmatige spijs en drank, als de baarmoeder van ongeregelde „ wellusten zijnde, en speende hun met een matiger, doch tes„ sens voldoenend onderhoud; en bij dit zocht hij hun door eene „ geduurige bezigheid, van alle ongebondenheid aftetrekken." Gelukkiger, derhalven, ware hij geweest, indien hij, op den raad van Prinse *Willem den III*, in Holland ware gebleeven, dan zig, door zijne naauwgezetheid, ten prooij voor de muitzugt te stellen. Hij had ter vrouwe *Margareta du Puys*, *Marquisinne van St. André Montbrun*, bij welke hij verwekt had vier Kinderens: 1. *Alexander*, *Heer van Plaat*. 2. *François*, (zie het volgende Art.) 3. *Maria* en 4. *Carel*.

Zie Hollandsche Merkurius van 't Jaar 1688. R. DE HOGE, *Spiegel van Staat*, II. Deel, bl. 84.

AARSSENS, (*François*) Zoon van den zo even gemelden *Kornelis Aarssens*, bekend onder den naam van de Heer van *Chatillon*. In 't Jaar 1689 was hij Luitenant ter Zee, onder het Collegie ter Admiraliteit van *Amsteldam*, en verkreeg verlof van de Algemeene Staaten, tot het doen van eenen keer naar *Suriname*, tot het bijeenverzamelen van de nalatenschap zijns Vaders. Doch hem trof hier insgelijks een deerlijk ongeluk. Want na dat eenige Fransche Oorlogschepen, in 't gemelde Jaar, op de Engelschen *St. Christoffel* veroverd hadden, wendden zij het, met tien schepen, naar *Suriname*, (alwaar, na den dood van gemelden *Aarssens*, de ondergezaghebber *Scherpenhuizen* was aangekomen,) om de Hollanders, ware 't mogelijk, van daar te jaagen. De nieuwe Bevelhebber, kennis van hunne aannadering gekregen hebbende, deed alles, (gelijk wij, onder 't Art. *Suriname* en dat der *Westindische Maatschappij*, nader zien zullen) om hen wel te ontvangen. De Heer *François van Aarssen*, toen reeds Heer van *Sommelsdijk*, bevondt zig, op dat tijdstip, om de bovengemelde reden, in *Suriname*; het gebied voerende over eene Batterij, laadde hij, in zijnen ijver, zelf het geschut; doch, zo als hij ten tweeden maale hier mede bezig was, trof hem het ongeluk, dat het stuk afging, eenige stukken van zijne vingeren wegnam, en hem deerlijk in 't aangezicht kwetste; nogthans werd hij, na verloop van eenigen tijd, van zijne wonden gelukkig geneezen. Naderhand bekleedde deeze *Sommelsdijk*

 den

den rang van Vice Admiraal, bij het Collegie van *Amsteldam*; in welke waardigheid hij, in 't Jaar 1721, met een Esquader van agt Oorlogschepen, tegen de *Algerijnen*, naar de Middelandsche Zee gezonden werd, zonder echter in dien kruistogt iet merklijks te verrichten. Gelijken kruistocht deed hij in 't Jaar 1724. In 't Jaar 1726, gelukte het hem, op diergelijken togt, na eenige onderhandelingen, op den agtsten van de maand September, den vrede te sluiten, op voorwaarden, die voor den Staat niet onvoordeelig waren; waarna hij, met de vloot, naar het Vaderland te rug keerde. Met een vloot van twaalf schepen bevond hij zig, in 't Jaar 1729, nevens de Engelschen, onder hunnen Admiraal *Wager*, welke beide vlooten alleen verzameld scheenen, om de Spanjaarden eene vreeze aantejagen, wijl van de gedreigde landing niets gebeurde.

In 't Jaar 1712 was hij in Huwelijk getreeden, met *Maria van Aarssen van Werenhout*, en had bij haar verwekt 5 Kinderen: 1. *Anna Margareta*, 2. *Elizabeth Louisa*, 3. *Henrietta*, 4. *Cornelis*, die stierf 1624. 5. *François Cornelis*, gebooren 25 Aug. 1725.

Zie de *Hollandsche Merkurius* van 1689, bl. 59 en 60. *Staat der Nederl.* I. D. bl. 538. SUIKER, *Algemeene Geschiedenissen*, II. Deel, VIIIste tijdbestek, bl. 423. *Vaderlandsche Historie*, VIIIste deel.

AARSSEN, (*Jonkheer* FRANCOIS CORNELIS, *Baron van*) Heer van Sommelsdijk, Ooltjesplaat, Bommel en Craaijestein, beschreeven in de Ridderschap en Edelen van Holland en West-Friesland, Generaal Major en Colonel van een Regiment Infanterij, zedert 't Jaar 1766. en

AARSSEN, BEYEREN (A. N. *Baron van*) Heer van den Dorpe en Lande van Voshol, Meeteren en Triangel, Colonel bij 't Regiment Guardes Infanterij, Hoogheemraad van Delfland, enz. zedert 1767. Van het aanzienlijk geslacht van *Aarssen*, zijn deeze beiden nog in leeven.

AART, een Dorp, onder 't Panderschap van Herwen, niet verre van gemelde *Herwen*. 'Er zijn 'er, die meenen, dat van dit

Aart,

Aart, onder den naam van *Arenacum*, en *Arenatium*, in de mistafelen van *Peutingerus* en bij *Tacitus*, gewag gemaakt word. In de schatting, die, in 't Jaar 1547, over geheel Gelderland geslagen werd, droeg *Aart* 170 Gl. - : . 5¾ penningen. Voorheen had dit Dorp een eigen Predikant; in 't Jaar 1609 werd aldaar beroepen *Hubertus Liesselius*; en in dat zelfde Jaar *Henricus Ebberus*; 1615 *Christophorus Reusnerus*; *Henricus Bucherus* 1621; *Casparus Rosa* 1621. Doch, in 't Jaar 1627, werd het vereenigd met *Herwen*.

Staat der Nederl. III. Deel, bl. 256. ALTING, *Germ. Inferior. Not.* T. 1. pag. 8. HOUVE, *Handv. Chronijk*, I. Deel, fol. 78.

AARTSBERG, of *Heer-Aartsberg*, en ook *Bergambacht*, is de naam van een oud en adelijk kasteel, geleegen onder *Berg-Ambacht*, niet verre van de rivier de Lek. Volgens het algemeen gevoelen, werd het gesticht door Heer *Aart*, of *Aarnout van Arkel*, op eenen Berg; waarom de Heeren van *Aartsberg*, in sommige oude brieven, Heeren *van den Berg* genaamd worden. Het hooge rechtsgebied, 't welk aan de Heeren van *Zuilen van Nieveld* (waar van in 't volgende Art. zal gesproken worden) plagt toe te koomen, is, in 't Jaar 1624, door de Staaten van Holland gelost. Naderhand is dit adelijk huis overgegaan aan 't geslacht van *van der Kapelle*, in Gelderland. Zie breeder van dit *Aartsberg*, of *Heer-Arentsberg*, 't welk zig, in 't Jaar 1734, volgens een daar van uitgaande Prent, in een goede gedaante vertoonde, *Berg-Ambacht*.

OUDENHOVEN, *Beschrijving van Zuid-Holland*, bl. 376 411. SMITS, *Schatkamer*, bl. 5. VAN LEEUWEN, *Batavia Illustr.* fol. 1212. *Oudheden van 't Bisdom Utrecht*, III. Deel, bl. 390.

De TWEE AARTSBERGEN, waarin gelegen het Dorp van Aartswaart op de Mase, worden in sommige oude Brieven genaamd Hartswaarde, of Hereswaert, op den Alm. De genoemde Ambachten hebben, in 't Oosten, Op-alm en Voorensaterwaart, mitsgaders het Riviertje de Middelt; ten Zuiden, de Oude Mase; ten Westen zijn ze gescheiden door de Alm en de Mase, waar van

Almvoet zijnen naam heeft; in 't Noorden de Alm, en daar tegen over Eemkerk, Emeſteijn en Almvoet; zijnde de voorz. twee Ambachten groot 703 morgen.

Zie VAN DER EYK, *Handv. van Zuid-Holland*, bl. 37.

AARTSBERGEN, (*Willem van Nijveld, Heer van*) heeft zig, in 't Jaar 1566, ten tijde van den algemeenen Beeldenſtorm, zeer berucht gemaakt. Daar word verhaald, dat *Weſel van Boetſelaar*, Heer van *Aſperen*, welke, reeds eenigen tijd te vooren, in zijne ſteden had laaten prediken, de Beeldſtormers, door de Waterpoort, achter zijn ſlot, in de ſtad *Aſperen* zou hebben binnen gelaaten; waarna zij alle de Kerken en Kloosters aldaar zouden geplonderd hebben; en verder, dat zij, die deezen moedwil pleegden, deezen Heer van *Aartsbergen*, die toen Drosſaard van Kuilenburg was, aan hun hoofd hadden; welke, ten dien einde, door eenen *Weſel*, natuurlijken Zoon des Heeren van *Aſperen*, derwaarts zoude ontboden zijn. Wat hier van zij, en hoe hij mogelijk zig hier in, door een verkeerde drift, moge misgrepen hebben, of niet; dit is ten minſte zeeker, dat hij in de Sententien van *Alba* beſchuldigt werd; „ dat hij zig nevens andere ſec- „ tarisſen bevonden heeft, in den Thuijn van eenen *Fransch van* „ *Nesch*, buiten de ſtad *Schoonhoven*, en daar zijn Kind heeft „ doen doopen, Pſalmen in de Kerk gezongen, en Aalmoeſen „ vergaderd:" alle zaaken, bij dien Tijran ten hoogſten ſtrafbaar. Verder word hij daarin genoemd, „ een groot Sectaris, „ van 't getal der Verbonden Edelen, die hun verderflijk en op- „ roerig verbond getekend hebben, en ook oorzaak geweest zijn „ van 't breeken der Beelden, in de ſteden *Utrecht*, *Culemborg*, „ *Vianen* en *Aſperen* voorgevallen, en zelfs de Breekers in de „ voorſz. ſteden aangevoerd, en in 't Klooster der Predikheeren „ in *Utrecht*, geduurende het breeken, groote ſmaat aangedaan „ heeft, en zelfs de overſte van 't Klooster gedreigt, indien hij „ zijn valſche leere, (zo hij zeide) niet wilde herroepen, dat „ men haar alle zoude dooden; dat hij van *Delft*, op zijnen wa- „ gen, een Predikant tot Schoonhoven gebracht heeft; de Kapel, „ bij zijne Voorvaderen te *Aartsbergen* geſticht, heeft doen af- „ breeken, en dat [illegible] berugt is geweest, van dubbele ſoldij, on- „ der de Soldaaten van *Brederode*, te *Vianen* gehad te hebben."

De

De Indaaging, het Bannisſement en de Confiscatie zijner goederen waren geteekend, den 8 Januarij 1568. Dat *Aartsbergen*, echter, de handen van deezen wreeden vervolger heeft weeten te ontkomen, blijkt, om dat hij gevonden word onder die geenen, welke, in 't Jaar 1572, door *Willem den Eerſten*, naar Engeland gezonden waren, om te beproeven, of 'er mogelijkheid ware, de Koninginne de belangen van den Prinſe en de Staaten te doen omhelzen; waarin echter de afgevaardigden niet naar wensch ſlaagden.

NB. Deeze *Willem van Nijveld*, Heer van *Aartsbergen*, moet niet vermengd, of voor den zelfden Perſoon gehouden worden met een anderen, van welken wij nader melding zullen maken, onder 't Art. van *Nijveld* (Jonkheer *Willem van Zuilen* van)

Zie *Vader. Hiſt.* VI Deel, bl. 187 en 466. *Sententien van Alba*, bl. 151. 153 en 154.

AARTSBERGEN, (*Alexander van den Kapelle*, Heer van) *Boedelhoff* en *Mervelt*, Lid der Ridderſchap van 't Graafſchap *Zutphen*, Gekommitteerde ter Vergadering van de Heeren Staaten Generaal der Vereenigde Nederlanden, Richter der Stad en des Ampts van *Doesburg*. Na dat ons Vaderland, na dien langduurigen en bloedigen Oorlog met Spanje, eindelijk den zo lang gewenschten vrede, in 't Jaar van 1648, verkreegen had, werd gantsch Nederland, kort daar na, ontrust, door inwendige ſtaatsverſchillen, die bijna van de allergevaarlijkſte gevolgen, en helaas! niet dan van een al te langen duur, geweest zijn. Bekend is de twist, die 'er ontſtond, tusſchen de Provintie Holland, ter eener zijde, en zijne Hoogheid Prins *Willem den II*, en de Staaten der andere Provintien, ter andere zijde, wegens de vermindering van 's Lands Krijgsmacht, waarop de eerstgemelde ſterk drong, en waar tegen de anderen zig met ernst aankanteden. Op eene andere plaats zullen wij gelegenheid vinden, deezen gantſchen twist in zijn geheel voorteſtellen. Met een woord merken wij hier aan, dat die van Holland beſlooten, negen-en twintig Vaandels onbetaald te laaten, waar tegen de Algemeene Staaten ſtrijdende bevelen gaven, en teffens tot het doen eener bezending aan de ſteden van Holland; welke veel gerugt maakende bezending ook deezen

Heer van *Aartsbergen*, in dit gedeelte onzer Vaderlandsche Geschiedenisfen, befaamd gemaakt heeft. Zijner Hoogheid, die zig aan 't hoofd derzelve begeerde te stellen, werden toegevoegd, of door hem uit de Algemeene Staatsvergadering gekoozen, de Heeren *Aartsbergen*, *Maregnault*, *Renswoude* en *Klant*, en uit den Raad van Staate, *Asperen*, *Lukasz* en de Thesaurier Generaal *Brasser*. *Dordrecht* was de stad, daar men het op aanleidde, om dezelve eerst, en daarna de andere steden, tot eensgezindheid met de Algemeene Staaten en zijne Hoogheid, te brengen. Hier werd aan zijne Hoogheid en bijhebbende Heeren, in den vollen Oud-Raat, het verzochte gehoor toe gestaan, op vertooning van 't Patent, of algemeenen Brief van hunne Hoog Mog. welke van deezen inhoud was:

Erentfeste, Eerzame, Vroome, Lieve, Bezondere!

„ Alzoo wij hebben verzocht syne Hoogheid, ende Gecommitteert uit het middel van onse vergaderinge, als ook uit den „ Raat van Staate deser Vereenigde Nederlanden respective, d'E„ dele Erentfeste, Hoochgeleerde · seer discrete Heeren, van „ *Aertsbergen*, *Mauregnault*, van *Renswoude*, *Clandt*, van „ *Asperen Lucasz.*, en den Thesaurier Generaal *Brasser*, om „ aan Ul. voor te draagen ende te representeeren eenige poincten „ van aanbelang, den dienst van den lande in 't Generaal als ook „ Ul. stadt, ende by Consequentie ende reflexie den goeden in„ zetenen van dien Concerneerende; soo hebben wy nae voor„ gaande en rype deliberatie goetgevonden, Ul. mits deesen vrunt „ Ernstelyk te verzoeken, dat dezelve gelieven syne Hooggemelde „ Hoogheyt, als oock de opgemelte Heeren onse Gedeputeerden „ te verleenen spoedige Audientie, ende toestaan volkomen ge„ looff als ons selven, mitsgaders hun ten spoedigsten op derzel„ ver aenbrengen te laten wedervaaren vruchtbarig antwoord ende „ Resolutie, waar tóe ons verlaatende" enz."

De Heer van *Aartsbergen* was het, door welken het schriftelijk voorstel der Bezendinge ter vergadering werd voorgeleezen, behelzende; „ Dat de Staaten van Holland den staat in groote „ verwarringe gebracht hadden, door uit eigen hoofde eenige „ Kompagnien Ruiterij en Voetvolk aftedanken, onaangezien de

„ an-

„ andere Gewesten, zig tegen zulk een bedrijf, als strijdende
„ met de Unie, ernstelijk hadden aangekant; dat de afgevaardig-
„ den der Sad *Dordrecht* in deeze bijzondere afdanking hadden
„ bewilligd, schoon zij recht strijdigen last van de Wethouder-
„ schap hadden ontvangen; dat deeze onderneeming van eene
„ enkele Provintie den Prins en den Raad van Staate te meer
„ bekommerd gemaakt heeft, om dat 'er de verbreeking der
„ Unie, 't bederf van den Staat en van de Ingezetenen, en bij
„ gevolg de ondergang van den Hervormden Godsdienst uit te
„ duchten was; dat men hierom, tot deeze bezending besloten
„ had, aan welker hoofd de Prins zig wel had willen stellen, om
„ met zo veel meer nadruk en vrugt voor te draagen, wat de
„ voorouders, ter liefde van de belijdenis der waare Leere, had-
„ den willen ondergaan. Dat *Willem*, Prins van *Oranje*, uit
„ medelijden met 's volks elende, de gewesten in de wapenen
„ geholpen, en als tot een lighaam vereenigd had; dat deeze ver-
„ eeniging den Staat ontzachlijk had gemaakt voor zijne vijanden,
„ en ge-ëerd bij al de waereld; maar dat de eerste jaaren van den
„ Vrede dien nu met eene verandering dreigden, die de rust zou
„ stooren, zo men gedoogde, dat de gewesten den band braken,
„ die hen veréénigd hield. Dat de Raad van Staate, om zulks
„ voor te komen, eenen staat van 't Krijgsvolk, welk in de be-
„ zettingen vereischt werd, aan de gewesten gezonden had; doch
„ dat Holland dien niet had willen aanneemen, weigerende zelfs
„ in onderhandeling te komen met de andere gewesten. Dat hier
„ op eene bijzondere afdanking van een groot deel Krijgsvolk
„ gevolgd was, onaangezien zulks door eenige voornaame Leden
„ van de Vergadering van Holland zelve was tegengestemd. Dat
„ de Prins en de Raad van Staate hier op te rade geworden wa-
„ ren, om zulk een ongewoon gedrag, door ongewoone midde-
„ len, tegentegaan; onder welke men geen bekwaamer had kon-
„ nen uitvinden, dan het doen eener bezending aan de steden.
„ Dat men niet twijffelde aan den bezwaarden staat der geld-
„ middelen van Holland, doch dat de andere Gewesten, in 't
„ zelfde geval waren. — Dat een Krijg van omtrent een Eeuw,
„ het Land in deezen staat gebracht, doch de Landzaaten te ge-
„ lijk de dierbaare Vrijheid verschaft had, welke zij nu genoten.
„ Dat men Holland verlichten moest; doch dat de Bondgenoo-

„ ten,

„ ten, hier toe eenpaarig behoorden te bewilligen. — Ten be-
„ fluite, werd de Wethouderfchap van *Dordrecht* verzocht, acht
„ te willen flaan op dit alles, onfcheidbaar te willen blijven aan
„ de *Unie*, en te willen herftellen, het geen ftrijdig daar tegen
„ gedaan was."

De Propofitien, daarna gedaan, in de fteden van *Gorichem*, *Schoonhoven*, *Rotterdam*, *Alkmaar*, *Hoorn*, *Enkhuizen* en *Leiden*, liepen bijna op een en 't zelfde uit; dus zullen wij ons hier alleen tot *Dordrecht* bepaalen, om dat in 't verhandelde aldaar de meefte tegenftand ontmoet, of, zo men liever wil, de naam van *Aartsbergen* daar inzonderheid, en bijzonder in onze Vaderlandfche Hiftorie, gemeld word; en ten dien einde, als een Authenthiek ftuk, hier in voegen, de *Memorie* van 't geene bij zijne Hoogheid, en Haar Hoog Mog. Gedeputeerden, geresolveert, en, te *Dordrecht*, mondeling geproponeerd is, den 10 Junij, 1650. Vervolgens zullen wij het verhaal van onzen *Vaderlandfchen Hiftoriefchrijver* ter nederftellen, en eindelijk het geen de Heer van *Aartsbergen*, in zijne *Gedenkfchriften*, zelve heeft op 't papier gebracht, mededeelen: op dat de Leezer in ftaat zij, hier van een volledig begrip te vormen. De gemelde Memorie was van den volgenden inhoud;

„ Sijne Hoogheit ende de Heeren haer Ho. Mo. Gedeputeer-
„ den, tot de befendinge aen de fteden van de Provintie van
„ Holland, hebbende tot Dordrecht ontvangen, delatoir ant-
„ woord, op de eerfte propofitie aen den Outraed gedaen, heb-
„ ben bevonden, dat daer mede haer Ho. Mo. Refolutie ende
„ oogmerk niet alleen in die ftadt, maer ook bij gevolg in an-
„ dere fteden vruchteloos zoude werden geftelt, ende ondertus-
„ fchen, de feparate Licentieeringe ende reductie van 's Lands
„ militie haer effect foude gewinnen. Ende daer over naer voor-
„ gaende deliberatie goedgevonden, te verfoeken nieuwe Convo-
„ catie van den outraed; ende defe geoptineert hebbende, te ver-
„ toonen, dat fijn Hoogheijt en de Heeren Gedeputeerden niet
„ gezint waren te prejudiceeren de fouverainiteit, Rechten ende
„ Liberteit van de Provintie van Holland, ofte Leden van dien,
„ over 't formeeren ende inbrengen van Provintialen advijzen,
„ maer veel eer dezelven te helpen Conferveeren, met ende door
„ het maintien van de algemeene *Unie* der Bondgenooten. Edoch

„ al-

„ alzo de gezamentlijke Bondgenooten, bezorgden verbreekinge
„ van de *Unie*, in de beginzelen van den Vrede door feparate
„ Casfatie, en de reductie van 't gemeene Krijgsvolk, ende daer
„ uit niet dan zwarigheit ende onheil te gemoet zagen, dat haar
„ Ho. Mog. goetgevonden hadden, tot weeringe van dit fchan-
„ delijk kwaat, in fijn geboorte, de leden dezer Provintie recht
„ te doen informeeren, ende dezelve ferieuslijk te vermaanen,
„ tot het devoir, daar aan zij gehouden zijn, uit kragte van de
„ *Unie*; ende dat daeromme zijn Hoogheid ende zij Heeren Ge-
„ deput. uit de name der Bondgenoten verzogten den Outraet
„ dezer Stede, als mede part hebbende in de *Unie*, en 't wel of
„ kwalijk vaaren van het Lant, dat zij willen helpen repareeren
„ de Contraventie, tegen de *Unie* gefchiet; met applicatie van
„ het 22fte Art. van de *Unie*, en de Obfervantie daar op gevolgt.
„ Ende tot dien einden helpen kontinueeren, de betaaling van de
„ Gelicentieerde militie, tot dat de Provintie over 't ftuk van de
„ Casfatie foude wezen vergeleeken, met verklaaringe, dat men
„ niet en zoude vertrekken voor en aleer, dat men dezen aan-
„ gaanden hadden bekomen pofitive ende cathegorifche ant-
„ woord, ofte, dat men genoodzaakt zoude wezen, andere tale
„ te gebruiken. Alle het welke bij den Heer van der *Capellen*
„ *van Aartsbergen* uitgefprooken ende met redenen ende exem-
„ pelen daar toe dienende, bekleedet is geworden; bedankende
„ de Heeren van den Outraat, uit naam van zijne Hoogheid, en
„ de Heeren Gedeput over haer Achtb. verklaaringe, van dat zij
„ willen onverbreekelijk verblijven bij de *Unie*, ende verzoeken-
„ de, dat dezelve dien volgende effectivelijk helpen repareeren
„ de inbreuk in de *Unie* gefchied, door Provifioneele betaalinge
„ van de gelicentieerde militie, alzo daar in geen befwaar of
„ prejudicie de Heeren Staaten van Holland en de Leden van
„ dien aangedaan wierde, zijnde de feparate Casfatie een Contra-
„ ventie van de *Unie*, ende alfulks bij de *Unie* voor nul ver-
„ klaard."

„ Waarop alzo den Outraat afgetreden is geweest, laatende
„ zijne Hoogheid ende de Hr. haar Ho. Mo. Gedeputeerden ver-
„ blijven, gelijk voorgeflaagen ende verzocht was, in de plaatfe
„ van Audientie, ende wederomme naar gehoudene deliberatie
„ binnen geftaan; heeft den Outraat bedankt, zijn Hoogheid en-

„ de

„ de Heeren, haar Ho. Mo. Gedeputeerden, ende verklaart op
„ 't geproponeerde satisfactie aan zijne Hoogheid, als haren Stad-
„ houder, edoch getoond misnoegen te hebben over iets van 't
„ geene gerepresenteerd was, en verwijgert aan te wijzen, waar
„ uit misnoegen procedeerden, onaangezien den Outraat bij de
„ Heeren haar Ho. Mo. Gedeput. instantelijk verzocht wierden,
„ daar van staande Vergaderinge te willen openinge doen, ende
„ in verder Kommunicatie komen.

„ De toegeseide antwoort ende satisfactie door Gedeput. uit
„ den Outraad aan zijn Hoogheid gebracht wesende, is bevon-
„ den, dat deselve was strekkende, tot bevorderinge van Provi-
„ sioneele betaalinge van de gelicentieerde militie, ende alsulks
„ onnodig geweest vorder instantie te doen, of andere Tale te
„ spreeken, die andersints gebruikt ende geëxpliceert zoude zijn
„ geweest, naar 't geene zoude voorvallen, ende andersints ge-
„ oordeeld was over een te komen met den Teneur van de *Unie*,
„ ende onderhoudinge van dezelve, zonder daar onder eenige
„ komminatie of feijtelijkheid, begrepen te hebben."

„ Hier van heeft zijne Hoogheid ende Heeren haar Ho. Mo.
„ Gedeputeerden ten versoeke van den Heer van *Aartsbergen*
„ bovenstaande resolutie en verhaal bij geschrifte doen stellen,
„ met verklaaringe, dat bij dezelve in de voorsz. mondelinge
„ Propositie niet anders is gezeid geweest, als 't geene Con-
„ form was, onse intentie ende de letter van 't 23ste Art. van
„ de *Unie*."

Actum in 's Gravenhage 10 *Augustus*, *Ao.* 1650.

(Get.) G. P. D'ORANGE, *en verder*
Gemelde Heeren Gedeputeerden.

In het XII. Deel zijner *Vaderlandsche Historie*, verhaalt de Heer WAGENAAR het volgende, ten opzigte van het tweede gehoor: „ *Aartsbergen* verklaarde toen, in eene Aanspraak, die „ den Oud-Raad, scherp, bitter en onverdraaglijk voorkwam, „ dat zij niet uit de stad zouden gaan, enz." Doch deeze vinnige aanspraak, gelijk hij verder meldt, deedt geen vrucht altoos. De Regeering van *Dordrecht* antwoordde, „ dat zij zig zeer ge-

„ belgd

„ belgd hield, over de ſcherpe en dreigende woorden, met wel-
„ ke *Aartsbergen* hun bejegend had; dat zij zig, deswegen, in
„ alle gelegenheden, gevoelig zouden toonen; en dat voor zo
„ verre hij ook tegen de opperſte magt en vrijheid van de Provin-
„ tie, en tegen de goede meening der ſteden, waar uit zij be-
„ ſtaat, hadt geſproken, zij, daar van, ter naaster Dagvaart,
„ verſlag zouden doen, en herſtelling vorderen."

Dus ſchreef de Heer *Wagenaar*, volgens het geleide van zijnen gids; welke vraagbaak, voor hem en voor eenen ieder, die ten dien tijde geſchreeven had, tot onwederſpreeklijke getuige van zijne gezegden zou gediend hebben. En wie zou niet hebben moeten beſluiten, uit de aangehaalde woorden van gemelden *Wagenaar*, dat *Aartsbergen* een van die geenen geweest was, die uit Partijſchap, of onbezonnen ijver, *Prins Willem den II* tot dien zo roekeloozen als dwazen ſtap, het gevangen neemen der bekende zes Heeren, en 't daarop gevolgde beleg van *Amſteldam*, aangeraden had?

Daar het, ondertusſchen, in laatere tijden, gebleeken is, dat de meer gemelde Heer *Wagenaar* zelve overtuigd is geweest, dat men den Heere van *Aartsbergen* te kort deed, met hem te beſchouwen, of gelijk te ſtellen met hun, die, in verwachting van aanzien en voordeel, als laage zielen en verachtelijke ſlaven, 's Land Vrijheden en Voorrechten aan de Heerschzugt en drift van een *Eminent* hoofd opofferden; en hij de loflijke edelmoedigheid gehad heeft, daar de ſtukken, tot 's mans verdeediging ſtrekkende, toen hij zijne Vaderlandſche Historie ſchreef, hem te laat waren ter hand gekomen, 'er naderhand, in zijne Beſchrijving van *Amſteldam*, gebruik van te maken, en aan te toonen, met bewijzen, die vrij voldoende zijn, dat de Publieke Schrijvers en Registers van dien tijd het verrigte van den Heere van *Aartsbergen* zeer partijdig hebben beſchouwd, zo gebiedt ook onze pligt, dat geen te melden, 't geen verder kan dienen, om *Aartsbergens* eere bij het nageſlacht te zuiveren.

Dat men den Heer van *Aartsbergen* niet te houden hebbe, voor eenen dier kwaade raadslieden, die zijne Hoogheid hebben aangeſpoord tot het gevangen neemen van de Leden van Staat, zal blijken, als men 's mans eigen woorden hier op naſlaat. —

„ Ik wierde (zegt hij) tusſchen negen ende tien uuren ontbo-

„ den

„ den bij den Prins, die mij zeide, *gij zult wel gesurpreneert* „ *zijn, als ik u sal zeggen, wat ik gedaan hebbe, verhaalende* „ *de daarop het arrest ende desfein.* Ik verschrikte, als ik het „ hoorde, alzo ik nooit zin hadde, dat men tot extremiteijten „ behoorde te koomen; ook dikwils zijne Hoogheid hadde gezeid, als ik bezorgde, dat zijn inclinatie daartoe soude mogen „ strekken, dat 't selve ondienstig was, ende vermengt met zijn „ ruijne ende verlos (verlies) van autoriteit, die éénmaal vervallen wezende niet wederom opgericht zoude kunnen worden; „ ende bij zo veer (zegt hij verder) dezelve mij klaarlijk van „ zoodanige voornemen hadde gesprooken, soude noch sterker „ aengeraden hebben, om daer toe niet te willen komen." — En verder: „ Dat het een al te harde en vooruitsiende resolutie „ was, ende dat ik die sake soude moeten refereeren aan mijne „ principalen, kunnende daer noch voor noch tegenspreken."

Hier uit blijkt ten klaarsten, dat dit bedrijf in geenen deele door de bewerking van den Heere van *Aartsbergen* is geschied; ja uit 's mans gedenkschriften, en uit de woorden van den Heer *Wagenaar*, zien we zelfs, dat zijn Ed. en andere Gedeputeerden van Gelderland zeer schoorvoetende gekomen zijn tot de gewigtige Commissie en Resolutie van den 5 Junij, en zig daar toe niet dan met moeite lieten beweegen. En wat de andere taal aangaat, die hij gezeid had te zullen voeren, wanneer die van *Dordrecht* niet aan de hand kwamen, deeze zou alleen bestaan hebben, in eene vraag, door den Prins te doen, aan ieder lid van den Oudraad: „ Wat men dagt, dat volgens het vier en twintigste Lid „ der Unie behoorde gedaan te worden, omtrent zulke Leden, „ die nog zwarigheid maakten?". — Ook ziet men, in de aangeweezene schriften, dat *Aartsbergen*, in plaats van den Prins in zijne roeklooze onderneeming te stijven, hem geraden hadde, dat hij alleen in de overige steden zoude gaan, en hen Gedeputeerden naar den Haag laaten vertrekken, om verslag te doen, alzo hij om hunnent wille onaangenaam was, doch dat hij (de Prins) daartoe niet wilde verstaan; en zelfs, dat *Aartsbergen* het hart hadde, om zijne Hoogheid te *Dordrecht* te keer te gaan, zeggende tegen den Prinse, (als die zeide: als die van *Dordrecht* niet wel wilden, so soude hij moeten sien, wat in zijn briefken van Authorisatie stondt,) „ *dat is eene saake, daar de Gecom-*

„ *mit-*

„ *mitteerden van haar Ho. Mo. niet in te ſeggen hebben, dat* „ *gaat u Hoogheit alleen aan; ons officie beſtaet alleen in mid*„ *delen van inductie.*"

Niet minder is de Heer van *Aartsbergen* verdacht geweest, kennis gehad te hebben van 't vermaarde beleg van *Amſteldam*, waar van wij, op 't *Art.* WILLEM DE II, omſtandig handelen zullen. Hier zullen wij den Heer van *Capellen van Aartsbergen* zelven hooren ſpreeken. Zijn Ed. drukt zig hier over aldus uit:

„ De Heeren Gecommitteerden van Holland ter vergaderinge „ van Haar Hoog Mog. voorgeſteld hebbende, dat men zijne „ Hoogheid zoude verzoeken, om te komen van *Amſteldam*, „ alwaar dezelve met eenige Troupes lag, om in 's *Gravenhage* „ bij te woonen de Deliberatien van Haar Hoog Mog. die deeze „ gelegenheid van tijden was vereiſchende, zijn de Gedeputeer„ den van Gelderland afgetreden, in de Ordinaris Vertrekkamer, „ en zijn preſent geweest, de Heeren van *Bronchorst*, *Verbolt*, „ *A. van der Cappellen* en *H. van der Cappellen* tot *Ryſſelt* „ (Broeder van *Alexander*) *H. van Dort*, *Raesvelt*, *Hugens* „ ende *Ommeren*. Onder andere discourſen, ende woorden al„ daar gebruikt, zijn eenige van dezelven, tegens behooren „ ruchtbaar gemaakt, ende aan andere buiten dezelve Heeren ge„ rapporteerd geworden, ende daar in verdraait de intentie ende „ woorden van *Alexander van der Cappellen*, dewelke gezeid „ en geſustineerd heeft gehad, dat men die ſake ſoo desperaet „ niet mochte houden ende ſtellen; daar was noch wel middel, „ om bij accommodatie de ſwarigheit, die 't Lant ſcheen te dreij„ gen, tot contentement ende gerustheit wech te neemen: ende „ dat men, om daer toe te komen, moste deputeeren eenighe „ naer ſyn Hoocht. ende dezelve verſoeken, dat hij de troupes „ wederomme wilde ſenden in haer garniſoenen; dat de Provin„ tien moesten treden tot effectueele Casſatie, geven wat conten„ tement aen Hollant, ende te gelijk ook die van Hollant moes„ ten aenneemen den ſtaet van oorloge." —

Onder het raadpleegen, voerde *A. v. d. Kapellen* den Heere *R. Hugens* te gemoete: „ Hoe ſijt gij nu ſoo bekommert met de „ Stadt Amſterdam? Ik hebbe tot meermaelen, wel hooren ſeg„ gen, dat het goet ware, dat Amſterdam mochte gedwongen

„ worden, sijnde haere magt ende Regeeringe bedenkelik vo
„ de andere leden ende Provintien." — Deze woorden,
Aartsbergen, zijn verkeert opgenomen, als beduidende niet
ders, als of *Alex. van der Kappellen* hadt gezegt: „ Mijn
„ *Hugens!* gij weet wel, dat 'er geresolveerd is, Amsterdam
„ kracht van wapenen te dwingen." — Hier uit werd het
sluit opgemaakt, dat *Alex. van der Kappellen* kennis hadde va
de Resolutien voorsz., en als zodanig oorzaak was van 't bele
van *Amsteldam*. Dis is mij, (tekent hij verder aan,) alzo vo
gekomen op den Landdag binnen *Nymeegen*, alwaar *A. de B*
mij uit goede meeninge vraagende, of ik zulks aan *R. Hug*
hadde gezegd; daarop ik vreemd toehoorende, voor antwo
gaf: „ dat ik geen kennisse hadde, dat elders t'eeniger tijd ge
„ solveert zoude zijn Amsteldam te dwingen; ende alsuks zod
„ rapport niet anders konde houden, als voor een openbaare
„ gen; hielt ook voor schelmen ende oneerlicke luiden, die
„ sulks nagaaven." — Verhaalende te gelijk naar mijn best
onthoud, 't gene tusschen ons gepasseert was, zeggende daarop
de Heere *de Bye*: „ dat luidt anders, als mij voorgekomen was;
„ ik hebbe *Hugens* ook wel dergelijke propoosten hooren voe-
„ ren."

De Heeren van *Bronkhorst* en *Verbolt*, (voegt *Aartsbergen* hier tot bevestiging bij,) bij mij gevraagd wezende, of zij hebben gehoord de voorsz. aansprake aan *Hugens*, invoegen die gerapporteert was, verklaaren alle beide, niet gehoord te hebben, dat ik zoude gebruikt ofte gezegd hebben het woord *Resolutie*.

Dat de voorslag van *Aartsbergen*, om zijne Hoogheid te verzoeken, de Troepen van voor *Amsteldam* te doen delogeeren, en wederom in haare Garnisoenen te zenden, niet alleen zijn beslag kreeg, is bekend; maar tessens weet men, dat tot het doen dezer bezending, onder andere Heeren, ook de Heer van *Aartsbergen* benoemd geweest is. —

Hoe de Heer van *Aartsbergen*, verder, in 't behandelen van Staatszaaken, en wel op de berugte groote vergadering, naa 's Prinsen dood, zig gedragen heeft, is bekend uit 's mans eigen *Gedenkschriften*, welke wij verschuldigd zijn aan *Jonkheer Robbert Jasper van der Cappellen*, *enz.* welke dezelve, ter verdediging van den goeden naam zijns Oud- Over-Grootvaders, in 't licht

ge-

III. Tegen over bladz. 57.

Psammeticus vervult het orakel, door den Priester zyn' helm aan te bieden. Bladz. 56.

IV.

Amasis verdedigt de uitspanningen, door het zinnebeeld van een' boog. Bladz. 68.

gegeeven heeft, en die ons hier, en verder in andere zaaken, ter opheldering onzer *Vaderlandsche Geschiedenissen*, nog dikmaals te stade zullen komen.

Uit deze dan overgenomen hebbende, het geen wij dienstig oordeelden, ter opmaaking van 's mans Levensschets, zullen wij zijne afkomst daar uit mede ter nederstellen.

Onzeker is de nette tijd van zijne geboorte; de Heer van der *Cappellen* stelt denzelven in 't tijdperk tusschen de Jaaren 1590 en 1600. „ In 't Jaar 1616 (zegt zijn Ed.) den 30 van Oogstmaand, is hij, Jonker *Alexander van der Cappellen*, in den echt verbonden, met Jonkvrouwe *Emelia van Zuilen van Nijevelt*, dochter van *Fredrik van Zuilen van Nijevelt*, Heere van *Aartsbergen*, *Berkoude*, *Utenesg*, enz. wiens Vader, *Willem van Zuilen van Nijevelt*, in de geschiedenissen voorkomt, als een der voornaamste en eerste Tekenaars van 't Verbond der Edelen, Ao. 1566. Zie ZUILEN VAN NIEVELT."

„ Door welk Huwelijk de Heer *van der Cappellen*, na den dood van zijnen Schoonvader, geworden is Heer van *Aartsbergen*. Zijn sterfdag heb ik niet kunnen ontdekken, (zegt de meer gemelde Heer *R. J. van der Cappelen*,) dan dit wist zijn Ed. dat hij in 't Jaar 1656. overleden is, en begraaven te *Bergambacht*."

Hij was de jongste Zoon van Jonkheer *Gerlach van der Cappellen* en *Margaretha Schimmelpenninck van der Oijen*; zijn Vaderlijke Grootvader was *Hendrik van der Cappellen*. Van deezen als ook van *Gerlach van der Cappellen*, en deszelfs broeder *Hendrik*, en anderen van dit geslacht, zullen wij nader spreeken, onder 't Art. CAPPELLEN, en als dan ook melding maaken van eenen *Gerlach van der Cappellen*, *Heere van den Dam*, enz.

't Geslacht der *van der Cappellens* dan daar latende, om tot onzen *Alexander* weder te keeren, dient hier nog te worden bijgevoegd, dat hij van zijnen Vader *Gerlach* eene opvoeding ontvangen had, overeenkomstig zijnen staat en geboorte, en, tot meerdere jaaren gekomen, een gedeelte van zijnen Leeftijd besteedde in vreemde gewesten, en voornamelijk in Frankrijk. Omtrent het Jaar 1620 van daar te rug gekoomen, maakte hij, in 1621, een aanvang van zijne Staatkundige en andere aantekeningen, waardoor hij, schoon nog geen aandeel in 's Lands bestier hebbende, door zijnen vader gelegenheid had, om de gewigtig-

 ste,

ſte, zo binnen- als uitlandſche zaaken te leeren kennen. — Hoewel de belangen der Hervormde Kerke van harten toegedaan, was hij, nogthans, geen van dezulken, welke, door een onbezonnen ijver, alles daar aan zochten op te offeren. Groot was evenwel zijne zorge voor 't behoud der voorregten en vrijheden, en hij dus een hater van hun, die dezelven, om eigen belang of kleinmoedigheid, ten prooije gaven. Doorkneed in de gebreken van ons ſtaatsbeſtuur, kende hij ook tevens de moeilijkheid, die 'er aan vast was, om hetzelve te verbeteren. Uit liefde voor zijn Vaderland, was hij het Huis van *Oranje* zeer toegedaan, zonder evenwel een ſlaaf te worden van de begeerten en driften dier Vorsten. Door den jongen en al te vuurigen *Prinſe Willem den II* de gevolgen zijner onbezonnene onderneemingen, daar 't pas gaf, onder 't oog te brengen, toonde hij, deszelfs waare vriend te zijn; waar van hij, meer dan eens, openlijke blijken gegeeven heeft.

Zie WAGENAAR, *Vaderl. Hiſt.* XII. Deel, bl. 70, 71, 74, 89. en de daar aangehaalde Schrijvers, als: AITZEMA, WICKEFORT, enz. *Amſteldam*, in fol. III. Stuk, bl. 504 en 505. In 8vo. XIII. Stuk, bl. 274 — 281. *Gedenkſch.* II. Deel, Voorreden XXXI—XLV. bl. 265, 286, 87—91, 455 — 458.

AARTSHERTOG. Zie *Albertus*, *Ernestus*, *Mathias*.

AARTSWOUDE, ook bij zommigen *Eertswoude* genaamd, is een Baljuwſchap en Dorp, behoorende onder de Stad *Hoorn*. Meermaalen vind men,, in oude brieven, 't woord *Aarts* veranderd in *Eerts*, als: *Eerts Biſchop*, *Eerts Diaken*, *Eerts Hertog*. Bij *Goudhoeven* en anderen, wordt de naam van dit Dorp, niet *Aarts*, maar *Eerstwoude* geſpeld. Ook plaatst hij 't zelve onder *Medenblik*, waar van het twee uuren geleegen is. Anderen zijn van gedachten, dat de naam van dit Dorp zijnen oorſprong verſchuldigd is aan eenen Heer *Aart*, uit een voornaam Westfrieſch geſlacht afkomſtig; dat deeze bezitter zoude geweest zijn van een Woud, en daar aan, door deezen Heer *Aart*, een Dorp zoude gehecht zijn. In de naamlijst der *Predikanten* word het mede *Eertswoud* geſpeld, op welken naam 'er meer van zal gezegd worden. Dit *Aartswoude* behoort thans aan Vrouwe ANNA AR-

NOL-

BOLDINA, Baronesse van *Boetselaar*, Douariere van *Wassenaar*, *Starrenberg*, Vrouwe van *Maaslandsluis*, enz.

Zie HALMA, enz.

AASEN of *Asae* en *Asen*. Onder deeze benaming werden de Goden der *Deensche* en andere Noordsche volken verstaan. gelijk blijken kan uit het verbod van *Bisschop Maarten*, om dezelven te eeren; want aldus zegt hij: „ 't Is de manier in deeze Landen, op de gastmaalen, ter gedachtenisse van *Thorer*, *Odijn*, en andere ASEN, bekers te drinken; deze manier wil ik door u hebben afgeschaft, en ingesteld dat 'er voortaan ter mijner gedachtenisse zal gedronken worden: want, zegt hij, het is behoorlijk, dat die oude manier worde afgelegd."

Zie ALKEMADE, *Nederlandsche Dischplegtigheden*, II. Deel, bl. 159.

AASDOMS-RECHT, in tegenoverstelling van *Schependoms-recht*, eene oude benaming, welke tot nog toe in gebruik is gebleeven. Niettegenstaande de verééniging van Holland en Westfriesland, heeft dezelve het verschil in de wijze van eenige rechten, en bijzonder in het versterfrecht, niet op een gelijken voet kunnen brengen; blijvende ieder gedeelte, onverzettelijk, bij zijne oude gewoonte. Dus volgt het eene gedeelte van *Holland* het *Zeeuwsche Schependoms-recht*, en een ander gedeelte het *Friesche Aasdoms-recht*; 't welk voornaamlijk plaats heeft in *Noordholland*, *Kennemerland*, *Amstelland*, *Gooijland* en *Westfriesland*, als 't naast aan *Friesland* grenzende. Men volgt hier het spreekwoord: *Het naaste bloed*, *Beurt het goed*; welverstaande, dat het nedergaande bloed gaat voor het opgaande, en 't opgaande voor zijlingsche magen. Zo wel in 't *Aasdoms-*, als in het *Schependoms-recht*, zijn, door de Overigheden, volgens aanwijzing van *H. de Groot*, verscheiden veranderingen gemaakt. — Wat den Oorsprong van de benaming van dit recht aangaat, dient men te weeten, dat eertijds de Schout in *Friesland* het recht vorderde, maar dat het vonnis bij de buuren geweezen werd. Doch vermits deeze in het Recht niet allen even bedreeven waren, en men gebonden was aan veele zeden en gebruikelijke woorden, die men niet mocht te buiten gaan, hadden zij, tot hunnen Voorzitter en

bestierder, eenen, welken men *Azing* noemde, die ook wel een gebuur, doch ervaarener dan de anderen was. In de oude *Friesche* Wetten en Rechten, droeg hij den naam van *Aetga*, 't welk bij ons *Azig* betekent. De oorsprong van dit woord *Azig*, of *Azing*, moet, waarschijnlijk, afgeleid worden van de verandering der letteren *Sut*, als kenbaar is uit *Water* en *Wasser*, *eten* en *essen* enz. gelijk dus, in de oude *Friesche* Wetten, de Rechters *Atten* genoemd worden, en nu nog in *Drenthe*, de drie- en twintig rechters, *Etten*. — *Aasdom* en *Aasdoms-recht* waren dus verkortingen van *Azigdom* en *Azigdoms-recht*. *Doem* betekende ook Vonnis. Doch hier bij moet nog worden aangetekend, dat men te *Rotterdam* en in 's *Hage*, zig naar 't *Schependoms-recht* schikt; volgens welk recht het goed moet gaan van daar 't gekomen is; dat is aan den Vader en Moeder van den overledenen, indien zij beiden nog in leeven zijn; doch een van beiden gestorven zijnde, geheel aan de bestorvene zijde, eerst aan Broeders en Zusters, en voorts aan derzelver kinds-kinderen, bij plaatsvulling; en beiden gestorven zijnde, aan weerskanten, evenveel, op gelijke wijze. Bij ontstentenis van Nakomelingen van Broeders en Zusters, komt het goed aan Grootvader en Grootmoeder van beide zijden, en na hun aan Oomen en Moeijen, en derzelver afkomelingen. Dit recht volgde men van ouds in *Zuid-Holland* en in 't *Land van Voorne*. — In 't Jaar 1580, trachtte men, door eene Politike Ordonnantie, dit tweederlei recht op een eenparigen voet te brengen; meest helde men over tot het *Schependoms-recht*. Ook kwam men zo ver, dat in een gedeelte van deeze Provintie, deeze Ordonnantie werd aangenomen. Aan *Haarlem*, *Leiden*, *Amsteldam*, *Alkmaar*, *Hoorn*, *Enkhuizen*, *Edam*, *Woerden*, *Naarden*, *Monnikendam*, *Medenblik*, *Muiden*, *Purmerend* en *Weesp*, en dus aan veertien beslooten steden, en de daartoe behoorende Dorpen en gehugten in Noord Holland en West-Friesland, na het emaneeren van 't Plakaat droog gemaakt, en dus aan *Texel*, *Vlieland*, *ter Schelling*, *Wieringen* en andere aan de Zuider zee liggende plaatzen; verder, de *Beemster*, *Purmer*, *Schermer*, *Heer-Huigenwaart*, *Wieringerwaart* en de *Zijpe*, &c. als mede aan de Steden, Heerlijkheden en Dorpen, onder het *Dijkgraafschap van Rijnland*, in 't land van *Woerden*, en beoosten of benoorden *Rijnland*, en 't land van *Woerden*

den in *Holland* geleegen, uitgezonderd *Waddiksveen*, *Boskoop*, *Reewijk*, *Sluipwijk*, *Bloemendaal* en *Middelburg*: aan alle deeze werd, volgens Plakaat van 18 December 1599, toegestaan, in veele deelen, zig aan het oude of *Aasdoms-recht* te houden.— Te *Rotterdam*, en in *Schieland*, heeft, volgens eene bijzondere vergunning van den 23 December 1604, het recht van plaatsvullinge, in de zijdelingsche erffenissen, nog twee graaden verder plaats, dan in andere oorden, daar men zig aan de Politike Ordonnantie houd. Het gaat hier, namelijk, niet als elders, niet slegts tot de afkomelingen van de Oomen en Moeijen des overleedenen, maar ook tot de afkomelingen zijner Oud Oomen en Moeijen. In de Landen van *Arkel* en *Heusden*, heeft nog een bijzonder versterfrecht plaats, schoon men 'er zig meest aan de gemelde Politike Ordonnantie houdt.

Zie VAN DER HOUVE, *Handvest Kronijk*, I. Deel, bl. 78-89. H. DE GROOT, *Inleiding tot de Hollandsche Rechtsgeleerdh.* II. Boek, bl. 169. *Groot Plakaatboek*, III. Deel, bl. 502. I. Deel, bl. 343. 347. VAN LEEUWEN, *Roomsch Holl. Recht*, III. Boek. XIII. Deel, No. 9. bl. 10-267. J. VAN DER EYK, *Handv. van Zuid Holl.* bl. 89.

AATH, eene kleine doch sterke stad in *Henegouwen*, aan de Rivier de *Dender*, welke daar midden door loopt, zes uuren van *Doornik*, en vijf van *Oudenaarden* en *Mons*. Naadat deeze stad, in 't Jaar 1667, door de *Franschen*, was ingenomen, werden de Vestingwerken, door den vermaarden *Vauban*, merkelijk verbeterd. Tegenwoordig is zij voorzien van agt bolwerken, even zo veele Halve-Maanen, verscheiden goede buitenwerken en eene diepe Gragt. Verder word dezelve, door met hooge boomen beplante wallen, zodanig beschut, dat men 'er naauwlijks meer dan den spits van den toren van kan zien. De stad heeft drie poorten, behalven die van den ouden Ringmuur der stad, die tot Pakhuizen gebezigd worden. Weinig nut heeft *Aath*, ter haarer bescherminge, van 't oude Kasteel. Volgens verdrag van den *Nijmeegschen* vrede, gaf *Frankrijk* de plaats wederom over aan Spanje; doch, na den dood van *Karel den II*, Koning van *Spanje*, *Aath*, nevens andere Nederlandsche plaatzen, met *Fran-*

fche troupen bezet zijnde, werd het, in 't Jaar 1709, door de Bondgenooten, ingenomen, onder bevel van den Veldmarfchalk *Ouderkerk*. In 1716 is deeze ftad weder aan de Keizerlijken ingeruimd. *Aath* is zeer volkrijk, doch de gebouwen zijn niet zeer fraai. Niet verre van *Aath* is eene Vrouwelijke *Abtdije*, in 't Jaar 1126, door *Ida*, Weduwe van den Heere *Chivres*, gefticht. Veele voornaame mannen heeft *Aath* voortgebracht: onder anderen *Willem Mecerus*; *Willem Montan*; *Petrus Gudelinus*; *Julius Fosfetier*; *Jean Briard*; *Aarnout* en *Johan Lenfeus*, en verder *Johan Leuellard*, die, in 't Jaar 1610, eene befchrijving van deeze ftad heeft doen uitgeeven.

Het zal niet ondienstig zijn, hier een weinig omftandiger te fpreeken van 't inneemen deezer ftad, in 't Jaar 1709. De Koning van *Frankrijk* had den Hertog van *Vendome* de magt gegeeven om het bevel over de Krijgsmagt te voeren, en, gelijk hij zeide, in derzelver harten, den geest van onverzaagdheid en ftoutmoedigheid, zo eigen aan de *Franfchen*, weder te ontvonken. Doch die Generaal vond de Legers in *Vlaanderen* niet in de vereischte gefteldheid, om zijnen roem, dien hij in *Italie* behaald had, ftaande te houden; dus moest hij *Meenen* zien winnen, en *Aath* aan de Bondgenooten overgaan.

Na dat de *Franfchen Kortrijk* hadden verlaaten, en *Dendermonde* genoodzaakt was, zig mede overtegeven, beflooten de Bondgenooten hunnen glorierijken Veldtocht voor dat Jaar te eindigen, met de belegering van deeze ftad. Naadat de manfchap, die het beleg van *Meenen* hadt bijgewoond, zig bij het Leger verzameld hadt, trok de Hertog van *Marlborough* over de Schelde; aan eene andere bende, onder den gemelden Veldmaarfchalk van *Ouderkerk*, werd deeze onderneeming betrouwd. JOHAN WILLEM FRISO, Prins van *Oranje*, verzelde hem; deeze vatte post op de Pachthoeve van *Beaumont*, aan den voet van de hoogte voor *Aath*, van waar hij de ftad, van tijd tot tijd, ontrustte. De Loopgraven werden geopend den 20 September, tusfchen de *Dender* en de beek van *Chambron*, zonder dat de belegerden zulks eerder, dan laat in den nacht, ontwaar werden. Op den 24 begon het gefchut, met groot geweld, te fpeelen; doch de fterkte van 't muurwerk was oorzaak, dat het, in 't begin, weinig uitwerking deedt. Eindelijk werdt, in twee ftormen, de

Con-

Contercharpe bemagtigd. Naadat 'er bres geschooten was, beval de Gouverneur den Grave van *St. Pierre*, den 1 October, de Chamade te slaan. Doch vermits de Heer van *Ouderkerk* naar geen verdrag wilde luisteren, dan op voorwaarde dat de gantsche Bezetting zig krijgsgevangen moest geeven, beschouwde de Gouverneur dit als eene te harde voorwaarde. De belegeraars hier op, tegen den avond, hun vuur verdubbelende, begon hij, met het aanbreken van den volgenden dag, het optegeeven, om door storm niet overrompeld te worden.

HALMA, *Leven van* J. W. FRISO, I. Deel, bl. 201. 2 en 3.

AAXTERWYK, bij anderen *Auxwijk*, *Aaxwijk* en *Axwijk* genaamd, een der Waterlandsche Dorpen, behoorende aan de stad *Edam*, zeer gelijk aan twee andere Dorpen *Kwadijk* en *Middelie*. Veel verschil is 'er over den naamsoorsprong van dit Dorp. Daar zijn 'er, die meenen, dat dezelve afstamt van *Aax* of *Ax*, (een bijl); anderen, van een Persoon *Auwe*, een naam onder de Friezen niet onbekend, die hier zijn wijk genomen had, en dus gezegd *Auweswijk*; nog anderen, dat hij afkomstig is van eene groote menigte vogelen, *Aaxters* of *Exters*, die hier hunne wijk hadden, en in eene talrijke menigte op de boomen zaten. Schoon men niets met zekerheid bepaalen kan, schijnt, echter, dit laatste het aanneemelijkste gevoelen.

ZOETEBOOM, *Hist. van Waterland*, *pag*. 36 en 39.

AAXENS, een Heerenhuis, in de Grietenij van *Wonseradeel*, een tweede uur ten Noordoosten van *Gronterp*.

AAZ, of *Aesgraven*, was een zoort van Rechters, in den *Briel*, voor en omtrent het Jaar 1400. Zij werden gekoozen door den Baljuw en 't Gerecht; doch hij zelve verkoor zig 12 mannen, die men Ridders noemde. Het Ampt van deezen bestond, in het recht te spreeken en vonnis te wijzen, over de verschillen, die ontstaan mochten tusschen de Kabbeljauw visschers en andere, die zig geneerden met het vangen van Aas, ter bevorderinge van den Kabbeljaauwteelt nodig. De aanzienlijke neering, die voorheen in den *Briel* mede plaats had, maakte dit Rechterampt noodzaaklijk. Dus was de *Aax-*, of *Aaz-Graaf*, met zijne Ridders,

Rechter over de verſche visch, of 't Kabbeljaauwaas. Zij moesten tevens toezien, dat de Staellieden, of Aasvangers, zo veel Aas verkochten, als tot voortzetting van de teelt noodig was. Ook was daar bij bepaald, dat de Kabbeljaauw van den *Briel* altoos, boven die van de Landen van *Voorne*, de voorkeur had, om reden, dat de eerstgenoemden de wateren van de laatstgemelden in pacht of huur hadden.

Zie ALKEMADE, *Beſchrijving van den Briel*, in fol. bl. 271.

AAZING; zie de betekenis van dit woord, onder 't Art. AASDOMS-RECHT, hier boven.

ABBAGAR, ook *Abege* en *Abinga* genaamd, is een Dorp in de Grietenij *Wimbritſeradeel*, bij de ſtad *Ylst*, in *Friesland*. Vóór de Hervorming behoorde het onder het Dekenſchap van *Bolswert*; brengende de Parochiekerk op 90 Goudguldens, en 't Vicarisſchap 58. Aan den Proost werden betaald 8 Schilden. Doch naa de Hervorming is het gecombineerd met, en word bediend door den Predikant van Oosthem. Met Oosthem en Fologare, ſtaat het onder de Klasſis van Sneek.

Zie *Kerklijke Oudh. van Friesland*, II. Deel, bl. 33. HALMA, ABBEGAE.

ABBEKERK; de Stede, die deezen naam draagt, beſtaat uit de Ambachtsheerlijkheid van dien naam, waar toe behoort *Twisk*, *Midwoud*, en het noordelijk gedeelte van *Lambertſchagen*. In 't Jaar 1741 werd zij aan de Regenten verkogt voor 5000 Guldens. Zij is gelegen in *Noord-Holland*, één uur van *Medenblik*. De tegenwoordige Regeering beſtaat uit een Crimineelen en Civielen Schout; de aanſtelling van den eerſten ſtaat aan de Staaten van *Westfriesland*, en van den anderen aan de Ambachtsheeren; verder uit 43 Vroedſchappen, 2 Burgemeesters, en 9 Schepenen. De Vroedſchappen worden gekooren, uit de meest gegoede burgers, door zes daar toe gemagtigde Rijkdommen, of Riggelmeesters, gelijk men hen hier noemt. Zij hebben de magt, om ieder Burger onder Eede afte vraagen, hoe veel hij gegoed is; waar van lijsten onder hen berustende zijn. Op Nieuwjaarsdag kiezen zij, uit de Vroedſchap, negen Schepenen, waar van 'er drie te

Ab-

Abbekerk, drie te *Twisk*, en twee te *Midwoud* zijn, en de negende te *Lambertſchagen*. De Vroedſchappen kiezen twee Burgemeesters, welke, op de Rechtdagen, de voorzittende Heeren zijn, doch, in Crimineele zaaken, ſlegts eene raadgeevende ſtem hebben. Ook ſtellen zij, nevens de Vroedſchappen, den Secretaris aan. Verder hebben zij 't recht van goed- of afkeuring, in het beroepen van een Predikant.

Ten aanzien van deszelfs bijzonderen Ban, of Rechtsgebied, is *Abbekerk* omringd van *Twisk*, *Benningbroek*, *Sijbekarſpel*, *Opmeer* en *Lambertſchagen*. De grootte word geſchat op 507 Morgen, 305 en een halve Roeden Lands. Het getal der Huizen beloopt omtrent 90. Ook ſtaat hier het Raadhuis van de Ambachtsheerlijkheid. Voorheen had *Abbekerk* eene Parochie, die door de Graaven van *Holland* begeeven werd; doch de bevestiging van den Parochiaan moest bij den Proost van *Westfriesland* gehaald worden. De Pastoor had 'er een woonhuis, en 9 morgen lands; welke, echter, belast waren met een deel in het onderhoud der dijken. De Kerk pronkt met een ſpitzen toren; in 't Jaar 1656, werd aan denzelven de eerſte ſteen geleid. De Hervormde Godsdienst heeft hier al vroeg gebloeid; in 't Jaar 1572, werdt hier tot Leeraar beroepen *Kippertus Sixtus*.

In den Jaare 1658, werd *Abbekerk* zeer beruchts, door het zonderling geval van AAGT GERMONTS, Huisvrouw van *Claas Nijszoon*, te vooren onbeſprooken lieden, niet rijk of arm, en den Roomſchen Godsdienst toegedaan. Volgens haar voorgeeven, hadt zij driemaal gekraamd; doch naderhand werd ontdekt, dat de eerſte zogenaamde Vrucht beſtaan had, in een opgemaakten Verkensreuzel; het tweede in een Kind, opgemaakt van oude lappen; het derde in een ſamenſtel van Stokvisch en roode Kool, in plaatze van 't hoofd; de armen waren van Beulingen gemaakt. Het kon niet anders zijn, of de bijzondere manier, waar mede deeze baringen verzeld geweest waren, moest groote opſpraak veroorzaaken: I) Omdat het altoos geſchied was, zonder bijzijn van wettige getuigen. II) Omdat de gewaande Kinderen van geene buuren gezien waren, of mochten gezien worden; ja zelfs niet van de Moeder, die ze gebaard hadt, uitgenomen het eerſte Kind, welk men voorgaf, een misgeboorte geweest te zijn. III) Omdat *Aagt*, in de twee laatſte Kraamen, was geholpen, door een

een zogenaamd Vroedwijf, haar onbekend, en door geen mensch buiten haar gezien. Dit gerucht was als een rollende sneeuwbal, die hoe langs hoe grooter word, en maakte dus ook de Rechters wakker. Na de begraaving van 't zogenaamde derde Kind, beslooten zij, de Kistjes te doen openen, en bevonden de daarin begraven zogenaamde Kinderen, zo als hier boven beschreven is. Hier op deed de Baljuw, *Johan de Mijst*, *Aagt Germonts*, die als nog de gedaante van eene Kraamvrouw had, in haar huis, door Gerechtsdienaars, bewaren, en, na verloop van zes weeken, in de gevangenis overbrengen. Alle de getuigenisſen, die naderhand werden ingehaald, behelsden eenpaarig, dat geen der getuigen de zogenaamde Kinderen gezien had, of had mogen zien; waarom men in 't eerst onderſtelde, dat *Aagt* nimmer gekraamt had. Doch eene verklaaring van twee beëedigde Vroedvrouwen en Buuren, behelzende, dat zij alle tekenen, die men aan eene Kraamvrouw gewoon was te ontdekken, bij *Aagt* gevonden hadden, uitgenomen het zog in de Borsten, bragt het vermoeden op de baan, dat de Kinderen, door haar ter waereld gebragt, vermoord, of anderzins door haar verduisterd waren; te meer, daar zij bij haare verklaaringen, wezenlijk gebaard te hebben, volhardde. De Man van *Aagt Germonts* verzocht meermaals het ontſlag van zijne gedetineerde Huisvrouw, onder belofte van 't ſtellen van behoorlijken borg. De Baljuw, daarentegen, eischte, om van de gevangene nader bekentenis te bekoomen, van Schepenen vrijheid, haar tot ſcherper onderzoek te mogen brengen; doch deeze zig hier in bezwaard vindende, beſlooten, alvoorens daar in toeteſtemmen, het Advis van kundige en onpartijdige Rechtsgeleerden inteneemen. Drie van *Amſteldam*, *P. Cloek*, *P. Bisſchop* en *C. Hop*, adviſeerden, dat 'er nog geen grond was, de gevangene op den Pijnbank te konnen brengen, om reden dat het nog niet in Rechten bewezen was, dat zij wezenlijk Kinderen gebaard, veel min dezelve mishandeld had. Twee anderen in 's Hage, *W. de Groot* en *Jacob van Strijen*, waren van gedachten, dat indien, na gedaan onderzoek en vergelijk van de Gevangene tegen de Getuigen, geen meerder verſchooning, of zuivering voor de Gedetineerde kwam te blijken, men den Officier zijnen eisch behoorde in te willigen, en haar verzoek, van Proviſioneel ontſlag, te ontzeggen. Hier door raakten de Rechters, in deeze duistere

zaak,

zaak, het ſpoor nog verder bijster; en nog meer, omdat een Kerklijk Perſoon zijne gedachten in geſchrift ſtelde, en de zaak dacht te brengen tot een werk des Duivels. Doch de Rechtsgeleerden brachten hier tegen in, de bekende ſpreuk, *a posſe ad esſe non valet argumentum*. De Rechters, om uit deezen doolhof te geraaken, ha lden raad bij twee Rechtsgeleerden te *Hoorn*. Terwijl deeze bezig waren om hun advijs in gereedheid te brengen, vondt *Aagt* middel om de gevangenis te ontſnappen; doch vermids de Baljuw den man, als daar toe de hand geleend hebbende, in haare plaats deed ſtellen, was dit het middel, dat zij te rug kwam. Naadat het *Hoornſch* advis was ingekoomen, werd aan den Baljuw, volgens het oordeel van *P. A. Overwater* en *H. Gaarman*, vrijheid gegeeven, om *Aagt*, door eene gematigde tortuure, tot nader bekentenis van de waarheid te brengen. De Rechters hier toe beſlooten hebbende, bedacht, en bracht de gevangene weder een ander voorwendzel op 't tapijt; zij zeide, niet te gelooven, dat ze, de twee laatſte reizen, gebaard hadt; en dit dacht haar de waarheid te zijn, uit hoofde eener openbaaringe, haar in de gevangenis te vooren gekomen: welke verſchijning zoude beſtaan hebben, in die van 't onbekende Vroedwijf. Doch vermids haar verhaal, met dat van haaren Man, hieromtrent gedaan, niet overeenſtemde, beſlooten Schepenen eindelijk tot de Tortuure, welke aan haar, den 11 Maart 1659, werd te werk geſteld, zonder dat zij echter iets anders bekende. Eenigen tijd daarna eischte de Baljuw, dat de gevangene haare gebaarde Vrugt, 't zij levend of dood, zoude aan den dag brengen, en, bij gebreke van dien, gebracht worden ter plaatze, daarmen gewoon is Juſtitie te doen, om aldaar eerst geworgd en vervolgens verbrand te worden. Doch de Adviſen der Rechtsgeleerden, ten haaren voordeele, deeden de Rechters beſluiten, om in plaats van aan deezen geſtrengen eisch te voldoen, haar te vonnisſen, om met drie, ten dien einde te makene poppen, in haare armen, den tijd van een geheel of half uur te pronk te ſtaan, en verder te voldoen de kosten van de Procesſe, ter taxatie en moderatie van den Gerechte. Voor 't oog van eene menigte aanſchouwers, werd dit, op den 17 April, volvoerd. *Aagt* kwam, dien zelfden avond, weder in haar huis, bij haaren Man. Hoe vreemd nu dit ook ſchijnen moge, is ons echter nergens gebleeken, de

re-

reden, waarom men dergelijke gewaande Kraamen heeft voorgegeeven. Een breedvoeriger verhaal hier van is te vinden, in een berigt der gantſche Proceduure, in 't licht gegeeven door den Secretaris *Jacob Landman*, onder den Tijtel, *Misgeboorte van 't Abbekerker Wijf*, in 8vo. 1661.

Abbekerk, (Mr. *Floris van*) in leven, oud Preſideerend Burgemeester en Raad in de Vroedſchap der ſtad *Hoorn*, mitsgaders Commisſaris der Pilotagie, en Gecommitteerde in 't Edel Mog. Collegie der Gecommitteerde Raaden, ter Admiraliteit in West-Friesland en 't Noorderkwartier, overleeden te *Hoorn*, den 15 Jan. 1748, in den ouderdom van bijna 73 jaaren.

N. Jaarb. 1748. bl. 136.

Abbema, voorheen eene Donatie of Stins in Friesland, te *Irnſum*, behoorende, als eene der zes Parochien, onder *Rauwerderhem*, een der Grietenijen in *Oostergo*. In den vernielenden tweeſpalt, tusſchen de *Schieringers* en *Vetkopers*, werd dezelve, in 't Jaar 1462, door *Jancke Douwema*, als de laatſten toegedaan, na het winnen van een bloedigen Veldſlag, geheel uitgeroeid. 't Edel geſlacht van deezen naam heeft zig, zo door huwelijken als anderzins, vereenigd met die van *Oud Harinxma*, *Harinxma tot Ylst* en *Kinſchot*.

Winsemius, *Chronijk van Friesland*, IX. Boek, bl. 271.

Abbema, (ydde of edo) Zoon van *Sipke Abbema*, Olderman te Sneek, verwekt bij *Rinck Baringa*. Hij trouwde met *Eedwer Popma*, en was, in 't Jaar 1566, Burgemeester te Sneek. In de Provintie *Friesland* is zeer bekend een Adelijk geſlacht van *Abbema* te *Huſum*. Op de Lijst daar van vind men gemeld *Hesſel Abbema*, gehuwd met eene dochter uit het Adelijk huis *Oenema* te *Wirdum*, en geſtorven 1454. Meermaalen is dit geſlacht vermaagſchapt geweest aan die van *Hettinga* en *Harinxma*, welken laatſten naam zommige takken van *Abbema* hebben aangenomen: doch op die Lijst vind men deezen *Ydde*, en nog eenen *Florentinus*, waar van *Winſemius* gewag maakt, niet; hierom is men van gedachte, dat deeze tot het zelve geſlacht niet behooren. Wat hier van zij, *Ydde* behoorde tot het verbond der Edelen. *Popke Roor-*

Roorda ſtelde hem de ſleutels van Sneek ter hand; waar uit blijkt, dat hij in groot vertrouwen bij de Landgenooten moet geweest zijn: en dit vertrouwen moest verzeld gaan met den haat van *Alva*. Doch, hij was hier tegen zo wel op zijne hoede, dat hij beſloot, zig in Friesland te houden, zonder aan de indaaging des Hertogs, om te *Antwerpen* te verſchijnen, gehoor te geeven. Met het Jaar 1572, beſloot hij, zig als een redder van het verdrukte en getrapte Vaderland te doen kennen. Onder anderen ondernam hij eenen aanſlag op *Leeuwarden*, die, echter, in dien tijd niet gelukte.

Volgens geſchrevene en medegedeelde Berichten van den Heer *E. M. van Burmania*, aan den Heer *J. W. te Water*, door mij overgenomen.

Abbema, een Lusthuis of State in de Grietenije *Idaarderadeel*, ten Z. W. van *Grouw*.

Abbenbroek, bij verſcheidene Graaven, voor eene Hooge Heerlijkheid erkend, is geleegen ten Noorden van *Heenvliet*, ten Oosten van 't *Land van Putten*, ten Zuiden aan 't Zuidland, van den *Ouden Hoorn*, en ten Westen aan den *Nieuwen Hoorn*, in de landen van *Voorne*. De oude Rivier, die haaren loop eertijds ten Oosten van *Abbenbroek* had, naar de *Bornisſe*, deed deze Heerlijkheid en Dorp in welſtand toeneemen. Zommigen meenen, dat de naam moet worden afgeleid van het broekachtig of moerig land, 't welk daar gevonden word: anderen voegen daarbij, dat de oorſprong word afgeleid van den eigendom, welken de *Abt van Epternach* aan deeze landſtreek had; ſchoon 'er ook zijn, die dit zeer onzeker houden. De grootte van deeze Heerlijkheid word geſchat op 1803 gemeten 166 roeden. In 't Jaar 1745, telde men 'er 78 huizen, en 340 Ingezetenen, die zig geneeren met den Landbouw, de veehoederij, het maaken van Boter en Kaas, het bouwen van Vlasch en planten van Meede.—

Al voor 't Jaar 1235 vind men van deeze Heerlijkheid en derzelver Heeren gewag gemaakt; ten minſten leest men, dat Heer *Jan van Abbenbroek*, op een Steekſpel, te *Haarlem* aangeregt, door *Graaf Floris den IV*, tegenwoordig was. Doch het Geſlagtregister begint niet vroeger dan van 1350. —

't Dorp

't Dorp van deezen naam ligt in 't Noordoosten van de Heerlijkheid, niet verre van *Bornisse*, in eene aangenaame gedaante, zijnde een langwerpig halfrond, versierd met fraai geschooren Lindeboomen, en een loopend water, welk door de *Bornisse* dagelijks ververscht word. Veel heeft *Abbenbroek* door den Oorlog geleeden, bijzonder in de twisten, tusschen de *Hoekschen* en *Kabbeljaauwschen*, en ook op 't einde van den *Spaanschen* Oorlog, in de Jaaren 1640 en 1644; in welk laatstgenoemde jaar, de Secretarij geheel door 't vuur verslonden werd; tot onherstelbaare schade van veele merkwaardige zaaken, en tot nadeel van het Dorp, 't welk voorheen veel uitgebreider was. De Kerk is een groot gebouw, voorzien met een dikken toren; zij was de Parochie Kerk van den *H. Egidius*, of, gelijk anderen willen, aan de *H. Maagd Maria* toegewijd. De Burggraven van *Montfort* hadden hier een Kapittel gesticht, op den naam van den *Abt Egidius*, op den 11 Meij, 1483: ook waren 'er agt Kanunniken, de Deken daar onder gerekend, die een dubbele Prebende genoot. Het Kapittel van *Abbenbroek*, hoewel van Bisschoppelijke magt ontheven, werd, echter, door den Heer van *Hermale*, als Officiaal van den *Aartsbisschop van Utrecht*, in 't Jaar 1571, gevisiteerd. Verder telde men te *Abbenbroek* zeven Vikarijen. Zedert de Hervorming, is *Abbenbroek* gebragt onder de Klassis van *Voorn* en *Putten*, en behoort onder den Ring van *Putten*. De Predikant, die deeze plaats bedient, word onmiddelijk door den Heer van *Abbenbroek* aangesteld, die het oude Tractement, bij wijze van onderstand, aan 't Geestelijk Comptoir moet opbrengen. Uit de Naamlijst der Predikanten blijkt, dat de *Abbenbroekers*, al vroeg, de gezuiverde Leere des Euangeliums omhelsd hebben; reeds in den Jaare 1574, vindt men hier als Leeraar genoemd *Hermanus Geldreus*.

Ook ziet men 'er een fraai Rechthuis, in 't jaar 1645, door den *Graaf van Merode*, voor drie vierde, en den Heer *Nicolaas van Abbenbroek*, als gezamentlijke eigenaars dezer Heerlijkheid, gebouwd. Thans strekt het mede tot een woonplaats voor den Baljuw. Het Huis der *Heeren van Abbenbroek*, waar van in 't Jaar 1779 bezitter was de *Hoog Ed. Geb. Heer* LUCAS WILLEM, BARON VAN ESSEN, enz. enz. enz., en aan wien de volstrekte aanstelling van alle hooge en laage Amptsbedieningen staat, is een aangenaam verblijf.

De

De eerfte, welken wij, op de Geflachtlijst der Heeren van *Abbenbroek*, genoemd vinden, was *Jan van Abbenbroek*, welke leefde in 't Jaar 1235. Zedert ontmoeten wij niemand van dit Geflacht, vóór het Jaar 1350; deeze was insgelijks een *Jan van Abbenbroek*, wiens achter-kleindochter, *Katharina van Abbenbroek*, de Heerlijkheid overbracht aan *Boudewijn Hart van der Woert*; deeze was voorgegaan door *Jan van Abbenbroek Janszoon*, wiens Zuster was *Katharina van Abbenbroek*, Abtdisfe van *Loosduinen*. Hij gewan Heer *Jan van Abbenbroek*, in 't Jaar 1410, die getrouwd was met Vrouwe *Margreta van der Maalftede*; verder Jonkvrouwe *Nathalia van Abbenbroek*, die Nonne te *Loosduinen* werd; *Gerrit van Abbenbroek*, (zie beneden) en *Hendrik*, die naliet Vrouw *Hadewijn*, voor een agtfte deel Vrouw in *Abbenbroek*, en gehuwd met *Gerrit van der Hoeve*, Raad van *Hertog Philips van Bourgondien*, Graave van *Holland.*

Gerrit van Abbenbroek, Heer van *Abbenbroek*, werd gevolgd door zijne zo even gemelde dochter, *Katharina*, wier Echtgenoot, *Boudewijn Hart van der Woert*, in 1442, Schout van *Delft*, en Hoogheemraad van Delfsland was. Zijne nakomelingen namen den toenaam van *Abbenbroek* aan. — Hij gewan *Gerrit*, *Heer in Abbenbroek*, die, boven zijn vierde in *Abbenbroek*, in 't Jaar 1488, nog kogt, van *Joost van der Hoeve*, deszelfs achtfte. In 't Jaar 1466, werd hij, bij afftand van zijnen Vader *Boudewijn Hart van der Woert*, Hoog-Heemraad van *Delfsland*; in 1486 was hij Baljuw van *Putten*; en in 1488, werd hij te *Dordrecht* Ridder geflagen. Ook was hij Ridder en Raad van *Keizer Maximiliaan*, en van *Filips van Oostenrijk*. Hij behoorde onder die geenen, welke de *Kabbeljaauwfche* partij waren toegedaan, en was, nevens zijn behuwd-broeder *Willem van Valkenftein*, in een gevecht, aan de Vaart bij Utrecht, in den Jaare 1481, door de *Hoekfchen*, gevangen genomen. In 't Jaar 1489 tekende hij, met de *Rotterdamfche Hoekfchen*, de overeenkomst, wegens de brandfchatting van den Haag. — Hij ftierf in 1494, geene Kinderen nalaatende, bij zijne huisvrouw KATHARINA, Dogter van *Floris van Boshuijzen*.

Uit het gezegde Huwelijk van *Katharina van Abbenbroek* en *Boudewijn Hart van der Woert* waren verder voortgekoomen: *Boudewijn*, en Vrouw *Helwig*, die zig in 't huwelijk begaf, eerst met

met *Willem van der Oostende*, in Zeeland, bij wien zij gewan *Gillis*, die trouwde met *Hillegond van Boshuijzen*, en daar na met *Willem van Valkenftein Simonsz.*, Baljuw van *Voorn*, die bij haar verfcheiden Kinderen verwekte; wijders *Adriana van Abbenbroek*, die zig in huwelijk begaf met *Willem van Foreest*, en éénen Zoon naliet.

Gerrit van Abbenbroek, zonder Kinderen overleden zijnde, volgde hem zijn broeder, *Boudewijn*, tweede Zoon van *Boudewijn* en *Katharina*. Deeze had in huwelijk Vrouw *Natalia van Geersdijk*, *Volkaarts* Dogter, uit welk huwelijk zijn voortgekomen: I. *Boudewijn*, Ridder, die in huwelijk had *Magteld van Diemen*, en zonder Kinderen ftierf. II. Jonkvrouw *Helwig*, Nonne te *Delft*. III. Vrouw *Katharina*, Echtgenoote van *Jan van Dorp Kornelisz.* IV. *Maria van Abbenbroek*, en V. Vrouw *Kornelia*, getrouwd aan *Adriaan van Dorp*, broeder van *Jan*, bij wien zij Kinderen heeft nagelaaten. *Boudwijn* ftierf 1487, en werd gevolgd door zijne Dogter,

Maria, die gehuwd was aan *Jan van Scharrenberg*, Heere van *Spieringshoek*; uit welk huwelijk gebooren werden, *Evert*, die Kanunnik in den *Haag* en te *Abbenbroek* was, en *Gerrit*, die zijn Moeders toenaam aannam. Deeze, te weeten,

GERRIT, HEER VAN ABBENBROEK, had tot zijne eerfte Vrouw N. N. bij welke hij verwekte: I. *Jan van Abbenbroek*, die ter Vrouwe had *Wilhelmina van Zevender*, *Willems* dogter, zonder Kinderen geftorven. II. *Jan van Abbenbroek*, de Jonge, Kanunnik aldaar. III. Vrouw *Maria van Abbenbroek*, getrouwd met *Kornelis van Wijngaarden*. Tot zijn tweede Vrouw had deeze Heer *Gerrit*, *Magdelena van Berg*, te *Delft*, waar bij hij verwekte: I. *Claas van Abbenbroek*, II. *Boudewijn*, die in Huwelijk had *Barta Storms*, te Delft. III. *Alijd van Abbenbroek*, gehuwd met *Nicolaas Kamerling*, Raad in 's Hage, die eenen Zoon, *Gerrit Kamerling*, naliet. Heer *Gerrit van Abbenbroek* ftierf 1551, en werd gevolgd door

CLAAS VAN ABBENBROEK, die ftierf, in 't Jaar 1607, nalatende een Zoon, mede CLAAS genaamd, die, voor een vierde deel, Heer van *Abbenbroek* was, en zig in Huwelijk begaf met Vrouwe *Maria van der Nijenberg*, *Kornelis* Dogter, uit welk Huwelijk mede een Zoon, CLAAS VAN ABBENBROEK, nableef. De overige

rige drie vierde deelen, van welke gemelde *Claas* geen bezitter was, zijn gekoomen aan de Huizen van *Montfoort*, *Borsselen*, *Merode* en laatst aan die van *Alewijn*. 't Wapen van *Abbenbroek* is een witte Broek, op een blaauw veld. Een ander van dat van *Abbenbroek* is een zilveren Schild, waar op een roode balk, onder en boven met spitzen, op welks midden mede een witte broek staat. Men zie de Zeeuwsche Wapenkaart, en 't Adelijk Wapenboek. In de Wapenkaart ziet men nog een geheel ander Wapen, zijnde een zilveren bank, staande met twee pooten op een blaauw veld.

Zie GOUDHOEVENS *Chronijk*, bl. 174. VAN LEEUWEN, *Bat. Ill.* bl. 826. ALKEMADE, *Jonker Fransen Oorlog*, bl. 180. BURMAN, *Utrechtsche Jaarboeken*, III. Deel, bl. 526. *Oudheden van Zuid-Holland. Staat der Nederl.* VII. Deel, bl. 155-158.

ABBENBROEK, op 't Eiland *Tholen*, onder *Vosmeer*, volgens de oude Leenregisters, bekend bij den naam van 't *Slot te Abbenbroek*, anders ook *Velgersdijk* genaamd, werd, volgens *Smallegange*, voorheen bezeten bij die van *Abbenbroek*, *Borsfele*, *Brederode*, *Montfoort*, *Esfche* en *Bronkhorst*. Volgens deezen Schrijver, zou dit geslacht met dat van Holland, door ons zo even gemeld, geene gemeenschap gehad hebben. Doch J. TE WATER, in zijn Hoog Adelijk Zeeland, maakt van geen ander gewag.

Zie de *Chronijk van Zeeland*. J. TE WATER, bl. 93. 124. in de Voorreden, en in 't werk zelve, bl. 138.

ABBENWIER, eene Hofstede, in de Grietenij van *Rauerderhem*, een kwartier uur ten zuiden van *Irnsum*.

ABBENWIER, eene Hofstede, in de Grietenij van *Oostdongeradeel*, een half uur ten oosten van *Anjum*.

ABBES. (*Sixtus*) Ongetwijffeld was deeze de zelfde, die, in de Kerkelijke Oudheden van *Friesland*, bekend is onder den naam van SIJTTIO ABBES, en daar gezegd word, Pastoor in *Aldenhoven* geweest te zijn. In 't Jaar 1566, verliet hij den Roomschen

Godsdienst, en nam dien der Hervormden aan. In de Kerkelijke Geschiedenis van *Oostfriesland* word van hem gezegd, dat hij was van *Leeuwaarden*, en dat hij te *Embden*, den 2 October 1567, aannam, de kranken te bezoeken, en Lijkredenen te doen; en den 12 Jan. 1568, toonde hij zig genegen, den vasten dienst aldaar te aanvaarden. Nog vind men aangetekend, dat die van *Haarlem*, door zekeren *Hans Kolderman*, om zijnen dienst zeer ernstig lieten verzoeken; doch dat hij, den 13 September van dat zelfde Jaar, aan de Pest overleed.

Kerklijke Oudh. van Friesland, I. Deel, bl. 355. MEINERS, I. Deel, bl. 457.

ABBINGA, een Adelijk flot te *Husum*, onder *Leeuwaarderadeel*, thans bewoond door de Wed. van Jonker *Albertus Emilius L'Ammoraal Rengers*, geb. *Unia*. Weleer was het bewoond door *Epo van Douwna*, wiens Vader *Gosso* getrouwd was met *N. Abbema*.

ABBINGA, een ander Slot van deezen naam, in de Grietenij van *Ferwerderadeel*, een half uur ten noorden van *Blij*.

ABCOUDE, of *Abkoude*, bij verkorting *Abcou* genaamd, is een aanzienlijk en vermaard Dorp, gelegen aan de Vaart tusschen *Utrecht* en *Amsteldam*, vijf uuren gaans van de laatstgenoemde stad; doch, als een Ambachtsheerlijkheid, behoorende onder 't Sticht. Zeer vermaard is dit Dorp, door de beroemde Paardemarkt, die aldaar, Jaarlijks, in de maand Augustus, gehouden word. Hoewel de omliggende grond zeer moerassig is, vind men 'er, nochtans, zeer goede weijlanden. Wegens den naamsoorsprong, vind men verscheidene gedachten. Zommigen leiden den naam af van de *Chauchers*, of *Cauchen*, welke alhier hunne woonplaats zouden gehad hebben. Anderen getuigen, in zeer oude Brieven, geleezen te hebben, dat de naam deezer plaatze zou geweest zijn *Abscou*, volgens hen zo veel betekenende als *Abtskouw*, om dat 'er eertijds zou geweest zijn een *Kouw* of *Klooster*, en dat een Monniken-Convent, voor eenige Eeuwen, een *Kouw* of *Kootj* plagt genaamd te worden. Anderen, wederom, geeven aan deezen naam eene bijzondere betekenis; zij zeggen,

gen, dat zekere *Abbichje*, of *Abbinchje*, een snood booswicht, hier te lande, met zijn diefachtig gezelschap, toen het land nog woest en boschachtig was, zijn Kouw of Spelonk gehad hebbe; en dat deeze plaats, van dien tijd af, den naam naar deeze Roovers en Moordenaars, *Abbichjes-Kouw*, zou gekregen hebben. Wat het Bosch aangaat, zie daar van onder *Amstelland*. In de Oorlogen, tusschen *Holland* en 't Sticht van *Utrecht*, menigvuldig gevoerd, heeft dit Dorp en Slot veele veranderingen en rampen ondergaan; die van 't Jaar 1672, waren geenzins de minste van dezelve, gelijk wij, onder 't geslacht van *Abcoude*, nader zien zullen.

Ten Noordwesten van 't Dorp, ligt het *Abcouder-Meer*, een waterplas van omtrent 150 Roeden in 't vierkant, en zeer vischrijk.

Het Slot, welk deezen naam draagt, was oudtijds een der sterkste Sloten in dien oord, en reeds, in 't Jaar 1268, bekend en verwoest; doch naderhand weder opgebouwd.

Om alle herhaaling, zo veel mogelijk, te vermijden, zie hier, wat 'er van 't Geslacht van Abcoude gezegd word; de Historie van het Dorp, de Ambachtsheerlijkheid en het Slot is in dit verhaal begreepen. Schoon het geslacht zelve overlang is uitgestorven, kunnen wij niet voorbij, 'er melding van te maaken, dewijl verscheiden Heeren uit hetzelve, in de Utrechtsche Oorlogen, ons dikmaals zullen voorkomen. De eerste, welken wij genoemd vinden, was

WILLEM, Heer van *Abcoude* en *Wijk*, welke geleefd heeft in 't Jaar 1080. Daarna vind men gemeld HENDRIK VAN ABBEKERWALDE, zo als het, in de Kerkelijke Oudheden, volgens *Beka*, genaamd word, op 't Jaar 1086, volgens een Brief van Bisschop *Coenraad* van 1085. Onzeker is het, uit welk geslacht deeze afkomstig zijn. Dit is bekend, dat de laatere Heeren van *Abcou* zijn afgedaald uit den alouden stam der Heeren van *Zuylen*, welke reeds in de twaalfde Eeuw gebloeid hebben. De eerste, die ons hier van voorkomt, is

SWEDER VAN ABCOU, (na dien tijd gezegd *Sueder van Apekewouden*) Ridder. Hij leefde in de dertiende Eeuw, en werd, met *Sweder van Bosinchem*, door Heer *Hendrik van der Lekke*, in 't Jaar 1268, aan 't Kappittel van St. *Marie* te *Utrecht*, tot

borge gesteld, wegens 't Gericht en de *Tins van Lopick*; gelijk blijkt uit een brief, die aldaar bewaard word, en met zijn Zegel bekragtigd is. Volgens sommigen is zijne Vrouw geweest *Agnes*, Dogter van Heere *Gijsbrecht van Bronckhorst*; doch, volgens anderen, een Erf-dogter der voorgaande Heeren van *Abcoude*. Hij liet na eene Dogter, MABELIA van *Abcoude*, die getrouwd is geweest met *Hugo van Vianen*, welke in 1302 sneuvelde; zijne Weduw overleefdé hem tot in 't Jaar 1342. Hij liet verder na een Zoon *Gijsbert*.

GIJSBERT VAN ABCOUDE, Ridder, was de Zoon van bovengemelden *Sweder*, zo als blijkt uit een brief van hem, van 't Jaar 1289, waarin de twist, tusschen zijnen Vader en den Dom-Proost, over het gerecht van Amerongen, en deszelfs toebehooren, door hem beslist werd. Neffens *Abcoude*, was hij Heer van *Wijk te Duurstede*, waar aan hij, in 't Jaar 1300, als toen nog een Dorp zijnde, Stads recht verleende.

SWEDER, dien men houd voor den Zoon van gemelden GIJSBERT, Heer van *Abcoude* én *Wijk*, heeft het *Huis te Duurstede*, welk hij als een Leen bezat van de Graaven van *Benthem*, en van de Bisschoppen van *Utrecht*, te Leen ontvangen, na dat *Johan*, Graaf van *Benthem*, benevens zijne Vrouw en Zoonen, veele van de goederen, die aan hem leenroerig waren, aan Bisschop *Jan van Diest*, in 't Jaar 1328, verkocht hadt. Het Slot van *Abcoude*, welk, in 't Jaar 1268, door *Gijsbrecht van Amstel*, na de opbreeking van 't beleg van *Vreeland*, verwoest was, heeft hij, in 1328, weder opgebouwd. In 't Jaar 1345, werd het belegerd en ingenomen, door Bisschop *Jan van Arkel*, om reden, dat *Sweder*, aan den Hollandschen Graave, eenige hulpbenden gezonden had. Uit zijn huwelijk met MABELIA, Dogter van *Jan den X*, van dien naam onder de Heeren van *Arkel*, heeft hij verwekt eenen Zoon, GIJSBERT, en eene Dogter MABELIA; hij stierf 1347, en werd te *Wijk* begraaven.

GIJSBERT, Ridder, Heer van *Abcoude* en *Wijk*, trouwde JOHANNA VAN HOORN, Dogter van *Willem Gerrardz. van Hoorn*, *Altena* en *Gaasbeek*, en van ODA, Vrouwe van *Putten* en *Strijen*. Door zijn huwelijk kwam hij in het bezit van deeze heerlijke goederen. Bij zijne huisvrouw verwekte hij twee Zoonen, *Willem* en *Sweder*. Behalven deeze, hadt hij eenen natuurlijken

Zoon,

Zoon, Heer *Jan van Limbeek*, dien hij, 1379, begiftigde met de Ridderhofstad *Rijsenborch*. Gijsbert overleed 13 Sept. 1397, en werd begraaven te *Wijk*, alwaar hij, 1361, een Kapittel van 10 Kanunniken gesticht had.

Willem, zijn oudste Zoon, werd, na zijn overlijden, Heer van *Abcou* en *Wijk*. Hij nam ter Vrouwe maria, Vrouw van *Walecourt*, bij welke hij verscheiden Kinderen verwekte, als: *Jan*, *Gijsbert*, *Maria*, (die allen voor hem stierven) en *Johanna*. Daarenboven had hij verscheiden natuurlijke Kinderen, als: *Jan van Wijk*; *Jan van Meerten van Abcoude*; *Jan van Driebergen*; *Tda*, getrouwd met *Hendrik Moljaart*; *Tda*, getrouwd met *Hendrik van Wamel*; *Elizabet*, getrouwd met *Jan* of *Daniel van den Poel*; *Floris*, en nog een anderen Zoon. Twee dagen voor zijn overlijden, begiftigde hij hen allen met aanzienlijke legaten. Hij stierf, 23 Maij 1407, en werd te *Wijk*, in 't Nonnen Klooster, welk hij aldaar, in 1401, gesticht had, begraaven.

Johanna, de eenige echte Dogter, door willem nagelaaten, was, al voor zijn overlijden, gehuwd aan jan van brederode, Zoon van *Reinout van Brederode*. Terstond naa den dood van Heere willem, ontstonden 'er groote twisten, over de goederen van *Abcou* en *Wijk*, tusschen *Brederode*, en haaren Neef *Jacob van Gaasbeek*, Zoon van *Zweder*, tweeden Zoon van *Gijsbert*, den jongsten broeder van *Willem van Abcoude*, of, om kort te zijn, haaren en zijnen behuwd Oom. Verschillende zijn de verhaalen hier omtrent. *Heda*, in zijn *Chronijk*, bladz. 268. zegt: „ Deeze *Jan*, niet genoeg hebbende om prachtig te kunnen leven, had zijne Huisvrouw, genoegzaam tegen haaren wil, bepraat om te *Wijk* Non te worden, „ en hij had zig in 't Kathuizer Klooster begeeven. Doch de „ tijding van zijns Schoonvaders dood krijgende, smeet hij zijnen „ Monniks-Kap weg, en kwam heimelijk met eenig volk te *Wijk*, „ nam zijne Vrouw weder tot zig, en trachtte zig in 't bezit te „ stellen van de goederen, door zijnen Schoonvader nagelaten; „ doch de Bisschop hier van kennis krijgende, zond eenig krijgsvolk naar *Wijk*, en kreeg *Jan van Brederode* gevangen, ontboodt Jonkheer van *Gaasbeek*, als naasten Erfgenaam, aan

„ wien hij *Wijk* overgaf, en verlijde hem met de Heerlijkheid „ van *Abcou.*

Ondertusschen *Joh. van Leiden* en *P. Voet*, van de daden der Heeren van *Brederoae* sprekende, zeggen, „ Dat Heer *Reinout* in 't „ Jaar 1390 is overleeden, en dat zijn oudste Zoon *Dirk*, zig in „ 't Jaar te vooren, in 't *Kathuizer Klooster* te *Diest*, in *Braband*, begeeven hebbende, gevolgd is door zijn tweeden Zoon „ *Jan*, en dat diens Vrouw zig in 1401 in 't Nonnen Klooster te „ *Wijk* begeeven heeft, (zonder bijvoeging, dat zij tot dat besluit „ in eenigen deele zouden gedwongen zijn) en dat *Jan*, een „ Leekebroeder, in 't Kathuizer Klooster te *Utrecht*, geworden, „ na den dood van zijnen Schoonvader, verlof van den Paus ge- „ kreegen hebbende, om zijne order te verlaaten, verzocht heeft, „ zijne Vrouw weder bij zig te mogen hebben; doch dat de Bis- „ schop hem dit weigerende, hij met eenig volk tot *Wijk* geko- „ men is, en zijne Vrouw van daar gehaald heeft; dat de Bis- „ schop, dit hoorende, mede met eenig volk naar *Wijk* getrokken „ is, de stad heeft ingenomen, *Jan van Brederode* in gevanke- „ nis, en zijne Vrouw weder in 't Klooster gebracht heeft, al- „ waar zij een jaar daarna van verdriet gestorven is, en dat Heer „ *Jan*, na zijn ontslag, naar *Frankrijk* getrokken, in een slag „ tegen de *Engelschen*, gesneuveld was.

Sweder, *Heer van Gaasbeek*, *Putten* en *Strijen*, had ter Vrouwe anna, Dogter van den Graave van *Leiningen*, bij welke hij verwekt had jacob, en eene Dogter jolenta, die zig in Huwelijk had begeeven met Heer *Hubert den V* van dien naam, onder die van *Culemborch*, doch welke *Jolenta* zonder Kinderen overleed. *Sweder* had, in 1393, buiten de Weerd-Poort, te *Utrecht*, een Kathuizer Klooster gesticht, en stierf den 22 April van 't Jaar 1400, volgens zommigen, op eene reize naar *Rome.*

Jacob van gaasbeek, *Putten* en *Strijen*, kwam, na den dood van zijnen Oom *Willem*, aan het bezit van *Abcoude* en *Wijk*, door behulp van de Bisschoppelijke magt, en medewerking van eenige anderen, en onder deeze *Barent Proeijs*, Schout van *Utrecht*, die, tegen den wil van de Magistraat dier stad, hier toe de hand geleend had. Door zijne onderscheidene verrigtingen, heeft deeze *Jacob van Gaasbeek* zig zeer beroemd gemaakt,

maakt, in onze Vaderlandsche Geschiedenissen, gelijk nader blijken zal in onze berigten, wegens de *Hoekfche* en *Kabbeljaauwsche* twisten, waar aan hij geen gering aandeel had. Hier ter plaatze dient alleen gezegd te worden, dat hij, door het verloop zijner zaaken, in 't Jaar 1449, zig genoodzaakt vond, de Stad *Wijk*, nevens de Sloten van *Duurstede* en *Abcoude*, met alle de Rechten en Heerlijkheden, en daar onder ook de *Gaasbeeksche* Leenen, aan Bisschop *Rudolf van Diepholt*, afteftaan, en als lijftocht van dezelve weder te ontfangen. Doch ook deeze moest hij naderhand, voor een fomme gelds, aan de Staaten van 't Sticht overgeeven; welke fomme, door eenigen, op 12, door anderen op 13000 guldens gesteld word. Hij stierf, niet, zo als *Heda* zegt, in 't Jaar 1450, maar in 't Jaar 1459. *Mattheus* verhaalt, dat de Staaten, naa zijn overlijden, vermits hij geene wettige erfgenaamen had, eigenaars van de Heerlijkheid van *Abcoude*, en van de Stad en het Slot van *Wijk* geworden zijnde, die overgaven aan Bisschop *David*, onder verband van dezelve nooit van 't Sticht te vervreemden, of iets daar mede te doen, zonder toestemming der Staaten. Doch aan de Staaten van *Utrecht* vertoonde zig *Antoni*, Bastaard van *Bourgondie*, als eisscher van de goederen van *Abcoude* en *Wijk*, ten minsten voor het vruchtgebruik daar van; voorgeevende, dezelven van Heere *Jacob van Gaasbeek* gekocht te hebben. Of deeze eisch gegrond ware, dan niet, is mij niet gebleken; maar wel, dat de Staaten, zijn voorgegeeven recht, met 13000 guldens, hebben moeten afkoopen. *Heda* zegt, in de *Levensbeschrijving van Bisschop David*, en zijnen opvolger *Fredrik van Baden*, dat de Staaten des Lands van *Utrecht*, tot vijfmaalen toe, den eigendom hebben moeten betaalen, eer zij het volle bezit verkreegen. Naa dat zij, eindelijk, aan het volle bezit gekomen waren, is *Abcoude*, langen tijd, geweest, de woonplaats der Maarschalken van 't Nederstigt, die men daar om ook wel de *Maarschalken van Abcoude* genaamd vind, tot dat het geheele Slot, door bouwvalligheid, onbewoonbaar is geworden. Niet minder nadeelig, dan de rampen van den Oorlog, reeds vermeld, was de aanval van eenige Stichtsche stroopers, in 't Jaat 1527. Doch de Bisschop, even voor dien tijd, eenig volk op 't Slot geworpen hebbende, bracht het Krijgsgerucht de Boeren in 't geweer: waarop

MATTH. *de jure gladii*, cap. XXIV. p. 400. VALKENIER, *Verward Europa*, p. 819. SYLVIUS, *Vervolg op Aitzema*, I Deel, fol. 497. SMITS, *Schatkamer*, en RADEMAKER, *Kabinet der Nederl. Oudh.* VAN ROOYEN, *Nederl. Oudh.*

ABCOUDE. (*Jan van*) was een van hun, welke, door die van Utrecht, in den Jaare 1419 of 1420, geduurende den Hoekschen en Kabbeljaauwschen Oorlog, waren gevangen genomen, op het Huis te *Poelgeest*. Die van *Leyden*, daarentegen, eenig volk van den Bisschop in handen hebbende, deeden hem, niettegenstaande het ernstig verzoek om hem te mogen lossen, op order van Hertog *Aalbrecht van Beijeren*, het hoofd afslaan; waartegen die van *Utrecht* het zogenaamde recht van wedervergeldinge oeffenden. Zie hier 't besluit van den Raad, daar bij genomen, 't welk wij, met de eigen woorden, hier zullen ter nederstellen, om ten bewijze te verstrekken, met welke woede die Oorlog gevoerd is. „ Alsoe alst openbaar ende kenliken is, dat „ onse genedige Heer van Utrecht, ende die stat van Utrecht, „ mit grooten gewelde ende onrechte, die hem overdadeliken „ aangedaen, ende in enen oirloge gedrongen syn, daer sy nu „ thans ynne staen. Welc oirloge onse Heer van Utrecht, ende „ die stat van Utrecht eerliken en ridderliken gevoert hebben. „ Des ist geschiet, dat hulpere ende vrinde ons Heeren van „ Utrecht en der stat van Utrecht nedergelegen syn by Leyden. „ Ende doe onse Heer ende die stat van Utrecht dat vernamen, „ deden sy heur brieven schryven aen die stat van Leyden, ende „ tot Alsen leggende, dat men mit horen hulperen ende dieren „ eerliken ommegaen woude; wantent in eenre Heeren veete waren, ende verheuden woude, dattet onsen voirscreven niet en „ misschiede, aen horen live ende gesin; mer dat men sy scattede, ende mede omme ghinge, als men mit ghevangen pleecht, „ die in eeren ghevangen syn. — ende doe ons Heer, en der „ stad brieven van Utrecht des s'morgens daer quaemen, doe deden sy uitleiden drie uuren nademiddage des selven dages vier „ of vive ons Heren en der stat vrinde hulpere en dienre, en deden hem dat hoeft offlaen. Hierom selmen rechte voert uitleiden, ende weder dat hoeft afslaen *Jan die Duvensoen van*

„ *Ab-*

„ *Abcoude*, *Aelbert van Tsselstein*, *dubbelde Dircx breuder*, „ *Heynkyn*, die bode was van *Amsterdam*, *Aerent Heymen* „ *oen*, schout tot *Neyenveen*, ende *Jacob Matthyssoen*. Ende „ wast dat aen ons Heren ende aen onser stat vrinden, hulperen „ ende dienre, eenige onredelicheit vorder gekeert worde, so „ woude hem onse Heer van Utrecht ende die stat van Utrecht „ vorder ende scherpeliker, daar na rechten, als dat gebeuren „ soude."

Dus geboekt in het Buurspraakboek van Utrecht van 't jaar 1420. *Vrydags na Elizabeth.*

Abcoude. (*Hendrik van*) Op de Regeeringslijsten der stad *Utrecht*, in 't Jaar 1440, vindt men hem reeds als Raad gemeld, en vervolgens tot in den jaare 1467. Nevens eenige anderen, werd hij, in dat jaar 1467, gebannen, om reden, gelijk 'er, in 't Buurspraakboek van *Utrecht* gezegd word, dat zij aanloop en vergaderinge gemaakt hadden, waar uit groote bloedstorting en tweedracht binnen de stad stond gebooren te worden; waarom de oude en nieuwe Raad van *Utrecht* hem gebied, te zullen wezen en blijven in 't oversticht van Utrecht, dat men Overijssel hiet, en niet nader aan de stad te komen, dan het den Raad believen zal. Van de redenen, welke die Persoonen bewoogen hebben tot dien oploop, noch van de wijze of plaats, op welke zij onbehoorlijke vergaderingen gehouden hadden, word niets gemeld. In 't jaar 1470, werd *Hendrik van Abcoude* en anderen toegestaan, in de stad te mogen komen.

Abcoude, (*Hendrik van*) van den voorgaanden onderscheiden, schoon insgelijks in eenig aanzien te Utrecht, alwaar hij verscheiden maalen als Ouderman (Overman of Deken) gemeld word. Om het Oproer, door Bisschop *David van Bourgondien* verwekt, vondt hij, nevens eenige anderen, in den jaare 1481, zig genoodzaakt, de stad te ruimen. — *Goudhoeven*, *Chronijk*, bl. 525.

Abcoude, (*Dirk van*) *Vicaris* van *St. Pieters Kerk van Utrecht*, bevorderde, in 't Jaar 1566, door zijne schriften, zeer

sterk

ſterk de Reformatie. Lang werd hij daar over, in 't Bisſchoppelijk Hof, gevangen gehouden, en bekwam zijne vrijheid niet, dan door eene gedwongene wederroeping. Hij vondt het geraaden, zig naar den tijd te ſchikken, houdende zig aan 't bekende zeggen: *ik ſwoer met de tong, maar niet met het gemoed.* Onder voorwendzel van lichaamelijke zwakheid, mijdde hij, echter, zo veel hem doenlijk was, het bijwoonen van de Misſe. *Brandt* zegt, dat zijne ſchriften zeer bondig waren. Voor ieder afdeeling, las men zijne Zinſpreuk: *zijt zonder gal, godvruchtig.* Heimelijk werden ze bij eenigen uitgeſchreeven en geleezen.

Hist. der Reformatie, I Deel, bl. 301.

Abdagus; bekend is het, uit de oude Geſchiedenisſen van ons Vaderland, welke verwoestingen de Noordſche Volkeren, meermaalen, hebben aangericht, en welke magt de *Frankiſche* Vorsten, tegen hun, op de been moesten houden; men leest in dien tijd bijna niets dan van rooven, plonderen en branden. Onder die geenen, welke, door de Vorsten, als Opperheeren of Graaven, waren aangeſteld, om de Landzaten, tegen hunne woede, te bevrijden, was deeze abdagus, welke, in 't Jaar 873, met eene menigte *Frieſen*, den Deen *Rudolf* tegen trok, en met hem in een hevig gevecht geraakte, aan 't Oosteinde van 't Flie. *Rudolf* ſneuveldc reeds in den aanvang van den ſtrijd; waarna de *Friezen* de zege bekwamen, en de *Deenen* noodzaakten, onder zekere voorwaarden, het land te ruimen. Schoon de meeste oude *Frieſche* Schrijvers deeze overwinning op rekening van hunne *Poteſtaten* ſtellen, komt echter de eer daar van deezen *Abdagus* toe.

Zie schotanus en f. sjoerds, *Jaarboeken*, II Deel, bl. 64.

Abdinkhof, of *Abdinkhoven*, was, volgens *Sligtenhorst*, in zijne *Gelderſche Geſchiedenisſen*, een uitermaate kostelijke Abtdij; die echter, volgens *Trithemius*, geene vijftig jaaren heeft geſtaan. Zij was geſticht door eenen *Menwercus*, den zoon van *Wiking*, Voogd van *Gelderland*, of, zo anderen zeggen, van *Imodus*, Graave van *Teisterband.* De voorſtanders van het eerſte gevoelen, voegen 'er nevens, dat hij drie Broeders gehad heeft, allen van aanzien. De eerſte van deeze, was *Wichard de III*, de zevende Voogd van *Gelderland*; de tweede, *Willem*, die de

21ste Bisschop van *Utrecht* was; en de derde, *Richard*, die den Mijter te Luik gedragen heeft. *Menwercus* was Bisschop van *Paderborn*, alwaar hij een Klooster zou gestigt hebben, 't welk deezen zelfden naam droeg, en hij, nevens zijne andere goederen, en onder die *Putten*, op de *Veluwe*, en de Parochie van *Abdinkhof*, met groote inkomsten voorzien heeft. Dit Klooster had eene deftige Celle, of Uithof, welke de woonplaats was van eenen Monnik, die de inkomsten van alle de goederen des Kloosters ontving. Ook waren hier bij twee Vikarijen, de eene ten dienste der Maagd *Maria*, de andere van den Apostel *Andreas*.

Zie VAN RHYN en VAN HEUSSEN, *Oudh. van Deventer*, II Deel, bl. 389. 394.

ABDYEN; deezen naam heeft men gegeeven aan verscheiden Kloosters, zo van Mannen als Vrouwen, zedert de naamen *Abt* en *Abtdisse* in gebruik geraakt zijn; mits dat dezelve, in 't een of ander, boven *Priorijen* en gemeene Kloosters uitstaken, en door *Abten* of *Abtdissen* bestierd werden. Volgens *Brandt* waren zij zo menigvuldig in de *Nederlanden*, dat, tusschen het Jaar 1100 en 1200, zesenzestig Abtdijen aldaar gestigt werden. Van eenige derzelven zijn, hier en daar, nog overblijfzels te vinden. Zedert de vastftelling der Hervorminge, zijn de meeste tot andere, meest Waereldlijke oogmerken, besteed. De onderscheidene Abtdijen zullen wij hier op noemen; doch derzelver stichting, lotgevallen, voorrechten, enz. moeten op de bijzondere *Artikels* gezocht worden. Die de Lezer zig verbeeld hier te ontbreken, zoeke hij hier na op '*t Art.* KLOOSTERS.

ABTDYEN IN GELDERLAND.

Abdinkhof, zo even gemeld. *Bielhem* of *Bethlem*, van Augustijner Monniken bij *Deutekom*. *Elten*, van Adelijke Kanunnikessen, voor deezen behoorende onder *Zutphen*, doch naderhand, door *Karel van Bourgondien*, nevens 't geheele Drostampt van *Elten*, aan de Vorsten van Kleef vervreemd; deeze was de oudste en rijkste van geheel Gelderland. *Marienweerd*, een van Premonstratenzer Monniken, tusschen *Thiel*, *Buuren* en *Kuilenburg*.

IN HOLLAND.

Bern, een Abtdij van Premonstratenzer Monniken, aan de *Maas*, bij *Heusden*. *Egmond*, eerst een Vrouwen Klooster, en daarna eene Abtdij van *Benediktijner Monniken*, in 't Noordwesterdeel van *Kennemerland*, bij Alkmaar. *Koningsveld*, van Edele Jonkvrouwen, aan de *Schie*, bij *Delft*. *Leeuwenhorst*, desgelijks, eene mijl van Rhijnsburg. *Loosduijnen*, van Nonnen, bij den *Haag*. *Mariënkroon*, te *Heusden*; voor Monnikken van de *Cistercienzer* order. *Onzen Lievenvrouwenberg*, een dito, buiten *IJsselstein*. *Rhijnsburg*, een Abtdij van Edele Jonkvrouwen, van de order van *Benedictus*, nabij *Leiden*.

IN ZEELAND.

De Abtdij van *Middelburg*, onzer *Vrouwen* genaamd, Premonstratenzer Monniken. *Jerusalem te Biezelingen*, voor Edele Jonkvrouwen, van de *Augustijner* orde, op *Zuidbeveland*. *Bethlem*, *Marienhof*.

IN UTRECHT.

Abts-stee. *Bern*. *Marienburg* te *Zoest*, voor *Brigitte Juffers*. *Mariendale*, of ten *dale*, aan de Vecht, voor Adelijke Nonnen. *Oostbroek*, *St. Laurens* of *Vincenten*, te *Oostbroek*, voor Benediktijner Monniken. *Oudwijk*, bij de *Bilt*, voor Adelijke Nonnen. *St. Paulus*, in *Utrecht*, voor Benediktijner Monniken. *St. Servaas*, in *Utrecht*, voor Adelijke Nonnen. *'t Vrouwen-Klooster* in *Oostbroek*, van Benedictus orde. *Wittevrouwen* in *Utrecht*, voor adelijke Nonnen.

IN FRIESLAND.

Abtdij te *Dokkum*, voor Reguliere Kanunniken. Abtdij te *Bergum*, voor Augustijners. *Bethanie* of Fosweerd, te *Ferwerd*, in Oostergoo, van Benediktijner Broeders en Zusters. *Bloemkamp* of *Oldeklooster*. *Jeruzalem*, *Gerricum*, of *Gerrikskloos-*

kloostér. Klaarkamp. Lidlum. Ludinga-kerke. Mariendale. Mariengaarde. St. Odulphus.

IN OVERYSSEL.

Ter Hunnepe, bij *Deventer. Marienberg*, in *Salland. Marienkamp*, bij *Kampen. Weerselo.*

IN GRONINGEN EN OMMELANDEN.

Aduwerd, of *Auwerd*, in 't Westerkwartier. *Bloemengaarde*, of *Hortus Floridus. Rottum*, in *Hunsingo. Feldwirth. Gallie. Laurisham. Lorsch. Wittewierum. Zibekelo.*

IN 'T LANDSCHAP DRENTHE.

Dijkelinge, bij *Thorst. Onzer Lieve Vrouwe ten Kampen.*

IN VLAANDEREN.

St. Waast. St. Bertin van *Orval;* van *Rolduc;* van *St. Maarten; van St. Amand ten Duijnen.*

IN BRABAND.

Van St. Benedictus Orde voor Mannen.

Gemblours. Haffiighem. Vlierbeeke.

Vrouwen van de zelfde Orde.

Bijaarden. Ter Voorst.

St. Bernardinen.

St. Bernards, op de Schelde. *Nijzeele. Van Vilers.*

Van Nonnen.

Argenton. Ewijers. Floreval. 's Hertogendaale. Ter *Kameren-Linter. Muijsen. Nazareth. Ramelje. Roozendaale. Vrouwenperk.*

Premonstratenzer Orde.

Dilighem. Everbode. Grimbergen. Heiligsom. St. Michiels. Park. Tongerlo.

ABDORITEN, of ook *Abodriten* genaamd, was een soort van *Sclaven*, door *Karel den Grooten*, in de Landen der t'ondergebrachte *Saxers* geplaatst. Doch in dit bezit, werden zij, door de woedende *Deenen*, gestadig ontrust, en, reeds in 't jaar 808, door hen, met behulp van de *Saxers* en *Franken*, cijnsbaar gemaakt. Hoe veele moeite zij, in 't jaar 815, ook aanwendden, om den *Deenen* slag te leeveren, zij moesten onverrichter zaake te rug trekken, en zig met de gepleegde verwoestingen vergenoegen.

GOUDHOEVE, *Chronijk*, bl. 54. *Vaderl. Historie*, I Deel, bl. 442. D. II. bl. 36 — 44. VAN LOON, *Aloude Hist.* bl. 23. J. KOK, *Amsterd. Eer en Opkomst*, I Boek, bl. 72.

ABEELE, Huis en Heerlijkheid, 't welk van 't Geslacht van *Abeele* zijnen naam ontleend heeft, was eerstijds geleegen tusschen *Middelburg* en *Vlissingen*, alwaar nog eenige Herbergen staan, de *Abeelen* genaamd. Het huis, zedert, tot op den grond, afgebroken zijnde, is 'er niet dan de naam van overgebleeven. Het Ambacht of de Heerlijkheid behoort onder *Oosterstein*; zie OOSTERLAND. Wat het Geslacht van *Abeele* aangaat, de Heer *J. W. Te Water* zegt, in zijn *Hoogadelijk Zeeland*: „ Dat „ dit Geslacht niet oorspronkelijk is uit Zeeland, maar met de „ Hollandsche Graaven, uit den Huize van *Henegouwen*, daar „ uit, in Zeeland gekomen is, en zig ook in Holland heeft uitgebreid, waar door 't ook onder de Edelen van die Provintie geteld word". Veelen van dit Geslacht vind men op de Lijsten van Zeeland, en ook bij van *Leeuwen*; doch in *Smallegange's* Chronijk, ziet men een Geslacht-register, welk hij zegt voor lang uitgestorven te zijn. Verder vindt men, bij *te Water*, Heer *Hendrik van de Abeele*, en ook het bewijs, dat zijn Geslacht uit *Hameijde*, in *Henegouwen*, afkomstig is, als ook dat het laatste mannelijk ooir van het zelve geweest is *Jacob van den Abeele*, gestorven Ao. 1577. Deeze Heerlijkheid was voorheen in tweën onderscheiden, in *Groot-* en *Klein-Abeele*, schoon 't door één Heer bezeten werd. 't Wapen van dit Geslacht is, volgens de Zeeuwsche Wapenkaart, 3 zweevende roode balken, op een zilverveld.

Zie J. W. TE WATER, *Hoogadelijk Zeeland*, bl. 28. in de Voor-

Voorrede, bl. 117 en 118. in 't werk zelve, en de daar bij aangewezen Schrijvers, als BOXHORN, *Toneel van Zeeland*, bl. 55. *Batavia Illustrata*, bl. 1189. *Chronijk van Zeeland*, bl. 52. 526 — 664 en 665. *Staat der Nederlanden*, X Deel, bl. 507.

ABORIGINES, is de naam, welken, volgens TACITUS, de Oude *Duitschers* zouden gedragen hebben, als afkomstig van *Tusco*, een afstammeling van *Japhet*; hoewel andere dien doorluchtigen Romein hebben tegengesproken. De zulken beuzelen, gewisselijk, die waanen, dat zij geene Voorouders gehad hebben, en uit de Aarde zijn voortgesproten.

ABRAHAMS, (*Gerrard*) bekend bij den naam van *Lekkerbeetje*, was Luitenant, in dienst der Spanjaarden, onder de Kompagnie van *Grobbendonk*, Gouverneur van 's Hertogenbosch. Zeer befaamd heeft hij zig gemaakt, door een buitengewoon gevecht, in 't Jaar 1600, tegen een Fransch' Officier, in Staaten dienst, *Breauté* genaamt; *Lekkerbeetje* sneuvelde in dien strijd, en werd binnen 's Bosch plegtig begraaven. De afbeelding van dit gevecht vind men meer dan eens in prent, en een omstandiger verhaal daar van, op het *Artikel* BREAUTE.

BEYERLING, *Chronog. ad* A. 1600. en de meeste Schrijvers van dien tijd.

ABRAMSEN, (*Isack*) was gebooren den 15 Aug. 1663, te *Vlissingen*, alwaar hij 't ampt van Krankbezoeker waarnam, en overleed den 4 Octob. 1714. Door de volgende Schriften heeft hij zig beroemd gemaakt: als, *Zions Halelujah*, uitgegalmd, in 3 deelen; een Tractaatje, *over 't Verbond der Genade*; *Hoofdst. der Christelijke Religie. Sleutel des Catechismus*; en *Kronijk van de voorn. Kerkl. en Waereldl. Geschiedenissen*. Dit laatste Werk, schoon meer dan eens gedrukt, en, gelijk alle de andere, in een eenvoudigen en weinig beschaafden stijl geschreeven, bevat, echter, zeer veele wetenswaardige zaaken, deeze landen, en bijzonder *Zeeland* betreffende, welke men elders zelden vind aangetekend.

Zie LA RUE, *Geletterd Zeeland*.

ABSELIUS, (*Willem*) geboortig van *Breda*, staat gemeld, als een, naar dien tijd, geleerd Karthuizer Monnik, en Prioor van het Klooster dier Orde te *Brussel*, en daar na te *Brugge*. Van hem zijn verscheiden werken nagebleven. Hij is overleeden Ao. 1471.

VAL. ANDR. *Bibliotheca Belgica.*

ABSDAALE, of *Abtsdaal*, een Polder in Staats Vlaanderen, en dus onder het gebied van den Staat. Het is een van die Polders, welke, in die landstreek, of in het *Hulsterambacht*, vergaan zijn door het Zeewater, 't welk aan dit *Abtsdale*, op verscheiden tijden, zwaare rampen heeft toegebracht. In eenen zeer hoogen vloed, ontstaan door een verschrikkelijk onweder, in November 1570, werdt deeze Polder, nevens andere, overstroomd, en bleef langen tijd bedolven onder 't water, welk in 't Jaar 1606, bij eene andere overstrooming, nog merkelijk hooger klom. In 't jaar 1617 werd ze weder bedijkt; doch de inval der Franschen, in 1672, maakte het doorsteken van den Zeedijk voor *Absdaale* noodzaaklijk. Dus werd deeze Polder onder water gezet, en is, tot 1692, met de Zee gemeen gebleven; zonder zijn voorige gedaante weder bekomen te hebben.

Zie LANDSBERGEN, *Beschrijving der Stad Hulst*, bl. 238 — 243.

ABSKERKE, of anders *Heer-Abtskerke*, en ook wel *Scrabskerke* genaamd, zijnde zo veel als de Abdijkerk, of een eigen goed, van de nabijgelegene Abtdij *Jerusalem* tot *Biezelingen*. Dit Abtskerke, gelegen op 't Eiland Zuidbeveland, is een Dorp van weinig aanzien, nabij de Stad Goes; het heeft een Kerk, die voorzien is van een dikken Tooren. De Predikant van dit Dorp bedient ook *Baarsdorp*, en is gecombineerd met *Sinoutskerke*. *Abtskerke* behoort aan verscheiden Ambachtsheeren; de grootte word bepaald op 1362 Gemeten 230 Roeden.

SMALLEGANGE, *Kronijk van Zeeland*, bl. 745.

ABSPOEL of *Abtspoel*, dus genaamd, ter oorzaake van 't moerassig land, waar op dit Huis, bij de stad Leyden, aan de westzijde van 't Veer te *Warmond*, in *Oostgeest*, of *Oestgeest*, onder Rhijnland, gebouwd is, door Heer *Willem van Mathenés*,

Abt

Abt van Egmond, in 't Jaar 1458 overleeden. Naderhand ſtrekte het tot een Lusthuis voor zijne opvolgers. In den vernielenden Oorlog met *Spanje*, en wel ten tijde van de ſtrenge belegering van *Leyden*, werd het, door de Spanjaarden, verbrand. Naderhand herbouwd zijnde, door Heer *Foy van Broekhoven*, vertoonde het zig in eene fraaije gedaante, zo als men 't in de *Delices de Hollande* vind afgebeeld.

Volgens L. SMIDS vind men daar van eene Afbeelding onder de Teekeningen van *Roghman*, van welke Teekeningen wij niet kunnen nalaaten, hier ter plaatze iets te zeggen, om reden, dat veele van dezelve aan den kundigen *Smids* onbekend zijn gebleeven. — *R. Roghman*, dien wij, ter zijner plaatze, nader zullen leeren kennen, was gebooren te *Amſteldam*, 1597, en overleed aldaar 1687. Zijn arbeid beſtaat in 241 uitmuntende Teekeningen, met zwart krijt, de Pen, en O. I. Inkt vervaardigd. Zij zijn verdeeld in zes deelen, die weleer behoord hebben aan den Heer VERHOEK, doch tegenwoordig berusten in het Kabinet van den Konstkundigen Heere C. PLOOS VAN AMSTEL, JACOB CORNELISZ., onder den tijtel van *Antiquitates Belgicæ, Arte Incomparabili, atramento Indico delineatæ per* R. R. Het Eerſte deel begint met het Slot te Muiden, en het Tweede eindigt met het Huis te Groennouwe. Het Derde en Vierde bevat de Huizen en Sloten, in *Holland*, *Rhijnland*, *Delfsland* en *Schieland*. Het Vijfde behelst Zuid-Holland, en het Zesde Noord-Holland en Kennemerland. Wanneer 'er ons vervolgens te vooren komen, die door *Smids* niet beſchreeven zijn, zullen wij dezelve met een * voor den naam van *Roghman* tekenen.

In 1746 behoorde dit huis aan den Heere en Mr. *Willem Plaats*, Raad in de Vroedſchap der Stad *Leyden*.

Bij *Ampzing*, in zijne beſchrijving van *Haarlem*, vind men aangetekend, dat dit Huis, in 1577, bewoond werd door *Nicolaas de Nova Terra*, welke, zijn Bisdom van *Haarlem* aan *Goverd van Mierlo* afgeſtaan hebbende, zig daar op eenigen tijd onthield, zo als uit eenen brief van hem blijkbaar is. Voor dat wij den Brief zelven plaatzen, dient gemeld te worden, dat deeze *Nova Terra*, met toeſtemming van den Paus, zijn Bisdom, voor 4000 Gl. had afgeſtaan: doch vermids hij naderhand weigerde, zijn woord geſtand te doen, ſchreef *Nova Terra* aan Jonkheer

Adriaan van Swieten, toen Gouverneur van *ter Goude*, met verzoek dat de Prins van Oranje hem behulpzaam zijn zoude, in de volgende woorden. „ Wisten mijne Heeren, wat spijt, „ hoogmoed en verdriet, de goede schoon woord geevende „ Monnik sonder meenen, mij, die hem mijn stoel geruimd „ hebbe, is doende; myne Heeren souden hen te samen ver„ wonderen, ende medelijde met mij hebben: tot Haerlem ko„ mende, dese waardige Bisschop doen mijn Cousyn *Heda* mijn „ Huisraad scheep zoude doen, die ik van Utrecht daar dede „ brengen, heeft die doen arresteeren; het huis van Klaas van „ der Laen, by my tot myn zelfs woninge wederom gekocht, „ dat tot noch toe geweldiglijk behoudende en gebruikende; „ daarenboven begroeft twee Koffers met geld in de Schoorsteen, „ en liep weg van zyn Schaepen naar *Braband* toe, doe hy niet „ wel genoeg plukken mocht, liegende den eene logen over den „ ander, dat hy geen geld hadde my te betaelen, maar mijn paon„ niers, die vonden den Aap, met staart en al; voort meer an„ dere spyten my achter myn rugge aengedaen, waert te lange „ alhier te verhaalen, dan nu kort (schrijft hy) heeft hy hem „ verstout ook stilzwygende te verheuren 't land, 't welk om 't „ Huis *Abtspoel* legt (altoos voormaals by my gebruikt), tot syn „ zelfs profyt, *cui nihil satis est, inexplebili habendi siti cor„ repto.* Hieromme neem ik myn keer, tot onse onderlinge ou„ de vrundschappe, begeerende hertelick in dese myne grote be„ hoeftelykheid, niet hebbende een dienaar die my leyden mach, „ dan een oude dienstmaagd, sittende hier in een geleend huis, „ my behulpig te wesen, en aen de Prince te recommandeeren, „ dat ik tot mynder gerechtigheid komen mag. Was ondertey„ kend *Idem ille totus quicquid est vester Nicolaus à Nova* „ *Terra, desolatus ab hominibus*," (hier scheen iets te ontbreken) *qui spero erit consolator meus.* En op den kant stond, den 12 Junij 1577.

GOUDHOEVEN, *Chronijk*, fol. 61. *Delices de Hollande.*

ABTSTEDE, door *Melis Stoke*, *Abstede* genaamd, is eene zeer vermaakelijke buurt, even buiten de Tolsteegpoort der Stad *Utrecht*, alwaar des zomers eene menigte menschen hun vermaak neemen, in welgeplante hoven, groene weijden en vrucht-

baa-

baare Koornakkers. De oudheid deezer plaatze blijkt hier uit, omdat men vind aangetekend, dat *Floris de Zwarte*, broeder van Graaf *Dirk den V*, aldaar, in 't Jaar 1137, door de Heeren van *Kuik* en *Arentsbergen*, werd dood geslagen. Den naam van *Abtstede* heeft het ontleend van de Abtdij, door *Willebrand de XXV*, Bisschop van *Utrecht*, in 't Jaar 1230 aldaar gesticht; brengende de gemelde Bisschop de Nonnen, tegen haaren wil, van daar, in 't St. *Servaas Klooster* binnen de stad. Schoon de Abdisse dit *Abtstede* tot een plaats van haar vermaak behouden heeft, maakt het, met de Tolsteeg en de Gansesteeg, een aangenaame Voorstad. Even als een Dorp, heeft het zijn eigene gerechtigheid en rechtbank; en hoewel het onder den Schout van de *Witte Vrouwen* staat, zijn het, twee bijzondere gerechten, doende ieder van die recht over schade en schuld, als andere Dorpen.

Zie MATH. *Analecta.* BOOTH. *Beschryving van Utrecht*, enz.

ABTS-RECHT, eene Heerlijkheid, bijna een half uur gaans, ten Zuiden der stad *Delft*, ten Oosten en ten Westen aan de *Schie* gelegen. Zij bevat in 't geheel slegts 20 huizen; de uitgestrektheid der Landerijen word begroot op 613 morgens en 440 Roeden. Voorheen behoorde het aan de Abten van *Egmond*, van waar zij haaren naam ontleend heeft. Doch na het aanslaan der geestelijke goederen, en de afzweering van den Koning van *Spanje*, kwam het aan de Staaten van Holland. Voor eene somme van zes honderd guldens, hebben die van *Abts-recht*, bij de Staaten, afgekocht een recht, in 't Jaar 1590, 't welk hier nog plaats had; hier in bestaande, dat de Heer, bij het overlijden zijner Onderdaanen, het beste pand uit den boedel kiezen mocht.

Zie BLEISWYK, *Beschrijving van Delft*, in de Narede. VAN LOON, *Aloude Regeeringswijze*, III. Deel, bl. 94. *Resolutie van Holland*, 16 Maij 1595.

ABT. Bij de geleerden vind men aangetekend, dat dit naamwoord afkomstig is van 't Hebreeuwsche woord *Abba*, betekenende *Vader*. In 't bijzonder werd deeze naam gegeeven aan de Hoofden van de Maatschappijen der Monniken, die Kloosters gesticht hadden, welke zij bestierden, en naderhand aan de geenen, welke daar toe verkooren werden. Volgens het besluit van 't

Concilie van Chalcedon, waren deeze *Abten* aan de Bisschoppen onderworpen. Hoewel naderhand eenigen van deeze onderwerping ontslagen zijn, behielden zij, echter, hunne zitplaatzen, in kerkelijke vergaderingen, beneden de Bisschoppen. Maar dat hun rang, van tijd tot tijd, vermeerderd is, zou men mogen besluiten, uit de vrijheid, die eenigen genoten hebben, namelijk om 't Kruis en den Mijter te draagen. Zelfs heeft men 'er gevonden, die voorgaven, dat hun de Bisschoppelijke magt toekwam. Ook zijn 'er onder hen geweest, die niet alleen de vrijheid hadden, om de kruinen te scheeren, maar zelfs om plaatzen van minder orders te begeeven. Dus gaf *Innocentius de VIII*, aan den Abt van *Citaux*, de magt om Diaconen aanteftellen. Eenigen van hun werden ook Kardinaalen genaamd. Zodanig was een bevelvoerende Abt, wanneer 'er twee Abtdijen, die eerst vereënigd, doch naderhand gescheiden waren, door hen in 't bijzonder bestierd werden. De Reguliere Kanunniken gaven aan hun opperhoofd, naderhand, mede den naam van Abt, schoon deeze in rang van anderen onderscheiden zijn gebleeven. Doch alle de Abten zijn geen Monniken geweest; want deeze naam was reeds in de tiende Eeuw zo geliefd, dat een Klerk van goeden huize, die ergens slegts een Kerkje of Parochie bediende, zig terstond deezen naam toeëigende; ja dat meer is, de grootste Heeren van het land waren met deezen Eernaam gediend. Want bij *du Chesne* leest men, dat *Hugo de Groot* of *de Witte*, Vader van *Hugo Capet*, den naam van Abt gedragen heeft. De meesten, welke die waardigheid, in Nederland, bezeten hebben, zullen ons, op hunne bijzondere *Artikelen*, voorkomen.

ABTSWOUD, *Abtswoude*, oudstijds *Papswoude*, en nu gemeenlijk *Papsou* genaamd, eene wijduitgestrekte streek of buitenbuurt, onder *Delft*. Voorheen behoorde het aan de *Abten van Egmond*, die, echter, uit hoofde van deze Heerlijkheid, niet als andere Vasallen ter dagvaart van *Holland* beschreven werden, wanneer 'er eenige omslagen, van Beden of anderzins, geëischt en toegestaan moesten worden. — Ten tijde van *Hugo van Haarlem*, den 23sten *Abt van Egmond*, die in 't Jaar 1326 verkooren, en in 1345 gestorven is, gaf de Abt met de zijnen voor, dat allen, die op de Godshuizen-Landen van *Egmond*, op *Achthoeven*, en in *Papswoude* woonden, vrij waren van *Gravelijke Beeden* en *Heir*-

Heirvaart; doch vermits zijne bewijzen niet voldoende waren, beval *Willem*, Graaf van *Henegouwen*, *Holland en Zeeland*, bij opene brieven, gegeven te St. *Geertruijdenberg*, in 1333, dat zo lang de *Abten van Egmond* zodanige vrijdommen niet voldoende konden bewijzen, en die van *Papswoude* geene welgeborene lieden waren, des Graven *Beede* en *Heirvaart*, met zijne lieden van den Hove van *Delft* gelden zouden, zo als geschied en ooirbaar geweest was onder de voorige Graaven.

Zie verder 't *Art.* POOT, (H. C.) Inboorling dezer Plaatze. MATHEUS in *Jan van Leiden*; *Chronijk van Egmond*; VAN DER HOUVE, *Handvest-Chronijk*. *Oudheden van Delfland*. *Staat der Nederlanden*, bl. 572.

ACA of ACCA, word genoemd onder de eerste Euangelie-predikers in *Nederland*, bijzonder in *Friesland*, en door sommigen onder de reis- en medgezellen van *Willebrordus*; hoewel dit, door anderen, niet zonder grond, word tegengesproken. Zekerder gaat het, dat hij een groot vriend van *Beda* geweest is, gelijk uit verscheide plaatzen van zijnè *Historie* is op te maken; als mede, dat hij in dienst van *Wilfridus* geweest is, om zig te beter te bekwamen, tot zijns meesters dood toe; waarna hij Bisschop van *Hagulstad* werd. Hij overleedt aldaar, op den 20 October des Jaars 704.

Zie BEDA, Lib. 5. Cap. 21,

ACADEMIE, *Akademie*, in 't Nederduitsch *Hooge School*, of *Lands School* en *Provintiaal Schoole*, vermids de onkosten, daartoe vereischt, door de geheele Provintie gedraagen worden, en zij onder derzelver bestuur en opzigt staat. *Stads-Academien* zijn de zodanige, die met goedkeuring der *Provintie*, waaronder de *Stad* behoort, zijn opgericht, doch door de Stad onderhouden worden. 't Is noodeloos, hier aan te merken, dat dit de Kweekschoolen der Geleerdheid zijn, waarin de jeugd in Godsvrucht, waarheid en kennisse van alle nutte wetenschappen onderwezen wordt. De doorluchtige en zeer ervarene Mannen, welke in 't vervolg van dit werk zullen te vooren koomen, en hunne schatten van Geleerdheid in dezelve vergaderd hebben, kunnen hier van ten bewijze strekken. — Reeds in de jaaren

1687 en 1695, werd de Lof derzelve uitgesprooken, door den nijvren Duitschen Godgeleerde, *Henricus Ludolphus van Benthem*, in zijnen *Hollandschen School* en *Kerkenstaat*. Onder andere zegt hij, „ dat men zig dient te verwonderen, dat de Vereenigde Ne- „ derlanden, binnen de naauwe paalen van hunnen omtrek, zo „ veele *Academien*, behalven de *Illustre Schoolen*, hebben, en „ 't echter geen van die, aan eene groote menigte Studenten ont- „ breekt." Geen minder Lof word, door hem, aan de *Hoogleeraars* gegeeven, van wegen hunnen vlijt en zeer nutte lessen, welke zij der Jeugd inprenten. Vijf van deze Kweekschoolen zijn 'er in *Nederland*, zijnde die van *Nijmegen*, kort naa deszelfs oprichting, te niet geraakt. In de volgende tijdorde, zijn deeze *Academien* gestigt. I. Die van *Leiden*, in *Holland*, 1575. II. Die van *Franeker*, in *Friesland*, 1585. III. Die van *Groningen*, 1614. IV. Die van *Utrecht*, 1636. V. Die van *Harderwijk*, 1648. Behalven deeze zijn 'er eene menigte *Illustre* of *Doorluchtige Schoolen*, als te *Amsterdam*, *Dordrecht*, *Middelburg*, enz. (Zie *Illustre Schoolen*.) De *Academien* zullen wij hier opnoemen, naar de ordre van 't Alphabet.

ACADEMIE te *Franeker*. Toen, bij de vaststelling der *Reformatie*, in de Provintie Friesland, door 's Lands Staaten, de zamenwooning van Monniken en Nonnen, in de Kloosters, was afgeschaft, bleven, echter, de Conventsgoederen en inkomsten in voorigen staat. Geenzins wilden zij gedoogen, dat onbeampte perzoonen dezelve voor zig in 't bijzonder, tot waereldsche gebruiken, zouden genieten. Hierom namen zij, op den 17 October 1584, een Staatsbesluit, inhoudende dat men de voorschrevene goederen zou aanleggen, ter oprechtinge eener *Hooge School*; Jaargelden voor de daartoe behoorende *Hoogleeraars*; onderhoud van eenige *Alumni*; aanbouw van Gasthuizen en andere Godvruchtige werken; en dat het overschot zou strekken tot aflossinge van de lasten der Provintie. De redenen van dit besluit waren deeze: omdat de Klooster-inkomsten niet beter, dan tot dienst der Kerken, Schoolen en Godshuizen, konden worden aangelegd; dat ook, zonder Geleerdheid, geen Gemeenebest of Republiek bestendig blijven kon. En verder, dat noch Gods Kerk, noch de Staatsregeering zonder geleerde Persoonen bestaan kan. In het hoofd van 't Staatsbesluit vind men

de

de volgende Resolutie, „ waarna des Landschaps gewezene Con„ ventsgoederen, Landen en Inkomsten, in Conformité van Gods „ woord, alle rechten en billijkheeden, zullen gedeeld en geïm„ plojeerd worden; was ondertekend, voor 't kwartier *Oostergoo*, „ bij *Tako Bottinga*, *Doeke Aitsma*; voor 't kwartier *Wester*„ *goo*, bij *Hessel Douwe Epema*, en *Seerp Bonga*; voor dat „ van *Sevenwolde*, bij *F. Tatmans*, *Sybren Hiddesz.*" Voor de Steden, te verstaan van de Kloostergoederen, die de Provintie toen bezat, bij *Adgle Lambertsz. Wijne Hantsz. J. Herne Ammama. Franeker* was de plaats, voor de gemelde *Hooge School* bestemd; de tijd der Inwijding den 29 Julij des jaars 1585, wanneer dezelve ook plegtig verricht werd, na dat alvoorens, door Burgemeesteren van *Franeker*, in erkentenisse van deeze weldaad voor hunne Stad, nevens den Staat dier Stad, om goede en onderlinge Correspondentie te houden met de Hoogleeraaren, daar aan 't volgende *Octroy* verleend werd:

„ Burgemeesteren en Raad der Stad *Franeker*, Certificeeren „ mits deezen, waarachtig te wezen, dat alle de Heeren Profes„ sooren van de Loffelijke Universiteit, bij den Landschappe van „ Friesland, binnen deeze Stede opgericht, midsgaders alle Stu„ denten, dezelve frequenteerende, geaccordeerd en toegezegd „ is, alle vrijheid, gelijk in andere Academien, en bijzonder bin„ nen *Leyden* in Holland, te zullen genieten, zo wel in zaaken „ van belastingen, den Landschappen ofte de gemeene zaaken, „ als onzen Stad Concerneerende; 't welke ook naderhand bij „ zijn Exellentie den Grave van *Lijcester* geratificeert en geap„ probeert is. Zulks dat de voornoemde Heeren niet alleen van „ burgerlijke lasten, daar mede anderzints de gemeene Ingezete„ nen onzer Steden bezwaard worden, als wachten en tochten „ te houden, schattinge te geven, particuliere middelen, of eeni„ gerhande belastinge te dragen, hoedanig die zoude mogen wee„ zen; maar ook van alle Generaale beswaarenissen, de gemeene „ saken, zijn Exell. ofte de Landschappen aangaande, als zijnde de „ generaale middelen tot uitvoeringe van den Oorloge ingewilligd, „ of als noch in te willigen, Impositien, Accysen, en andere hoe„ ze genaamd mogen worden, geheel en in alles vrij te zijn, en„ de allesins ongehouden, dat ter saake diend &c. aan iemand, „ 't zij Officier, Collecteur of Pachtenaar te betaalen."

Op

Op den laatsten van September des volgenden Jaars werd dit Octroij openlijk afgekondigd. In dat zelfde jaar, werd, door de *Staaten van Friesland*, tot Kurator van de gemelde Academie aangesteld, op de wijze van *Holland*, *Kempo van Donia*, en naderhand, in deszelfs plaats, *Hobbe van Waltinga*, Grietman van *Franekeradeel*, die bij beurten dezelve Commisfie zo lang bediend hebben, tot dat eindelijk, om zorge te dragen voor de Kwartieren, des lands intrest, en de *Alumni*, de Staaten, uit ieder der vier Leden van Friesland, één Kuratour van de Academie gesteld hebben. De eerste, die, als zodanig, deeze waardigheid bekleedden, waren *Kempo van Donia*, *Jelger van Feytsma*, *Elardus Reynalda*, *Gellius Hillama*. Tot heden toe heeft dit gebruik plaats gehouden.

De Eerste Professooren in deeze Academie waren:

In de THEOLOGIE.

Sibrandus Lubbertus, *Martinus Lydius*, *Henricus Antonides*, en gevolgd door *Johannes Acronius*, *Sixtimus Ammama*, *Johannes Maccovius*, *Cloppenburg*, *Cluto*, *F. Morus*, *Harmanus Venema*, *Petrus Conradi*, *S. H. Manger*, *J. Ratelband*.

In de RECHTEN.

Julius Beijma, *Henricus Schotanus*, gevolgd door *Johan van den Sanden*, *Marcus Lijclama à Lijclama à Nijholt*, *Paulus Busius*, *Joachim Andrea*, *Tuneus*, *Faber*, *Hector Bourtcius*, *Wisenbach*, *H. Cannegieter*, *Bavius Voorda*, *Ægidius Wigeri*, *Joannes Valckenaar*.

In de MEDICYNEN.

Andreas Aulatus, gevolgd door *Raphael Klinkbijl*, *Augustinus Adama*, *Menelaus*, *Winsemius*, *G. Ouwens*, *C. E. de Lille*, *Gadso Koopmans*.

In de PHILOSOPHIE en TAALEN.

Petrus Tiara, *Johannes Drusius* en *Lollius Adama*, zijnde ge-

gevolgd door *Johannes Arcerius*, in de Griekſche Taal; *Eylardus Rynalda*, naderhand Curator; *Henricus de Veno*, in de Filoſophie; *Theodorus Leontius*, in de Latijnſche Taal; *Andreas Roorda*, *Adrianus Metius*, in de Matheſis; *Henricus Rhala*, in de Welſprekenheid en Hiſtorien; *Sixtus Arcerius*, in de Griekſche Taale; *Arnoldus Verhel*, in de Filoſophie, *Gruterus*, *Palatinus*, *C. Pynaker*, *J. Coccejus*, *Fullenius*, *S. Phocilides*, *H. Rala*, *Nicolaas Ypey*, *Joh. Schrader*, *J. Garcin*, *J. H. Verſchuir*, *J. H. van Swinden*, *E. Wasſenberg*.

NB. De verdere Hoogleeraars, zo op deeze als andere Hooge Schoolen geweest zijnde, of nog in wezen, zie hier na UTR. ACAD. en de *Naamlijst* daar van.

Op den gemelden 29 Julij 1585, werden de eerſte Heeren Profesſooren, plegtig, tot de Academie ingeleid. De Heer *Abel Franckema*, Gedeputeerde der Heeren Staaten van Friesland, in 't bijzijn van eenigen hunner gelastigden, deed eene Latijnſche redenvoering, welke naderhand in druk is uitgegeeven, onder den tijtel *Oratio D. Abeli Franckema*, enz. waarvan de zaaklijke inhoud deeze was: „ In 't herſtellen van de Religie, en om de Kerk tot een Gemeenebest te grondvesten, is, „ naar aller toeſtemminge, *het onderwijs der Jeugd* het eerſte „ en voornaamſte, dat te behartigen is. Dit is een gezegend middel, zo wel om de Kerk, als 't Gemeenebest, duurzaam te „ doen zijn, en derzelver voortgang beſtendig te doen vorderen, „ naar 't gevoelen en de zaamenſtemminge van alle volkeren. En „ gelijk Godvrugtige Overheden dit ter harte genomen hebben, „ dat, zo ras het licht des Euangeliums op nieuw begon doortebreken, en de Staat eenigen bloei genoot, zij openbaare Schoolen hebben geſticht, tot onderwijs der Jeugd, en voortplantinge „ van den Godsdienst, zo hebben ook de Staaten van Friesland „ dit ernſtig ter harte genomen, zo dra zij eenige ruimte bekwamen, daar te vooren hunne handen door dwinglandij en duiſtere tijden gebonden waren. Zij hebben, om diepe onwetenheid „ en godlooze bijgelovigheid te verbannen, niet alleen in Steden „ en Dorpen laage Schoolen geplant, maar ook eene publieke en „ boven andere uitmuntende Academie; (waartoe bekwaam was „ gemaakt een gebouw, dat voorheen de Kruisbroeders voor hun

„ Kloos-

„ Klooster gediend had) en daar in geroepen Leeraars van beken- „ de Geleerdheid en Deugd, en deezen Tempel geheiligd, voor „ den Heere Christus en zijn volk. Wanneer zij dus omzagen „ naar zodanige Mannen, die, met schoone gaaven van wandel „ en geleerdheid, voorzien waren, die aan dit Godvrugtig oog- „ merk zouden kunnen voldoen, zo heeft het hun goedgedacht, „ van wegens den lof uwer naamen, zeer geleerde Mannen, wel- „ ken zij van uwe gaven zelve geweten, en van andere geloof- „ waardige menschen gehoord hebben, ulieden, met eene groote „ overéénstemminge, tot deeze waardigheden te verkiezen. Dee- „ ze dag was beraamd, om u in deze onze Academie in te leiden; „ zulks gij, van nu af aan, een begin kunt maken met uwen „ dienst. *Hun Ed. Mog.* geven u volle magt, om in deeze hun- „ ne Hooge School lessen te geeven, te leeren en in te scherpen, „ alles wat tot ware deugd en goede zeden strekken kan; ieder „ naar den aart van zijne beroepingen. Intusschen, op dat alle „ dingen eerlijk en met orde geschieden, en daar 't Gemeenebest „ ten hoogsten aan gelegen is, dat 'er tusschen de Leeraars, zo „ van Schoolen als Kerken, eene goede Eendracht zij, voorna- „ mentlijk in 't stuk van de Religie, waarin de Apostel wil, dat „ allen het zelfde spreeken en gevoelen: om dit zo heilzaam oog- „ merk te bereiken, word van u gevorderd, Studeerende Jonge- „ lingen, in den loop uwer Studien, u zo te gedragen, dat gij „ toont, niet alleen de waarheid lief te hebben, maar ook uwe „ Leeraars; steeds indachtig zijnde, dat zo gij hen als waarde „ Ouders en Voorgangers bemint, navolgt en eert, gij niet alleen „ kragtig zult worden aangespoord, maar ook eenen zeer gebaan- „ den weg zult hebben, om goede vorderingen te maaken."

Door den nieuw beroepenen Hoogleeraar *Henr. Antonides* werd deeze Aanspraak, op staanden voet, in 't Latijn, met groote cierlijkheid en deftigheid, beantwoord.

Om dit nieuw gesticht verder behoorlijk te onderschragen, werd, aan deezen *Tempel van Minerva*, een reglement van de beste en billijkste wetten voorgeschreven, op dat Leeraars en Leerlingen weeten zouden, waarnaar zig te gedragen. Het bestondt in zestig Artikelen, ten dienste der Academisten afzonderlijk gedrukt, en ook te vinden bij *Schotanus, Beschrijving van Friesland*, bl. 145. als mede bij *F. Sjoerds, Oud en Nieuw Friesland*, bl. 576—

576—596. Van tijd tot tijd zijn eenige veranderingen en verbeteringen in dezelve gemaakt: want, in 't Jaar 1589, was vastgesteld, dat het getal van 's Lands voedsterlingen (*Alumni*) niet boven de 124 zoude mogen gaan. Doch 2 jaaren laater werd dit getal bepaald op 100; in 1602 op 80; bij een Staatsbesluit van 22 Feb. 1618, op 41. In 't noodlottig Jaar 1672 werd beslooten, hen geheel en al aftefchaffen; 't welk, echter, buiten effect gebleven is, wijl 'er doorgaans zes Perzoonen dit voorrecht genooten. Onbepaald is doorgaans het getal der geenen, die hier op de Beurse kunnen spijzen, mids zig aan de wetten, daar toe in 't bijzonder gemaakt, onderwerpende. Zedert eenige jaaren is de Beurse geheel vernietigd, en het woonhuis van den *Bursarius*, in 't welke de *Alumni* plagten te eeten, tot eene Burgerwooning bekwaam gemaakt. Thans geniet een bepaald getal Studenten eene zekere somme uit 's Lands Kas, tot hun onderhoud. Ondertusschen wordt ons berigt, dat thans aan de herstellinge der Beurse wederom gedagt wordt. De zorge van 's Lands Staaten, voor dit hun opgerecht Lusthof der Wetenschappen, ging zo verre, dat zij het met een voortreffelijke Boekzaal, ten nutte van de studeerende Jeugd, deeden voorzien, die van tijd tot tijd verbeterd is; gelijk blijkt uit den Catalogus, daar van gedrukt Ao. 1712. en deszelfs bijvoegzel van 1749, in vergelijking van die van 1656. en uit de nieuwe Ordonnantien daar op gemaakt 1650 en 1748. Geduurende de eerste vierendertig jaaren, was het opzicht over dezelve den Academischen Senaat aanbetrouwd; doch in 1618 werd hier van een bijzonder Ampt gemaakt, met den tijtel van *Bibliothecarius*, op een Jaarwedde van 250 Guldens. Eindelijk is de Hooge School voorzien van een ruimen *Hortus Medicus*, of Kruidtuin, en een *Hortulanus*, die over denzelven het opzigt heeft.

't Getal der Hoogleeraaren is niet altoos even groot geweest, schoon het doorgaans uit 15 bestaat. Even weinig word hunne wedde op een eenpaarigen voet gehouden. Niet ondienstig zal het zijn, dit verschil hier te doen opmerken. *Cloppenburg* werd aldaar aangesteld als Profesfor in de Theologie, op een Jaarwedde van 1000 Gl., die, in dat zelfde Jaar, nog vermeerderd werd met 200. In 1636, werd *D. Cluto*, tot buitengewoon Hoogleeraar in de Godgeleerdheid, beroepen, op een wedde van 400,

en

en op die zelfde fomme *Coccejus*, in de Hebreeuwfche taal. De Jaarwedde van den Heer *B. Fullenius*, als Profesfor in de *Wiskunde*, werd, in 1648, vermeerderd tot 1000 Gl. In 1636 werd 'er de Heer *Gruterus*, als Hoogleeraar in de Grickfche taal, beroepen op een wedde van 800. en *T. Morus* in de Godgeleerdheid, op een Traktement van 1600. In 1628 *J. G. Palatinus*, als Prof. Extraord. in de Latijnfche taal, op een wedde van 400. *J. Phocilides*, in 1647, in de Philofophie, op 700. Dr. *C. Pijnaker*, als *Juris Primarius Prof.* op 1000, en, in dat zelfde Jaar, *H. Rala*, in de Historien en Rechten, verhoogd van 700 tot 1000; ook dat van *Schotanus*, in 1644, tot 800. *P. Winfemius*, Historiefchrijver van Friesland, in 1636, beroepen als Hoogleeraar in de Historien, op een wedde van *f* 200. De aanftelling van *Wisfenbach*, tot eerften Profesfor in de Rechten, gefchiedde, 1647, op een Traktement van 800, en, in 1648, verhoogd tot 1000, en nog eens, in 1654, tot 1200 guldens. Zodanige verhoogingen gefchiedden veeltijds, als een Hoogleeraar grooten opgang maakte, of men vreesde, dat hij naar eene andere Academie zou beroepen worden. Aan eenigen werd terftond een aanzienlijker wedde toegelegd, als men hen daar door van eene andere Hooge School bekomen moest. Verder zijn aan deeze Academie zodanige bedienden, als daar toe vereifcht werden. Behalven de Curatoren, en den Heer Erfftadhouder als Curator *Magnificentisfimus*, heeft men een *Secretaris*, *Promoter* met zijne *Adsiftenten*, *Pedellen* of *Bodens*, enz. — Van de *Curatoeren* der Academien, als opperfte bezorgers, zal, in een bijzonder Artikel, gefprooken worden: dit alleen voegen wij hier nog bij, dat 'er fpreekende bewijzen, in menigte, voorhanden zijn, van Mannen, die ons in 't vervolg zullen te vooren koomen, die hier eenen fchat van wijsheid hebben uitgeftort en opgezameld, waar door aan Land en Kerk oneindige dienften bewezen zijn, en die ieder rechtgeaart Vaderlander verplichten, om 's Hemels bijftand en duurzaamen zegen, zo wel over deeze als de volgende Akademien, die wij hier befchrijven zullen, aftefmeeken.

Zie verder WINSEMIUS, *Chronijk van Friesland.* SCHOTANUS, *Chronijk en Befchrijving van Friesland.* F. SJOERDS, *Oud en Nieuw Friesland*, II. Deel.

Aan-

ACADEMIE van *Groningen.* Onder het Stadhouderschap van Graaf *Willem Lodewijk van Nassau*, in het Jaar 1614, besloo-ten de Staaten van Stad en Lande, tot voorstand van Land en Kerk, tot de oprichting eener *Hooge Schoole*, binnen hunne Provintie, en wel binnen de gemelde stad; op dat de Jongelingen niet genoodzaakt zouden zijn, zo ras zij de Latijnsche Schoolen gepasseerd waren, om tot verdere bekwaamheid te geraaken, naar andere plaatzen te trekken, maar in hunne Vaderstad, uit de bronnen der Wijsheid, zouden kunnen gelaafd worden, en daar van verzadigd zijnde, voor Stad, Land en Kerk, en voor de gantsche Maatschappij, tot nuttige leden kunnen verstrekken. — Dit zo wijs als nuttig besluit was niet genomen, of het werd terstond te werk gesteld, en tot het beroepen van zes beroemde Mannen, als Hoogleeraaren, overgegaan. De keuze werd uitgebracht op *H. Ravensberg*, als eersten Hoogleeraar in de Godgeleerdheid; *C. Pijnaker*, in de Rechten; *Nicolaas Mullerius*, in de Mathesis; *Ubbo Emmius*, in de Grieksche Taale en Historien; *Guilielmus Macdowell*, in de Logica, Phijsica en Metaphijsica; en Doctor *Erpinus Huninga*, in de Philosophie en Ethica.

De plegtige Inwijdinge deezer Provintiaale *Academie* geschiedde, den 23 Augustus des gemelden jaars. In de tegenwoordigheid van 's Lands Staaten, deedt de Heer PANCRAS, Stads Sijndicus, eene gepaste Redenvoering, uit naam van de Provintie, waarop Professor *Ravensberg*, in eene fierlijke Redenvoering, antwoordde. Nog Jaarlijks wordt deeze Geboortedag der Academie gevierd, en op denzelven een nieuwe *Rector Magnificus* aangesteld.

Het Gebouw, alwaar de lessen zouden gehouden worden, werd gemaakt ten Noorden van de *Franciskaner*, of *Broerkerk*, daar te vooren een Nonnenklooster geweest was, midden in de Stad, doch buiten het meeste gewoel. In het zelve vind men drie ruime Gehoorplaatzen, met banken en Cathederś. Met de wooningen van de Pedels, en de uitsteekend fierlijke Senaatskamer, maaken deeze een vierkant uit, welk in het midden eene bevloerde plaats heeft. Ten westen van dit Gebouw zijn drie Provintiaale wooningen, waar in de drie oudste Professooren gehuisvest zijn.

De Franciskaner Kerk werd vervolgens tot alle de openbaare bevorderingen en plegtige Akademische verrigtingen gereed ge-

maakt; gelijk ook, ten Oosten en Zuiden dezer Kerke, het *Theatrum Anatomicum* en de *Bibliotheek* geplaatst zijn.

Ten behoeve van veertig behoeftige Studenten, welk getal naderhand tot zestig vermeerderd is, is een bijzonder huis gemaakt, de *Beurse* genaamd. Bij ouds voor 45, doch tegenwoordig voor 55 Guldens jaarlijks, genieten zij aldaar, 's middags en 's avonds, vrije tafel. 't Geen daar aan te kort koomt, wordt, door de Staaten der Provintie, uit de Inkomsten der Geestelijke goederen, aan den Bursarius vergoed. Deeze *Academie* staat onder het opzicht van zijne Hoogheid, als *Curator Primarius*, enz. en zes andere *Curatooren:* drie uit de Stad, en drie uit de Ommelanden. In 't Jaar 1777, bekleedden deeze waardigheid, wegens de Stad, de Heer *Anth. Adriaan van Iddekinge;* de Heer *Hendrik van Sijsen*, en de Heer *Cornelis Tjassens*, Burgemeesteren; wegens de Ommelanden, de Heeren *G. Alberda*, Heer van *Dijksterhuis; E. P. Alberda*, Heer van *Bloemersma*, en *L. S. Rengers*, Heer van *Farmsum.* 't Getal der Professooren is tegenwoordig 16.

Zie de *Chronijk van Groningen*, de Druk van 1743, bl. 216.

ACADEMIE, te *Harderwijk*, nevens de laage Schoolen, welke in deze Stad gevonden werden, is, door de Staaten van 't *Kwartier van de Veluwe*, in den Jaare 1600, alhier mede eene Hooge School gesticht, die, van 't *Frater* of *Broederhuis*, naderhand verplaatst is naar 't *Katharine-Klooster.* Welhaast liet het zig aanzien, dat deeze Hooge School, door gebrek aan nodige middelen, tot onderhoud der *Professooren*, ten val zoude geraken. Om dit voortekoomen, beslooten de Edele Mogende Heeren Staaten van de Provintie *Gelderland*, op den 1 Junij 1647, binnen *Zutphen*, op Request van *Seger van Arnhem* en *Johan van Wijnbergen*, als *Curatooren*, om dezelve tot een Provintiaale Academie aanteneemen, en daar toe te beroepen twee Professooren in de Theologie; twee in de Rechten; één in de Medicijnen; één in de Historien en Welsprekendheid, en één in de Philosophie. Tot onderhoud van dezelve, hebben de drie Kwartieren een Jaarlijksche somme vastgesteld, behalven eenige vrijheid van Impost, volgens Resolutie van den 11 Augustus 1648, bestaande in één Oxhoofd Wijn, en zes Tonnen Bier, voor ieder

Pro-

Professor en openbaar Student. Op den 13 Junij 1649, werd deeze vrijheid verhoogd, voor ieder Hoogleeraar, tot 2 Oxhoofden Wijn en 15 Tonnen Bier.

In 't Jaar 1651 begonnen de Staaten van 't *Kwartier van Nijmegen* zwarigheid te maaken, in 't betaalen van hun aandeel, tot onderhoud der Academie. Van tijd tot tijd werden deeze zwaarigheden grooter. Het gevolg hier van was, dat de Staaten der Provintie, den 24 April 1675, het wanhoopig besluit namen, de Professooren te laaten uitsterven, en de Academie te vernietigen. Doch op voorspraak en door den invloed van wijlen zijne Hoogheid *Willem den III*, als Erfstadhouder dier Provintie, werd dezelve, den 16 Junij 1692, hersteld en als uit haaren asch herbooren. Al zints langen tijd, hadden de overige *Geldersche* Steden, het voorregt, welk *Harderwijk* hier door boven haar genoot, met een afgunstig oog beschouwd; doch het besluit van de Staaten, van den 7 October 1653, bevestigde dit voorrecht, dewijl toen werd vastgesteld, dat de Academie, aan de Stad *Harderwijk*, niet gevoeglijk ontnomen, noch elders geplaatst kon worden, als zijnde daar gesteld, bij een gezegeld Octroij, dat niet wel kon worden ingetrokken. Dus werd de Hooge School van *Harderwijk*, door een Vorstelijk Diploma, tot een *Provintiaale Academie* bevestigd, en voorzien met goede en billijke Wetten, die, in 't Jaar 1727, op nieuw, door den druk gemeen gemaakt zijn.

In den eersten bloei deezer Academie, was bij dezelve, in 't Jaar 1616, op aanraden van *Prinse Maurits*, mede een openbaare *Beurse* of *Oeconomie* opgericht, tot onderstand van *Veluwsche*, en bij gebrek aan Inlandsche, van Buitenlandsche Studenten. Doch deeze vrijheid is, in den Jaare 1641, ingetrokken, en het Gebouw, 't welk eertijds daartoe diende, bekwaam gemaakt tot inwooninge voor twee Professooren in de Godgeleerdheid.

In den aanvang stond deeze Academie onder 't opzigt van twee Curatooren; maar zints dezelve tot eene Provintiaale School verheven is, word zij geregeerd door zes Heeren, als één uit de *Ridderschap*, één uit de *Regeering der Steden*, van ieder der drie kwartieren; zijnde zijne *Hoogheid de Prins Erfstadhouder*, van deeze, zo als van de andere Academien, *Curator Magnificentissimus*. De tegenwoordige Heeren Curatooren zijn, wegens de *Ridderschap*,

de Heer *Gerrard Baron van Lijnden*, enz. enz. enz. wegens de Steden, de Heer *J. N. van den Steen.* Uit *Zutphen*, wegens de Ridderſchap, de Heer *J. A. Baron van Hekeren*, enz. wegens de Steden de Heer en Mr. *E. van Lobenſels.* Uit de *Veluwe*, wegens de Ridderſchap, *Jonkh. Gooſen Geurt Baron van Bentinck*, enz. enz. enz. wegens de Steden, de Heer en Mr. *Heribert van Westervelt*, enz. De tegenwoordige Profesſooren zijn, in de Th. *Johannes Hermanus Schacht*, *Everhardus Scheidius*, en *Hermanus Muntinge*; in de Rechtsgel. *Johannes Alexander Guinardus*, en *Petrus Roskam*; in de Medicijnen, *Matthias van Geuns*, *Rudolfus Forſten*; in de Philoſoph. *Bernhardus Nieuwhof* en *Cornelius Wilhelmus de Rhoer Jacobsz.* Dus is het getal der Hoogleeraaren aldaar Negen, en niet Zeven, zo als in den tegenwoordigen ſtaat van *Gelderland* gezegd word, bl. 472. In het voorgaande Jaar, is, door den Wel Ed. Heer en Mr. DANIEL TULLEKEN, Heer van *Melis* en *Marijkerken*, Oud-Burgemeester der Stad *Middelburg*, aan deeze Academie een aanzienlijke Boekſchat preſent gedaan.

Zie SCHRASSERT, *Beſchrijving van Harderwijk*, I. Deel, bl. 85. enz.

ACADEMIE, te *Leyden*, welke Stad, als gelegen midden in Holland, hier toe, door den Vader des Vaderlands, *Prins Willem den Eerſten*, tot de Zetel en Kweekſchool der geleerdheid verkooren was. De redenen, waarom deeze Vorst, (wiens zinnen alleen geſleepen waren, om Nederland van 't Juk der Slavernij te ontheffen,) het oprichten eener Hooge Schoole binnen 's Lands ten uitterſte noodzaaklijk vond, gaf hij, door eenen Brief aan de Staaten van Holland en Zeeland, op den 28 Decemb. 1574, uit *Middelburg*, op de nadrukkelijkſte wijze, te kennen. Het woelen en vonnisſen, door den Spaanſchen Koning naderhand hier tegen gedaan, hebben doen zien, hoe ſchrander *Vader Willem* hunne oogmerken wist te verijdelen, en derzelver magt te knotten. 's Lands Staaten, beter dan iemand, 's Prinſen wijsheid kennende, aarzelden zelden, om zijne voorſlagen ten uitvoer te doen brengen, ten minſten niet in dit groot en gewigtig ontwerp, daar Nederland, en geheel Europa, ja de gantſche bekende waereld, als nog de aangenaame gevolgen van

ſmaakt

smaakt en geniet. Geen Nederlander leeft 'er, of hij weet, wat *Leyden*, met deszelfs inwoonders, in de gestrenge Belegering van de *Spanjaarden*, heeft doorgestaan: hoe deszelfs Burgerij alles in de waagschaal stelde, om zig zelve en de Stad van 't juk der dwingelandij te bevrijden; van welke bevrijding die van den gantschen Staat afhing; welke met hun moest staan of vallen. Hij weet ook, hoe zeer de *Leydenaaren*, door 't lijden, aan goed en bloed verarmd geworden waren. En schoon 'er mochten zijn, dier hier van onkundig waren, de *Groote Willem*, gezeten aan 't hoofd van 's Lands Staaten, toonde, als een waar Vader des Vaderlands, hier van ten vollen overtuigd te zijn. Om hunne liefde met edelmoedige dankerkentenisse te paaren, gaf hij, volgens wettig gezag, aan deeze bewaarders en verdeedigers der edele Vrijheid, de keuze om, voor eenige Jaaren, ontlast te zijn van Impost, Tollen en Schattingen; of het Voorrecht, van in hunne Stad eene Academie te mogen oprichten. Naar tijds omstandigheden, scheen de ontheffing van belastingen, voor 't uitgeputte Leiden, het dienstigste, doch de Hooge School het eerlijkste. Daarenboven was de vrijheid van lasten slegts voor een tijd; en de nood des Lands kon vereisschen, dat deeze noodzaaklijk moesten opgebracht worden. De Academie, daarentegen, scheen, onder den invloed van den Goddelijken zegen, duurzaam, nuttig, voordeelig en roemrijk te zullen zijn. Dus volgde, bij Leydens Burgervaders, het besluit om door den zuuren appel (zo men zegt) te bijten, de lasten te dragen, op hoope van 't goed gevolg der Hooge Schoole. Dit besluit werd gevolgd van dat van 's Lands Staaten, welke, volgens Resolutie van 6 Januarij des jaars 1775, aan die van *Leyden* het voorregt verleenden, met uitsluiting van alle andere Steden, in *Holland* en *Zeeland*, in hunne Stad, eene Academie te mogen stigten.

Gemelde Staaten van Holland, om tot dit groote oogmerk, al wat mooglijk was toe te brengen, begiftigden dezelve met verscheiden Goederen en Inkomsten, inzonderheid van Landerijen, Pachten, de Inkomsten der Conventen, en Kloosters van Monniken en Nonnen. De Inwijding van deezen *Eersten Tempel*, den Godsdienst en andere nuttige Wetenschappen geheiligd, geschiedde op den 8 der maand Febr. 1575, onder 't beleid van den *Prinse van Oranje*, en het hoog gezag der Staaten, met grooten toestel en

leerdheid. Intusschen trok de Schutterij, die voor en achter den train gegaan had, den hoek van den St. Anthonis brug om, langs de Hoogewoerd, enz. Na 't eindigen der Oratie, keerden de Heeren, uit de Academie, te rug naar 't huis van *Naaldwijk*, alwaar, van stads wegen, een treffelijke maaltijd bereid was, niet alleen voor de Hoogleeraaren, maar ook voor andere persoonen van rang. Met de grootste geschiktheid en vreugde, nam dat Feest der Inwijdinge hier mede een einde.

Ligt is het te denken, dat, van wegen de omstandigheid des tijds, de menigte der Studenten niet zeer groot was. Want daar andere Hooge Schoolen, eerst na 't zwijgen der wapenen, waren opgericht, werd deeze gesticht in een allergevaarlijksten tijd; een tijd, waar in *Pallas* zelve gewapend ging, en de Leeraars hunne Leerlingen, met blinkende wapenen, naar de Academie geleidden. Binnen kort, echter, maakte deeze Hooge School een luisterrijken opgang. Het Academiehuis bleef, ter eerstgemelde plaatze, eenigen tijd, doch werd daar na, 1681, verplaatst in 't eertijds Witte Vrouwen-Klooster. Dit, in 't Jaar 1616, door een schielijken brand verteerd zijnde, volgens een opschrift, daar nog te zien, werd, op besluit van de Ed. Gr. Mog. Staaten van Holland en Westfriesland, het tegenwoordige gebouw begonnen en voltrokken, en tot het geven van openbaare lessen, op den 1 Junij 1618, ingewijd. De Wetten en Statuten, hier toe behoorende, zijn bij de *Elzeviers* en anderen afzonderlijk gedrukt, en mede te vinden bij v. LEEUWEN, *Bat. Ill.* bl. 544. enz. Eenige verandering onderging deeze Academie, in de beruchte Jaaren 1618 en 1619, ten aanzien der Professooren. Doch laat ons nog een weinig voorwaards treden. Naauwlijks was deeze Hooge School opgericht, of de Edele Heeren Curatooren waren teffens bedacht, tot de oprichting eener daar bij behoorende openbaare *Bibliotheek*. De eerste gifte hier toe geschiedde door *Prins Willem*, bestaande in de *Biblia Regia*, en den *Joodschen Talmud*. Zo door aankoop als erffenissen, legaaten, en volgens order, op het drukken van Boeken met Privilegie, is dezelve zedert tot die grootte aangewassen, dat ze voor Liefhebbers dubbel der moeite waardig is bezien te worden; gelijk uit de daar van gedrukte naamlijst of Catalogus, kan worden opgemaakt. Verder vind men hier een allerkeurigst *Observatorium*, met alle de daar toe vereischte werk-

tuig-

raigen; een *Anatomisch Amphitheater*; een overheerlijken *Kruidhoff* en *Bloemtuijn*, welke nog, in 't Jaar 1735, vergroot is, en verder al dat geene, 't welk tot zulk een Kweekschool vereischt word. Op den 8 Febr. des Jaars 1624, werd het eerste *vijftig jaarige Jubelfeest* deezer toen reeds bloeijende Hooge Schoole, met groote statelijkheid en vreugde, onder allerlei slag van Menschen, van alle oorden derwaards gelokt, gevierd, en de openbaare Redenvoering, op dien dag, uitgesprooken, door den vermaarden *Petrus Cunæus*, welke toen zijn Rectoraat aanvaardde. Men denke echter niet, dat deeze *Academie* ook niet haare treurige lotgevallen gehad heeft. Zwaare rampen heeft zij doorgestaan; de beklaaglijkste Broedertwisten der voorgaande Eeuwe deeden derzelver Grondvesten daveren. Niet min streng was de bezoeking, door de slaande hand Gods, welke haar en gantsch Leyden trof, in den Jaare 1669, bestaande in een zoort van Pestilentie, die de leden van den Raad, van de Kerk en ook van de Academie zo fel aantaste, dat de Hoogleeraars bijna tot op de helft werden weggerukt. Deeze breuke was naauwlijks geneezen, of het akelig jaar 1672 genaakte, en scheen, voor deeze Hooge Schoole, doodelijk te zullen zijn. Wie kon anders verwagten, daar men, van de muuren van 't bange Leyden, de rook en vlammen, van de zedert dien tijd beruchte Dorpen *Bodegraven* en *Zwammerdamme*, kon zien ten Hemel stijgen. De Academische Jeugd, tot eene Kompagnie Voetknechten opgeschreven, behandelde, in dien dringenden nood, de Wapenen in plaats van Boeken. Uit de Hoogleeraaren, gebood als Kapitein over hen, CHRIST. MELDER, een man van zo grooten moed als geleerdheid; zijn Luitenant was CAROLUS DE MAATZ, M. Doctor en Chemiæ Professor; zijne Vaandrigs, uit de Studenten gekoozen, waren, onder andere, de Doorluchtige SOBIETSKIJ, neef des Konings van Poolen, en KOENRAAD RUYSCH, naderhand Burgemeester der stad Leyden, bij wien ook het Vaandel der Academische bende, ter gedachtenisse en eere van zijn geslacht, lang bewaard is. Aan deeze moedige keurlingen, werd de Stads Poort, uit welke men naar den Haag gaat, en het toezigt op toorens en wallen, aanbetrouwd. Voor hunnen ijver, moed en waakzaamheid, is hun de welverdiende lof, met volle handen, toegezwaaid. Elders zal door ons gemeld worden, hoe het Gode behaagd heeft, Nederland, en nevens het-

zelve onze *Academie-ſtad*, van de *Franſche* magt te bevrijden. Hier moeten wij aantekenen, dat, naa het verdwijnen dier donkere Oorlogswolken, het volle Honderdjaarig Eeuwfeest, op den 8 Februarij van 't Jaar 1675, gevierd werd. Verbeeld U, mijne Leezers, een drom van uitmuntende Mannen, van den hoogſten rang en waardigheid, van alle oorden zaamgevloeid; alle de hoeken der ruime Gehoorzaal, met een ſchaare van toehoorders opgepropt, en hoe groot ook, echter te eng, om die gantſche menigte te bevatten. Onder alle deeze aanzienlijke toehoorders, bevondt zig ook zijne Hoogheid Prins *Willem de III*, voorheen Burger deezer Academie. De Hoogleeraar *Arnoldus Sijenge* deedt de plegtige Redevoering, op welke een allerverrukkelijkst Muziek volgde. De Academiſche Raad, de Hoofden der Wethouderſchap, en verſcheiden Heeren van het Hof, werden, vervolgens, in de Stads Doelen, onthaald op een pragtigen maaltijd, welken Prins *Willem* met zijne tegenwoordigheid vereerde. In den volgenden nacht werd een kostbaar Vuurwerk afgeſtoken. Doch, laat ons voortgaan, om, na het verhaal van 't derde vijftig jaarige Eeuwfeest, het vierde, in onze dagen gevierd, te naderen. Niet min nam de bloeij deezes Heerlijken Tempels toe, na het ſluiten der Vrede met Frankrijk, in 't Jaar 1678. Uit de hier na volgende lijst der Profesſooren is te zien, welke ſlonkerſterren van Geleerdheid aan den Leydſchen Hemeltrans geblonken hebben, en als nog haare ſtraalen van Geleerdheid uitſchieten. De 8ſte der meergemelde maand Februarij 1725, was de dag, die geſchikt was, ter viering van dit vierde feest, waar op de plechtige Redevoering gedaan werd, door den Hoogleeraar *Franc. Fabritius*, uit welke wij een groot deel van dit ons verhaal ontleend hebben. Niet min plechtig dan de voorige wierd deeze dag doorgebracht. Alleen voegen wij hier bij, dat, behalven gemelde Redevoering, dit feest vereerd werd, met eene menigte van Lofvaerzen, van welke, onder anderen, uitmuntten, *Gerh. Kempher*, Eeuw-Triomf, en *Joh. Schroder*, Jubelfeeet der Leydſche Academie. Van geen minder aanbelang is de Kerklijke Redevoering, door den Eerw. *A. van Bosheiden*, op dien plegtigen dag, in de Groote of St. *Pieters Kerk* uitgeſprooken, en door den druk gemeen gemaakt.

Tegen den 8ſten van Februarij des jaars 1774, was de Achtbaare Regeering deezer *Academie-ſtad* reeds voorheen werkzaam go-

geweest, om den dag, op welken het *Tweehonderdjaarige Eeuw-feest* inviel, hoogstaatelijk te doen vieren. Hoewel, kort te vooren, 't *Tweede Eeuwfeest van Leydens verlossing* plegtig gevierd was; (zie LEIJDEN) spanden thans, echter, de Heeren Curatooren, de Academische Senaat, de Magistraat der stad Leyden, en zelfs de Heeren Studenten, alle hunne krachten in, om alles met luister en ordre te doen afloopen; hier bij kwamen nog de schikkingen, die 'er vereischt werden, tot de *Promotie met de Kap*, of *more majorum*, welke plegtigheid, te *Leyden*, zedert het Jaar 1735, niet geschied was. De plegtigheid, daar bij gebruikelijk, is door ons, in 't volgende Art. ACADEMIE VAN UTRECHT, omstandig beschreven. Dus gaan we tot de Plegtigheden der feestviering over, en vangen dezelve aan met het geen op den 4 Feb. verricht werd. Een Gouden Gedenkpenning, op deeze gelegenheid toepasselijk geslagen, werd, op deezen dag, uit naam van de Heeren Curatoren en van Burgemeesteren, als Mede-Curatoren, vereerd aan de Heeren van den Gerechte, derzelver Ministers, en aan elk der Heeren Professooren, gelijk ook aan de Heeren Oud-Burgemeesteren, den Secretaris van de Universiteits Vierschaar, Bibliothecaris, Lectoren, en Onder-Regent van 't Staaten Collegie. De Heeren *Dijkgraaf* en *Hoogheemraden van Rhijnland*, en derzelver Ministers, ieder van die Leden der Vroedschap en Veertigen, welke dezelve nog niet ontvangen hadden, als ook de Leerlingen der vier bovenste Latijnsche Schoolen; verder alle de Protestantsche Predikanten, Rector en Præceptoren, enz. alle deeze ontvingen, naa de viering van het feest, diergelijk een Penning, doch van zilver; als mede de Studenten en nog verscheiden anderen, op den 7den.

De vierings-dag dan vast naderende, waren eenige Heeren Predikanten, in hunne Gebeden en Dankzeggingen, de *Academie*, op eene bijzondere wijze gedachtig; de Leerreden van den Heer *C. Zoutmaat* was geheel op dezelve betrekkelijk gemaakt.

Na voorgaand verzoek, uit naam van den *Rector Magnificus*, en na bekoomene toestemming van de Heeren Burgemeesteren, was de *St. Pieters-Kerk* gereed gemaakt tot de plegtige Redevoering. 's Morgens vroegtijdig verzamelden zig agt Kompagnien Schutters in de Wapenen, in eene orde, welke de goedkeuring en roem van alle de aanschouwers wegdroeg. Zij begaven zig ver-

vervolgens naar de aangeweezene posten, en schaarden zig in twee reijen, van de Witte Poort tot aan 't Stadhuis, en verwachtten in die orde de komst van zijne Hoogheid Prins *Willem den Vden*, met deszelfs gevolg. De Magistraat der stad vergaderde tegen half tien in de Vroedschaps-kamer, en ging van daar naar de *Academie*; wordende voorgegaan door de Pedellen, met hunne Staven in de hand, gekleed in hunne Tabbaarden, gelijk de gantsche Train in hunne plechtgewaaden was uitgedoscht. Zij werden voorafgegaan en gevolgd van een Detachement Dragonders te paard. Aan de *Academie* gekoomen zijnde, vonden zij aldaar den *Academische Senaat* vergaderd, zo als ook de Studenten zig, reeds op hunne plaatzen, in dezelve vervoegd hadden. Na dat hier de Rector, Adsessooren, Schout, Burgemeesteren en Schepenen, volgens Jaarlijksche gewoonte, in den Eed waren genomen, trok de gantsche stoet naar de Kerk, en wel in die order, en overeenkomst, als 1733 daar van gemaakt was. De Heer GAUBIUS, als *Rector Magnificus*, ging tusschen de Heeren van *Boetzelaar* en *Bleiswijk*, als *Eerste Curatooren*; op deeze volgden de twee *oudste Professooren* in de Godgeleerdheid, tusschen den *derden Heer Curator W. Huijgens*, *Heer van Honcoop*, enz. en den Heer *Hoofdofficier van Alphen*; wijders de Heeren Professooren twee aan twee, tusschen twee Heeren van de Magistraat en de Ministers der stad; achter deeze gingen de twee Lectoren, die van de Studenten (onder welke vijf Heeren, die tot de begroeting van zijne Hoogheid gecommitteerd waren, den voorrang hadden) gevolgd werden. Vóór deezen aanzienlijken train, gingen de Pedellen, en achter dezelve de stads bedienden. Voorts werd de train door een Detachement Dragonders geopend en gesllooten. Men begaf zig in die orde over den Nonnenbrug, langs de Steenschuur, en door de Nieuwsteeg, naar de St. *Pieters-Kerk*, links afgaande, om de zuiderdeur van de Kerke in te gaan, en vervolgens het Choor op, en van daar in 't vertrek van de Heeren Kerkmeesters; blijvende de Studenten in de Kerk. De Heeren Curatooren, de Magistraat en Ministers, begaven zig, in dezelfde orde, uit de Kerk naar 't Stadhuis, ter afwachting van Zijne Hoogheid.

Intusschen begaf zig een ontelbaare schaar, van alle oorden zaamgevloeid, naar de Kerk, om het doen der *Oratie* bij te woonen;

nen; niemant echter werd in dezelve toegelaaten, dan die voorzien was van een lootje of kaartje, voorheen, door Curatooren en Burgemeesteren, uitgedeeld. Tusschen half tien en tien uuren kwam zijne *Hoogheid*, *de Prins Erfstadhouder*, gezeten in zijne Staatsiekoets, met zes paarden bespannen voor de stad; op deeze Koets volgden twee anderen, mede met zes paarden; gemelde Prins werd verzeld van zes Edellieden, eenige Pages, twee Loopers, een kommando Garde du Corps, en eenige *Cent Suisses*. Buiten de Witte of Haag Poort, stond een Eskorte Dragonders gereed, om Hoogtsdezelve in te wachten, en door de geschaarde Schutterij naar 't Raadhuis te geleiden. Onder het gebalder van het geschut, het geblaas der Instrumenten, en speelen der klokken, naderde Zijne Hoogheid het Raadhuis, en werd aldaar aan den trap ontvangen, door den Burgemeester *Marcus*, en den Pensionaris van *Roijen*, en op 't bordes, door den Heer *Curator Huijgens*, en den Burgemeester *Crucius*.

De Vorst, de Complimenten ontvangen hebbende, maakte gebruik van een daar toe vervaardigd *Dejeuné*. Intusschen veranderde de Schutterij van standplaats, en schikte zig langs den weg, die de train van 't Stadhuis naar de Kerk neemen zoude.

Om elf uuren kwam zijne Hoogheid van 't Stadhuis. De *Guardes Dragonders* openden de Mars; na deeze volgden vier Boden, de Loopers en *Cent Suisses* van Zijne Hoogheid. Voor den Vorst gingen zijne Edellieden met ongedekte hoofden. De twee Eerste Heeren Curatoren plaatsten zig ter wederzijde van denzelven, terwijl de andere Heeren zig in de hier voorgemelde orde schikten, en de train ook even eens beslooten werd. De schikkingen, in de gemelde *St. Pieters Kerk* gemaakt, bestonden hier in. De gewoone Vroedschaps bank was voor Zijne Hoogheid gereed gemaakt, zijnde dezelve, van vooren, overdekt met een rood fluweelen kleed, omzet met gouden Kanten. Ter rechter zijde van dezelve waren plaatzen geschikt voor den Rector Magnificus, de Heeren Curatooren en Professooren; en ter linker zijde voor die van den Gerechte en Ministers der Stad; en achter deeze, aan wederzijde, was de plaats voor de Heeren Studenten; de Stoelen, anders in 't ruim staande, waren nu voor de Vrouwen in 't Choor geplaatst. Dwars door het ruim stonden twee banken, voor 't aanzienlijk gevolg van zijne Hoogheid en anderen.

in den *Tempel* zag daalen. Het Gebouw zelve was veertig voeten hoog, en zesendertig breed; aan ieder einde werd het door twee Pilasters onderſteund, en aan beide zijden verlangd door twee uitſtekende hoeken, welker einden mede op twee Kolommen rustten, waardoor de *Tempel* zig voor 't oog merkelijk grooter vertoonde dan hij wezendlijk was. Vier geſchilderde ſtandbeelden duidden de vier Faculteiten aan, als de Godgeleerdheid, Rechtgeleerdheid, de Geneeskunst, Wijsbegeerte en fraaije Wetenſchappen. Op de gemelde Kolommen rustte het lijstwerk, boven welke een fraaije Baluſtrade was. Boven het Portaal verhief zig een heerlijke Frontiſpice, waarop een trotſch *Appolo's Beeld* ſtond; hebbende in de linkerhand een harp, die op een Altaar rustte, en in de rechter een boog, en op den rug een Bondel met Pijlen. Aan ieder zijde van dit beeld lag een *Genius*, de een een Muzijkboek, en de andere een Krans houdende. Op het lijstwerk waren zes vaazen geplaatst, ſtaande juist op iedere Kolom een Pilaster. Het Frontiſpice pronkte, buiten andere bouwſieraden, met de Wapenen van den Staat, van zijne Hoogheid, van de Stad en van de *Academie*, allen konſtig geſchilderd. In het *Fries* van het voorportaal ſtond, met gouden letteren, een Latijnſch Opſchrift, welk in 't Nederduitſch deezen zin uitmaakte: *Uit hoofde dat de Luister der Academie, de moeder van Wijsheid en Geregtigheid, nu twee honderd jaaren lang, onverduisterd gebleven is, word dit Eeuwfeestlijk vermaak, door haare tederminnende Zoonen, aangericht.*

Omtrent den dag, die ter afſteking van het Vuurwerk bepaald was, werden voor den Tempel, aan de hoeken, twee prachtige Naalden opgericht, waarop, gelijk ook op 't beeld van *Appollo*, een groote Zon van Konstvuur moest branden. Met ſtilzwijgen gaan wij voorbij, de ſchikkingen hier toe verder gemaakt, zo van lootzen, voor de hooggemelde aanſchouwers, als ook de voorzorge van de Ed. Achtb. Magiſtraat, ter voorkoming van ongelukken.

Des morgens hadt men reeds gevreesd, dat het afſteeken van het Vuurwerk, wegens den aanhoudenden regen, geen voortgang zou konnen hebben; en met den middag nam zijn Hoogheid genoegen in 't verzoek der Heeren Studenten, beloovende dien Vorst, daags daar aan, hun met zijne Hooge tegenwoordigheid te zullen

len vereeren. Dus vertrok de Prins, na dat de Maaltijd geëindigd was, in een Jacht naar den Haag. Uit dit en 't voorige verhaal kan men opmaaken, in hoe verre het oordeel en de goede smaak bij onze Landgenoten zijn toegenomen; hebbende deeze tegenwoordige schikking en verrichtingen de goedkeuring van alle onpartijdigen weggedragen: vermits alles met zo veel luister ten uitvoer was gebracht, dat Momus nergens zijne tanden in kon slaan.

Den volgenden dag geschiedde de plegtige Promotie met de Kap, aan de Heeren *Vosmaar*, *Brantsma*, *Forsten* en *van der Heim* Zij waren gekleed in zwarte Zijden Damasten Tabbaarden, met fluweelen opslagen. Zie de verdere omstandigheden op 't *Art.* ACADEMIE VAN UTRECHT. Zijne Hoogheid, vroegtijdig binnen *Leijden* gekomen, en, even als den voorigen dag, op het Stadhuis, op een Dejeuné onthaald, ging, met de Leden van de Regeering, enz. in de zelfde orde, naar de Kerk, alleen met die uitzondering, dat de Schutterij niet in 't geweer was. Na het eindigen van de Plechtigheid, begaf zig zijne Hoogheid, de Heeren Curatoren, die van den Geregte, en derzelver Ministers, door de Pedellen tot aan de Kerkdeur geleid, tusschen een gedeelte der Academische Studenten, die in de Kerk met ontbloot Zijdgeweer stonden, naar 't Stadhuis, van waar Zijne Doorluchtigheid en de Heeren Curatooren, door de Heeren Burgemeesteren, en den Heer Pensionaris, naar 't gemeene Landshuis geleid werden, alwaar zij, door Heeren Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rhijnland*, ter Maaltijd verwacht werden; keerende de Heeren Burgemeesteren en de Pensionaris naar 't Raadhuis te rug.

De gepromoveerde Heeren werden insgelijks, op een statelijke wijze, uit de Kerk, door een groot gedeelte der stad, omgeleid, op boven gemelde wijze, doch nu de hoofden gedekt met de zwarte fluweelen Bonnetten, en omhangen met de hun vereerde Gouden Penningen, tusschen hunne Promoters, gevolgd door de Heeren Studenten, ieder in hunne Faculteit, onderscheiden en kenbaar aan de Kokardes op de Hoeden; wordende deeze train geopend en gesloten, door een Detachement Guardes Dragonders. Aan de Doelen gekomen, schaarden de Heer *Rector Magnificus*, de Heeren Doctooren, Professooren, en die meer in den train waren, zig in eene Rij, voor welke de Hee-

ren Studenten, met hun Zijdgeweer, salueerden, en vervolgens aftrokken. Hierop begaf zig het Gezelschap naar de groote zaal, alwaar een tafel met negen-en zestig Couverts gedekt stondt. Een weinig daarna, gingen die van den Gerechte, en hunne Ministers, mede derwaards, om den maaltijd, die op kosten der gepromoveerde Doctooren gegeeven werd, bij te woonen; geduurende denzelven werd, even als den voorigen dag, een treffelijk Muzijk gehoord.

Even na acht uuren eindigde de Maaltijd; waarop het gantsche gezelschap vertrok, uit den *Doele*, naar de plaats van 't Vuurwerk, en wel in de daartoe vervaardigde Lootzen, die van de nodige Meubelen voorzien waren. Kort daarna kwam ook Zijne Doorluchtige Hoogheid, verzeld van 't gemelde aanzienlijk gezelschap, onder 't lichten van flambouwen, en een Eskorte Dragonders, en eenige *Cent Suises*. Na een weinig toevens werd 'er een sein gegeeven, om met het aansteeken des Vuurwerks een aanvang te maken; ondertusschen deed zig een heerlijk Muzijk hooren. 't Vuurwerk zelve werd, door middel van een Lijnlooper, door Zijne Hoogheid, aan het branden gebracht. De aanhoudende regen was oorzaak, dat de Chineesche Vuurwerken, al te nat geworden, weinig uitwerking deeden; ook belette dezelve het volle gezicht der fraaije Illuminatie. Het geen onbeschadigd gebleven was, voldeed niet alleen aan de verwachting, maar overtrof dezelve verre. Het hooge Gezelschap, behalven een ontelbaar getal van Aanschouwers, zig een half uur met een aanhoudend vuur verlustigd hebbende, en toen met het overige moest opgehouden worden, vertrok Zijne Hoogheid, met deszelfs Gezelschap, in een Jacht, naar *'s Hage*, wordende met het Geschut van de Stads wallen begroet. Dus eindigde deeze Feestviering, welke, in alle haare omstandigheden, in de beste orde was afgelopen.

De verrichtingen van den 8sten en 9den waren te menigvuldig geweest, om, volgens Jaarlijksche gewoonte, de *Academie Wetten*, op een dier dagen, voor te leezen; dit geschiedde nu, op den voormiddag van den 10den Februarij, met meer dan gewoone pracht en luister, voor een menigte aanhoorders. In 't volledig zamenstel dier Wetten, vind men alles, 't geen zo tot de Academie in 't algemeen, als tot den Kruidhof, de Anatomie,

Bi-

Bibliotheek, het Staaten-Collegie, het Fransche Collegie, in 't bijzonder betrekking heeft. Het weêr op dezen Avond gunstiger zijnde dan den voorigen, werd de Tempel op nieuw verlicht, en verder dat geen, daar men daags te vooren geen gebruik van had kunnen maken, afgestoken, tot volkomen genoegen der bekostigers en aanschouwers. De verdere omstandigheden der Vreugdebedrijven, zo van 't kostbaare Bal op de Doele, als de andere Illuminatien, in den Burg, de Herberg 't Zwijnshoofd, enz. gaan wij met stilzwijgen voorbij, en wijzen den Leezer, die begeerig mocht zijn, van deze bloeijende Schoole meer te weeten, na

ORLERS, *Beschrijving van Leyden.* FABRITIUS, *Redevoering, van* 1725. P. VAN DEN BOSCH, *Beschrijving der Plegtigheden*, 1775. in 8°. en andere Schriften van dien tijd.

ACADEMIE *van Nijmeegen*; zie *Illustre Schoolen.*

ACADEMIE *te Utrecht.* Deeze Hooge School, eerst eene Doorluchtige of Illustre School, doch in 't Jaar 1636 veranderd in eene Hooge School, maakte, zints haaren aanvang, een zo voorspoedigen opgang, dat de Magistraat der Stad goedvond, op haare eigen kosten, dezelve daar toe te verheffen. Van de Staaten dier Provintie verkreegen de Wethouders het verzochte Octrooij, in de maand Februarij van dat zelfde jaar.

De Inwijding geschiedde den 16den Maart 1636; des Zondags te vooren waren, op last der Heeren Burgemeesteren en Vroedschappen, in alle de Kerken der Stad, gebeden gedaan, om den Goddelijken Zegen over dat werk af te smeeken. De vermaarde *Voetius*, eerst Professor in de Illustre School, en daarna op deeze Academie, predikte dien dag over Luc. II. vs. 49. De Inwijding geschiedde in de Dom-Kerk, met plechtige Statie; door een aanzienlijk gevolg werden de nieuw gekoorene Professooren naar de plaats der Inhuldiging geleid. Geen geringen luister gaf aan dezelve de tegenwoordigheid der Doorluchtige Prinssen, *Mauritius*, *Eduard* en *Philips*, Zoonen van den gewezenen Koning van *Boheemen*, Paltsgraven aan den Rhijn, Hertogen in Beijeren; als ook die van *Johan Lodewijk*, Paltsgraave Hertog van Beijeren, enz. Onder de Inleiding hoorde men een geduurig en heerlijk Muzijk, zo van stemmen als speeltuigen; de Avond

werd met maaltijden, het afsteken van Vuurwerken, enz. doorgebracht: in 't Agnietenklooster, was, onder andere, op bevel van de Magistraat, een plegtige Maaltijd bereid. Na die luisterrijke Inwijding, heeft deeze Hooge School met glans haar hoofd beginnen op te steeken, en handhaaft haare achting tot op dezen dag. In den Jaare 1672, geduurende de Zeventienmaandige Overheersching der Franschen, leedt zij wel een harden schok; doch geraakte niet geheel in onmagt. Kort na derzelver vertrek herwon zij haaren voorigen luister, door zommigen, aan den ijver en Geleerdheid van den vermaarden Godgeleerde GIJSB. VOETIUS en andere toegekend. De meer genoemde *H. L. Benthem*, in zijn *Nederlandsche School en Kerkstaat*, is zeer breedspraakig in den Lof deezer Academie, en verwondert zig teffens over het aantal der Studenten, om reden, dat dezelve hier die voorrechten niet kunnen genieten, als elders.

In de maand Maart des Jaars 1686, werd het Vijftigjaarige Jubel deezer aanzienlijke Hooge Schoole, met een zonderlinge praal en pracht, gevierd. De openbaare Redenvoering werd gedaan, door den vermaarden Hoogleeraar J. GEORGIUS GRÆVIUS, en in den avond Vreugdevuuren en konstige Vuurwerken afgesteeken.

Plechtiger, en van meerder omslag, was de viering van het tweede vijftigjaarig Jubel, op den 27sten Maart des Jaars 1736. Na dat de Heeren Burgemeesters en Vroedschappen der Stad *Utrecht* een besluit genomen hadden, om het Honderdjaarig Feest van de Academie met luister te doen vieren, werd het maken van de nodige schikkingen en toebereidzelen bevolen aan de zorge der Heeren Oud-Burgemeesteren van *Soesdijk* en van *Mansveld*, en der Vroedschappen van *Cleef*, *Mansveld*, *Burman* en van *Ochten*. De voorafgaande toestel, de tijdingen in de openbaare Couranten, en de aangeslagen Bekendmaakingen, waarbij de Heer *Drakenborch* een ieder noodigde, tot het bijwoonen der openbaare Feesten, deed het gerucht hier van zig alom verspreiden; dagelijks begaf zig een groot aantal vreemdelingen van wijd en zijd naar *Utrecht*. Des Zondaags den 25sten werden, op last van Burgemeesteren, in alle de Kerken, openbaare gebeden gedaan, om den zegen voor 't verder behoud der Academie af te smeeken; en des namiddags, door den vermaarden H. VAN ALPHEN, in de Domkerk, eene plegtige Redevoering gehouden,

wel-

welke naderhand in druk is uitgegeeven, en onder de ſtukken van dien tijd bewaard word; even als die van J. ODE, weinig dagen te vooren, als tot eene voorbereiding, over 't Jubeljaar der Hebreeuwen uitgeſproken. Op den gezegden Zondag werden de Keteltrommels, die mede tot het Muzijk zouden dienen, onder het geleide van eenen Wachtmeester, en zes man te paard, met bloote Zabels, van 't Regement van den Heere General Luitenant Grave *de la Leck*, in de Stad, en in 't huis van den Preſident Burgemeester gebracht, alwaar vervolgens een Ruiter de wacht bleef houden.

Den 26ſten des morgens, omtrent negen uuren, verſcheenen de Studenten voor de Senaatkamer, allen met Kokardes op de hoeden; de *Rector Magnificus* overhandigde hun ieder een Penning, door de Ed. Gr. Achtb. Regeering, ter gedachtenisſe van 't Eeuwfeest, aan hun geſchonken. De Vroedſchap *Burman*, met den Heer *J. J. van Mansveld*, door de Heeren Curatoren daartoe benoemd, deedt, bij deeze gelegenheid, eene korte en zeer gepaste aanſpraak, in de Latijnſche Taal. Des namiddags nam men de proef van het Muzijk, in de Domkerk, op het daartoe vervaardigde Orchest. De ingang der Kerke was met een wacht van Soldaten bezet. Des anderendaags, den 27ſten, den Feestdag zelven, verſcheen, des morgens vroeg, een gedeelte van het Regiment van den Kolonel *de Guy*, in de Stad in bezetting liggende, in de Wapenen. Ten zes uuren werden twaalf ſtukjes kanon op het oude Kerkhof losgebrand, en om zeven uuren begonnen alle de klokken te luiden, tot agt uuren, en van dat uur tot het volgende te ſpeelen; waarna het luiden, tot tien uuren toe, hervat werd. Ook deeden zig, geduurende dien tijd, de ſpeeltuigen, zo voor 't Stadhuis als elders, hooren. Te negen uuren, werd de *Rector Magnificus*, en de andere Profesſooren, door een deputatie van hun Ed. Gr. Achtb. van de Senaatkamer gehaald, en naar 't Stadhuis geleid. Uit naam der Wethouderſchap bedankte de Hoogleeraar *Verweij* zijnen Amptgenoot *Drakenborch*, voor het beſtier der Hooge Schoole, in 't afgeloopene jaar geoeffend, en droeg het vervolgens op aan Profesſor *Wesſeling*. In 't gaan naar 't Raadhuis, werd de train geleid door de Pedellen, met hunne ſtaven in de hand. De Hoog-

leeraars, gaande twee aan twee, waren uitgedoscht in hunne Professoraale kleeding.

Bij hunne komst aldaar, begroette de Rector Magnificus de Heeren Burgemeesteren, en wenschte dezelven, in eene *Nederduitsche* aanspraak, *geluk met het Eeuwfeest*, die door den President Burgemeester minzaam beantwoord werd. Om tien uuren begaf zig de vergadering naar de Kerk, in deeze orde: Eerst de Geëligeerde Heeren van de Staatekamer, het eerste lid van den Staat uitmaakende, gevolgd van de Heeren Edelen en Ridderschappen, en Gedeputeerden der kleine Steden, nevens den Secretaris van Staat, voorgegaan door eenen Serjant, vijf Granadiers, en eenige Muskettiers ter zijde. Daarop volgden hunne bedienden, met derzelver Wapenstokken in de hand; de Noorddeur van de Kerk in getreeden zijnde, verscheenen de Raadsheeren van den Hove. Intusschen begaven zig de Predikanten in de Consistoriekamer. De bovengemelde Heeren plaats genomen hebbende, kwamen de Leden van de Regeering, het derde lid van Staat, als Curatooren van de Academie, en daarop die van den Academischen Senaat, en vervolgens de overige Heeren van de Vroedschap. Nadat ieder zijne plaats genomen, en de ontelbaare schaare van hoorders mede gezeten waren, werd de Rector Magnificus, door twee Heeren Gecommiteerden, gebracht aan den stoel, welke met een Tapijt behangen was. Intusschen deden zig vier en zestig Meesters, in de Konst der Muziek geoeffend, op eene zonderlinge wijze, op hunne Instrumenten hooren; onder dezelve bevonden zig eenige Zangers en Zangeressen. Na dat dit bijkans een half uur had geduurd, begon de Redenaar te spreeken; zijne taak tot op de helft hebbende afgedaan, maakte hij eene tusschenpoozing van bijna een half uur; geduurende welken tijd het tweede Muzijk gehoord werd, en dit geëindigd zijnde, hervatte hij den draad zijner Redevoering. Aan het einde van dezelve, begon het derde Muzijk, 't welk even lang duurde als het voorige. Daarmede werd de plechtigheid voor dien dag in de Kerk besloten. Ten twee uuren ging de Illustre vergadering ter Oostdeure der Kerke uit, alwaar een wacht stond van zestig Granadiers, en reedt vervolgens, in vijftig Koetzen, van daar, naar 't Stads-Kinderhuis, 't Geen de

staat-

ftatsie vermeerderde, was een Calvalcade van twintig Studenten, voorafgegaan door twee Trompetters van 't Regiment van den Heere Prinse van *Hessen Philipsdal*, in hunne volle monteering te paarde; waarop een *Silenus* volgde, wiens paard tot dekkleed een Ezelsvel had; drie *Bacchanten* volgden hem in de eerste, en drie in de tweede Rij. Deeze dienden tot een voorstoet van een open Faëtonswagen, bespannen met zes paarden, en behangen met tijgervellen, om de tijgers van Bacchus te vertoonen; de twee voorsten, waarop een voorrijder zat, die, zo wel als de Koetzier, in 't blaauw gekleed, en ook vermomd was, waren mede met dergelijke vellen bedekt. Op de wagen zat een perzoon, verbeeldende *Bacchus;* hebbende een groenen schaal in de hand, waaruit hij zomtijds een teugje nam, en de aanschouwers toedronk; zijn schaal werd gevuld door twee, bij hem zittende *Saters*, die tusschen beiden op hunne fluitjes speelden; aan ieder zijde van den wagen reeden twee persoonen te paard. Alle deeze, als ook die achter reeden, waren op zijn Romeinsch gekleed. — Dan laat ons keeren ter plaatze, daar de maaltijd bereid was.

Men had het Kinderhuis hier toe verkooren, om dat in de zelfde Zaal van dat huis, honderd Jaaren te vooren, de Inwijdings-maaltijd der Academie gegeven was. Van binnen, voor aan de balcon, opgericht voor de Muzikanten, hing een tafreel, met waterverwe beschilderd, verbeeldende een doorsneden Tempel, wiens pilasters beschilderd waren met de Wapenen der Heeren Burgemeesteren en Vroedschappen, die voor honderd Jaaren geregeerd hadden, en van de tegenwoordige, met een lint aaneen gevlochten. Op een ander tafereel stond, op blaauw-marmer, het Jaartal 1636, en daar boven het Wapen der Academie, zijnde een Zon, met Stads Wapen in het midden; op den tweeden 1736, en daar boven de Honderd-jaarige tijdwijzer, door een slang omgeven, enz. enz.

In de zaal stond een tafel met 108 borden, hoewel niet meer dan 95 perzoonen ter maaltijd verscheenen. De tafel had de gedaante van een hoefijzer, aan ijder vleugel lang 62 voeten, en breet 4 voet en 6 duim. Zo dra de Gasten, in hunnen rang, volgens eene daar van gemaakte aftekening, gezeten waren, werd

door den Professor het gebed gedaan. Na dat het tweede gerecht was afgenomen, volgde een prachtig en niet min konstig nagerecht, bestaande in een zogenaamd Parterre of Bloemperk, uit 56 stukken zaamgesteld. Gedurende het eerste en tweede gerecht, hoorden de gasten een alleraangenaamst Muzijk. Terwijl het nagerecht werd opgedischt, begaven zig de aanzienlijke Gasten in een ander vertrek. Na hunne wederkomst aan de tafel, boden de Gekommitteerde Gastheeren, *Burman* en *van Mansveld*, aan de genodigden den zilveren Eeuwpenning aan, welken hun Ed. Gr. Achtb. bij deze gelegenheid hadden doen slaan; wordende dezelve naderhand, aan de afwezenden, door een Secretaris ter hand gesteld. Na den Maaltijd, ging het talrijk gezelschap deel neemen aan de vreugde, die, zo door Illuminatien als Vuurwerken, elders bedreven werd. Geen van de minste vermaken, daar het oog zig mede verlustigde, was, de verlichting van den Dom-Toren, de Academie, de Latijnsche School, en andere gebouwen, onder welke inzonderheid uitmuntte het huis, waarin de Studenten, op eigen kosten, eenen maaltijd hadden doen aanrigten. —

Den volgenden dag hield men voor een rustdag der Feesten. De 22ste, waartoe wij ons spoeden, was geschikt tot het doen der plegtige Promotie, *More Majorum*, dat is: Bevordering naar de oude wijze, of, *met de Kap.* De vier Heeren, welke, door den Hoogleeraar *Otto*, stonden gepromoveerd te worden, waren: ARNOLDUS RAM, EVERHARD VAN HARSKAMP, PH. VAN WESTREENEN, *Utrechtenaars*, en D. SCHMIDT, een *Breemer*; nog twee, onder Professor *Voorda* gepromoveerd, waren A. VAN DER STEEN, van *Thiel*, en J. VAN RHEDEN, van *Bremen.* — De Domkerk was des morgens, om negen uuren, van geen minder aantal van menschen voorzien, dan twee dagen te vooren. De Leden van de verscheiden Collegien kwamen toen ongenodigd, en plaatsten zig in hunne bijzondere banken. De Jufferschap bezette de gemaakte galderijen. Vóór het verrichten van de plegtigheid, werd 'er weder een fraai Muzijk gehoord. Intusschen vergaderden de zes Heeren Candidaten in de kamer van den Senaat, in 't zwart gekleed, met mantel en bef; de Paranijmphen bleven in 't Auditorium; en het vertrek der Pedellen. De Rector Magnificus *Wesseling* en de Promotor *Otto* gingen vooruit, en de vier Candidaten volg-

PROMOTIE MET DE KAP.

volgden; daarop volgde de Promotor *Voorda*, met zijne twee Candidaten, en vervolgens de overige Leden van den Senaat, aan paaren. Voor den Predikſtoel was een dubbel geſtoelte opgeſlagen, met tapijten behangen; de Rector Magnificus en andere Hoogleeraaren plaatſten zig op banken voor hetzelve. De Heer *Otto* trad op de bovenſte, en zijne Candidaten ſtelden zig in 't benedenſte gedeelte. Thans deed gemelde Promotor eene Latijnſche Redenvoering: „ Voor de oude gewoonte, om de Eertrappen „ den Leeraaren in 't openbaar te geven, voornamelijk op Jubel- „ feesten van Academien." Hierna nodigde hij de Candidaten op het bovenſte gedeelte van het geſtoelte, daar hij hen, met het toereiken van de rechterhand, verwelkomde, eene aanſpraak deed, en het gewoone formulier van Promotie uitſprak. Vervolgens omhing hij elk van hun met den Doctoraalen Tabberd. Profesſor *Voorda* gaf hun wijders, eerst een geſloten, en daarna een open boek; ſtak hun een ring aan den vierden vinger, en zette hun een fluweelen bonnet op het hoofd. Daarna hing de Promotor ieder een gouden penning, aan een rooden en zilveren koord, om den hals, verſierd, aan de eene zijde, met de afbeelding van eenen Gepromoveerde, hangende hem boven het hoofd een Laurierak, van twee Engeltjes, aan weerskanten vastgehouden, waar boven de Zon der Academie, en rondsom de woorden: *Hæc Doctorum præmia*; het opſchrift was: *Munificentia Magiſtratus et Decreto Senat.* Eindelijk gaf de Promotor ieder der Gepromoveerden de rechterhand, en ſprak een Zegenwensch over hen uit. Dus als Doctoren toegerust, deed de een na den anderen, met gedekten hoofde, eene korte Redenvoering.

Zo dra de Hoogleeraar *Otto*, met de zijnen, van het geſtoelte was getreeden, trad de Heer *Voorda* met de zijnen daarop. De Redenvoering des Hoogleeraars had ten onderwerp: „ de Rechts- „ geleerdheid, welke bij een braaf Rechtsgeleerde moet plaats „ hebben." Hij verrichtte dezelfde plegtigheden, alleen met dit onderſcheid, dat hij eerst het open en daarna het geſloten boek gaf. Met de redenvoeringen van deze twee laatsten eindigde de plegtigheid, welke wij, onder 't Art. LEYDEN, beloofd hadden, hier te zullen verhaalen.

In 't gaan uit de Kerk, ging ieder Gepromoveerde, in zijn

 plegt-

plegtgewaad, tusfchen twee Profesfooren, en de Paranijmphen twee aan twee, uit den Dom naar het Kinderhuis, alwaar dezelfde tafel noch ftond, en nu met zeventig borden was gedekt. Twee Heeren Burgemeesteren, verfcheiden Leden van de Vroedfchap, de gantfche Senaat, de Paranijmphen en verfcheiden andere genodigde gasten, woonden den maaltijd bij.

De Heer van *Alphen* deed wederom het gebed. De maaltijd en het nagerecht waren niet minder keurig en pragtig dan de voorgaande. Het oud gebruik, van het aanbieden van Eerewijn aan de Gepromoveerden, uit naam van Burgemeesteren, werd thans ook niet vergeeten. Omtrent vier uuren, kwamen zes Stads Boden, dragende met hun allen twaalf kannen, waarin men gewoon was den Eerewijn aantebieden, hoewel dezelve ledig waren; wordende aan ieder der Gepromoveerden, in de plaats van wijn, gegeven een ordonnantie tot laste van de Stad, van twaalf guldens en tien ftuivers. (Te *Leyden* beftond deze gift, in 1775, aan ieder der gepromoveerde Heeren, uit een fomme van veertig guldens.) Het Muziek, geduurende den maaltijd, werd in de uiterfte orde ten uitvoer gebragt. Na dat de gulle vreugde en vergenoeging zig verzadigd had, fcheidde het gezelfchap langzamerhand; doch de Gepromoveerden en hunnen Paranijmphen toefden tot 's nagts ten twaalf uuren, en begaven zig toen, met eenige Muzikanten, naar de wooningen der Juffers, die zig verledigd hadden tot het verfieren hunner Bonnetten; geevende, tot dankbaarheid, een Serenade of Nacht-Muzijk aan dezelve. Overal werden zij door een Luitenant met zijne wacht verzeld.

De tafel bleef, in de zelfde orde, ftaan tot den volgenden dag, op welken de kinderen uit het Wees- en Stadskinderhuis op het overfchot onthaald werden. Met hunnen maaltijd eindigde het Eeuwfeest der Utrechtfche Academie, ten genoegen van duizenden, die hetzelve hadden bijgewoond.

Soortgelijke Promotie heeft, zedert, in de *Rechtsgeleerde Faculteit*, aan deeze Academie, meermaalen plaats gehad: als nog den 24ften September van dat zelfde jaar, aan den Heer HERMANUS VAN VIANEN; den 21ften September 1744, aan den Heer M. STRAALMAN, *Amfteldammer*; den 7den October 1756, aan de Heeren F. J. VAN WESTREENEN, H. VOORDA en C. A. WACHENDORFF,

Ut-

Utrechtenaars; en nog onlangs, op den 28ften Maij 1776, wierd de Heer N. C. VAN CLEEF, *More Majorum*, tot denzelfden eeretrap bevorderd. — De plegtigheden, door de Heeren Studenten dezer Hooge Schoole verrigt, in den jaare 1747, en op den 8ften Maart 1766, bij de meerderjaarigheid van Neerlands Erfſtadhouder, Prins WILLEM DEN V, zullen op 't Art. UTRECHT, verhaald worden. —

Zie A. DRAKENBORCH, *Plechtige Redenvoering*, in 4to. 1737.
H. VAN ALPHENS *Leerreden, bij die gelegenheid gedaan, den 25 Maart.*
J. ODE, *Verhandeling over 't Jubeljaar der Hebreeuwen, den 27ſten dito.*
Omſtandig en Naauwkeurig Verhaal van de Plegtigheden, enz. enz.
De Lofvaerzen van K. Westerbaan en anderen.
De Europiſche Merkurius van 1736, *voor de maand Maart.*
Academiſche Uitſpanningen, enz. in gr. 8°. bl. 185. enz.

NAAM-

NAAMLIJST

DER

NEDERLANDSCHE HOOGLEERAAREN,

Zedert de oprichting der Hoogeſchoolen te Franeker (F), Groningen (G), Harderwijk (H), Leyden (L) en Utrecht (U).

In de Theologie (Th.), in de Rechten (R.), in de Philoſophie (Ph.), in de Medecijnen (M.), Taalen en andere Wetenſchappen (T.).

Adama (Lud.) Ph.	F.
Adama (A.) M.	F.
Abreſch (P.) Th.	G.
Acronius (J.) Th.	G.
Aemilius (A.) T.	U.
Agricola (R.) T.	G.
Alberti (J.) Th.	L.
Albinus (B. S.) M.	L.
Albinus (C. B.) M.	U.
Albinus (F. B.) M.	L.
Allemand (J. N. S.) Ph.	L.
Alphen (H. van) Th.	U.
Alting (H.) Th.	G.
Alting (J.) Th.	G.
Amama (S.) Th.	L.
Ameſius (J.) Th.	G.
Andala (. .) Ph.	F.
Andræ (T.) R.	G.
Antonides (F. P. J.) Th.	L.
Arcerius (S.) Th.	G.
Arcerius (J.) Th.	F.
Arminius (J.) Th.	L.
Arnoldi (N.) Th.	F.
Arntzenius (H. J.) R.	G.
Aulcrius (A.) M.	F.
Balk (. .) Ph.	F.
Bamius (F.) Th.	L.
Bank (L.) Ph.	F.
Bannius (F.) Th.	L.
Barbeirac (J.) R.	G.
Barchuſen (J. C.) M.	U.
Barleus (C.) T.	L.
Barleus (L.) T.	L.
Baſilius (P.) T.	L.
Bastingius (J.) Th.	L.
Baudius (D.) R.	L.
Bauldery (P.) Th.	U.
Beeckers (A. v. T.) R.	L.
Berkringer (D.) T.	U.
Bernardus (J.) T.	L.
Bernoulie, Ph.	G.
Berteling (M.) Th.	G.
Berteling (J.) Ph.	G.
Bertius (P.) Th,	L.
Beyma (J.) R.	L.
Bidlo (G.) M.	L.
Blanklaart (N.) M	F.
Bodecherus (J.) T.	L.
Boekelman (J. F.) R.	L.
Boerhave (H.) M.	L.
Boers (C.) Th.	L.
Bois (A.) Ph.	F.
Boll (J) T.	L.
Bondam (P.) R.	U.
Bonnet (G.) Th.	U.
Bontius (G.) R.	L.
Bontius (G.) M.	L.
Bontius (R.) M.	L.
Boom (Fr.) T.	L.
Borgeſius (J.) T.	G.
Bornius (. .) T.	L.
Boteſius (J.) T.	L.
Bouritius (H.) R.	F.

Box-

Boxhorn (M. J.) R. L.
Braunius (J.) Th. G.
Bredius (F.) T. L.
Broen (J.) M. L.
Broes (B.) Th. L.
Bronchorst (E.) R. L.
Brugmans (A.) T. G.
Bruyn (J. de T. U.
Bruyn (G.) de Th. U.
Burgersdyk (F.) T. L.
Burman (F.) Th. U.
Burman (P.) T. U.
Burman (F. F.) Th. U.
Burman (F.) Th. U.
Burman (P.) T. U.
Buma (D.) Th. T.
Buifius (P) R. F.
Bufchius (M.) Ph. F.
Byl (H.) M. L.
Cammers (G.) M. G.
Camper (P.) M. G.
Cannegieter (H.) R. F.
Cannegieter (J.) R. G.
Canter (A.) H.
Cappellus (L.) H.
Castelloneus (J.) T. U.
Chevalier (P.) Th. G.
Christenius (J) R. H.
Clauberge (J.) T. L
Clingbyl (R.) M. F.
Cloppenburg (I.) Th. F.
Clufius (C.) M. L.
Cluverius (P.) T. L.
Coccejus (J.) Th. L
Coccejus (H.) R. U.
Coddeus (G.) T. L.
Coetier (G.) Ph. F.
Coest (H.) T. L.
Coeman (S.) R. L.
Colonnius (P.) Th. H.
Colonnius (D.) R. L.
Conradi (P.) Th. F.
Coolhaas (C.) Th. L.
Craanen (F.) M. L.
Cremer (B. S.) Th. H.
Cremer (F. L.) Th. G.
Crufius (G. C.) R. L.
Cuchlines (J.) Th. L.
Cuneus (P.) R. L.
Cuppius (G.) R. F.
Cyprianus (A.) M. F.
Damman (A.) T. L.
Damnius (N.) T. L.
Danneus (L.) Th. L.
Dedel (N.) R. L.
Dekker (F.) M. L.
Delmatius (C.) T. L.
Demaets (C.) M. L.
Demaets, (. .) Th. U.
Descartes (R.) Ph. L.
Deufingius (A.) T. G.
Diemerbroek (J.) M. U.
Diest (H. v.) H.
Dieu (L. d.) Th. L.
Dodoneus (L.) M. L.
Does (J. v.) R. L.
Doeveren (G. v.) M. L.
Donnellus (H.) R. L.
Drakenburg (A.) T. U.
Drelincourt (C.) M. L.
Driesfen (A.) Th. G.
Driesfen (P.) T. G.
Drufius (J.) T. L.
Dukerus (C. A.) T. U.
Eck (C v.) R. U.
Elsnérus (G. M.) Th. U.
Emmius (U.) R. G.
Ens (Joh.) Th. U.
Episcopius (S.) Th. L.
Erpenius (T.) Th. L.
Esgers (J.) Th. L.
Esfenius (A.) Th. Ut
Eysfonius (H.) M. G.
Faber (H.) R. F.
Fabricius (Fr.) Th. L.
Feugerus (G.(Th. L.
Florentius (H.) M. L.
Folkenius (H.) Th. H.
Forest (P.) M. L.
Forsten (R.) M. H.
Francelius (J.) M. F.
Frijtag (J.) G.
Fullenius (B.) T. H.

Gail-

Paradijs (N.) M. L.
Paſor (M.) T. G.
Paſor (G.) Ph. F.
Perizonius (J.) T. L.
Perizonius (C.) T. G.
Pestel (F. W.) R. L.
Pitcarnius (A.) N. L.
Pitiſcus (S.) T. U.
Phocilides (J.) Ph. H.
Poll (L. v. d.) R. U.
Polijander (J.) Th. L.
Polijander (J.) van Kerkhoven Th. L.
Pontanus (H.) Th. U.
Pontanus (J. J.) Th. H.
Prædenius (R.) G.
Pijnaker (C.) R. L.
Pijnaker (J. C.) R. G.
Raau (J.) M. L.
Rau (S.) T. U.
Raauwerts (J. J.) G.
Rameſius (J.) Th. L.
Raphelingius (F.) T. L.
Ratelband (J.) Th. F.
Rathle (A.) T. L.
Ravensberg (H.) G.
Ravensperg (J.) T. U.
Ravius (S.) Th. U.
Ravius (S.) M. U.
Ray (J. de) M. L.
Reland (A.) Ph. U.
Reeland (H.) T. U.
Regius (H.) M. U.
Regius (J.) Ph. F.
Regnerius ab Ooſterga. R. U.
Renferd (J.) Ph. F.
Reifenberg (J.) R. F.
Reinecher (H.) T. L.
Reiſerus (H.) T. U.
Reitz (J. F.) M. U.
Revius (J.) Ph. L.
Rhala (Henr.) R. F.
Rhoer (J. de) T. G.
Rhoer (C. W. de) Ph. H.
Rietveld (P.) Th. L.
Rivetus (A.) Th. L.
Roccoles (J. B.) R. L.
Roël (H. A.) Th. U.
Roorda (A.) Ph. F.
Roskam (P.) R. H.
Rosſyn (J. J.) Ph. U.
Roijen (A. v.) M. L.
Roijen (D.) T. L.
Roijen (R.) T. L.
Ruardi (J.) T. G.
Ruhnkenius (D.) Ph. L.
Rucker (J. C.) R. L.
Rucker (J. G. C.) R. U.
Ruiſch (A.) M. L.
Ruijſch (H.) T. U.
Rijke (Th.) T. L.
Rijnalda (A.) Ph. F.
Sage (Le) ten Broek. Th. G.
Salmaſius (Cl.) T. H.
Sande (J. v. d.) R. F.
Salomons (H.) T. L.
Sandifort (E.) M. L.
Saravia (A.) Th. L.
Saxe (C.) Ph. U.
Schaaf (C.) T. L.
Scaliger (J.) T. L.
Scaliger (J. J.) T. L.
Schacht (L.) M. L.
Schacht (J. H.) Th. H.
Scheidius (E.) Th. H.
Schelkens (J.) R. F.
Schelle (J. v.) Th. L.
Scheltinga (T.) Th. H.
Scholten (H.) Th. L.
Segaar (C.) Ph. U.
Schroeder (L. C.) R. G.
Schroeder (N. G.) M. G.
Schultens (A.) Th. en J. L.
Schultens (J. J.) Th L.
Schultens (H. A.) T. L.
Sibrandi (J.) Ph. F.
Smit (Ad.) T. L.
Smout (A.) T. L.
Snellius (R.) T. L.
Snellius (W.) T. L.
Soſius (T.) R. L.
Sphanheim (F.) Th. L.
Spanheim (F.) de Zoon Th. L.
Spineus (G.) T. L.

Str-

Straten (W. v. d.) M. U.
Steinberg (F.) Ph. G.
Stuart (Ad.) T. L.
Stuart (D.) T. L.
Sturmius (A.) Th. L.
Sturmius (H.) Th. L.
Swaanenburg (C.) R. L.
Swartehengst (J.) T. L.
Swinden (J. H. v.) Ph. F.
Sijen (Ar) M. L
Sijlvius (F. Delboe) M. L.
Sijlvius (Corn.) R. L.
Terentius (J.) Ph. F.
Thiele (Corn. v.) Ph. H.
Thinunga (Ger.) R. L.
Thijsius (Ant.) Th. L.
Thijsius de Zoon. R. L.
Tiara (P.) T. L.
Tollius (C.) T. H.
Tollius (H.) Ph. H.
Til (S. v.) Th. L.
Trelcatius (L.) Th. L.
Trelcatius de Zoon. Th. L.
Trigland (J.) Th. L.
Trigland (J. de kleinzoon) Th. L.
Trigland (J. Jacobz. & J. Nep.) Th. L.
Trigland (Th.) R. H.
Trots (G. H.) R. U.
Tijdeman (M.) R. U.
Utgman (A.) T. L.
Valkenaar (L. C.) T. L.
Valkenaar (J.) R. F.
Valkenier (J.) Th. L.
Valkenburg (A. v.) T. F.
Vallan (J.) M. U.
Velzen (C. v.) T. G.
Venema (H.) Th. F.
Veno (H.) T. F.
Verhel (A.) Ph. F.
Verschuur (J. H.) T. F.
Verschuur (G. F.) M. G.
Vinnius (A.) R. L.
Vinnius (S.) R. L.
Vitriarius (P. R.) R. L.
Vitriarius (J. J.) R. L.
Vitringa (C.) Th. F.
Voget (A.) Th. U.
Voet (J.) R. L.
Voetius (G.) Th. U.
Voetius (P.) T. U.
Voetius (D.) R. U.
Volder (B. de) T. L.
Volteien (F. J.) M. L.
Voorda (J.) R. U.
Voorda (B.) R. L.
Voorda (J. H.) R. U.
Vorstius (Ev.) M. L.
Vorstius (A.) M. L.
Vorstius (Coenr.) Th. L.
Vos (J. A.) Th. U.
Vossius (G. J.) T. L.
Vossius (J.) T. L.
Vriemoet (E. L.) T. F.
Vries (G. d.) Ph. U.
Vulcanus (B.) T. L.
Waaijen (J. v. d.) Th. F.
Wachendorf (E. J.) M. U.
Walleus (Ant.) Th. L.
Walleus (J.) M. L.
Walleus (Anthz.) T. L.
Wassenberg (E.) T. F.
Water (J. W.) Th. L.
Weis (A.) R. L.
Welmannus (H.) G.
Werdenhage (J. H.) H.
Wesseling (P.) T. U.
Wesselius (J.) Th. L.
Westenberg (J. O.) R. L.
Westerhoven (J.) T. L.
Wider (F. A.) T. G.
Wigeri (E.) R. F.
Wieling (A.) R. U.
Willhemi (V.) T. L.
Winsemius (P.) T. F.
Winsemius (M.) M. F.
Wissenbach (J. J.) R. F.
Winter (. .) T. F.
Witmarus (A.) G.
Wittich (J.) T. L.
Wittichius (C.) Th. L.
Witz (H.) Th. L.

Witzius (F.) Th.	F.	Wijnen (G.) Ph.	H.
Woertman (J. G.) M.	U.	Wijnpers (D. v. d) Ph.	L.
Wolferdus (M.) Ph.	H.	Ypeij (N.) T.	F.
Wolzogen (L.) Th.	U.	Zijl (C.) M.	H.
Wijkerfloot (Ab.) R.	U.		

Vide F. SWEERTII *Athenæ Belgicæ.*

Statuta & *Leges Acad. Frif. quæ eſt Franequeræ.*

Effigies & *Vitæ Profesſ. Groning.* &c.

E. L. VRIEMOET, *Athenæ Friſiacæ*, *Almæ Academiæ Leidenſis.*

Dewijl de meeste van deeze, op hunne bijzondere Art. nader zullen gemeld worden, dacht het ons genoeg, bij voorraad, hier hunne Naamen te melden, zonder aanwijzing van verplaatzing, ſterftijd of iet anders: zijnde deze *Lijst* opgemaakt, na de Pourtraiten, die daar van in Prent uitgaan, en dus, ſchoon van de eene Hooge School tot de andere overgegaan, maar ééns genoemd.

ACHLUM, een der elf Dorpen van de Grietenije *Franekeradeel*, onder het Kwartier *Westergo*, in Friesland, een uur van de Stad *Franeker*, aan den zeer bekenden *Slag-Dijk* geleegen. Dit Dorp, uit 38 Stemgeregtigde Zathen-Lands beſtaande, is in het Kerkelijke vereenigd met *Hitzum*, behoorende onder de Klasſis van *Franeker*. De Reguliere Kanunniken van *Ludingakerke* brachten het Klooster *Achtelum* derwaards, volgens *Winſemius*, door den Abt *Wigboldus* geſticht. In den Oorlog van 1572, is dit, benevens het Convent van *Oldenklooster*, en eenige andere Conventen, verwoest.

WINSEMIUS. VAN DER HOUVE. *Oudheden van Friesland*, II. Deel, bl. 51. en 131.

ACHTERBROEK, gewoonlijk op honderd morgens begroot, is, met *Berkwoud*, of *Berkhoude*, een en dezelfde Ambachtsheerlijkheid; grenzende, ten Noordwesten, aan *Stolkwijk* en *Zuidbroek*, ten Zuiden aan *Lekkerkerk*, ten Zuidwesten aan *Krimpen*. Zie VAN DER EIJK, *Handvest van Zuid-Holland*, bl. 386.

ACHTERLAND, is een gedeelte van de laatstgemelde Ambachtsheerlijkheid, waar van zijne Doorl. Hoogh. de Heer Prins van

Oran-

Oranje, WILLEM DEN VIJFDE, den Tijtel voert, aangezien het onder de *Baronij* van *Liesveld* behoort. (Zie *Gelkenes*.)

ACHTHOVEN, een uur gaans ten Westen van *Vianen* geleegen, is eene Ambachtsheerlijkheid met *Leksmonde*, behoorende aan den Heere *Mourits Cornelis de Waal*, Deken in het Kapittel van *Oud-Munster*, te *Utrecht*. Zie LEKSMOND.

ACHTHOVEN, eertijds een Dorp, in de Groote Zuidhollandsche Waard; doch, in den vloed van 1421, benevens veele andere, verdronken.

VAN DER HOUVE, bl. 86.

ACHTHOVEN, een klein gehucht en Waterverlaat, tusschen *Amsteldam* en *Woerden*.

ACHTHOVEN, dus genaamd naar de *Acht hoven*, of Hofsteden, waar uit eertijds het Dorp bestond, is thans volkrijk en welvaarende. Het Kapittel van *St. Pieter* te *Utrecht* verkogt dit, in den Jaare 1621; en het heeft nu, eenigen tijd, behoord aan den Heere *F. van Collen*, Schepen en Raad der Stad *Amsteldam*.

ACHTKERSPELEN, een Grietenij in *Friesland*, onder het Kwartier van *Oostergoo*, waarin zij de zesde stem heeft. De naam is ontleend van de *Acht Kerspel-Kerken*, namelijk: *Suirhuisum*, *Augustinesga*, *Harkema Opeinde*, *Drogenham*, *de Coten*, *Optwijsfel*, *Buitenpost*, *Lutkepost*; waarbij zedert nog drie andere aangebouwd zijn, behoorende onder het bestier van den Grietman *Daniel Blok van Haarsma*. Deeze voor de Jagt zeer geschikte landstreek, heeft de Groninger Ommelanden ten Oosten, en wordt daar van afgescheiden door den *Lauwerstroom*, welke uit de Drentsche Veenen ontspringt. *Caspar de Robles*, in de *Friesche* geschiedenissen zeer bekend, heeft door deeze Grietenij een vaart doen graaven, welke in het *Bergumer Meer* valt, en zeer geschikt is voor den binnenlandschen Scheepvaart van de *Lemmer* naar *Groningen*. Het Wapen der Grietenij bestaat uit acht Kerken. Zij heeft veel deel gehad in den Spaanschen Oorlog, wanneer de Kerk van *Buitenpost* afgebrand, en die van *Suirhui-*

ftum zeer gefchonden werd. Naderhand, echter, zijn ze beiden treffelijker herbouwd.

De in- en opgezeetenen deezer Grietenij weigerden, in het jaar 1398, het juk der Graaven van *Holland* te draagen, en bleeven, boven alle andere *Friefen*, voor 't dreigende geweld onbevreesd.

VOSSIUS, in zijne *Nederlandfche Jaarboeken*, noemt hen *Octopagici*; welk woord zijn Vertaaler *N. Borremans*, heeft vertolkt voor *Achtdorpers*; 't welk, in de daad, de letterlijke betekenis van dat woord is. Misfchien, zegt hij, werden zij dus genoemd, om dat de Landftreek, daar zij in woonden, uit agt Dorpen beftond.

Die van *Achtkerfpelen* ftaken eenige, volgens zommigen, twee Scheepen van de Graven van *Holland*, die door kalmte aan hunne oevers gedreven waren, in brand, en noodzaakten de daar op zijnde manfchap de vlugt te neemen. Die van *Stellingwerf* en van *Schoterland*, en andere *Friefen*, volgden dit voorbeeld van kloekmoedigheid. Gezamenlijk verzetteden zij zig tegen den Hertog *Aalbrecht van Beijeren*, die hen hierop moest verlaaten. — Gemelde VOSSIUS zegt, dat de bewooners van deeze Grietenij op de *Hollanders* verbitterd waren. — Zie verder AALBRECHT VAN BEIJEREN.

HALMA, en de daar bij aangewezen Schrijvers, als: VAN DER HOUVE, *Handv. Chron.* I. Deel, fol. 156. WINSEMIUS, achter zijn Chronijk. BORREMANS, Aant. op *Vosfius*, pag. 612. SCHOTANUS, *Chronijk*, bl. 221.

ACHT'ENE, (de) een Adelijk Slot, in de Grietenij van *Tietjerkfteradeel*, een half uur ten Zuidoosten van *Oostermeer*.

ACHT-TIENHOVEN, word, door VAN DER HOUVE, in zijn *Handvest Chronijk*, voor het zelfde Verlaat gehouden, 't welk wij boven, onder den naam van *Achthoven*, vermeld hebben, als gelegen tusfchen *Amfteldam* en *Woerden*, en ftelt het te lasten onder *Vianen*; doch *Achtienhoven*, door hem van *Achthoven* onderfcheiden, te behooren onder *Leiden*. Het word ook *Achtienhoven* en den *Bosch* genaamd. De Eigenaar daar van is de

Heer

Heer en Mr. *Dominicus Costerus*, Burgemeester van *Woerden*, enz.

VAN DER HOUVE, bl. 112. 137. enz.

ACHT-TIENHOVEN, een Dorp, of groote buurt, onder *Utrecht*, gehecht aan het Dorp *Westbroek*, hebbende een eigen halsrecht. In mijne jeugd (zegt *Halma*,) hebbe ik aldaar op den dijk een galg opgerecht gevonden, voor het Huis van den Baljuw, *Simon Logier*, om 'er een misdaadiger aan te hangen. De Kelder, voegt hij 'er nevens, onder 't huis van den Baljuw, was de gevangenis. Dit Dorp behoort onder de Proostdij van *St. Jan*, te *Utrecht*, en word in 't Kerkelijke bediend, door den Predikant van *Westbroek*. Zijnen naam heeft het ontleend van achttien hoven, of Hoffteden, waar uit het beftond. Het behoort onder de Klasfis van *Amersfoort*.

HALMA. HEDA, *Historie van Utrecht*. MATTH. *de Nobilit. Lib. II.*

ACKERSDIJK, ook *Akkersdijk*, of *Vrouwenrecht* genaamd, behoorende, ten aanzien van 't rechtsgebied, onder de hooge Heerlijkheid of Abtdij van *Rhijnsberg*. Ten Noorden paalt dit Dorp aan *Vrijenban*; ten Oosten aan *Berkel* en *Rodenrijs*; ten Zuiden aan *Schieveen*; en ten Westen aan de *Ketel* en *Vrijenban*. De naam van *Ackersdijk* heeft geene bekende afkomst; dan die van *Vrouwenrecht* leidt men af van den eigendom, dien de Abtdis van *Rhijnsburg*, als Kloostervoogdes, hier aan gehad heeft. Hierna zal het blijken, dat zij ook Vrouwen van *Rhijnsburg* genaamd worden. De uitgeftrektheid van dit Dorp, of gehugt, word bepaald op 377 morgen, en 89 roeden. Het heeft geen Kerk, en 't getal der huizen is niet boven veertien. Nogthans hebben twee welgeboorene mannen van *Ackersdijk* zitting in den Vierfchaar van *Rhijnsburg*; en in 't burgerlijke heeft het een Schout en Secretaris, zijnde de Heer *Samuel Prijn Jz.*

VAN DER HOUVE, bl. 110. HALMA, *Staat der Nederlanden*, VI. Deel. bl. 600.

ACKERSLOOT; zie AKERSLOOT, een Dorp onder *Kennemerland*.

ACKERWOLDE, of *Ackerwoude*, een der twaalf Dorpen van de Friesche Grietenij *Dantumadeel*, in 't Kwartier *Oostergoo*. De Predikant, die ook de *Mumerwolde* en *Feenwolde* bedient, staat onder de Klasfis van *Dokkum*.

HALMA en WINSEMIUS.

ACKOIJ, of *Acquoi*, een Baronnij en Dorp, rondsom in Koorenlanden gelegen, ten Zuidwesten van *Leerdam*, en ten Noordoosten van *Asperen*, omtrent een half uur van laatstgemelde plaats. Na dat *Jan de VIII*, van *Arkel*, zijn kruistogt naar 't H. Land gedaan had, stichtte hij, in 't Jaar 1140, dit *Ackoij*. Voor de Hervorming plagt de Godsdienst hier bediend te worden, door een der *Norbertijner* Monniken van *Marienwaart*. Het Kerkje is van eene zeer oude gedaante. De Barronnij behoort aan den tegenwoordigen Erfstadhouder, die 'er een Drosfaard, welke ook die van *Leerdam* is, aanstelt, en tevens Dijkgraaf en Stadhouder van de *Leenen* is, en een bijzonderen Schout onder zig heeft. Het Dorp *Ackoij* is, zedert 1585, door de Geboorte van den vermaarden CORNELIUS JANSSENIUS, berucht geworden. Hier van gaat een fraaij gezigt in prent uit.

Kerkl. Oudh. van Utrecht, II. Deel; bl. 663. *Staat der Nederlanden*, VII. Deel, bl. 509.

ACKRUM, of *Akrum*, een der zes Dorpen, in de Friesche Grietenij *Utingeradeel*, in 't Kwartier van *Zevenwolde*. Hier is een groote doortogt, over de Schouw, naar de *Wouden*, *Steenwijk* en *Drenth*, zo te water als te lande. Het Convent of Klooster *Aelsum* heeft hier gestaan. Dit Dorp heeft eene eigen Kerk, en een Predikant, die ook *Terhorne* bediend; staande onder de Klasfis van *Zevenwolden*.

WINSEMIUS, *Besch. van Friesland*. HALMA.

ACOSTA. (*Gabriel d'*) Hoewel deeze beruchte persoon geen *Nederlander* was, kunnen wij, echter, niet nalaaten, hem hier te plaatzen. Over de juistheid onzer keuze, laaten wij den Leezer oordeelen.

Eerst was hij een Christen, daarna een Jood, en eindelijk zonder eenig geloof. Terwijl hij te *Amsteldam* woonde, werd hij,

hij, door wraakzucht vervoerd, om eerst zijnen broeder, of, gelijk anderen zeggen, zijnen Neef, en daarna zig zelven van 't leeven te berooven. Op deezen, terwijl hij voorbij zijn huis ging, loste hij een Pistool. Doch het Geweer weigerende, en hij zig ontdekt ziende, floot hij verbaasd de deur, en benam met een ander Pistool zig zelven het leeven. In zijne wooning vond men een Latijnsch gefchrift, waarin hij de gevallen van zijn leven en wederwaardigheden beknopt had opgefteld.

„ Hij was, (fchrijft hij in 't zelve) te *Porto*, in *Portugal*, „ omtrent het einde van de 16de Eeuw, gebooren uit Edele Ou- „ ders, wel Jooden van afkomst, maar tot den Christen Godsdienst „ gedwongen. Zijn Vader, naar zijn beste geweten, een goed „ Christen zijnde, voedde hem geregeld op, en hij *Acosta* was „ Eerbaar, Edelmoedig en als Jongeling medelijdende, en tevens „ zorgvuldig in den Roomfchen Godsdienst onderweezen; Stu- „ deerende verder in de Rechtsgeleerdheid. Zeer beangst voor „ de verdoemenis zijnde, las hij vlijtig het Euangelium en de „ Boeken der Misfe; dan hoe meer hij las, hoe vreesagtiger hij „ werd. Onmogelijk fcheen het hem, op de gedane biegten ver- „ geving te krijgen; en dus wanhoopte hij aan zijne Zaligheid. „ Tweeëntwintig Jaaren oud zijnde, begon hij te twijffelen aan „ een Leven na dit Leven: want zijne bedorvene reden gaf hem „ dit in. Op zijn 25fte Jaar kreeg hij eene Kerklijke bediening. „ Doch de Roomfche Godsdienst gaf hem in 't geheel geen ge- „ noegen; en *Mozes* en de Propheten leezende, vond hij daar „ zaken in, die, volgens zijn oordeel, 't Euangelium tegenfpra- „ ken. Om dat zo wel de Christenen als de Joden aan het Oude „ Verbond geloofden, befloot hij hierom, voortaan *Mozes* te ge- „ loven, dat is, een Jood te worden. Zijne bediening, daarop, „ aan een ander overgedaan hebbende, is hij, met groot gevaar, „ met zijne Moeder, Broeders, enz. die hij reeds in 't Jodendom „ onderwezen had, fcheep gegaan, en te *Amfteldam* gekomen. „ Alhier de Jooden in volle vrijheid vindende, deed hij zig zelven „ en de zijnen, volgens de Wet, befnijden, veranderende zijnen „ naam *Gabriel* in dien van *Uriel*. Doch niet lang hadt hij on- „ der de Jooden verkeerd, of de Godsdienst van deze ftond hem „ ook tegen; hij wilde zig in geenen deele aan de Inzettingen „ derzelver onderwerpen. Hier door werd hij zo gehaat, dat zij

„ hem uit de *Synagoge* banden, en alle onderhandelingen met hem
„ affneden; dat tot zo verre ging, dat zelfs zijne Broeders, uit
„ vreeze voor ſtraffen, hem zonder ſpreeken voorbij gingen. Dit
„ bewoog *Acosta*, om tegen het gevoelen der Pharizeeuwen te
„ ſchrijven. Ook had hij vastelijk ingezogen, dat de belooningen
„ en ſtraffen der Oude Wet enkel tijdelijk waren, en dat de on-
„ ſterflijkheid der Ziele niet dan een verdichtzel was: ja dat Mozes
„ zelf, naar zijne gedagten geen gewag'er van maakte. Met blijd-
„ ſchap hoorden dit zijne vijanden, in de hoop dat deeze erger-
„ lijke gedachten hem zelfs bij de Christenen gehaat zouden ma-
„ ken. In 't Jaar 1623., deden zij tegen hem, een boekje van
„ zekeren Geneesheer, over de Onſterflijkheid der Ziele, in druk
„ uitgaan. Hier werd hij ten toon geſteld, als een man, die de
„ Onſterflijkheid der Ziele lochende, en niet beter dan een Epi-
„ curist of Godverzaker was. Van dien tijd, zegt hij, nam zijn
„ lijden een begin. De jongens, van de Jooden aangeſtookt,
„ wezen hem met vingers naa, kwamen voor zijn deur, ſcholden
„ hem voor een afvalligen, en riepen *Mara*; ja wierpen hem
„ met ſteenen. Na al dien hoon, had hij de onvoorzichtigheid,
„ het gemelde boekje, tegen hem geſchreven, te beantwoorden.
„ Hij ontkende niet alleen de onſterflijkheid der Ziele, maar
„ toonde ook de Jooden aan, hunne afwijking van Mozes Wet.
„ Weinig kwaads zou hem het laatſte gedaan hebben; maar van
„ 't eerſte bedienden zig de Jooden, om hem bij de Overigheid,
„ als over een zaak, de Christenen zo wel als hun raakende, aan
„ te klagen. Dit hadt ten gevolge, dat hij in hechtenis genomen,
„ doch, na verloop van agt of tien dagen, onder borgtocht, ont-
„ ſlagen werd. Hij moest dit zijn ſchrijven, aan den Heer Hoofd-
„ officier, boeten met 300 Guldens, en verbeurte van alle de
„ Exemplaaren.

„ Zedert dien tijd (zegt hij verder), nademaal de ondervinding
„ en Jaaren veele dingen ontdekken, en dus 's menſchen oordeel
„ veranderen; (laat mij vrij ſpreeken: want waarom zou het
„ iemand, die zo veel als zijn Uitterſten wil maakt, op dat hij
„ de menſchen rekenſchap van zijn leven, en een waarachtig
„ voorbeeld van menſchelijke rampen nalaat, niet vrij ſtaan, in zijn
„ Uitterſten Wil de waarheid te melden?) trok ik in twijffel, of
„ de Wet van *Mozes* wel voor Gods Wet moest gehouden wor-
„ den.

„ den. Want (gaat hij voort) daar waren veele dingen in, die
„ mij bewoogen of dwongen, het tegendeel te zeggen. Eindelijk
„ ſtelde ik bij mij zelven vast, dat het de Wet van God niet was,
„ maar enkel een menſchelijk verdichtzel, gelijk 'er veele zijn.
„ Veele zaken ſtreden daar in tegen de Wet der Natuur; en God,
„ als de maker der Natuur, kon tegen zig zelven niet ſtrijdig zijn,
„ zo als het echter zoude zijn, indien hij den mensch daar tegen
„ ſtrijdende dingen voorſtelde. Dit bij mij zelven dan dus vastgeſteld
„ zijnde, ſprak ik mij zelven, (en och! roept hij uit, was
„ dit nooit in mij opgekomen;) wat zal 't mij baten, indien ik,
„ tot mijnen dood toe, afgezonderd blijve van den Raad en 't
„ volk der Joden, voornamelijk, wijl ik in deeze landen een
„ vreemdeling ben, en met de burgers geen omgang kan hebben,
„ wier ſprake ik zelfs niet verſtaa? 't Zal best zijn tot hun weder
„ te keeren, hunne voetſtappen na te volgen, om onder de Aapen,
„ zo men zegt, voor Aap te ſpeelen. In dat opzicht, heb
„ ik mij wederom tot hunne gemeenſchap begeeven; mijn gevoelen
„ herroepen, hunne wetten weder ondertekend, na dat ik
„ vijftien jaaren van hun was afgeweken, door bemiddeling van
„ mijns Vaders Zusters Zoon. Doch eenige dagen daarna werd
„ ik door een Zoon van dien Neef, die ten mijnen huize woonde,
„ aangeklaagd, over de toebereiding der ſpijzen, en andere dingen
„ meer, waar uit hun bleek, dat ik geen rechte Jood was.
„ Uit deeze betichting rees een nieuwe en zwaare oorlog: want
„ mijn Neef, die mijn bemiddelaar geweest was, meende door
„ mijne ſchande, eer te behaalen. Hij hovaardig, onbeſchaamd
„ en onvoorzichtig zijnde, trok mijne broeders tot zig, en was
„ de aanvanger van dezen nieuwen oorlog; latende niets onbezocht,
„ van dat geen, dat tot nadeel van mijne Eer en Goederen,
„ en dus van mijn leven konde ſtrekken. Hij belette mij
„ mijn aanſtaande Huwelijk, bezorgende, dat mijn broeder mijne
„ Goederen onder zig hield. Laat het met één woord genoeg
„ zijn; hij was mijn vijand, die mijn volſlagen bederf zocht. Behalven
„ deezen familie-oorlog, was 'er nog een andere, van 't
„ volk en de Rabijnen, die mij, met een nieuwen haat, begonnen
„ te haaten, en veele onbeſchaamdheden tegen mij bedreven;
„ waarom ik hunne rechtſpraak verachtte. 'Er viel nog iets voor;
„ juist op dien tijd was ik in geſprek geweest, met twee mannen

gingen vergelijken, met het geen anderen, en onder deeze *Baudart* en *Trigland*, wegens hem hebben aangetekend, zal het blijken, dat 'er, van beide kanten, groote partijdigheid onder liep; doch ook teffens, dat hij een zeer driftig Yveraar tegen de aanhangers van *Arminius* geweest is; het geen hem, in die tijden, bij de eerstgenoemde Schrijvers gehaat, en bij de laatsten tot een voorwerp van hoogagtinge moest maaken. Zijn gedrag op het *Delffche* Sijnode gaf daar toe wel de meeste aanleiding: fchoon wij gaarne erkennen, dat eene al te onbezonne ijver, en een volflagene onverfchilligheid, in een Kerkenleeraar, twee gevaarlijke uiterften zijn. De drift tegen hem ging zelfs zo verre, dat men hem vergeleek bij eenen HESHUIZEN, op wien men dit tweeregelig vers gemaakt had;

„ *Heshuizen* waarom zaagt g'u uit vier Steden jagen?
„ Was 't niet, om dat gij u oproerig had gedragen?"

Doch deeze vergelijking was oneigen, om dat men *Acronius* nooit bewijzen kon, dat hij ergens was uitgezet. *Ampzing*, die zijn Amptgenoot was, roemt, in zijne befchrijving der Stad *Haarlem*, zijne Geleerdheid en ijver voor de Waarheid. *Acronius* ftierf in 't Jaar 1627, en heeft een boek gefchreven, over 't Recht van Patroonaatfchap, enz.

ACRONIUS, (*Ruardus*) even als zijn broeder *Johannes*, mede van geboorte een Fries, en niet min geleerd in de Godgeleerdheid en Taalkunde. — De eerfte blijk, die men van zijne verdeediging van de Leere der Hervormden vindt, is zijne disputatie, met *Pieter van Ceulen* gehouden, welke een ijverig Doopsgezinde te *Leeuwaarden* was. Deeze Difputatie is te vinden in een Boek, *'t Protocol* genaamd. In 't Jaar 1601 was hij Predikant te *Schiedam*, en gaf aldaar zijne *Enarrationes Catecheticae* in 't licht. *Gomarus* koos hem, in 't Jaar 1609, tot eenen zijner helperen, op de beruchte *Haagfche Conferentie*. Eenigen tijd daarna, beantwoordde hij het Boek van *Uitenbogaart*, over 't *Recht der Overheden*. Hij voegde 'er nevens eene Verhandeling over het onderfcheid, tusfchen 't Waereldlijk en Kerklijk recht, zeven Eeuwen achter een in agt genomen. Hij was een der eerften, die

zij-

zijnen naam ſtelde onder het Tegen-Vertoog, aan de Hoog Mog. Heeren Staten tegen de Remonſtrantie van 1610, opgedragen. Eindelijk was hij een Lid der Conferentie, Ao. 1611. Zijne *Afbeelding* gaat in prent uit.

ACRONIUS, (*Johannes*) als Proponent beroepen te *Velp* en *Rozendaal*, 1621; te *Wageningen* 1627, alwaar hij, in den jaare 1648, overleedt.

——— (*Ruardus*), anders *Ruardus Ambroſius Lucaszoon*, werd Predikant aan de *Koog*, 1642; 1644 te *Bergen*; 1659 te *Schellinghout*, en ſtierf aldaar Ao. 1669.

——— (*Cellius*). Deezen naam vindt men onder den beruchten brief, door de *Frieſche* Predikanten, in 't Jaar 1587, aan de Koningin van *Engeland* gezonden.
Zie BRANDT, I. Deel, bl. 723.

ACRONIUS, (*Daniel*) heeft, in 1651, eene Historie der Steden beſchreeven, die te *Francfort* gedrukt is.
KONING, *Biblioth. Vetus* & *Nova*.

ACTIEHANDEL, is een bedrijf, 't welk, in vroeger jaaren, en voornaamelijk in 1719 en 1720, door bijna 't grootſte deel van Europa, zo veel geruchts gemaakt heeft, dat wij niet kunnen nalaaten, te deezer plaatze, daar van eenig berigt te geeven. Hierom zal de Leezer het ons ten goede houden, dat wij, om ons verſlag in orde voor te draagen, een uitſtap doen naar *Frankrijk*, als de Baarmoeder, en van daar overſteeken naar *Engeland*, als de Zoogvrouw; waar na wij de heillooze gevolgen van deezen handel in de Nederlanden zullen beſchouwen. Doch vooraf zal noodig zijn, den Leezer een denkbeeld te geeven, wat *Actien* zijn, en wat de *Actiehandel* betekene.

Al lang vóór het veel gerucht maakend tijdſtip, waren de *Actien* in de Nederlanden bekend. Want toen in den jaare 1602, door eenige Kooplieden, die zig te zamen voegden, een Maatſchappij van Koophandel, of, zo als de Kooplieden gewoon zijn te ſpreeken, een Kompagnie van Kommercie, op zommige kusten

ten en gewesten in de Oost-Indiën, te *Amsteldam*, *Middelburg*, *Delft*, *Rotterdam*, *Hoorn* en *Enkhuizen*, werd opgericht, en zij voorneemens waren, eenige Schepen uitterusten, werd daar toe eene groote somme gelds vereischt, welke zij onder elkanderen, na dat hunne Kompagnie, met gezag en Octrooij van hunne Hoog Mog. de Hr. St. Gener. der Vereenigde Nederl. was bevestigd, (gelijk wij onder 't *Art.* OOSTINDISCHE MAATSCHAPPY zullen zien), bij wijze van aandeelen, of *Actien*, bedraagende ieder 3000 guldens, in eene gemeene kasse bragten; waar van aan ieder, een geschreeven of gedrukt bewijs werd gegeeven, met belofte van hem zijn aandeel in de winst, dien men doen zoude, te zullen laaten genieten: om welke verwachting van deel in den winst, de eigendom van 3000 ingelegd kapitaal, eigenlijk eene *Actie*, zo veel als een hebbend recht, genoemd werd.

Uit de deelgenooten werden eenige Directeurs of Bewindhebbers aangesteld. Van den beginne af aan, werd 'er Koophandel met gemelde *Actien* gedreeven; dat is, zommige van de eerste aanvangers van de Kompagnie, of derzelver Erfgenaamen, hebben hun eigen, of hunner voorzaten kapitaal, of, om bepaald te spreken, hunne *Actien* of *hebbend recht*, aan anderen, en die weder aan anderen, enz. verkocht; welke men handelaars in *Actien* genaamd heeft: te weeten de zodanigen, die hun werk maakten, dezelve te koopen en te verkoopen. Het getal van deeze is, van den beginne af aan, voornamelijk te *Amsteldam*, zeer groot geweest; waar toe de ongemeene aanwas en voortgang van de Kompagnie niet weinig geholpen heeft. Men weet dat het hier mede zo voordeelig ging, dat de jaarlijksche uitdeeling zomtijds 30, 40, 50 ja eens 75 van 't honderd geweest is. Dit moest eigenaartig te wege brengen, dat de prijs van ieder honderd guldens ingelegd kapitaal, (want schoon een Actie 3000 guldens is en blijft, in 't kopen en verkopen, echter, heeft men de gewoonte, altijd bij 't honderd te spreken), en overzulks het recht van de winst daar in, is gereezen tot 890; te weeten, voor het tijdstip van den berichten *Actiehandel*.

De uitdeeling van den winst, die jaarlijksch geschied, is altoos onzeker, om dat de Koophandel niet altijd even voordeelig gaat, en 'er zomtijds schepen verongelukken, of oorlog in de Indien voorvalt, en andere rampen, die men nooit zeker kan wee-

ten,

ten, voor dat de Bewindhebbers de rekeningen van alle de kosten en schaden hebben doen opmaaken, en bevonden, hoe veel de uitdeeling van den zuiveren winst zijn kan. Deeze onzekerheid is oorzaak, dat de waarde of prijs van een *Actie*, op den eenen tijd, meerder of minder, hooger of lager geweest is, dan op den anderen, naar gelange de berichten, die men had, of die verspreid werden, voor- of nadeelig waren. Zelf hangt dit af van den voor- of tegenspoed van het Gemeenebest. Hier uit is wederom ontstaan eene andere soort van Actiehandel, die wel geen koop of verkoop genoemd kan worden, maar *premie geeven en trekken* heet; 't geen aldus toegaat. Als men zig verbeeld, dat de prijs der *Actien* zal rijzen, of dat de uitdeeling hooger zijn zal, dan in 't voorige jaar, waar naar de prijs der *Actien* zig doorgaans regelt, doch waar van de kooper niet volkomen verzekerd is, en daarom, aan 't koopen van *Actien*, geene groote somme wil waagen; in dit geval zoekt hij zelve, of door zijnen Makelaar, naar eenen man, die zulke voordeelige gedachten van de *Actien* voor dien tijd niet heeft, of die, om andere redenen, op hoop van winst, gelijk als hij, *Actiehandel* met hem drijven wil. Met deezen treedt hij in onderhandeling, en geeft hem aanstonds eene zekere kleine somme, die ook bij per-cent van ieder *Actie* gerekend word, en Premie (even als of men zeggen wilde *belooning*), word genoemd, als eene Verbintenis, om hem, binnen een loopenden, of ook wel zomtijds alleen, op zekeren bepaalden tijd te leveren, en te transporteeren, of over te draagen, een of meerder *Actien*, dat is den eigendom, en, gevolglijk, het recht van deel in den winst van een of meermaal 3000 guldens ingelegd capitaal, ieder honderd tegen zo veel, te betaalen op zodanigen tijd, of wijze, als zij te zamen vastftellen en overeenkomen. Indien nu, geduurende den bepaalden tijd, de prijs van de *Actien*, door de uitrekening en verklaaring van de Bewindhebbers, met hoe veel percent de uitdeeling gedaan zal worden, of door waare of valsche berichten of geruchten, of gissingen, of anderzints, kome te rijzen, dan kan de *Premiegever* de bedongene *Actie*, of *Actien*, van den *Premietrekker*, op zijnen tijd opeischen, mids hem, bij het Transport, of zo als zij overeengekomen zijn, betaalende zo veel voor ieder honderd guldens, als zij, bij 't maken van 't contract, bepaald hebben; daar onder niet

ge-

gerekend de reeds gegevene Premie, die de Trekker altoos geniet, voor het gevaar, welk hij loopt, en voor niet behoud, ingevalle de prijs der *Actien* gedaald of niet geklommen is: dewijl hij, in dat geval, geene *Actie*, of *Actien*, behoeft te leveren, ten ware de Premiegever dwaas genoeg was, of reden hadde om ze evenwel te willen ontfangen. Op deze wijze kan ook gehandeld worden, als iemand meent, dat de prijs der *Actien* daalen zal; in welk geval hij aan eenen anderen, die van andere gedachten is, of met hem handelen wil, premie geeft, om vast te staan, om één of meerder *Actien*, binnen of op zekeren tijd, van hem te zullen ontvangen, tegen zo veel ten honderd. Dus kan men, zo in 't koopen en verkoopen van *Actien*, als in 't geven en trekken van Premie, om dezelve te leveren, of te ontfangen, zodanige bedingen en voorwaarden maaken, als men te zamen goed vind. 't Welk wel de omstandigheden verandert, maar de zaak altijd een *Actiehandel* doet blijven.

Dit is de oorsprong, het begin en de grond van den Handel, welke altoos met zeer veel drift, en nog meer met konsten, listen, streeken en bedriegerijen, is gedreeven in de *Actien*, zo van de voorn. Vereenigde Nederlandsche Oostindische, als van de Westindische Kompagnie, die bijna op gelijken voet is opgericht, en ook van andere Kompagnien, die, van tijd tot tijd, in Engeland, Frankrijk, of elders outstaan zijn. Niet alleen drijft ieder landaart deezen handel in de *Actien* van zijn eigen land; maar neemt ook deel aan de Actien van buitenlandsche Maatschappijen. Al vroeg liep dit, in Holland, zo hoog, dat de Heeren Staaten, den ondergang van veele familien willende verhoeden, in den jaare 1610, en verder 1621, 1623, 1624 en 1677, bij Plakaaten en Ordonnantien, daar tegen hebben voorzien; gelijk ook bij de Magistraat van *Amsteldam*, dien aangaande, verscheiden keuren zijn gemaakt. Doch laat ons overgaan tot die verbaazende omstandigheden, die daar uit gevolgd zijn.

Te *Parijs* was, zedert het jaar 1712, met veele veranderingen en bij verscheidene trappen, als onder anderen ook onder den naam van de *Westindische Kompagnie*, gemaakt en opgericht, en in December 1718, door 't Koninglijk gezag bevestigd, zekere Kompagnie van Kommercie op de rivier *Missisippi*, in 't Landschap *Louisiana*, in *America* gelegen. De inlaag dier

Kom-

Kompagnie beſtond in een kapitaal van 100 Millioenen Livres. Men kon daar in deel neemen voor papierengeld, of Actien, ieder van 500 Livres. Het volk was dies tijds overlaaden met dit papierengeld, 't welk, in den gemeenen kours, niet hooger, dan 30, 35 of 40 per cento, aangenomen werd. De gemelde beves- tiging met 't Koninglijk gezag was meest en alleen uitgewerkt, op het aanzien en gezag van den Hertog van Orleans, als Regent van Frankrijk, welke daar toe gebruikte den berugten JAN LAW, gebooren in *Schotland*, uit burger Ouders. Zijne voortreffelijke Practijken, om papier in plaats van geld te doen rond gaan, hadt hij voorheen ook aan de Regeering van Groot Brittannie aangebooden; doch was zedert uit dat Rijk gevlugt. In Holland was zijne aanbieding insgelijks van de hand geweezen. Thans zig te *Parijs* onthoudende, werd hij, om zijne doorſlepenheid in 't ſtuk van de Finantien, door den gemelden Hertog gebruikt, om de Finantien van dat Rijk, toen zeer in verval, te herſtellen. Door zijne listen en gadelooze konstſtreeken, wist hij zo veel uittewerken, dat men, door de gantſche ſtad, niet anders hoorde ſpreken, dan van onbegrijpelijke voordeelen, die deeze Kompagnie zou aanbrengen. Op het wijs beleid van den doorſleepen LAW, waren, bij den eenen, op dwaaze harsſenſchimmen, bij anderen, en bij veelen op volſtrekt geene gronden, (want een tuijmelgeest beheerſchte toen het menſchdom,) alle deeze voordeelen gegrond.

Dit deed de *Actien*, in 't jaar 1719, ongemeen rijzen, en nog meer, na dat, in de maand Maij, de Oostindiſche en Chineeſche Kompagnien, met die van *Misſiſippi*, waar aan mede de tijtel van de *Kompagnie der Indiën* werd gegeeven, vereenigd waren. Na dat men, op nieuw, verſcheiden inſchrijvingen, bij 20 en 50 millioenen teffens, tegen eene overmaatige ſomme het honderd Livres oud kapitaal, had laten doen, zijn ze ten laatſte verkocht tot 2050 Livres het 100. Grooten en kleinen, rijken en armen, Koopman, Kruijer, ja de allergeringſte zoort van menſchen, die niets in de waereld hadden, Stalknegts, Lakeijen, ja, Vrouwen zelfs werden Actionisten; en men vondt eene meenigte menſchen, die, door 't geeven van eene premie, op den eenen dag, des anderen daags bezitters van honderd duizend, en, binnen weinige dagen, van eenige Millioenen guldens waren. Het bleef niet bij

de inwooners van *Parijs*. Van alle oorden begaven zig de menschen derwaarts, even als of zij daar kwamen, om slegts geld te winnen en onnoemlijke schatten van daar te haalen. Doch deeze ijlhoofdigheid was van korten duur. LAW, onlangs ten hemel verheeven, werd eerlang tot in den afgrond vervloekt. Want na dat die algemeene razernij ruim een Jaar geduurd had, en des Konings schatkisten gevuld waren: nadat LAW, en anderen, eene menigte Millioenen gewonnen hadden, en het menschelijk verstand geen hooger verkrachting lijden konde, naamelijk toen de Actien, tot over de 2000 Livres, de 100 Livres oud kapitaal, gereezen waren, en weder tienmaal zo schielijk daalden, als ze geklommen waren; toen begon men de oogen te openen en de dwaasheid te zien, en met een de uitwerking van den *Windhandel*; bestaande de gantsche rijkdom slegts in papieren Actien, welke niemand meer wilde hebben. Dus verdween, met die gewaande schatten, ook het Crediet. Voordat, echter, deeze drukkende omstandigheid zig in *Frankrijk* deedt gevoelen, was die zelfde dolheid naar *Engeland* overgevloogen. Reeds te vooren had men aldaar in allerhande zoort van Actien gehandeld; doch op 't einde van het Jaar 1719, begon men aldaar, op 't voorbeeld van Frankrijk, in *Actien* op de Zuidzee te handelen. Van de stad *Londen* nam deeze zotheid haaren aanvang, en sloeg van daar naar elders over. De Heeren Bewindhebbers stelden alle hunne krachten te werk, om de gemoederen te doen vuur vatten. De Actien van de Kompagnie, (en die van alle andere naar evenredigheid) klommen, in den tijd van weinige maanden, elke 100 pond St. van 106 tot 1100 ponden; doch spoedig daalden zij weder tot den ouden prijs, na dat, in de grootste drift, ook nieuwe inschrijvingen van eenige Millioenen ponden St. tegen 300, 400, en twee tegen 1000 het 100 oud kapitaal, gedaan waren, die naderhand tot 400 gereduceerd werden; met geen minder gevaar, dan van eene gantsche omkeering.

Doch laaten wij tot ons Vaderland te rug keeren. De Nederlanders, en bijzonder die van Holland, reeds jaaren lang voor schrandere Kooplieden bekend, geraakten mede aan 't woelen, en wilden noch Franschen, noch Engelschen toegeeven, maar gingen helaas! nog eenige stappen verder. Het was in de maand Junij, des jaars 1720, als het spel in Frankrijk zo goed als ten ein-

einde, en in Engeland nog op zijn best was, dat deeze Actiepest naar Holland overſloeg, en als een Blixem alle de Provintien doorvloog. *Amſteldam*, Hollands grootſte Koopſtad, leedt den eerſten aanval, doch ſtond den eerſten ſtorm voor dien tijd manmoedig door. Spoedig kwam men aldaar met een Project van eene *Asſurantie Kompagnie* voor den dag; doch de wijze Magiſtraat wees de Oprechters van de hand, en belette 'er de uitvoering van. Dus vervoegden zig de Projecteurs naar *Rotterdam*, als de tweede voorname ſtad van Negotie, en wisten aldaar hun voorſtel ingang te doen krijgen. Dit verkregen hebbende, ſloeg men de hand aan 't werk, en maakte de Artikelen openbaar. Tijd en plaats ter intekening bepaald zijnde, kwam het volgende Ontwerp ten voorſchijn, waar op het volgende project mede voor den dag kwam.

„ Nademaal het Asſureeren van Schepen en Koopmanſchappen, „ voor de gevaaren der Zee, en van Oorlogen, noodzaaklijk „ is voor de Negotie en Zeevaard, en dat men ziet in Engeland „ een Maatſchappij daar toe opgericht, om door een groot za- „ mengevoegd kapitaal, de geene, die zig willen doen Asſuree- „ ren, volſtrektelijk gerust te ſtellen; zo heeft de aanlegger dee- „ zes geloofd, dat 't, immer zo propoostelijk was, dat zodanig „ eene Maatſchappij, of 't zamenvoeging van kapitaal, in deeze „ ſtad *Rotterdam* werd opgerigt, als reeds in Engeland, met „ ſucces geſchied is, en proponeert ten dien einde, de inteke- „ ning op de volgende voorwaarden.

„ I. Dat het geheele kapitaal beſtaan zal uit 120 Tonnen „ Gouds.

„ II. Dat ieder Intekenaar in handen van ſuffiſante Kooplieden, „ hier na te noemen, zal betaalen van zijne intekening een vijfde „ per cento, dat is vier ſtuivers van ieder honderd Guldens, of „ twee Guldens van ieder duizend Guldens.

„ III. Voor 't einde van de maand Julij, of eerder, zo men „ eerder gereed zal zijn, zal men alle de Geintresſeerden doen „ bijeenkomen, om bij meerderheid van ſtemmen Directeurs te „ kiezen van deeze Maatſchappij, uit de Geintresſeerden deezer „ ſtad *Rotterdam*.

„ IV. Men zal nooit meer geld eisſchen, als de geintresſeer- „ den, in der tijd bij meerderheid van ſtemmen zullen noodig

„ oordeelen, om deeze Maatſchappij zo geruſt te doen zijn, „ voor de Geasſureerdens, als 'er eenige geruſtheid kan ver- „ eiſcht worden.

„ V. Niemand zal minder mogen intekenen, dan 5000 Gul- „ dens, en niet meer dan 50,000.

„ VI. Men behoud voor zig, dat men de geenen, die in 't „ publiek niet geconcipieert zijn of gerecipieert worden, voor „ 5000 guldens, gegoed te zijn, haar intekenbriefje hier na te „ noemen, zal mogen weder geven, en zo wijders geproportioneert.

„ VII. Verders zo word gereſerveert, zo bijaldien, dat 'er „ meerder ſom werd ingetekend, als 't bovengem. kapitaal, in „ 't Art. I. dat men de Intekenaars, na rato zal mogen verminderen.

Deeze intekening, waar toe op den 12 Junij werd gevaceert, onder beurstijd, geſchiedde met zo veel drift, dat 'er eens zo veel werd ingeſchreven, als tot het oogmerk noodig was. Zo groot was de drift, dat de ingetekenden, den volgenden dag, meer dan 150 percent op hunne ingetekende Kapitaalen konden winnen. Vervolgens werd eene nader verklaaring der gemelde Artikelen in 't licht gegeeven, beſtaande in vijf Artikelen, waar van 't I. behelsde de verkiezing van twaalf Directeuren, die uit liefde de Kompagnie zouden dirigeeren. II. Dat 'er waren ingeſchreven twaalf millioenen Guldens, waar van geëiſcht werd vijf percent, voor dat Jaar, te betaalen in drie maanden. III. Waarop de Asſurantie zal gedaan worden, tegen betaaling van een Convenante premie, met beloſte van prompte voldoening voor gevallen ſchaden. IV. Dat ook de ingekomene penningen, ten profijte van de Geinteresſeerden, zullen gebruikt worden, tot de Discompte, beleeningen, enz. V. Dat de Kompagnie, aan de Geïnteresſeerden, alle zes maanden publieke rekening en uitdeeling doen zal, enz.

Verder maakten de Directeurs bekend, dat zij, na den 16 Auguſtus 1720, zouden treden tot het doen van *Discontes*, en ook zouden Asſureeren voor Brandſchaden, tegen de daarbij gevoegde kourſen en premien voor een loopend jaar.

Hier op volgde *Middelburg*, alwaar mede, ſchoon met eenige weinige verandering, een dergelijke Kompagnie werd opge-

gericht, bestaande het kapitaal aldaar uit 200,000 ponden Vlaams, en ieder kapitaale Actie in 1000 ponden Vlaams, waar van betaald moest worden, bij den aanvang, 50 percent. Doch *Middelburg* ging verder, en richtte ook eene Kommercie Kompagnie op.

Delft schreef ook een Asfurantie Kompagnie uit, van 6 millioenen, ieder Actie van 3000 gulden, waar van de deelneemers zouden betalen één percent; verder was deeze geschikt, even als die van *Rotterdam*.

In den *Haag* ging men nog verder; men maakte aldaar een ontwerp van inleg van 100 millioenen guldens, onder den tijtel van *Extract, Project, of Concept van een Generale Kompagnie van Asfurantie, Beleningen en Loterijen*, opterechten met Octroij van haar Ed. Gr. Mog. de Heeren Staaten van Holland en Wistfriesland, enz. bestaande in XI Artikelen, en eene aanwijzing, dat de Intekening kon geschieden ten huijze van *Rijk*, Makelaar aldaar. Het biljet, waar mede de inschrijving bevestigd werd, was van deezen inhoud, gelijk doorgaans alle anderen.

Inschrijvings-Biljet van de Kompagnie van Asfurantie van honderd Millioenen.

„ Ik ondergeschrevene verbinde mij om te neemen . . .
„ Actien, ieder Actie ter somma van 1000 guldens, in de Com-
„ pagnie van Asfurantie &c. voor den lande van *Holland* en *West-*
„ *friesland*, zo dra het Octroi, van haar Edele Groot Mogende
„ de Heeren Staaten van *Holland* en *Westfriesland*, daar op zal
„ worden verleend.
„ *'s Gravenhage den . . Julij* 1720.
„ Somma . . . .

Doch alzo het vereischte Octroij achter bleef, was en bleef dit ook een Project, dewijl hunne Ed Gr. Mog. de Inschrijving schielijk verboden. Te *Gouda* volgde hier op eene inschrijving van 10 Millioenen, waar van ieder Actie zou bestaan in een somme van 2000 Guldens, te betaalen een percent bij de intekening, insgelijks tot het doen van Assurantie: aan de deelneemers werd jaarlijks 3 percent van hun Kapitaal beloofd. Terwijl men hier mede

zwanger ging, baarde een ander een aanmerkelijk Project van eene Assurantie Kompagnie, tot afdoening van 's Lands schulden, onder den tijtel van Assurantie Kompagnie der Vereenigde Nederlanden, wier Kapitaal zou bestaan uit 75 Millioenen Guldens, verdeeld in 10,000 Actien, ieder tot 7500 guldens; waar op, echter, slegts 3900 guldens, in dertien termijnen, zullen betaald worden. Dan de Staat besslooten hebbende, geene Kompagnieschappen, van wat aart zij ook mochten zijn, te beschermen, werd dit Ontwerp terstond van de hand geweezen. Hierom oordeelen wij het onnoodig, daar van uitvoeriger te gewaagen. Wij volgen de tuimelgeest, en stappen over in *Noord-Holland*.

Hoorn opende aldaar het toneel, met het oprichten van eene Kompagnie van Kommercie en Navigatie, met toestemming der Burgemeesteren van die stad. De Kompagnie zou bestaan uit 10,000 *Actien*, ieder van 2000 guldens; makende een kapitaal van 20 Millioenen. De verwachting, welke men hier van had, maakte den toeloop van Intekenaars ongelooflijk. 'Er was gebrek aan schuiten en Rijtuigen, om dezelve over te voeren. Huisvesting, of Mondkost, was in de stad niet te bekoomen. Hadde men alle intekeningen toegelaten, dezelve zouden alle anderen overtroffen hebben. Dit maakte andere steden wakker. *Purmerend* scheen nu de plaats te zijn, daar men rijk konde worden. Burgemeesteren aldaar verleenden Octroij, ter oprichtinge van een Kompagnie van Assurantie, Kommercie, Bodemarij, &c. bestaande uit vijf Millioenen, en 't kapitaal van ieder *Actie* van 1000 guldens. *Monnikkendam* kwam vervolgens voor den dag, met Conditien van eene Kompagnie van Kommercie, Navigatie, Assurantie, Scheepsbouw, Lijnslaan, Houtzagen, en andere voordeelige handelingen en werken, mede met toestemming van de Regeerders dier stad. Het fonds zou bestaan uit 20 Millioenen, en verdeeld zijn in 10,000 Actien, ieder van 2000 guldens.

De Regeerders van *Medenblik* gaven mede consent, voor eene Kompagnie van Kommercie en Navigatie, bestaande uit 16 Millioenen, verdeeld in 8000 *Actien*, ieder van 2000 guldens. Eene diergelijke Kompagnie wierdt opgericht te *Alkmaar*, van 24 Millioenen, verdeeld in 12000 *Actien*, groot ieder 2000 guldens. Waarop het Project van *Enkhuizen* volgde, voor Kommercien, Navigatien, Assurantien en Visscherijen van 20 Millioenen en 10000

Actien, ieder als de voorige van 2000 Gulden. *Edam* dacht zig mede te verrijken; zij scheen onkundig te zijn hoe veelen reeds in Frankrijk, hier door, tot den Bedelzak gebracht waren: deeze stad meende het beter te maken, dewijl zij, als later beginnende, eenige gebreken zocht weg te neemen. Het fonds aldaar zoude bestaan uit 16 Millioenen, verdeeld in Actien van 2000 guldens, en mede worden aangelegd tot een Kommercie, Navigatie en Assurantie Kompagnie, enz. Terwijl men dus overal in de weer was, hadden de *Amsteldamsche* Kooplieden een ander denkbeeld, en presenteerden aan de Regeering dier stad een request, getekend door 277 Christen en 12 Joodsche Kooplieden; waarin zij verzochten, dat dergelijke Kompagnien, waar mede men hier ook zwanger ging, mochten worden geweerd; toonende de schadelijkheid daar van voor den weezenlijken handel nader aan, in een breedvoerig beredeneerd plan, dat bestond uit 7 Artikelen.

Doch gelijk 'er nog heden eene jalouzij tusschen de Provintien plaats heeft, was 't ook toen. Holland, vreesde men, zou alle de schatten der waereld alleen inslokken; en dit kon met geene goede oogen worden aangezien; ieder moest waken, om daar ook zijn deel van te krijgen. *Gelderland* stak nu het hoofd op, met een Project van de Provintiaale Geldersche Kompagnie van Kommercie, enz. welke bestaan zou uit een kapitaal van 18 Millioenen en 750 duizend guldens, verdeeld in 7500 *Actien*, ieder 2500 guldens, waarmede, van tijd tot tijd, alles zoude begonnen, en (dit wisten ze vooraf) aanmerkelijke voordeelen behaald worden. Dan de Staaten dier Provintie namen, in hunne vergadering, op den 13 Septemb. 1720, het manmoedig en heilzaam besluit, tot beschaaminge van hunne nabuuren, om 't gemelde Project geheel te verwerpen.

Dit dan in Gelderland afgedaan zijnde, stappen wij over naar *Utrecht*, niet naar de stad alleen, maar naar de geheele Provintie. Hier zou men dingen verrigten, bij welke die van alle andere gewesten geen handwater konden bieden. Niettegenstaande men ook hier kasteelen in de lucht bouwde, moeten wij, echter, den aanleg en afloop van dat werk verhaalen.

Het is niet te twijfelen (zeggen de Staaten dier Provintie, in het hoofd van 't Plan,) of eene generale Kompagnie zoude, voor de Kommercie deezer landen, niet ondienstig zijn; dog vermids

veele ſteden geduurende dien tijd, dat ter Generaliteit over zulke generale Kompagnien gedelibereerd werd, niet te min Particuliere Asſurantie en Kommercie Kompagnieſchappen opgerecht hebben, en nog daaglijks oprechten; en dat genoegzaam bekend is, dat de Provintie van *Utrecht*, wegens haare ſchoone ſituatie, niet minder dan de andere Provintien, tot de Kommercie bekwaam is, en nog meerder zoude worden, wanneer het Anno 1669, aan haar Ed. Mog de Staaten van de Provintie van *Utrecht*, overgegevene Project, tot verdieping van de vaart van *Utrecht* in den *Eem*, en voorts tot in de Zuiderzee, wierd geëxcuteert, zo is 't dat in verwachting van Godes Zegen, onder Protectie en met permisſie van Hun Ed. Mog. de Staaten der Provintie, zal worden opgerecht, eene Kompagnie van Kommercie en Asſurantie, aan dewelke hooggemelde Staaten van de gedachte Provintie, tot merklijk voordeel van de Komp. mede permisſie hebben vergund, tot oprechting van een Wisſelbank in de ſtad *Utrecht*, en het houden van Loterijen; en vermids haar Ed. Mog. zig ook verder daar bij hebben gedeclareerd, dat zij in 't vervolg, wanneer deeze Komp. geëtablifſeerd zal zijn, meerder Avantages aan dezelve, zo verre die aan het welzijn van de Provintie, en derzelver ingezetenen niet ſtrijdig zijn, wel willen toevoegen, zo kan men op goed fondament hopen, dat deeze Komp. het gewenscht ſucces hebben, en zo wel aan deeze Provintie, als derzelver Inwoonders, en niet minder aan de participanten, merkelijke voordeelen zal aanbrengen; 't welke God geve!

De Conditien waren deeze navolgende, I. Het Octroij, hier toe verleend, was bepaald met uitſluiting van alle anderen, voor den tijd van dertig jaaren, vrij van alle belastingen, mids dat ieder jaar, van elke Actie, betaald moest worden 5 gulden. — II. Dat het kapitaal zou beſtaan in 10 Millioenen, en verdeeld worden in 10,000 Actien, ieder van 1000 guldens. III. De eerſte 5 percent zoude betaald worden, primo October 1720; de 2de, primo Januarij 1721, en de overige 90 percent van 6 tot 6 maanden. Deeze Actien, na behoorlijk geboekt te zijn, zullen worden veraliëneerd of verkocht, mids behoorlijk te doen transporteeren, en ieder transport geſchreven op een Zegel van 6 ſt. en dat voor het transporteeren van ieder Actie betaald word 40 ſt. door koper en verkoper ieder de helft. IV. Niemand zou meer mogen in-

intekenen, dan voor 50 Actien: en iemand in gebreken blijvende, om de tweede of verdere termijnen te voldoen, zal van zijn recht vervallen, en de Actien ten voordeele van de Comp. verkocht worden. V. Word bepaald de verkiezing van de Bewindhebbers, en Hoofdparticipanten. VI. Wie verkiesbaar zouden zijn, en wat tractement dezelve genieten zouden, enz. VII. Hoedanige bedienden zij zouden mogen aanstellen. VIII. Een bepaaling op het kiezen der Correspondenten, en hunne verrichtingen, enz. IX. Magt aan de Bewindhebbers, tot het gebruik der Penningen verleend. X. In wat manier de Wisselbank te *Utrecht* zou worden opgerecht. XI. De bescherming, die de gemelde Staaten aan dien Bank en Kapitaal verleenen zouden. XII. Van de Loterijen, die ten voordeele van de Comp. zouden worden opgerecht. XIII. Dat de Bewindhebbers de magt zouden hebben, het voorgemelde Kapitaal, onder dezelfde voorwaarden, met nog 10,000 Actien te vergrooten. XIV. De Vrijheden, die de Koopmanschappen van de Comp. zouden genieten. XV. Van de wijze van beslissing, bij ontstaande verschillen. XVI. Van het doen der Rekeningen. XVII. Van de uitdeelinge, die bestaan zou in zes percent in 't jaar, geduurende de 30 jaar.

Na dat deeze pointen, en bijzonder die van 't project van 1669, bij de Staaten der Provintie in overweginge genomen waren, en zij hadden doen Examineeren het plan tot verdieping van de Vaart van *Utrecht* tot aan den *Eem*, en van daar tot in de *Zuiderzee*, en bevonden, dat het niet alleen doenlijk, maar grootlijks tot voordeel van de Comp. zoude zijn; en dat die Vaart in 12 maanden zoude kunnen gereed en bevaarbaar zijn, hebben Haar Ed. Mog. aan deeze Comp. toegestaan, en de Comp. heeft aangenomen, het verdiepen, en navigabelder maaken van denzelven, op de volgende Conditien.

De Comp. zal de Vaart, van *Utrecht* naar de *Eem* loopende, lang zijnde 4544 voeten, navigabelder maaken, mits maakende denzelven 12 a 15 voeten diep, 2 a 300 voeten breed.

De Landerijen, door welke deeze Vaart, volgens 't gemaakte, of nog te maakene nader bestek, (waar bij reeds bepaald is, dat die van de *Eem*, naar de Zuiderzee, mede 12 a 15 voeten diep zal gemaakt worden, om alzo, met Zeeschepen, voor de stad *Utrecht* te konnen opkoomen) uitmaakende 232 Morgen, zou-

 de

de loopen, willen Haar Ed. Mog. naar den tegenwoordigen prijs derzelver, taxeeren, naar verhoor van gerechten, waar onder dezelve gelegen zijn, welke de Kompagnie aan de Eigenaars zal vergoeden, en die, daar voor, de voordeelen, daar uitkomende, zal genieten. Daarentegen dispenſeeren Haar Ed. Mog. de Komp. van de betaaling der 5 guldens, van ieder Actie, volgens Art. I. en XIII. vast geſteld, willende Haar Ed. Mog. deze noch eenige andere belasting van de Komp. geduurende den tijd van 30 jaaren, eisſchen.

Ook geven Haar Ed. Mog. in vollen eigendom over aan de Kompagnie, alle de landen, langs den voorſchreven wijder te makenen Vaart, op 1600 roeden leggende, zo wel ter rechter als ter ſlinkerhand, tot de Domeinen der Provintie van *Utrecht* behoorende, om dezelve te kultiveeren, te beplanten, veenen, en uittegraven, zo als de Kompagnie zal te rade worden; zullende de landen, geduurende 30 jaaren, genieten vrijheid van Impoſitien.

Zo dra de Vaart gereed en vaarbaar gemaakt zal zijn, zal de Kompag. genieten, geduurende den tijd van 30 jaaren, de revenuen van de tol, van de visſcherij, Haven-, Sluis- en Bruggeld, en ook de magt hebben om de daar toe nodige bedienden en Beurtſchippers aan te ſtellen, voor den gemelden tijd.

Ook zal de Komp. de geinundeerde landen aan zig moeten neemen, of zig met de eigenaars daar over verdragen, mids daar af betaalende de gewoone lasten.

Haar Ed. Mog. geven ook aan de Komp. voor gemelden tijd van 30 jaaren, de Tollen van deeze Provintie, te *Utrecht*, aan de Vaart, en te *Wijk*, mids dezelve niet te verhogen, en daar voor aan Haar Ed. Mog. jaarlijks te betaalen, 12000 guldens van 40 Grooten ieder, en de daar zijnde bedienden, geduurende hun leven, te emploijeeren of te ſalariſeeren.

Ook zal deeze Komp. bevoegd zijn, om 's lands middelen te pachten. Haar Ed. Mog. cedeeren, in vollen eigendom, aan de Komp. 't zogenaamde Ammunitiehuis, om daar in te houden haare Comptoiren, voor de ſomma van 12000 guldens eens, contant te betaalen, zullende het zelve, geduurende de gemelde 30 jaaren, van alle lasten vrij zijn. —

Zo ras deeze Kompagnie, door zo veele uitlokkende voordeelen

len smaakelijk gemaakt en staatswijze was opgericht, geschiedde de inschrijving daar toe, op eene ongewoone en staatelijke wijze. Het voetvolk stondt in de wapenen, en achter het zelve de Cavallerij met uitgetogen Sabels; tusschen beide door passeerden de Intekenaars naar de Zaal, alwaar de Koffers geplaatst waren, om de Intekeningen in dezelve te werpen. Een gedeelte van den Dom, voorheen omvergewaaid, was geschikt tot een Beurs, alwaar men vervolgens een groot aantal persoonen zag, om deezen Windhandel te drijven, en de Actien met veel voordeel verkocht werden. Het geen deeze zeer hoog deed rijzen, was, de beloofde uitdeeling van 6 percent, volgens Art. XVII. schoon men niet gezegd had, of die afgifte zoude zijn van 't Kapitaal of van de winsten.

Op dit veel belovend plan, volgde de oprichting van een Kompagnie in '*s Gravenhage*, groot 10 Millioenen, verdeeld in 5000 Actien, ieder tot 2000 guldens, mede tot beleening van Wisselbrieven, Assurantien, enz. Daarna volgden *Weesp*, *Muyden* en *Naarden*. De eerstgemelde stad hadt tot oogmerk eene Kompagnie van Kommercie, Navigatie, Trafique, Assurantie, Bodemarij, bestaande het fonds uit 15 Millioenen, verdeeld in 7500 Actien. De Kompagnie van de tweede stad, tot het zelfde einde ingericht, bestond in 5 Millioenen, verdeeld in 5000 Actien, ieder van 1000 guldens. In de derde stad hadt men het oog op een Komp. van Manufactuuren, als Lakenen, Zijden Stoffen, Fluweel-fabriek, de Rogge en Bockweit-Negotie, Tabak-plantinge en Spinnerijen, enz. Het Kapitaal en de verdeeling was hier van even als te *Muijden*. Overijssel begon nu mede ten toneel te verschijnen. *Zwol* bracht een project van een Kommercie en Assurantie Komp. ten voorschijn, waar van 't kapitaal zoude bestaan in 10 Millioenen, verdeeld in 10000 Actien. *Kampen* een dito van 15 Millioenen, verdeeld in 15000 Actien. *Hasselt* vergenoegde zig met eene inschrijving van 6 Millioenen, verdeeld in 3000 Actien; waarna *Steenwijk* volgde, met een van 12 Millioenen, verdeeld in 6000 Actien.

Friesland was te naijverig om stil te zitten, en kon de streelende vooruitzigten der nabuuren met geen onverschillig oog aanzien. Dus kwam *Harlingen* met een plan voor een nieuwe Komp. ten voorschijn. Doch de Staaten dier Provintien, het

voor-

voorbeeld van *Holland* en *Westfriesland* volgende, bleef het bij het bloot beraamen van dit plan berusten. Even als het Project van *Gabriel de Sousa Brito*, ter oprichting van een generale Komp. op de wijze als de koninklijke Bank van Engeland en de Zuidzee Komp. werd het door hun Ed. Groot Mog. van de hand geweezen.

Middelburg, in plaats van eene, twee Kompagnien hebbende uitgeschreven, meenden *Vlissingen* en *Ter Veer* even zeer daar toe gerechtigd te zijn. De eerste schreef een Kompagnie uit, wiers fonds zoude bestaan in 30 Millioenen, verdeeld in 10000 Actien, en *Veere* van 25 Millioenen, verdeeld in 12500, ieder van 2000 guldens. Holland, daar men 't eerste voorbeeld hadt gegeeven van de oprichting deezer Kompagnien, zag ook het einde daar van; *Woerden* was de laatste stad, die daar op het vernuft te werk stelde: aldaar zou men aanvangen met een kapitaal van 6 Millioenen, die verdeeld zouden worden in 6000 Actien; men zou daar mede Negotie drijven in Hennip, Manufactuuren en Zeildoek, 't slaan van Kabels en Touwerk, 't maken van Kaas, 't bakken van Pannen en Tegels.

Te *Haarlem*, *Leyden*, *Amsteldam*, en in andere steden, ontbrak het ook niet aan kooplieden, en andere, die zodanige Kompagnien gaarne zouden gesmeed hadden, en ook reeds werkelijk daar mede een begin maakten. Maar dezelve zijn, op de allerloffelijkste wijze, door de Magistraten, met voordacht gestuit, gelijk wij reeds gezien hebben. Dit, echter, belette de drift niet van 't onbesuist loopen en draven, door gantsch Holland, van de eene stad naar de andere, en zelfs daar buiten, om deelgenooten der Kompagnien te zijn, even als of het eene voordeelige bediening ware, deel in de inschrijvingen te mogen hebben. De reden, dat deeze verblindheid en dolheid zo hoog klom, en dat zulken, die geen duit in de waereld hadden, voor 50,000, en 100,000 guldens durfden intekenen, was, om dat in alle deeze Kompagnien, weinig, en in zommige slegts 2 of 3 percent, bij provisie, moest gefourneerd worden, als mede, om dat de zulken, die dit weinige niet konden of niet wilden fourneeren, de Actien terstond met winst konden verkoopen, zelfs die van de allergeringste steden, wijl 'er zeer weinige waren, die geen opgang maakten. Dit kopen en verkopen maakte te *Amsteldam*

eene

eene verbaazende beweeging. Ook had de ſterke rijzing en vermeerdering der nieuwe Actien van de Westindiſche Kompagnie den toom gantſch doen losrukken. Niemand vond men bykans, of hij was een Actionist, handel drijvende in Actien van de Oost-, of Westindiſche Kompagnie. Men noemde dit te regt de *Bubbel*,(Waterblaas) zo als, in navolging van Engeland, de Actien deezer nieuwmodiſche Kompagnien, zedert, hier te lande, genoemd werden.

Groot was het geſchreeuw, van nieuwe uitrustingen van Scheepen; van nieuwe Kommercien; van 't ondekken van nieuwe landen; het graven van Graften en Kanaalen; oprichtinge van nieuwe Fabrieken, enz. even als of 'er een nieuwe waereld uit den grond zou te voorſchijn komen, bezaaid met Inwooners, die alle die nieuwe Producten op 't greetigst zouden verſlinden. Door dit alles was de beweeging te *Rotterdam* en *Amſteldam* ongemeen groot, bijzonder in laatstgenoemde ſtad. De beurs, hoewel alle andere negotie ſcheen verbannen te zijn, was te klein; de Actionisten begaven zig, met hoopen, naar den Dam, en verder in de Kalverſtraat, die, in navolging van *Parijs*, den naam van *Quimquampoix* kreeg, en, door 't gedrang, bij nacht en dag, ondoorgangelijk was; de Herbergen en Koffihuijzen, bijzonder 't *Engelſche* en *Franſche*, kon men zonder gevaar niet in of uitkomen. Door de drift om geld te winnen, waren de Actionisten als dolle menſchen geworden. Nergens in ſcheen men *Parijs* of *Londen* te willen toegeeven. Zommige Actionisten hielden Visſcherspinken, die niets deeden, dan van Holland naar Engeland heen en weder vaaren, om den Prijs der Actien over te brengen. Daarentegen bleven de Koopvaardijſcheepen ledig en ſtil; alle handel, neeringen en handwerken, behalven koets en wagens, huizen bouwen, even als Kastelen in de lucht, en al wat tot weelde ſtrekken kan, ſtonden ſtil. Alle redeneeringen waren uit; nergens hoorde men dan van Kompagnien, Actien, Tonnen Gouds, Millioenen, die men reeds gewonnen had, of nog zoude winnen. Tegenſpraak, of gegrond onderzoek, of deeze *Bombario* kon ſtand houden, werd niet geduld; men moest maar dom weg handelen, om ſchatrijk te worden. Het verwonderlijkſte van dit gantſche ſpel was, dat men kocht, en verkocht, en crediet gaf voor tien duizendmaal meer, dan men in de waereld had; ja men verhandelde in een land meer geld in Actien, dan

'er

'er in geheel Europa was. Dag aan dag, uur aan uur, reezen de Actien: die van de Oostindische Kompagnie tot 890 het 100, waarop ze reeds te vooren waren, in deezen dollen tijd tot 1210; die van de West, van 98 tot over de 600; die van de Zuidzee Komp. van *Engeland* van 106 tot 1020, hoewel ze te *Londen* niet hooger zijn geweest dan 1100; die van *Rotterdam* tot 210 het honderd, en alle de andere naar evenredigheid. Doch deeze zinneloosheid moest, hier zo wel als elders, eenmaal het hoogste toppunt bereiken, en het gantsche windgebouw in duigen vallen. Deeze tuimeling geschiedde in 't laatst der maand October 1720, wanneer de Actien van de Zuidzee te *Londen* begonnen te daalen; waar op alle de andere den zelfden gang gingen. Deeze daaling ging hier even als te *Parijs:* zij volgde nog tienmaal spoediger dan de rijzing geschied was. Jammerlijk zag het 'er uit, in de kleine steden van *Noord- en Zuid-Holland*, daar men zig van de Actien niet ontdoen kon, al wilde men geld toegeven. De Actionisten stonden benaauwd te kijken, en hadden groot berouw, om dat ze niet verkocht hadden. In *Amsteldam* hadden ze nog den spijt van door het gemeen bespot te worden. De smalle gemeente vondt 'er, in den beginne, smaak in; ook waren 'er onder hun, die, met 25 guldens, twee a drie duizend gewonnen hadden; doch ziende, dat alles buiten dat stil stond, en dat de hollende Actie-wagen achter uit begon te loopen, begon dit spel te verveelen. Opgeschotene Jongens, Mansperzoonen van 't slegtste zoort, voegden zig onder de Actionisten, speelden den rol van kopen en verkopen, met veele gebaarmaakingen. De Liedzangers en Straatschreeuwers bragten het hunne toe, loopende daaglijks met nieuwe deunen, hekel- en schotschriften, onder allerhande vreemde benaamingen. Hier schreeuwde 'er een, dat het door de ooren gilde, de *Roskam der Actionisten*; een ander *de Actionisten in de rouw*; *de Banckeroutiers wagen naar Vianen*; *Loop aan*, *Loop aan*; en andere dergelijke meer. De oogen schemerden op de Boekwinkels, die alom voorzien waren van Gedichten en Spotprenten, waar van de nageblevene Actieboeken nog ten bewijze strekken. De Schouwburg had 'er mede zijn deel van, door de vertooning van *Quimquampoix*, *Harlequin Actionist*, en anderen. Nog slegter rol speelde men des avonds voor een der Koffijhuizen in de Kalverstraat, alwaar, door

het

het gemeen, eerst de glazen werden ingesmeeten, en daarna de deur open geramd; dat verder zoude gegaan zijn, zo niet, op ordre van de welwijze en voorzienige Magistraat, door de Dienaars van de Justitie en Nachtwacht, hier in voorzien was, en verder moedwil, door het afkondigen van eene strenge keure, op het ernstige verbooden. Zo yverig men voorheen geweest was met maken en breeken, zo haastig was men toen met het verkopen van Huizen, Hofsteden, Rijtuigen en Paarden, enz. Sommigen van deze ongelukkige Handelaars ging het verlies zo na, dat het niet alleen hun goed, maar ook hun verstand koste; zelfs vondt men 'er onder, die zig zelve om 't leven brachten. 'Er waren 'er die zeiden, dat indien zij tijdig hunne Actien verkocht hadden, 1, 2, 3 maal 100,000 Guldens, en meer, zouden gewonnen hebben. Men wil, dat door dit spel veele familiën bedorven zijn. En nog kwam het ergste achter aan; de Gerechtshoven en Rechtbanken werden overladen met Procesfen. Eenigen, die 'er zig weinig aan lieten gelegen zijn, of zij den naam van eerlijk behielden, behielpen zig met de voorige Plakaaten, waartegen zij zelfs gehandeld hadden. Volgens 't gemeene spreekwoord werd dit genoemd, *zig met Fredrik Hendrik te behelpen:* waarschijnlijk, om dat, ten tijde van dien Prins, veele menschen, die Actien hadden verkocht of gekocht, welke zij niet hadden, of behoorlijk op hunnen naam gesteld waren, vervolgd wordende, om dezelve te leveren, op 't fondament van die Plakaaten, waarbij, onder anderen, zodanig kopen voor nietig en onwaardig verklaard werd, en waartegen dan Mandement Poenaal van den Hove verzocht werd, dewelke begonnen, *Fredrik Hendrik bij de Gratie* enz. Eindelijk, de elenden, uit deezen verwarden handel gesprooten, zijn onbeschrijffelijk, en drukten den gantschen Koophandel uittermate. Wel is waar, 'er zijn eenige menschen rijk bij geworden, zommigen schatrijk, voornamelijk de zulken, welke niets te verliezen hadden, en arm waren toen zij begonnen; doch een veel grooter aantal is daar door arm geworden, en meest doordien zij, op hoop van al hooger en hooger prijzen te maken, niet verkoopen wilden.

Nog eene aanmerking, en daarmede zullen wij het berigt wegens deezen Windhandel, die met recht onder de rampen des Vaderlands mag geteld worden, eindigen. — De Zeven Provintien

za-

zagen vier van dezelven, eensklaps verrijkt met een kapitaal van omtrent 300 millioenen, buiten en behalven het geen de Actien van de Oost- en Westindische Compagnien waren verbeterd. Doch waarin bestond de Rijkdom? in Papieren, die de bezitters geen duit rijker maakten. Gelukkig ondertusschen, dat de dolste Razernij de kortste, en dit schimmespel zo kort en schielijk geëindigd is, als het begonnen was; in Holland en de nabuurige Provintien hadt het naauwlijks zes maanden geduurd, schoon heviger toegegaan, dan in Frankrijk of Engeland. De meeste van de voornoemde nieuwe Kompagnien in de bijzondere steden vervielen, met den ondergang van den Actiehandel, uitgenomen die van *Rotterdam*, die staande gebleeven is. De Actien van de Oost en Westindische Kompagnien zijn zedert tot de gewoone hoogte gedaald. Ter nagedachtenis van deezen zwaaren schok voor Neerlands Koophandel, zag men een Medalje te dier tijd in 't licht komen, ter grootte van een zilveren Ducaton, verbeeldende *Mercurius*, door een zoort van Harpijen aangevallen, mishandeld en gekluisterd; welke gedrochten van *Bellerophon*, op Pegazus gezeten, op 't vertoonen van zijn schild, waarop men het wapen van *Amsteldam* ziet, verjaagd worden. In de lucht vertoont zig een benevelde zon, en tegelijk de Zuide en Ooste winden, waardoor de Kogge dier stad op de baaren gezold word, met het opschrift: *Hoc monstra Repello*, dat is: hiermede verdrijf ik de gedrochten. *Anno Memorando*, in 't gedenkwaardig Jaar. Op de tegenzijde heeft men dit opschrift: *Posteritati. Mercatura ab ignoto Monstrorum genere Provido Consilio Liberata MDCCXX*, dat is: aan den Nakomeling; de Koophandel van onbekende Gedrochten, door voorzichtigen Raad, bevrijd. MDCCXX.

Ada, de Dogter van Prins *Hendrik*, eenigen Zoon van *David*, Koning van *Schotland*, werd, Ao. 1162, de Echtgenoote van Graaf *Floris den III* van dien naam. Met eene aanzienlijke Vloot werd deeze Prinses afgehaald, en aan den mond der Maze aan land gezet. Men vind van haar niets aangetekend, dan dat zij in 't Jaar 1195, bij de verzoening van haare twee Zoonen, *Willem* en *Dirk*, is tegenwoordig geweest, en dat zij naderhand den jongsten, *Willem*, raadde, zig niet tot zijnen Broeder *Dirk* te begeven. Haare andere Kinderen vindt men genoemd op het

Art.

Art. FLORIS DE III. Haar graf is geweest te *Middelburg*, dat verkeerdelijk aan haare Kleindochter *Ada*, Gravinne van *Holland*, is toegefchreven. Zie 't volgende *Art.*

Zie de *Oude Hollandfche Kronijken*.

ADA, *Gravin van Holland en Zeeland* enz. dogter van *Graaf Dirk den VII* van dien naam, en den XVden in den rang der Hollandfche Graaven. Onze vermaarde Arcadia-Schrijver, de Raadsheer *Heemskerk*, noemt haar de fchoonfte van alle de Vorstinnen van haaren tijd. Eer wij voortgaan, haar nader te doen kennen, moet ik den Lezer berichten, dat ik haare kenfchets, bij mijnen Voorganger HALMA, zo gebrekkig vind voorgefteld, dat we verpligt zijn, op alle zijne gezegden aanmerkingen te maken, en 't verkeerde daar van aan te toonen: waaruit men zal konnen zien, hoe onze Vaderlandfche Gefchiedenisfen, van tijd tot tijd, nieuwen luister ontvangen hebben. Haare Moeder *Adelheid*, Weduw van Graaf *Dirk den VII*, trouwde haar uit, buiten kennis en tegen wil van de Staaten van *Holland*, aan den geringen *Grave van Loon*, enkel uit ftaatzucht, om de Regeering in eigen handen te krijgen of te houden.— (Doch de kundige *Frans van Mieris*, in zijne aantekeningen op de Chronijk van de *ongenoemde Klerk*, zegt, dat dit met de waarheid niet overeenkomt; want dat men vindt, bij *T. Rijmer*, Tom. I. p. 144. in een der Brieven van Vrouwe *Aleid* gefchreven, aan Koning *Jan*, over de Wettigheid van het Huwelijk van haare Dogter *Ada* met den Grave *van Loon*, en om haar uit de gevangenis of bewaaring te verlosfen, dat *Willem*, Graaf *van Loon*, zijne Bruid ontvangen had uit handen van Graaf *Otto van Benthem*, Oom van haaren overledenen Vader *Dirk*; en dat dit gefchied was, in tegenwoordigheid, met raad en bewilliging van de bijgenoemde Hollandfche Edelen, als *Rogier van Merhem*, *Hugo van Voorn*, *Diderik van Altena*, *Simon*, *Jan* en *Ysbrand van Haarlem*, *Willem van Teilingen*, *Wolfert* en *Floris van Lede*, (of van *Leerdam*,) *Arnoud* en *Hendrik van Rijswijk*, *Wouter van Egmond*, en veele anderen. En (zegt die Aantekenaar) indien men deezen Brief vergelijkt met het gezegde van *Melis Stoke*, in zijn Rijm-Chronijk, op het einde van *Dirk den*

VII, en met dat van *W. Procurator*, dan zal de waarheid van dit geval beter blijken.)

Terwijl haar man, Graaf *Dirk*, ziek lag, had zij dit Huwelijk heimelijk geslooten; vermids zij staat maakte, dat zulk een arm Graaf, buiten alle verwachtinge tot zodanigen hoogen staat, door haar bevorderd, en tot zulken doorluchtigen echt geraakt, het roer van 't staatsbestier ligtelijk in haar geweld zoude laten.

In een mijner voorheen uitgegevene werken, heb ik gezegd dat Graaf *Dirk*, op zijn ziekbedde, voor zijnen dood, wel gaarne met zijnen broeder *Willem* zig had willen verzoenen, en hem tot Voogd over zijne onmondige Dogter *Ada* aanstellen, zo niet de heerschzuchtige *Aleid* dit had weeten te verhinderen. Hier voeg ik daar bij, dat *Aleid*, met reden, (als uit haaren aart heerschzuchtig zijnde) zig niet veel goeds kon belooven uit die voogdijschap van Graaf *Willem*, aan wien zij voorheen, bij *Alkmaar*, zo een zwaare nederlaag had toegebragt. Hierom wist zij het stuk in diervoege te beleggen, dat zij den gemelden *Otto van Benthem*, en de Edelen, die het met haar eens waren, smaak in haar ontwerp deed krijgen.

Dit gebeurde in 't jaar 1203. Doch het was een ongelukkige trouwdag, en deeze jonge, onschuldige en hoogaanzienlijke Vorstin ADA, grootlijks te beklaagen, het slachtoffer te moeten zijn van haar moeders eer- en staatzucht. Want haaren Oom of Vaders Broeder, Grave *Willem van Oost-Vriesland*, [*dit is eene verkeerde benaaming, meermaals in de Oude Kronijken voorkomende; en het verwondert mij, dat de kundige* HALMA *zijne leezers niet heeft gewaarschuwd, dat men hier niet* OOST-VRIESLAND, *maar* WEST-VRIESLAND *leezen moet; want als Graaf van West-Friesland, was deeze Willem, Dirks broeder, voorheen door Gravin Aleid, met zijne West-Friezen bij Alkmaar geslagen*], was 'er geene de minste kennis van gegeeven: en hij daarenboven, door Vrouwe *Adelheid* of *Aleid*, onbehoorlijk gehoond, en verhinderd, bij den zieken Graaf zijnen broeder te mogen komen. Van hier dat hij ADA, op aanporring der Staaten des Lands en eigen drift te zamen, met haaren nieuwen Man beoorloogd, gevangen genomen, naar *Texel* gevoerd, en aldaar in eene onbeslotene hegtenisse heeft gehouden, waar in zij kort daar na over-

overleed; hebbende naauwlijks een jaar den tijtel van *Gravinne van Holland en Zeeland* gevoerd, zonder nog de huldiging ontfangen te hebben. Ten tijde haars afsterven, was zij niet ouder dan 18 jaaren. Het lijk werd naar *Middelburg* gevoerd, en daar in de *Abtdij* begraven, eerze noch van Grave *Lodewijk van Loon* beslapen was. Immers heeft zij geene Kinderen nagelaten.

Dus luidt het gewoon verhaal wegens de lotgevallen van Gravinne ADA. Doch vermids dit berigt geenzins met de waarheid overeenstemt, vinden wij ons verpligt, hier te doen volgen, 't geen bij de meeste Schrijvers gevonden word. 't Is waar, dat aan Graave *Willem* geene de minste kennis van 't voorgenomen huwelijk, noch van de voltrekking van hetzelve gegeven was; doch de toeleg was, echter, zo geheim niet gebleven, of eenige andere Edelen, Graave *Willem* meer dan Vrouwe *Aleid* toegedaan, kregen 'er de lucht van. Onder deeze bevond zig *Filips van Wassenaar*, welke verklaarde, dat men niets moest ontzien, om Graaf *Willem*, in de Voogdijschap, die hem van rechtswegen toekwam, te handhaven. Men weet, hoe Vrouw *Aleid*, om haaren slag zeker te neemen, bij het toeneemen van de ziekte haars Gemaals, en op de tijding van de zekerheid van deszelfs dood, Graaf *van Loon*, in stilte, in Holland had doen komen, om bij de hand te zijn, en, zo dra de Vader den geest gegeeven had, het huwelijk met haare Dogter te voltrekken. Hij onthield zig eenigen tijd op 't Huis van *Altena*, wiens eigenaar volkomen in zijne belangen was; en op de eerste tijding van 's Graven dood, begaf hij zig terstond naar *Dordrecht*, alwaar hij, zonder uitstel, met de jonge ADA in den Echt verbonden werd, en wel met zulk een drift, dat men zig geen tijd gunde, om 's Graven Lijk eerst ter aarde te besteilen, ja, in 't zelfde huis, daar de overleedene Graaf nog boven aarde stond. Graaf *Willem* had ook zo haast geen bericht van 's Graven dood ontvangen, 't geen niet geschiedde, dan na dat het Huwelijk reeds eenige dagen voltrokken was, of hij spoedde zig naar Holland. In de *Zijpe* geland, verzocht hij vrijgeleide van Vrouw *Aleid*, of van Graave *Lodewijk*; hij gaf voor, zijn broeders Graaf te *Egmond* te willen bezoeken: doch dit geleide werd hem ronduit geweigerd. De misnoegde Edelen, waar van men *Filips van Wassenaar* en *Jan van Rijswijk* voor de hoofden moet houden, (waarbij zig naderhand *Si*-

P 2 *mon*

mon van Haarlem, *Willem van Teilingen*, *Wouter van Egmond*, *Albert Banjaart*, en *Jacob Burgraaf van Leiden*, voegden, schoon sommigen van deeze eerst in 't Huwelijk gestemd hadden,) bewerkten, dat Graave *Willem* eerst in Zeeland het bewind werd opgedragen. Intusschen arbeidden de Edelen in Holland heimelijk, om de Kennemers de zijde van *Willem* te doen omhelzen, en Vrouw *Aleid*, zo wel als de *jong getrouwde*, te *Egmond*, daar zij verwacht werden, om den Maandelijkschen Kerkdienst van den overledenen Graave bij te woonen, te overvallen en gevangen te neemen. Doch deeze aanslag werd, door eenen *Walter de Raven*, die *Lodewijk* was toegedaan, ontdekt; en Vrouw *Aleid* en haare Kinderen kreegen, op den 27sten dag na 's Graven overlijden, terwijl zij zig te *Haarlem* bevonden, daar kennis van. Elders heb ik verhaald, hoe zij door *Gijsbrecht van Amstel* naar *Utrecht* geholpen werden. De ongelukkige *Ada*, die nu 18 dagen gehuwd was geweest, en haaren man voor eenige jaren verliet, vlood, onder de bescherming van *Reinier Meerhem*, *Hugo van Voorne*, en eenige anderen, op den Burgt van *Leijden*. Doch om deeze sterkte werd, door de *Kennemers*, onder bevel van *Wouter van Egmond* en *Albert Banjaart*, terstond het beleg geslagen. *Filips van Wassenaar* toog ook met zijn volk derwaards, zijnde *Jan van Rijswijk* toen reeds overleden. Schoon alle de bewooners der *Rijnlandsche* Dorpen op de been kwamen, om den Burgt te ontzetten, noodzaakte gebrek aan mondkost de belegerden, zig op voorwaarden over te geeven. Vrouw *Ada* werd gesteld in handen van haaren Bloedverwant, *Heere Willem van Teilingen*, die haar met alle heuschheid deed bewaren. Doch Graaf *Willem*, daarna in *Holland* gekomen, en door de *Kennemers* voor Graaf erkend zijnde, werd de Gravinne, volgens de *Oude Kronijken*, naar 't Eiland *Texel* gevoerd, alwaar zij eenigen tijd bewaard, en volgens haaren staat behandeld werd. Van daar deed haar Graaf *Willem* naar *Engeland* voeren, alwaar zij eenige jaaren werd opgehouden. Dit verdient te meer onze opmerking, om dat HALMA, in navolging van de *Oude Kronijken*, hier van geen gewag maakt, en, gelijk wij gezien hebben, haaren dood, ten onrechte, stelt in 't jaar 1204, het 18de haares ouderdoms. In den Brief van Vrouw *Aleid*, boven vermeld, waarin zij bewees, dat het Huwelijk met toestemming

GRAVINNE ADA OP DE BURGT TE LEIJDEN BELEGERD.

ming der *Hollandsche Edelen* voltrokken was, klaagt zij verder over eenige Afgunstigen, die den Koning hadden ingeblazen, dat de echtverbintenis onwettig was, en bidt dat hij daar aan geen geloof wilde slaan. 't Is ook niet onwaarschijnlijk, dat Graaf *Willem*, of eenige anderen, *Ada* hadden weten in *Engeland* te houden, door den Koning in het gevoelen te brengen, dat deze de eenigste weg was, om den vrede binnenlands te bewaaren. De Brief, waar van wij hier spreken, en voorheen gesproken hebben, ging verzeld van een verbond, gemaakt tusschen *Lodewijk van Loon* en den Koning, en werd overgebragt, door eenen *Wouter Bertrand*, die gelast was, het verbond te beëdigen, en ook, waarschijnlijk, om Gravin *Ada* van daar te haalen; want men vind, dat de Koning haar kort daarna ontslagen heeft. Van elders blijkt het, dat zij, in 't jaar 1218, nog in leeven was: onder andere uit een der gunstbrieven van Graave *Lodewijk van Loon* van dat Jaar, schoon haar naam daar in verkeerdelijk *Ida*, in plaatze van *Ada*, gespeld wordt. Ook vind men dat zij te *Herkenrode*, en niet te *Middelburg*, begraven is. Op al dit gezegde zie men den Heer *Huidekoper*, Wat aangaat, dat zij, door den Graaf *van Loon*, volgens de Oude Schrijvers, niet zoude beslapen zijn; *Alkemade* wil ons dit ook doen geloven: doch op welken grond, is ons onbekend. Wij geloven, dat dit zo zeker is, als dat men haaren dood stelt op 't jaar 1204, of op dat van 1218. Voorheen hebben wij gezien, dat *Ada* 18 dagen was gehuwd geweest was, eer zij van haaren man scheide; lang genoeg, voorwaar, om het huwelijk wezenlijk te voltrekken. De staatkunde van haare Moeder ten minsten vereischte niet, om hier toe verhindering bij te brengen.

Anderen geloven, dat dit is uitgedacht door hen, die dit Huwelijk trachten onwettig te verklaaren; immers, dat zij geene kinderen heeft nagelaten, strekt hier van tot geen bewijs.

Bij veele voornaame Schrijvers word Vrouw *Ada* op de lijst der Graven van *Holland* niet gesteld, zelfs niet in de oude Latijnsche Kronijken uit de *Abtdij van Egmond*; noch van *Johannes Beka*, noch van *Jan Veldenaar*, en meer anderen. Men weet, echter, dat zij, na haars Vaders dood, 'er het volle recht op had; ook heeft *Melis Stoke* haar het zelve niet benomen, schoon de Geleerde *Schriverius* meent, dat dit niet van den Autheur,

maar van den Uitschrijver, naar zijn goedvinden, daar in gelast is. Doch daar op (zegt HALMA) heeft een geleerd man, in eenen zijner brieven, deeze aanmerking gesteld: (Een ieder weet, in hoe hooge achting de *Rijm-Chronijk* bij alle verstandige Oudheidonderzoekers is, en zelfs bij *P. Schriverius* gehouden word. Indien men nu zoo ligtelijk, op een bloot meenen, vermag voor te geeven, dat 'er bij den Uitschrijver, of Uitgever, iets in veranderd is, zouden anderen, in andere zaaken, ook zig zelven 't recht, of onrecht mogen aanmatigen, om de bewijzen, uit dien Schrijver, zo hoog in achting, als 't in hunne kraam te passe kwam, te verijdelen.) Doch, hier op moet worden aangemerkt, dat het zeer onbestaanbaar is, als *Schriverius* zegt: „ lichte blyft „ Joncvrouw *Ada* after om haer cort rijck en cort leeven, mede „ om dat zij niet gehuld is geweest": want dus geeft en ontneemt hij haar een Graafschap, dat haar wettig toekwam. *Wagenaar*, met den aanvang van zijn *Agtste Boek*, gebruikte dan ook eene verkeerde uitdrukking, als hij zeide: ADA, *door haare Moeder, Vrouw Aleid, aan 't Graaflijk bewind geholpen*; daar hij had moeten zeggen, UIT *geholpen*, wijl men haar niet anders kan beschouwen, dan als eene Gravin, die door haar Moeders heerschzugt, van 't Graafschap ontzet was.

In de groote oude Hollandsche Kronijk, uitgegeeven lang voor de uitgaave van *Goudhoeven*, vind men haar als wettige Erfgenaame, en opvolgster der Graven van Holland geplaatst. Ook in alle de uitgaaven van *Goudhoeven*, vind men haar als de eenige Dogter van *Dirk den zevenden*, en 15de *Gravin van Holland*, *Zeeland* en *Vrouwe van Friesland*. Haar toegevoegde en opgedrongen man, Graaf *Lodewijk van Loon*, was, zo veel men uit de oude Schriften kan afneemen, een Zoon van *Gerrard van Loon*, gelijk onder dat Artikel nader zal worden aangeweezen. Verder discht HALMA zijnen Lezeren een verhaal op, uit de *Fasciculus Temporum*, 't welk wij achter wegen laten, om dat wij meenen, onze Leezers, met onze bijvoegzels, meerder dienst gedaan te hebben.

Men zie, het geen op het Art. DIRK VAN DER AARE gezegd is, en 't geene verder op WILLEM DE I, ADELHEID, en LODEWIJK, *Grave van Loon* zal gezegd worden; en hier, wat de Geleerde

Heer

Heer Huidekoper, in zijne aantekening op *Melis Stoke*, heeft aangetoond, als een misslag bij de Oude Schrijvers begaan, met deeze *Ada* te benoemen met den naam van *Aleid*, en aan *Dirk den Zevenden* toe te schrijven twee Dogters; de eene *Aleid*, de andere *Ada* genaamd, waar in ze door laatere Schrijvers gevolgd zijn. *Meerhout*, zegt hij, wist beter, maar noemt ze ook *Aleidis*, dat door zijn Ed. word aangetoond, eene verzinning te zijn, en ook waar door dezelve ontstaan is. Hij toont daarop duidelijk, dat MELIS, vs. 1370 haar noemt de *Eénige Dogter van Graaf Dirk den VII*, en vraagt daarop, waar uit blijke, dat *Ada* nog eene Zuster gehad heeft, en waar die *Aleid*, als de oudste en dus Erfdogter, gebleven, waar en wanneer zij overleeden is? Verder doet hij zien, den misslag, dat van de gemelde *Aleid*, die ons bij *Slichtenhorst*, en anderen, als de ondertrouwde *Bruid* van *Jonkheer Hendrik van Gelder*, voorkomt, gezegd word, *dat ze beiden*, *kort na de Bruiloft*, 1198, *Kinderloos gestorven en te Rhijnsberg begraven zijn*; waarop zijn Ed. aanmerkt, dat het niet onnatuurlijk is, dat Kinderen kinderloos sterven, en toont dat ze nooit Bruiloft gevierd hebben, nooit getrouwd, maar alleen aan elkander verloofd zijn geweest; en dat de Schrijvers zig van haar niet wetende te ontdoen, de levende met de doode begraven hebben. Uit den *Brabandschen* Schrijver *Butkens* tekent hij aan, het geen bij de Hollandsche niet te vinden was: „ Men heeft deeze allerongelukkigste Erfdogter *Ada*, bij „ haar leven, in tweeën gedeeld, om 'er nog een *Aleid* van te „ maken; en na haaren dood, heeft men ze weder als tot beter- „ nisse te zaam gesmolten met eene levende *Aleid*. Zie I. Deel, bl. 473."

„ Vrouwe *Aleiden* noch den niwen here.
„ Ne swoeren si trouwe nemmermere.

„ zegt *Melis* p. 21. in *Ada*, welke twee vaersen, volgens den „ Heer *Huidekoper*, met opmerking verdienen beschouwd te „ worden, en de *Goudsche Kronijk* (zegt hij) voegt 'er bij: *want* „ *sy Alyt ende haer Dogter*, *noch den Jonge Grave Lodewijk* „ *niet ontfangen en wouden*. Lang, dus schrijft hij verder, heb „ ik dit aangezien als eene verbastering van *Melis*; die, door

„ het verzwijgen van den naam van *Ada*, scheen te kennen te „ geeven, dat dit weigeren van trouwzweeren geene betrekking „ had tot haar zelve; maar alleen tot haare Moeder en Man. Want „ de onbetamelijkheid, waar mede *Ada*, door list van *Aleid*, in „ de armen van *Lodewijk* geworpen is, terwijl het Sterfhuis, daar „ de Vader nog boven aarde stondt, weergalmde van 't gejuich „ der Bruilofstgasten, waar van men zelfs onder 't geringe volk, „ zeide *Meerhout*, geen voorbeeld gezien had, benevens de „ staatzucht van de Moeder, die, gelijk de zelfde tijdgenoot „ aangetekend heeft, alleen voor hadt, zelve het bewind te voe- „ ren, en den jongen *Lodewijk*, die alles aan haar verplicht zou „ zijn geweest, van haare hand te doen vliegen; scheen meer dan „ genoeg te zijn, om, zo *Moeder*, als *Man* van *Ada*. in eenen „ algemeenen haat te brengen, buiten alle bewind te stellen, en „ de *Voogdije* des Lands te ontneemen aan *Lodewijk*, en op te „ dragen aan *Willem*, gelijk natuurlijk vloeit uit de vergelijkinge „ der woorden van *Melis*, IIIde Boek, vs. 44. en IL vs. 1396, „ daar hij duidelijk spreekt van beider Voogdije. En dit weder- „ om vergelijkende met onze tegenwoordige plaats, besloot ik, „ dat de toeleg van *Philips van Wassenaar* en andere alleenlijk „ geweest was, om *Ada* wel te erkennen voor *Gravinne*, maar „ om haar en haar Land, bij *voorraad*, te stellen onder Voog- „ dije van haaren Oom *Willem*. Maar zedert is mij de uitvoe- „ ring ondoenlijk voorgekomen. *Ada* was jong, zij had een jong „ man, zij hadt hem eerst voor weinig dagen getrouwd; zij had „ hem getrouwd, op raad van haar Moeder, van welke zij, als „ een ééńig kind, zekerlijk tederlijk geliefd is geweest: zoude zij „ deeze en dien verlaten, om zelven geregeerd te worden, door „ die geenen, dieze verdreven hadden? Neen, 't was hier, na „ den dood van *Graaf Dirk*, van wederzijde, aanstonds onder „ of boven. En inderdaad, door dat verhaaste huwelijk was de „ gesteldheid der zaken zo hachlijk geworden, dat 'er geen an- „ der middel overig was, dan om de ongelukkige *Ada* op te of- „ feren, aan de misdaad van haare Moeder, en haar te gelijk „ met haaren nieuwen Heere, geweldigerhand, uit den lande te „ verdrijven; en *Willem* te plaatsen in haaren Graaffelijken stoel. „ Men ziet niet alles op een tijd. Nu zie ik, dat *Melis* hier we- „ derom bedorven is, en dat men voor *Aleiden* moet leezen *Aden*."

Voor-

Vooreerst hebben wij die zelfde misschrijving, *Aleiden* voor *Aden*, aangetoond. Ten anderen komt *Aleid* hier niet te pas. Zij wilde wel blijven regeeren, op naam van haare Kinderen; maar zij was niet dwaas genoeg, om te vorderen, dat de Edelen haar den Eed van getrouwigheid moesten doen, welken zij aan *Ada*, volgens haare geboorte, verschuldigd waren; en dit was ook 't geen zij aan *Willem* beloofden. Hadde *Philips van Wassenaar* dit beloofd, dan had hij gezegd, dat hij had moeten zwijgen. Dit laatste zag ook de schrijver van de *Goudsche Chronijk*, maar hij zag den misslag niet, van *Aleid* te noemen in plaats van *Ada*, gelijk men bij hem leezen moet. II. Deel, bl. 123 en 124.

Vf. 570. zegt *Melis*. Ade de voer horre veerde,
en is sonder Oer verstorven.

Op deeze regels, en op het geen wij boven van *Ada* gezegd hebben, zullen wij de Aantekening van den Heer *Huidekoper* hier bij voegen. „ *A. Mattheus*, op zijnen *Beka*, p. 124. zegt, „ dat *Schriverius*, *Pontanus*, *M. Vossius*, en anderen, het „ overlijden van *Ada* stellen op het jaar 1204; dit zelfde jaar „ vind men onder haar Afbeeldzel in de *Goudsché Chronijk* enz. „ Melis zegt eenvoudig, dat ze gestorven is, zonder Kinderen „ natelaten. Maar *Meerhout* spreekt zedert haare vervoering naar „ *Texel*, niet verder van haar; dit doet mij denken, dat zij „ waarschijnlijk in 't laatst van 1205 zal overleden zijn; *Heraud* bepaald haar dood, uitdrukkelijk, als men schreef XIIC „ en V. Toen haar Man, in 't voorjaar, een nieuwen kans wilde waagen, om Holland te winnen, moet zij nog geleefd hebben; alzoo hij naa haaren dood, geen recht ter waereld op „ Holland of Zeeland, en 'er dus ook weinig of geen aanhang „ meer te wagten had, en in 't Jaar 1206, toen haar Man hertrouwde, moet zij overleden geweest zijn. En zo kan men „ natuurlijkst begrijpen, waarom *Meerhout* van haar zweeg: „ wiens laatste woorden opmerklijk zijn. *Ecce longam gestarum seriem qualicunque stilo exaravimus. Alia, præter hæc, si forte supervenerint, quæ ad præsens negotium spectant, alterius executioni committimus;* een klaar bewijs, dat

„ hij dit schreef aanstonds, na dat *Lodewijk* en *Aleid*, *spe sua* „ *frustrati & illusi ad propria redierant:* en terwijl de onge- „ lukkige *Ada* noch leefde op *Texel*, daar zij eerlang, waar- „ schijnlijk van hartzeer, overleed. Want zo 'er in deeze zaake „ iets verder mogt voorvallen, dat liet *Meerhout* over aan an- „ deren."

Verder toont zijn Ed. de misslagen, (zo als hij onderstelt) door *Mattheus*, van *Loon* en *Wagenaar* begaan, wegens den sterftijd van Gravin *Ada*, ontstaan door de naamsverandering van *Ada* in die van *Aleid*. Om de zwarigheden, die hem hier bij voorkomen, weg te neemen, onderzoekt hij eerst de vlugt van *Ada* naar Engeland, „ waar van, zegt hij, *Meerhout* zweeg, en „ *Melis* niets wist; maar hoe kwam *Ada* in Engeland? Zij is „ 'er gezonden, zegt *Mattheus*, p. 125, en wijst ons naar *Joh.* „ *a Leidis* XX, 2. daar ik wel *Texel*, maar geen *Engeland* ge- „ noemd vinde. *Graaf Willem deedt haar naar Engeland* „ *voeren*, zegt de *Vaderl. Hist.* p. 305, en beroept zig op den „ valsch verklaarden brief van *Paus Honorius*. Zij ontvlugte uit „ haar gevangenis van *Texel* naar *Engeland*, en werd daar we- „ der gevangen, doch 1207 losgelaten: volgens van *Loon*, die „ 'er eene omstandigheid bijvoegt, die vreemd is. Want hij wil, „ dat *Arnoud van Loon*, *Lodewijks* broeder, voor *Ada* in En- „ geland te pande bleef, en daar door, in 1218, niet mede met „ zijne twee broederen, *Lodewijk* en *Hendrik* is vergeven ge- „ worden, en dus zou *Arnoud* voor zijns broeders Vrouw, elf „ jaaren, naa haar ontslag, of liever 13 jaaren, naa haar dood, „ ten gijzel gelegen hebben. Dan uit brieven bij *Miraeus*, of „ wel in 't *Supplem.* 845 & 846 blijkt het tegendeel van dit ge- „ zegde." Wij zullen hier geen verder gewag maaken van alle de misslagen, welke de Heer *Huidekoper*, omtrent dit stuk, bij *Wagenaar*, van *Loon* en *Butkens* meent ontdekt te hebben, maar ons vergenoegen, ten besluite hier alleen nog bij te voegen, dat zijn Ed. onderstelt, dat dezelve hier uit ontstaan is, dat *Butkens* het spoor bijster is geworden, door 't uitvallen van eene letter, en dat hij *Lodewijk des Graven van Loons Vrouw* A, nam voor *Ada*, in plaatze van *Aleid* van *Braband*, die zijne tweede vrouw was, en welke naam *Aleid* ook die was van de vrouw van *Arnoud*, *Lodewijks* broeder. Den Leezer, die begeerig is dit ver-

verder uit te pluizen, wijzen wij naar de meergemelde aant. op dit 570 vs. in de druk in 4to, 2de Deel, van bl. 154—164. Verder ziet men uit deeze Aantekeningen van den kundigen *Huldekoper*, dat hij de vervoering van *Ada*, naar *Engeland* genoegzaam als geheel onzeker houd. Nogthans zal men hier aan niet zo gereed de toestemming geeven, als men het oog slaat op den hier voorgemelden Brief van Vrouw *Aleid* aan den Koning van Engeland, bij MIERIS in zijn *Charterboek van Holland*, I. Deel, bl. 152. en daarbij voegt de overeenkomst van den Graave *van Loon*, wegens den dienst aan den Koning van *Engeland*, en deszelfs Neef den *Roomsch Koning*, ter gemelde plaatze. Doch het geene, naar mijne gedachten, hier allersterkst spreekt, is, het geen men vind in 't Vredes-Verbond, tusschen *Lodewijk*, Graaf *van Loon*, en *Willem*, Oom zijner Gemalinne *Ada*, die de Zoon was van *Floris den III*, Graaf van *Holland*, door bemiddeling van *Philips*, Markgraave van *Namen*, te *Brugge*, in October des Jaars 1206, gesllooten; waarin men onder anderen leest: „ Heer „ *Willem* zal zijne booden naar *Engeland* zenden, tot weder-„ krijging van zijne Nicht, en om die aan den Graaf *van Loon* „ weder te geeven; indien hij dezelve door zijne gezanten niet „ kan wederkrijgen, zo zullen die Afgezanten hem een vrijgelei-„ de bezorgen, op dat Hij zelfs derwaart kan gaan; en zo zij „ zulks ook niet kunnen bekomen, zo zal de Heer Markgraaf „ van *Namen* hem dat vrijgeleide moeten verwerven. En indien „ Heer *Willem*, in eigen persoon, haar niet wederkrijgt, en de „ Heer Markgraaf van *Namen*, het zij door brieven van den Ko-„ ning van *Engeland*, het zij door geloofbaare getuigen, kan „ te weeten komen, dat Heer *Willem* zijn best daartoe niet ge-„ daan heeft, en hij haar wel had kunnen wederkrijgen, bijaldien „ hij het begeerd had, zo zal Heer *Willem*, en de Markgraaf van „ *Namen*, met hem wederom twee eerzaame mannen, op hunnen „ Eed, en eenen Abt, op zijne gehoorzaamheid aangemaand, „ derwaards zenden, op dat zij gaan zien en onderzoeken, of „ Heer *Willem* zijn best gedaan heeft, om haar weder te krijgen. „ Indien de Gezanten getuigen, dat Heer *Willem* zijn best niet „ gedaan heeft, zo zal hem de Heer Markgraaf dwingen, 't zij „ door 't vorderen van Pandsluiden, of andere bekwaame midde-„ len, om haar weder te doen geeven. Indien zij getuigen, dat

„ hij

„ hij zijn best gedaan heeft, zo zal hij deswegen vrij en onge-
„ stoort blijven". Wie nu kan gelooven (schoon de Heer *Huidekoper* dezelve als onegt aanmerkt,) dat zulk een voornaam point in een Vredes-Verdrag zou geplaatst zijn, indien *Ada* zig niet werklijk in *Engeland* bevond, en wel onder bewaarender hand? Teffens doet dit ons zien, dat zij in 't Jaar 1205 reeds niet kan overleeden geweest zijn. Indien de Jaartekeningen der Oude Brieven zeker zijn, zo blijft 'er eenige duisterheid, over den sterftijd van Gravin *Ada*. Volgens geleide van onze *Vaderlandsche Historie*, II. Deel, bl. 330 en 331, hebben wij hier voor melding gemaakt van twee Brieven van den Graave *van Loon*, van 't Jaar 1213 en 1218, en daar uit aangetekend, dat zij toen nog in leeven was. Dit blijkt ook uit een Verdrag, tusschen den *Hertog* van *Braband*, *Hendrik den I*, en *Lodewijk*, Graaf *van Loon*, die den Oorlog tegen elkander gevoerd hadden; in welk Vedrag de *Hertog* verscheidene Goederen aan den Graaf *van Loon* geeft, of afstaat, met oogmerk, om zijne Dogter *Aleide* aan den Graaf *van Loon* ten Huwelijk te geeven, en dus deszelfs eerste Huwelijk met *Ada van Holland* te vernietigen, alsof die niet wettig verbonden was. Ook belooft de *Hertog*, den Graaf *van Loon* aan een goed Verdrag met Graaf *Willem van Holland* te zullen helpen. Doch het Jaar 1206 maakt hier eenige zwaarigheid, wijl 'er Schrijvers gevonden worden, die dit verdrag na den dood van *Ada* onderstellen gemaakt te zijn. Maar dit vervalt, als men nagaat, dat dit onnodig zoude geweest zijn voor den Graave *van Loon*, indien de dood van *Ada* zijn eerste Huwelijk verbrooken, en hij dus op *Holland* niets meer te eisschen had; en dat als dan Vrouw *Aleid*, in 't volgende Jaar, zig niet had behoeven te vermoeijen, om de Wettigheid van dat Huwelijk aan den Koning van *Engeland* te bewijzen, noch deeze, om hetzelve te doen onderzoeken. Ik voor mij zie dan in dat Verdrag, 't welk men vind bij BUTKENS, in zijn *Troph. de Brab. Tom. I.* en bij MIERIS, in zijn *Charterboek*, I. Deel, bl. 151. niets dan een overmaat van smarte voor de Jonge Gravin *Ada*, bestaande in de laagheid van haaren Gemaal, die ziende, dat de zaaken in *Holland* niet wel vlotten wilden, laf genoeg was, op hoop van in *Braband* beter te zullen slagen, tot dit verdrag over te gaan, dat hem egter vooreerst niet gelukte. Ondertusschen blijft het zeker, dat *Lodewijk*

van

van Loon, naderhand, zig met *Aleid*, Dogter van gemelden Hertog *Hendrik*, in een tweede Huwelijk begeeven heeft; en zijn dood word door *Wagenaar* gesteld, bl. 340, in 't jaar 1218; in welk Jaar *Wagenaar* ook zegt, dat *Ada* overleden is. *F. van Mieris* zegt, in zijne *Aantekeningen op de Chronijk van Holland*, door de *Onbekende Klerk*, bl. 100. „ *Ada* overleefde haaren „ Gemaal, *Lodewijk* Graaf *van Loon*, welke in 't Jaar 1218 „ stierf."

Doch *Wagenaar* en *Mieris* hebben hier beiden misgetast, en zig bedrogen met de naamen van *Ida* en *Ada*, wijl het ontwijffelbaar vast gaat, dat de Graaf *van Loon*, in zijne beide brieven van 't Jaar 1213 en 1214, niet spreekt van *Ada van Holland*, zijne eerste, maar wel van zijne tweede Huisvrouw, *Aleid van Braband*, zo als boven reeds is aangewezen.

Maar genoeg hier van, om vast te stellen, dat de ongelukkige *Ada* is geweest de XVde in den rang der Gravinnen van *Holland*; van het Graafschap ontzet, door haar Moeders onbepaalde heerschzugt en opgedrongen Huwelijk met *Lodewijk van Loon*; (hetwelk wij mede voor wettig houden, zonder ons te stooren aan de beuzelpraat, dat zij door haaren man niet zoude beslaapen zijn; waarop wij reeds hebben aangemerkt, dat de Staatkunde van haare Moeder recht het tegendeel vorderde: hier merken wij nog aan, dat zo 'er geen kragtiger bewijs kan worden bijgebracht, dan dat zij zonder kinderen gestorven is, dit niets zegt, en even zo ongezouten is, als hetgeen door *Alkemade* word bijgebracht, als eene reden, waarom 'er van haar geene *Graaflijke Munte* gevonden wordt, namelijk om dat zij niet gehuldigd was. Maar kon 'er beweezen worden, dat zij niet beslaapen was, dan had *van Loon* dit moeten doen, als hij zijn Huwelijk onwettig wilde doen zijn. Want de groote *Hugo de Groot* leert ons, in zijne *Inleiding tot de Hollandsche Rechtsgeleerdheid*, dat men oudtijds in deeze Landen de Huwelijken plagt te voltrekken, zonder veel gebaars, alleen door bijslaaping, met kennisse van de bloedvrienden van wederzijden, en dat de bevestiging van den trouw, op 't Raadhuis of in de Kerk, in laater tijd in gebruik gekomen is; en elders zegt hij, dat deeze twee zaaken volbragt zijnde, als dan een wettig Huwelijk daar is) dat ze lang voor hem overleden is, en wel in 't jaar 1206, waarin *van Loon* voor de tweede maal gehuwd

huwd is, met gemelde *Aleid van Braband*, die hem overleefd heeft, en in 1224 weder hertrouwd is met eenen Hertog van *Auvergne*.

Onze Nederlandsche Konstdichter, *P. Langendijk*, heeft op het Afbeeldzel deezer Gravinne dit Bijschrift:

O *Ada* tedere spruit! waar vond gij uw behoeder,
Als uwe Jeugd misleid door heerschzucht uwer Moeder,
De dartele bruiloft hield, omtrent uw Vaders lijk,
Ten spijt des adeldoms, met uwen *Lodewijk*?
Gij zaagt u in den haat van Hollands onderdaanen,
Gevangen, en uw Oom gesteld in uw gebied.
Rampzalige Gravin! hoe smolt gij van verdriet!
De roozen uwer jeugd verwelkten in uw' traanen!

Zie alle de Oude Hollandsche Chronijken. *Amsterdams Eer en Opkomst*, II. Boek, bladz. 54. LANGENDIJK, *Graven van Holland*, I. Deel, bl. 135. MATTH. *Analecta*, *Tom.* III. bl. 132. MIREUS, *Corps Dipl. Tom.* I. en de reeds genoemde Schrijvers.

ADA, Dogter van *Graave Willem den Eersten*, vind men gemeld als de achtste Abtdis van *Rijnsburg*; zij stierf Ao. 1257 of 1258, en werd voor 't hooge Altaar aldaar begraaven.

Zie PARS, *Catwijksche Oudh.* bl. 348 en 382. B. V. NIDEK, *Nederl. Oudh.* II. Deel, bl. 226.

ADALGARDA, is de naam eener Vrouwe, bekend als de Grootmoeder van den vermaarden LUDGERUS, een der eerste Geloofsverkondigers in *Friesland*, welke, met haaren man *Wrisung*, *Wrising* of *Ufing*, om de lagen van den wreeden *Radboud* te ontwijken, uit *Friesland* de wijk naar *Frankrijk* nam.

Zie F. SJOERDS, *O. en N. Friesland*, I. Deel, bl. 620.

ADAMI, (*Gaspar*) gebooren te *Schoonhoven*, Doctor in de Godgeleerdheid, was eerst Pastoor aldaar, en daarna in de *St. Jacobs Kerk te Utrecht*; hij stierf ter laatstgemelde plaatze, den 2 Sept. 1639.

Hist. van 't Bisdom te Utrecht, I. Deel, bl. 308.

ADE, of AADE, (*Ter*) anders *Ter Aa*, een rivier, een Dorp, en een Adelijk Huis, in 't Sticht van *Utrecht*. Zie hier voor op AA. AADE.

ADEGEEST, voorheen een Oud Ridderlijk Huis en Hofstede, in 't Oosteinde van 't Dorp *Voorschoten*, onder *Rhijnland*, aan de Noordzijde van den Heerenweg naar *Leiden*. Men meent, dat hetzelve al voor 't Jaar 1100 zoude gebouwd zijn geweest. Het heeft behoord aan 't geslacht van *Wassenaar*, en anderen. Tegenwoordig is het niet meer dan een gemeen Boerenhuis.

Zie VAN LEEUWEN, *Batv. Ill.* bl. 1254. SMIT, *Schatkamer*, bl. 3.

ADEL. De beroemde TUINMAN, in zijnen *Fakkel der Nederduitsche Tale*, zegt op dit woord: „ Adel is met eenige verschik„ king der letteren van *oud*, of, gelijk de Hoogduitschen zeggen, „ *alt*, die ook ouders, eltern, en ouderdom, alter noemen, en „ de oudsten eltesten. Van *adel* word *edel*; 't geen d'aalouden „ *ethel* en *edil* hieten. *Willeramus* zegt: *ethela selan*, edele „ zielen, en *ethele wintriuvo*; edele wijndruiven. *Ediliambacht*, was een edel hoofdman. 't Is niet onwaarschijnlijker „ dat *adel* en *edel* is van elt of alt, dan dat nadeel komt van „ *naalt* of *naald*. Maar ter zaake, de oudheid heeft eene eer„ waardigheid. *Levit.* XIX: 52. *Oudste* of *Ouderling* was een „ naam van gezag, en Edellieden praalen bijzonder op hunne af„ komst, en vereeuwde stamtronk. Doch die belust zijn, om „ hier in vast te gaan, en zig niet te misrekenen, kunnen hunne „ onbetwistbaare adelbrieven gaan zoeken in de Arke van Noach, „ of noch verder schreede doen tot den eersten Boer *Adam*, die „ hen van goed bericht zal dienen. Adel komt dan over een met „ *aal*, en zo is *adelout*, *aeloud*."

De Adel is zijnen eersten oorsprong verschuldigd aan den Oorlog; of moet aangemerkt worden als eene erkentenis van uitstekende Krijgsdiensten, om andere aantelokken, tot dergelijke Heldendeugden, in verwachtinge van eene gelijke vergeldinge. De Adeldom word bezeten, of door eigene verdiensten, of door voorterving van geslachte. Voor meer dan 1200 jaaren zijn 'er geweest, die, door oorlogsdaaden, zig in aanzien hadden gebragt,

en

en ook door Geleerdheid en in Konsten uitmunten, als perzoonen, die van aanzien en rang in 't gemeenebest veradeld geworden zijn; waar van 't Latijnsche vaers tot ons is overgekomen, beduidende dit volgende in 't Nederduitsch:

Twee maaken een Edelman,
Die krijg verstaat en konsten kan.

De beste Adel heeft haaren oorspronk uit de deugd. Want wat is de Adel zonder zeden en voortreffelijke deugd? vraagt een onzer beste Zedeschrijvers. En doet daar op, volgens *Ovidius*, *Ulisses*, den snorkenden *Ajax* antwoordden:

Nam genus & proavos & quæ non fecimus ipsi;
Vix ea nostra voco.

Waar bij het zeggen van eenen onzer Nederduitsche Dichters mede niet te onpasse komt, als hij zegt:

Weg dan waereld met uw brommen
Op doorluchtige adeldommen;
Zo gij van de deugt ontaert;
Is uw adeldom niets waert.

De *Hollandsche Adel* word meerendeels benoemd, bij hunnen eigen naam, of den bijnaam van een *dorp*, *huis*, *land* of *heerlijkheid*, waar van zij bezitters zijn, of die van hunne voorouders op hen zijn gekomen. Van hier, dat meestäl het woordtje *van* gesteld wordt tusschen hunnen eigen en den toenaam; als, het bijvoeglijk, van *Arkel*, van *Amstel*, van *Assendelft*, enz. hoewel sommigen den eersten naam van hun geslacht alleen gevoerd hebben, als *Polkijn*, *Banjart*, *Nagel*, enz. Zeer aanzienlijk is de Adel voortijds alhier geweest, de kleinheid des lands in aanmerking genomen zijnde. Uit oude Rekeningen, Blafferts, Aantekeningen, en oude Chronijken, kan men optellen, dat alleen in Holland zig bevonden hebben, *twee hondert twee-en-dertig* onderscheide Edele geslachten, ieder een bijzonder wapen voerende; alhoewel men moet aanmerken, dat 'er ook veelen onder

wa-

waren van een jonger broeder, van deezen of dien Heer gesproten; die het vaderlijk wapen, 't zij in verwe, 't zij met eenig ander teken veranderden; en eenen anderen bijnaam aanneemende, van een stuk lands, zijnde een leengoed, dus eene nieuwe geslachtlinie hebben aangevangen. De oorzaken, waar door de meenigte van deeze Adelijke familien zo zeer verminderd is, worden in 't volgende Art. aangeweezen; waar bij men mag aanmerken, dat de *Heeren Staaten der Vereenigde Nederlanden* geene nieuwe Edelen maken. Op het jaar 1620, zegt HALMA, kon 't getal der bekende Edele stammen naauwlijks 35 opleveren, voerende verscheiden bijnaamen en wapenen. Bij *Goudhoeven* vind men eene lijst van de Hollandsche Adelijke Geslachten, zo veel uit de oude Kronijken en schriften, in zijnen tijd, konden opgezocht worden, en omtrent het jaar 1620 waren bekend geweest. De meeste Edele geslachten waren alreeds verstorven, immers in Holland niet meer bekend, of tot zulken laagen staat vervallen; dat hunne afstammelingen (indien 'er nog eenigen mochten zijn uit Echten bedde) van de andere Edelen niet meer erkend werden. Zij zijn deeze volgende.

Altena.	Bleiswijk.	Dongen.
Amstel.	Blommendael.	Dussen.
Ackersloot.	Beets.	Diemen.
Ackoij.	Brakel.	Dever.
Adrichem.	Banjaart of Banyon.	Daellem.
Ameide.	Blommestein.	Drimmelen.
Aalburg.	Berge (van den)	Diepenburg.
Almonde.	Beuckelaar.	Elshout.
Althen.	Boel.	Eemskerk.
Abbenbroek.	Boom.	Eversdijk.
Alblas.	Boekhoven.	Eethen.
Albout.	Beverwaerde.	Eggert.
Almerongen.	Cralingen.	Goude.
Bakenesse.	Crajestein.	Geervliet.
Bakkerwaerde.	Cronenburg.	Groenevelt.
Binkhorst.	Castricum.	Grebber.
Booterfloot.	Croesink.	Gijssen of Gijssen.
Boeckel.	Coulster.	Ghour.
Benschop.	Cranenburg.	Gellerhem.
Benthem.	Cuijl.	Haarlem.
Bergen.	Doortoge.	Hedikhuisen.
Besoijen.	Duijven.	Hechuisen.

Heusden.
Hoorne.
Heemskerk.
Heemſtede.
Hodenpijl.
Hoochtwoude.
Heerman.
Heerlaer.
Heenvliet.
Hesbeen.
Hargen.
Houweningen.
Hillegum.
Iſel of Yſelſtein.
Kuſer.
Kijfhoek.
Kedichem.
Leerdam.
Langerack.
Liesvelt.
Leede.
Loenreſloot.
Meereſtein.
Monster.
Moerkonk.
Made.
Molenaar.
Moordrecht.
Muijlwijk.
Mark.
Nagel.
Noortwijk.
Nijenrode.
Nijenſtein.
Noorden.
Nederveen.
Nachtegaal.
Oesthoorn.
Oosterwijk.
Oestgeest.
Putten.
Polkijn.
Polanen.
Poel.
Potter.
Poelenburg.
Rijswijck.
Ruven.
Rodenrijs.
Rijsoort.
Rolland.
Riede.
Roſendaal.
Roſenburg.
Rouſenburg.
Strijen.
Sluiſe.
Saſſenheim.
Schotland.
Sandhorst.
Slingeland.
Sevenbergen.
Schoonhoven.
Spaerwoude.
Spieringshoek.
Sait.
Sasbout.
Spijsdrager.
Stapel.
Steenhuiſen.
Stoop.
Tol.
Tetrode.
Tolloiſe.
Veen.
Vooren.
Velſen.
Vianen.
Valckenburg.
Vliet.
Voorhout.
Vreſe.
Valckeſtein.
Waſſenaar.
Woerden.
Wouden.
Woerdt.
Waterlant.
Wijck.
Wateringen.
Warmond.
Wiſſe.
Weijburg.
Wiwijk.
Werve.
Waele.
Wielniſſe.
Weldrecht.
Zaenen.
Zijl.
Zuidwijk.

De overige Hollandſche Adelijke geſlachten, waar van, in 't gemelde Jaar 1620, nog mannelijke afſtammelingen gevonden werden, doch waar van 'er ook zedert dien tijd al verſcheidene familiën zijn uitgeſtorven of te niet gegaan, waren deeze:

Arckel.
Asperen.
Amſtel van Mijnden.
Asſendelft.
Alckemade.
Ameijde.
Albout.
Brederode.
Burch.
Bouchorst.
Boſchhuizen.
Bekeſtein.
Boetſelaar.
Coppier.
Clootwijk.

Droo-

Drongelen.	Linden.	Rhenegum.
Duivenvoorde.	Laan.	Rietwijk.
Dorp.	Merwede.	Spiering.
Does.	Mattenesse.	Spangen.
Duijn.	Meinden.	Schagen.
Duijck.	Mijle.	Sonnevelt.
Egmont.	Naeldwijk.	Schoten.
Endegeest.	Nijenburg.	Suijs.
Emmichoven.	Oem.	Teijlingen.
Forreest.	Outheusden.	Treslong.
Haghe.	Persyn.	Veuren.
Haastrecht.	Poelgeest.	Wijngaarden.
Heuckelum.	Rijnsfen.	Westerbeek.
Jode. (de)	Raaphorst.	Wena.
Loo.	Ruichrok.	Zwieten.
Leeuwen.	Rode, nu Rhoon.	Zevender.

ADEL. (*Zeeuwsche*) Schoon onze voorganger, op dit *Art.* van denzelven geene melding maakt, waar van de reden ons onbekend is, dacht ons echter noodzaaklijk, 'er hier van gewag te maaken: I. Om dat de *Zeeuwsche* Adel niet min luisterrijk is geweest, dan die van Holland. II. Om dat dezelve voormaals niet minder talrijk plagt te zijn. Ja zelfs, zegt de Eerw. *J. W. te Water*, wiens leiding wij hier volgen, zou dat getal vrij groot konnen schijnen, voor een gewest, dat zo weinig vast land beslaat, en zo klein van omtrek is als Zeeland: dog men moet aanmerken, (zegt die kundige schrijver verder) dat voortijds elk steenen huis, slot, kasteel, Dorp en kleine stad, zijnen bijzonderen Heer had, uit Edelen geslachte: in zo verre, dat 'er zelfs van alle Graaflijke of goede steden, niet meer zijn geweest dan twee, welke nooit aan bijzondere Edelen hebben behoord: *Middelburg* en *Zierickzee.* De oorzaaken van de vermindering, even verwonderenswaardig, door zijn Eerw. opgegeven, zijn genoegzaam dezelfde, als die wij bij het Art. der Adelijke Huizen enz., zullen opgeven; want, zegt hij, „ de Nederlandsche beroerten hebben 't getal der „ Edelen in Zeeland merklijk verminderd, alzo zij meest alle den „ Roomschen Godsdienst aankleefden, en Spaansgezinden waren, „ en sommige zelfs slaven van *Alva* en *Requesens*, die zig zo „ verre lieten vervoeren, dat zij zig niet alleen vervolgers van „ den gezuiverden Godsdienst, maar ook vijanden van de vrijheid „ en 't Vaderland betoonden, en dus zig genoopt vonden, bij

„ de verandering van Regeering, en staving der vrijheid, naar „ andere Landschappen, meest naar *Braband* en *Vlaanderen* te „ begeven, zo als sommige hunner nakomelingen zig daar nog „ bevinden. Andere bleven wel in de Provintie, of keerden „ daar weder in te rug, zo veranderd, dat zij 'er niet meer in „ bekend scheenen; en wat poogingen zij aanwendden, om het ten „ hunnen opzichte weder in de oude plooij te brengen, dezelve „ waren vruchteloos: dus begaven zij zig dan naar andere Pro„ vintien van 't vereenigd Nederland, daar zij in hunnen rang „ konden hersteld worden." 'Er bleven dan maar enkele geslachten of Takken der Edele stammen in Zeeland, voor welke geen andere weg openstond, dan zig in den Krijgsdienst, of in de Regeeringe der stemmende steden van die Provintie te begeeven; doordien het Lid der Ridderschap en Edelen van Zeeland, zedert de Gendsche Bevreediging, in 1576, in den Perzoon des Prinsen van Oranje, als zijnde de eerste Edele van die Provintie, verbeeld word. De Lijst daar van door zijn Eerw. opgegeeven, is deeze. Eer wij dezelve plaatzen, moeten wij vooraf aanmerken, dat, door bovengemelde oorzaaken, ook hier gebeurd is, het geen wij reeds ten opzigte van den Hollandschen Adel gezegd hebben.

Abbenbroek.
Abeele.
Abeele van Oosterstein.
Arnemuijden.
Baenst.
Baerland.
Baerlant.
Beeckeren, of Biggekerken.
Bergen in Kennemerland.
Blans.
Bleiswijk.
Blois van Treslong en Bitland.
Blok van Jersikendamme.
Boede.
Borndamme.
Boschuizen.
Borssele.
Borssele van Baersdorp.
Borssele Cortgene.
Borssele v. der Hoge.
Borssele St. Maartensdijk.
Borssele Sandijk.
Borssele Schellag.
Borssele v. der Veere.
Borssele Spreeuwenstein.
Borssele Weldamme of Clevendamme.
Borssele Brigdamme.
Borssele Laterdaale.
Brigdamme.
Brouke.
Bruelis.
Burcht.
Buttingen.
Campe.
Cats.
Cats van Weldamme.
Cats van Welle.
Cats Sijmonskerke.
Cattendijk.
Castillon.
Cleverskerke.
Cloetingen.
Cocq van Opijnen.
Cortgeene.
Coudekerke.
Couwerven.
Crabel.
Cralingen.
Croeser.
Cruiningen.
Dalem.

Dom-

Domburg.
Duivelant.
Duvenee.
Egmont.
Emelisse.
Everdinge.
Everinge.
Eversdijk.
Eijl.
Fijk.
Glijmes.
Goes.
Grijpskerke.
Haemstede.
Haijman.
Heenvliet.
Herwijnen.
Hoogerdeure.
Hooge.
Hooglande.
Houts.
Jersicke.
Kerkwerve.
Kervink.
Lalain.
Lisse.
Lodijcke.
Lunkerke.
Maelstede.
Maldegem.
Meere.
Meliskerke.
Moermont.
Nieuwenhove.
Nieuwerve.
Nisse.
Olstende.
Oostdijck.
Oostee, Oostede.
Oostende.
Oosterstein.
Oostkerke.
Oudendijk.
Pels.
Peters dict. Cats.
Poele.
Poppendamme.
Pouckes.
Reimersmale.
Renesse.
Ruichrok.
Sabbingen.
Sandelijn v. Herenthout.
Schellag.
Schengen.
Scherpenisse.
Schoonhoven.
Schore.
Schoudee.
Serooskerke van Thuil
Smallegange.
Soetelingskerke.
Somerzee.
Soutelande.
Spreeuwstein.
Staple.
Stavenisse.
Suijs.
Swanenburg.
Sijmonskerke.
Tuil van Serooskerke.
Uittenwaarde.
Valkenisse.
Valkestein.
Vilain van Gent.
Vliet.
Vlissingen.
Voirne.
Voorhouten.
Vriese van Oostende.
Watervliet.
Weerde.
Weldamme.
Welle.
Wemeldingen.
Werve.
Westkerke.
Wissekerke.
Zouburg of Suijburg.
Zuidland.

Omtrent of kort voor 't jaar 1420, waren in Holland en elders eenige Huislieden, die, door hunnen aanzoek bij Keizer *Sigismundus*, Privilegien en Vrijheden van Adeldom verkregen hadden. Geweldig mishaagde dit, niet alleen aan de Ridderschap, en hun, die van natuure gebooren Edelen waren; maar zelfs aan andere Boeren. Ingevolge hier van, vervoegden zij zig bij Hertog *Jan van Beijeren* (eerst Voogd, en daarna Graaf van Holland en Zeeland,) en hielden bij hem aan, om hier in te voorzien; zij verzochten hem tevens, te gelasten, dat geene Landlieden of Boeren den Adelstand zouden mogen bekleeden, dan alleen met toestemming van den Graave van Holland en Zeeland. Hier op

 deed

deed de Hertog de volgende Ordonnantie te voorschijn koomen.

„ *Jan* bij der Gratie Gods, Paltsgrave op den *Rhijn*, Hertog „ in *Beijeren* &c. laat weeten, allen onzen Baljuwen, Schouten, Rechteren en Edelmannen, Scheepenen, Gezwoorene „ Afingen, en vorder overal in de landen, van *Holland* enz., „ hoe wij dageilijks wel verzocht worden, van onze getrouwe „ huislieden, in de Dorpen gezeten, klagende, dat zommige „ hunner medebuuren, bij den allerdoorlugtigsten onzen genadigen Heere den Roomschen Koning geweest zijn, en zommigen „ daar geschikt hebben, om Privilegie en Vrijheid van Edeldom, „ die zij van zijne Mogenheid verkregen hebben, in groot achterdeel van onzen Heerlijkheid, en vermindering onzer dagglijksche diensten, die wij tot hier toe, uit alle Dorpen gehad „ hebben. Ende want onze meeninge niet is, onzes genadigsten „ Heere Konings brieven te krenken, zo wij wel kennen, dat „ het in zijne Koninglijke macht is, den Onedelen en Edelen, „ nadat hem Godt, en de waereldlijke wijsheid tot de Keizerlijke Hoogheid verheven hebben, maar ook meinen, dat hij ons „ billijk, om onzer diensten met zijne Giften niet te verminderen, „ noch buiten onzen consent verachten zal: zo is 't dat wij U „ allen Amtlieden, en dienende voorschreven, ende elke bijzondere ontbieden, en bevelen op onze hulde, dat gij voortaan, „ op zulke Koninglijke Brieven, als voorschreven is, niemants „ aanbrengen hoord nog vorderd, nog vonnisse daarop vraagd, „ nog en wijst, alzo lieve wij u zijn; ten zij, dat onze brieven „ van Consente en Confirmatie daarbij zijn, door u of uwer „ eenigen ende heuren brieven van getuigen, daar af buiten ons „ verkregen hebben, zo willen wij doch, dat die hun geen staat, „ noch baten doen, maar in huislieden staat, wezen en blijven „ zullen. — Alzo het ons kennelijk aanraakt in alle zaken, „ ende gevaarde, ter tijd toe, dat zij onze Consente en Confirmatie, daar hebben, ende anders niet, want waart, dat hier en „ boven deedet, of zij ons niet en dienden, in alle staaten en „ diensten, gelijk den Huisluiden, dat zouden wij aan u, en haar „ houden en verhaalen, als den geenen, die ons geweld deden, „ aan onzen Heerlijkheeden, zonder eenig verdrag, in oirkonden, &c. datum *'s Hage*, den 27sten dag in April, Anno „ 1422."

Uit

Uit dit Bevelschrift, Ordonnantie of Handvest, zien wij den twist en jalouzij, die 'er heeft plaats gehad, tusschen den Ouden Adel, en welgeboorene Mannen, en mindere Landlieden. 'Er zijn 'er, in de daad, die gemeend hebben, dat door de Welgeboorene Mannen insgelijks een zoort van *Adel* verstaan werd; en dat *Adel* van de *Ridders* moet onderscheiden worden; zijnde de laatste de zulken, die om hunne ongemeene daaden, kloekheid en deugd, tot zekere zoort van *Ridderschap* verheven waren: terwijl de Welgeboorenen hunnen *Adel* ontleenden van de geboorte, en niet door eigen daaden hadden verkreegen, en die ook *Jonkeren* genoemd werden. Doch dit onderscheid van *Jonkeren* en *Ridderen*, hoe veel schijn hier voor zijn mag, is echter minder wezenlijk. Uit het bovenstaande *Handvest*, en van elders blijkt, dat de natuurlijke, en, om zo te spreeken, geboorene Edelen niet wilden gedogen, dat eenige van de Landlieden, in *Holland*, tot den *Adelstand* zouden geraken; 't welk, ongetwijffeld, moet verstaan worden van die geenen, dewelke als de Oudste, Rijkste en Aanzienlijkste, onder de Welgeboorenen gerekend zijn geweest, waaronder, van oude tijden, lieden van groote middelen en aanzien waren. 't Geen hiertoe meer voet gaf, was, dat sommigen onder de Edelen, verflaauwende van de dapperheid hunner voorouderen, zig tot ledigheid, zorgloosheid en kwaade huishouding begevende, door den tijd afstand van hunne Adelijke goederen moesten doen, die daar door overgingen tot hun, die van den burgerstand waren; welke, door hunne zuiniger en soberder Levenswijze, zig in staat bevonden, om de adelijke goederen, met hunne bespaarde penningen, van den berooiden Adel te koopen, tot minachting van den Ouden Adel, en vergrooting van hunne eigen geslachten, die zij, door dien weg, in den Adelstand zochten intedringen; waartoe de hebzugt van *Sigismundus* hun dienstig was: te meer, om dat hij geen nadeel lijden konde van de diensten, van welke zij daar door ontslagen werden. Om hier in 't voorbijgaan aan te tekenen, wie eigenlijk Welgeboorene Mannen van Ouds geweest zijn, zullen wij ons bedienen van de woorden van den doorluchtigen *Hugo de Groot*. „ 't Zijn die „ van Aver tot Aver, (van Ouder tot Ouder) van Rijke gequalificeerde en vrije lieden gekomen zijn, die van Ouds, zo het „ schijnt, tot Rechters van het Baljuwshof zijn gebruikt geweest, „ daar

„ daar uit het voortgekomen is, dat dezelve Regters, die men „ ook Gefwoorene Leenmannen ende Mans-mannen noemt, doorgaans Welgeboorne Mannen genoemd worden, en daarin van „ de Gemeene Luiden onderfcheiden worden."

Alle *Adel* is voortgekoomen, uit gunst, van de hoogfte magt, om zekere goede dienften, den lande beweezen; of uit geboorte, hoedanigen zijn de Afkomelingen van Keizers, Koningen, Prinfen, Graven, Baronnen, Ridders, enz. Al van ouds was de Adeldom van zommigen van deeze zo bekend, dat dezelve niet behoefde beweezen te worden. Van dien aart waren de Edelen, die men van ouds gewoon was, ter Dagvaart te befchrijven. Tot bewijs van een Adelijk geflacht is genoeg, (in het algemeen genomen,) dat iemand van een Edelman, uit een Wettig Huwelijk, gebooren is, alware het uit een Onedele Vrouwe: want eene Vrouw geeft noch neemt den Adel aan haare kinderen.

Schoon, volgens de regelen des rechts, geene Bastaarden onder de Edelen mogen gerekend worden, heeft men echter, hier te lande, het gebruik der Franfchen naagevolgd, en dezelve 'er onder gerekend; doch met dit onderfcheid, dat zij het wapen niet anders mogen voeren, dan met een Baar of Streepe, beginnende van de linkerhand, opwaards gaande, naar de Rechterhand doorgehaald. — Dan de regte Hollandfche Adel is niet zo zeer voortgekomen uit een aangebooren voorrecht van Geflachte, als wel uit gifte, of vergelding van kloeke daaden; ten minften, Koningen noch Graaven hebben een erflijken voortgang in Holland gehad, alzo de Batavieren, van de Oudfte tijden af, vrije lieden geweest zijn; zo als, bij eene andere gelegenheid, bewezen zal worden.

Deeze Giften dan beftonden in tijtelen van Ridderen, enz. en bezitting van Baronnijen, Heerlijkheden, Dorpen, Ambachten, Kasteelen, Sloten en andere Heerlijke goederen, welke zij van de Graaflijkheid, onder Hulde en Manfchap, te Leen ontvingen; welke dienst van den Leenman hier in beftond, dat hij gehouden was, het Gemeene Land en de Graaflijkheid, in alle Heirvaarten en Oorlogen, op de Landpaalen vallende, ten dienfte te zijn: waarom ook die geene, die tot den ftaat van den Ridderfchap nog niet gekomen waren, *Schildknapen*, of *Schildboertige* Mannen genaamd werden.

Dee-

Deeze Edelen dan, die door hunne dapperheid, betoond in 't voorstaan van 's Lands Vrijheid, in den Oorlog uitmuntende, daardoor die voorrechten met het zwaard gewonnen en verkregen hadden, hebben, door den tijd, een gevolg en recht des bloeds gemaakt; met dit onderscheid, dat hoe hooger van Bloed hij is, en met hoe grootere meerderheid van kwartieren hij dat bevestigen kan, hoe hij meerder aanzien en gezag heeft. Veel grooter was het gezag van deeze, dan dat der zulken, welke door hunnen Rijkdom, en de middelen, die zij bezaten, boven hunne landgenooten zogten uit te munten, en, ten dien einde, zich bedienden van geleende Tijtels, van Welgeboorene Heeren en Mevrouwen; waartegen, bij *Rouc*, in zijn *Nederlandsche Wapen-Heraut*, te vinden is, een allerscherpst Edict van Koning *Philips den II*; zie hetzelve, bl. 353 enz.

Onder deeze Ridderen, die den Rechten Adel uitmaakten, waren sommigen, aan wien, bij versterf van hunne voorouderen, of anderzints, hooge of laage Jurisdictien, enz. te leen werden uitgegeeven; met dit onderscheid, dat de Heerlijkheden, welke Jurisdictie en het regt van zittinge ter Staatsvergaderinge medebragten, ondeelbaar waren, en komen moesten op den oudsten Zoon; bij gebrek van deezen, vervielen dezelve wederom aan den Heer; van ouds droegen deeze den naam van *kwade Leenen*. Ook schijnt hier uit ontstaan te zijn, dat wanneer een Ridder, in oude tijden, veele Landerijen en Heerlijkheden bezat, op den Oudsten Zoon de Vaderlijke naam, met de Wapenen, mitsgaders de voornaamste Heerlijkheid overging, en de jongere Broeders met mindere Landerijen, volgens de verdeeling, door hunnen Vader gemaakt, moesten te vreden zijn; waarop zij dan dikwils een Kasteel of Slot bouwden, en hunnen naam daarna veranderden. Eene zeer groote ongelijkheid hadt dikmaals hier in plaats: omdat veeltijds de oudsten het grootste of meeste deel der goederen na zig namen, en de Jongere bijna niets behielden.

Nadat, echter, vervolgens de *Hollandsche* Leenen tot onsterfselijke Erfleenen gemaakt waren, (die men *goede* of *Hollandsche Leenen* noemt,) werd dit onderscheid, tusschen het Erfdeel van de Oudste en Jongste Zoonen, merkelijk verminderd. De Heeren van *Polaanen*, *Duivenvoorden*, *Warmond* en *Obdam*, uit een jonger Zoon van *Wassenaar* voortgekomen, hebben den

naam van *Wasſenaar* verlaaten, en een nieuwen naam aangenomen hebbende, het Wapen van de *Wasſenaars*, zo als het bij de oude Burggraven van *Leiden* mede gevoerd is, zijnde drie zilvere wasſende Maanen in een rood ſchild, met een gulde Baar op een ſchilt van laſuur gequartileert, veranderd in drie zwarte wasſende Mannen; de eene op een zilveren, de andere op een gouden ſchilt; tot dat zij, bij het afſterven van Heere *Johan van Wasſenaar*, in zijn leven Burggraaf van *Leiden*, enz. die in 't jaar 1523, zonder mans oir na te laten overleed, wederom de volle Wapenen, en den naam van *Wasſenaar* hebben aangenoomen.

Wat nu de Voorrechten van den *Adel* aangaat, deeze waren altoos in groot aanzien. Onder de Graaflijke Regeering was het gezag der Edelen zo groot, dat de Graaven, zonder hunnen wil en toeſtemming, bijna niets konden uitrechten; geen Oorlog aanvangen; geenen Vreede maken; ſchattinge noch Contributien over den Lande heffen, of eenige andere zaaken beſchikken, zonder advis en toeſtemming van de Edelen en ſteden van de Landen, die daarop beſchreven werden. Ook werden de Edelen, nog zelfs door *Filips den II*, voor de hoogſte en voorzittende leden gehouden. In vroegere dagen werd, volgens de *Saliſche Wetten*, een kwetzing of Doodſlag, aan een Edele begaan, hooger geboet, dan aan een Onedele; welke Wet, door een Handvest van Graaf *Jan van Henegouwen*, aan die van *Kennemerland* gegeven, in 't Jaar 1303 bevestigd is. Volgens andere *Handvesten* van 1303 en 1305, waren zij *Schot-* en *Lotvrij* geſteld. Ook kan men bij *Merula*, in zijn Tractaat van de Wildernisſen, zien, hoe zij de vrijheid van de Jacht hadden.

Onze voorganger HALMA verhaalt het oude vertelzel, dat Graaf *Floris de V*, mede tot ſmaad van den *Adel*, veertig der rijkſte boeren of huislieden tot den *Adelſtand* verheven heeft. Dan in mijn *Amſterdams Eer en Opkomst, door middel der Hervorming*, enz., heb ik reeds getoond, dat veelen dit voor een bloot verdichtzel houden, en meenen dat het vertelzeltje zijnen oorſprong heeft uit de ſchriften van *Mireus*, alwaar van twaalf Edelen geſproken word, welke *Floris*, in 't jaar 1290, met den naam van *St. Jacobs Heeren*, zoude Ridder geſlagen hebben. *Orlers*, in zijne *Beſchrijving van Leiden*, heeft ook aangetoond, dat hier van in 't *Oude Chronijkje* niets gevonden word.

De

De volgende Vorsten, die Nederland als Graaven beheerschten, maakten integendeel hun werk, om door alle middelen en wegen, den Adel te doen verflaauwen, en te verminderen, om dus hunne Heerschappij verder en volstrekter uit te breiden. De Jesuit *F. Strada* beschuldigt den *Adel*, dat zij hunne goederen, door eene slegte en onbandige Levenswijze, doorbrachten, en, na de verkwisting, middelen tot oproer zochten. *Prins Willem de Eerste*, daarentegen, betuigt wegens zig zelven en andere Edelen, dat zo wel *Karel de Vyfde* als *Filips de Tweede*, het verwelkomen van Ambassadeurs, enz. op hem en andere Edelen had laten aankomen; dat zij, om 's Vorsten grootheid en eer te bewaaren, dezelve Vorstelijk moesten ontvangen en onthaalen, waardoor hun vermogen niet weinig bekort, en zij in 't gevaar gesteld werden, om hunne middelen zo verre te verliezen, dat zij 'er zig niet meer van geneeren konden, en dus hun *Adel* ook gevaar liep. Verder laat HALMA hier op volgen, eenige naamen van die geenen, welke, als verbonden Edelen, het beruchte Smeekschrift, Ao. 1566, aan de Landvoogdesse aanboden. In ons berigt wegens het Verbond en Smeekschrift der Edelen, zullen wij deeze lijst plaatzen. Men leeze het Tractaat van *S. van Leeuwen*, over het onderscheid en recht der Edele en Welgeb. Mannen.

ADEL, in 't Sticht van *Utrecht.* Dewijl van den alouden Adel, in dit Gewest, geene voldoende berigten voorhanden zijn, moet men zig vergenoegen met de lijsten, te vinden bij *Goudhoeven*, en in de *Wapenkaart* van de Edele en Aanzienlijke Geslachten, die wij hier gevolgd zijn, schoon ons bekend is dat op dezelve veelen, die niet van Adel zijn, genoemd worden.

Aa. (van der)
Abcoude van Meerten.
Achteveld.
Ackeveld.
Aemilius.
Alendorp.
Aller.
Alkevijn.
Amerongen.
Amerongen v. Borre.
Amerongen van Scheer.
Amersfoort.
Amstel.
Anxtel.
Appeltern.
Aessewijn.
Asch. (van)
Asch van Wijk.
Baexen. (van)
Baerle. (van)
Baarn van Schonauwen.
Beek. (van)
Beek. (van der)
Beer. (de)
Beer. (de)
Bemmel. (van
Benthem. (van)
Benthem. (van)
Benschop. (van)
Berck. (van)

Berg.

Berg. (van den)
Beyer.
Blocklant. (van)
Blok.
Blockhoven.
Blois van Treslong.
Bloemensweerde. (v.)
Boeckholt.
Boekhorst.
Boeckhout.
Boetzelaar. (v. d.)
Boetzelaar van Asperen.
Boesichem. (v.)
Boll.
Bole. (de
Bogaart.
Bogaart. (van den)
Bogaart. (van den)
Booth.
Borg (van der)
Borre.
Bossche. (van der)
Botbergen.
Both v. d. Eem.
Both v. Scherpenseel.
Both v. d. Poll.
Botter.
Botter van Snellenburg.
Braeckel (v.)
Braam.
Brederode.
Brienen.
Broekhoven (v.)
Broekhuizen.
Bronkhorst. (v.)
Bronkhorst van Battenburg.
Bronkhorst.
Brouxcelles (de)
Bruyn. (de)
Buchel. (v.)
Beuren. (v.)
Beuren van Reygersoort.
Burg. (v. d.)
Burman.
Buys.
Buth.
Butendyk.
Buser.
Byler. (v.)
Byler. (v. d.)
Casembroot. (de)
Canter.
Cappelle. (v. d.)
Catz.
Catz van Welle.
Clarenborg.
Clauwert.
Cleeff.
Cleeff. (v.)
Cloeting.
Cloek.
Clyenburg.
Cock. (de)
Coddenoort.
Colenberg. (v.)
Compostel.
Compostelle.
Compostelle.
Conink. (de)
Copes.
Colverschoten.
Coudenhoven. (v.)
Cragtwyk. (v.)
Crom.
Croese.
Cronenburg. (v.)
Crook.
Cuyk. (v.)
Cuylenborg. (v.)
Cuylenborg van Pyzenberg.
Dam. (d'Albaing v.)
Damasche. (v.)
Darthusen. (v.)
Dashorst.
Davelaar.
Deenemarken.
Dekkers.
Deuverden.
Deventer. (v.)
Deventer, gezegd. Prounink.
Diemen. (v.)
Diemerbroek.
Diepholt.
Dier.
Dierout.
Diest. (v.)
Diest. (v.)
Doet. (v. d.)
Doorn. (v.)
Doorn van Forden.
Deurne. (v.)
Dole.
Dolre. (v.)
Dom. (v. d.)
Dompselaar.
Doornick.
Dorsche.
Doyenburg.
Drakenburg.
Driebergen.
Driel. (v.)
Drielenborg.
Droem.
Drunen. (v.)
Dussen. (v. d.)
Durens.
Duvenvoorde.
Duiver.
Eck v. Phantelon.
Eede. (v.)
Eedel. (d.)
Eem. (v. d.)
Enckvoorde.
Enge. (v. d.)
Enghuizen.
Eyk.
Eyk. (v.)
Ewyk. (v.)
Everdingen.
Foek.
Foeyt.
Foreest.
Freys.
Freys v. Dolre.

Freys

Freys v. Kuynre.
Gaasbeek.
Gelder.
Gendt.
Gent.
Gent.
Gerobulus.
Garstman. (de)
Geer. (de)
Geyn. (v.)
Geyn (v.) Wulven.
Goden.
Goyer. (de)
Golſtyn.
Goor.
Gouda.
Goude (v. d.)
Grauwert.
Groenenberg.
Groenenberg. (Rhyn van)
Groenenſteyn.
Groenevelt.
Groenewoude.
Groesbeek.
Grootveld.
Gronsvelt.
Groueſteins.
Gruter. (de)
Gruyter. (de)
Gunter.
Haagen. (v. d.)
Haan. (de)
Haar. (v. d.)
Haaze (de)
Hackfort.
Haek.
Haeſten.
Haeſten de Kraan.
Halmale.
Hamel.
Hamerſteyn.
Hamersveld.
Hardevelt.
Hardenbroek.
Hardenbroek v. Wulven.
Harskamp.
Hartevelt.
Hatting.
Hattum.
Hattum v. Ryn.
Hattum v. Styn.
Heemskerk.
Heemſtede, gezegd Wulven.
Heereman.
Heermaale.
Heeze.
Hellemich v. Welle.
Helsdingen.
Hemert.
Hemerden.
Hengst. (v.)
Hesfels. (v.)
Heurnius.
Hilten. (v.)
Hinderſteyn. (Wulven)
Hinderſteyn. (Zuurmont)
Hinderſteyn. (Graauwert)
Hol.
Holle.
Hollandt.
Hoogelande.
Hoolck. (v.)
Hombout.
Hondt. (de)
Honthorst.
Horne. (de)
Horst (v. d.)
Hove. (v.)
Hove (v.) v. Zyl.
Houeſt.
Houdaan.
Huxwier.
Hugtenbroek.
Huydekoper, gezegd Wieringen.
Huyter. (de)
Jong. (Haak de)
Jonge. (de)
Jode. (de) gezegd de Jonge.
Jode. (de) gezegd de Ryke.
Juchem. (v.) Aarsſen
Jutphaas.
Isſelt.
Ysſendoorn.
Ysſelſtein.
Karremans.
Karreman.
Kemp. (de)
Kerk (v. d.) Verkerk.
Kerkraat.
Kelet (v.) Hackfort.
Klerck.
Knoop.
Knyff.
Knyff. (de)
Koning.
Kraane. (de)
Kriex.
Kuynre.
Laar. (v.)
Lange. (de)
Lange. (de)
Langerack.
Landskroon.
Lam.
Laurenberg.
Lecke. (v. d.)
Leefdaale.
Leemputte.
Leeuw. (de)
Leeuwaarden.
Leeuwen. (v.)
Leeuwenberg.
Ledenberg.
Lent. (v.)
Leusden.
Lichtenberg.
Lichtenberg.
Lieboort.
Lieflink.
Lienlaar.
Lingen. (v.)

Lip-

Wijck v. Asch-wijk.
Wijck v. Abcoude.
Wijck v. Hoinsoirde.
Wijck v. Woerdt.
Wijckersloot.
Wijckersloot.
Wijse. (de)
Wijs. (de)
Wijnbergen.
Wulven.
Zaal.
Zaal Uteneng.
Zas.
Zas v. Weldam.
Zem.
Zoes.
Zevender.
Zoudenbalg.
Zuurmont.
Zuidoort.
Zuijlen.
Zuijlen van Blazenburg.
Zuijlen v. d. Haar.
Zuijlen Hardenburg.
Zuijlen Harmelens.
Zuijlen v. Natewisch.
Zuijlen v. Nijvelt.
Zuis.
Zijpestein.
Zijl. (v.)
Zijl.
Zijrick.

Wij hebben onder ons agt oude Copijen van de vrije Ridderhofsteden in 't Sticht van *Utrecht*, met bijvoeging van den tijd, wanneer zij bekend zijn geweest. Zes van dezelve komen in alles naauwkeurig over een; in twee andere ontmoet men, hier en daar, eenig verschil in de spelding der woorden; doch dit beschouwen wij als een misslag der afschrijveren, om rêden, dat ik een negende afschrift gevonden heb, onder de Manuschripten, berustende in de uitmuntende Boekverzameling van den Heere Prinse Erfstadhouder, welk met de zes voorige overeenkomt. Onder de Parochie van de BUURKERK te *Utrecht*, worden gesteld *van de vecht*, nu *over de vecht*, bekend in 't Jaar 1250, *Oud ridder*, nu *Grauwert*, bekend 1230, 1307: Onder de Parochie *St. Jacobsveen*, bekend 1076; *Uittenweerde*, met de Golven, 1300. NICOLAAS; *Vechten*, in 't jaar 728 (daarna Wiltenburg, 870; *Reijnouw*, *Rhijnauwen*, 1312; *Groenewoude* 1350. St. GEERTRUID; *Lubenesse* 1400; *Ter Aa*, *Ter Ade*, al bekend 1156; *Ruwiel*, *Ruviel* 1300; *Claarenburg* 1336; *Abcoude* 1086, en 1280; *Amerongen*, bekend 1314. *Zuilestein* 1410; *Glinckel* 1400; *Taatswijk*, *Teutschwerck*, of *Teutswijk*, nu gezegd *Natewisch* 1270; *Uittenbroek*, *Huchtenbroek* 1350; *Cols Schoten* (doch dit was eene bouw-woning, en geene Ridderhofstad.) *Leyvendael*, *Leefdael* .... BENSCHOP; *Snellenberg* bekend 1300; *Guynterstein*, van der *Hoeuf* 1300; *Broekzede* of *Breuckelen*, *Neyenroden* 1318. Guinterstein, nu *Gunterstein* 1300; *Audaen Oudaan*, ook *Oud Aa* 1350; *Rietveld* 1385. BUNNIK; *van den weerd* 1108. *Cothen*, *Blommenweerde*, bekend 1336; *Rynenburg*, nu Rhijnestein, of oud Rhijnestein 1320.

THOORN,

THOORN, of DOORN, *Thoorne* of *Doorn*, bekend 1328. Velzen 1370; Dertheren, Derthuizen, 1340; *Moesbergen*, dus staat in de eene Copij, en in de meeste *Moersbergen*, 1560. *Tuul*, *Tuyl* 1360; *Voorde* 1360; *Brouchuyzen* 1292. EEMENESSE, *Drakenburg* bekend 1340. GEYN, *Oude Geyn* 1350. *Snoijen-Toorn* 1300. GOY *en* HOUTEN, Goy 1126. *Oesterchem* (*Oesterghem* en *Oosterchem*) 1290; *Bloemenstein* 1229; *Wulven* 1200, *Oudwulven* 1200. HERMELEN, *Hermelen* 1272. JUTFAAS, van ouds JUDITHFAAS, *Jutphaas* 1165. *Rhynhuyzen* 1370. *Wyndestein*, *Rhynestein* 1300. *Heemstede* 1323. *Plettenburg*, bij die van Goij gebouwd 1303. *Remestin* 1350. *Vronestein* 1300; *Galesloot* 1380. *Stormdyk* 1400. LEUSDEN, *Amersfoort* 1232. *Stoutenburg* 1251. *Backevoort* 1006. *Weede* 1250. *Lokhorst* 1240. *Heeze* 1260. *Hoekhorst* 1430. *Horst-Rumelaar* 1340. *Droeffelaar*, *Emelaar* en *Achtevelt*, zijn alle bouw-woningen geweest. LOENEN, *Gronenburg* bekend 1230. *Mynden* 1270. *Ten Velde* 1370. *Loenresloot* 1356. *Overmeer* nu *Horst*, 1340. LINSCHOTEN, 1282. *Rynevelt* 1360. *Nescho*, *Nesche* 1350. LOPICK, *Sevender* 1250; *Sevenhoven*, *Sevenhouen* bewoond, bij die van *Vliet*, 1312. *Cabauw* 1500. OVERLANGENBROEK, *Kleine Zuilen*, *Zuilen* .... NEDERLANGENBROEK, *Sterkenburg* 1330. *Sande* nu *Sandenburg* 1320, *Stauer* (*Staver*) 1340. *Walenburg* 1250. MONTFOORT, *Montfort* 1130. *Pollanen* (*Polanen*) 1350. *Meerlo* 1230. *Hoolestein* 1350. MAERSEN, *Zuilen*, met het geregt van *Zwesereng* (in oude brieven *Sweeren-Eng* en *Swederen-Eng* genaamd) 1300. *Meer* 1086. *Boelenstein*, *Boolenstein* 1350. ODICK (*Odyk*) Beverweert, 1194. RHEENEN, 1126. *Horst* 1160. *Tollenburg* 1310. *Lair*, *Leur*, naderhand *Leven* of *Lievendaal*, 1340 en 1490. SCHALKWYK, *Wulverhorst* 1350. *Blochoven* 1350. *Merckenburg* gebouwd bij die van Goy 1350. HOLESTEIN, ook *Golestein* 1350 *Weteringen* 1240, daar na bij die van Zuilemborg betimmerd en *Schonauwen* genaamd 1314. SOEST, *Hamelenberg* 1270. ZEIST, of SEIST, *Blykenburg*, *Blikkenburg*, gebouwd bij die van *Wulven* 1300. *Rysenburg* 1240. *Kersbergen*, het Bisschoppelijk Jagthuis .... *Vleuten* 1236. *Neyvelt* (*Nieveld*) 1312. *Ham* 1260. *Enge* 1260. *Haar* (*Hair*) 1165. *Welle*, bezeten bij die van *Schade* 1406. *Meye* 1320 *Alendorp* 1382. VREESWYK, of AAN DE VAART, *Vreese* 1145. WIERSE 1200.

WYCK, *Wyk* 1080. *Wykersloot* 1350. *Blasenburg* 1360. *Ryswyk* 1080. WERCKHOVEN, *Werdenberg* 1350. *Dobersdyk*, in de laatere affchriften *Dwarsdyk* 1208. WAEL, *Tulle* 1200. *Wayde* 1350. WOUDENBERG, bij die van Cuilemborg getimmerd 1310. *Lichtenberg* 1294. *Geerestein* 1400. *Groenewoude* 1539; zijnde een ander van dien naam al bekend 1350, als behoorende aan de *St. Nikolaas Kerk.* Ter gelegenheid dat onder de Ridderfchap en Edelen van 't Sticht een verfchil ontftond, welke Hofsteden tot het draagen der Huisgelden verpligt, of daar van vrij zouden zijn, werd daar van, volgens ordre van de Staaten deezer Provintie van den 10den October des jaars 1536, deeze volgende verklaaring gegeeven: „ Hem, die rechte Ridderfchap des *Nedersluchts* „ voorfz. die Vesten ende Huizen ende opgetoogen Bruggen heb- „ ben, en andere, *die de drie Staaten* voor gerechte Ridder- „ fchap houden, zullen van haren *Ridderhofsteden*, ende Bouw- „ huizen in de wooningen begreepen, van de Huisgelden voor- „ fchreeven vrij weezen." Daarop hebben gemelde Heeren Staaten, ten dage voornoemd, deeze nadere verklaaringe gegeeven, dat tot den Ridderlijken ftaat vereischt worden en te zamen moeten gaan, drie hoedanigheden, om denzelven te genieten: I. Dat hij die Eigenaar of Grondheer is van de voorfchrevene Hofstede, *gerechte Ridderfchap* zij. II. Dat die Hofstede zij een *regte Ridderwooninge.* III. Dat de Bouwhuizen binnen 't begrip van die Riddermatige wooningen begreepen moeten zijn. Voorts verklaarden gemelde Staaten voor Riddermatige Hofsteden deeze volgende: *Leevendael*, *Zuilenstein*, *Natewisch*, *Zuilenburg*, *Hardenbroek*, *Sterkenborg*, *Kysenborg*, *Beverwaardt*, *Huis te Seis*, *Wulven*, *Schonauwen*, *Schalkwyk*, *Reinouwen*, *Heemstede*, *'t Huis te Jutphaas*, naderhand 't Huis *te Rhyn*, *Gyn*, *Rinenburg*, nu *Rhynestein*, *Lockhorst*, *ten Ham*, *de Hair*, *Vleuten*, *Nieveld*, *den Eng*, *Harmelen*, *Ter Horst*, *Leenresloot*, *Ter Aa*, *Oudaan*, *Nieuwenrode*, *Ruwiel*, *huis ter Meer*, *te Maersfen*, *te Zuilen*, *Drakenstein*, *Geerestein*, *Rhynswoude*, *Huis te Doorn*, *Meyert.* Doch alzo, in 't jaar 1482 en 1483, over verfcheiden Hofsteden verfchillen waren gerezen, hebben de Heeren Staaten gelast, dat de Huisman, die binnen op 't Hof woont, van *rusticaale*, of boeren lasten, ongemoeid zal blijven. De onderteekening van deeze Acte door de *drie* Staaten,

was

was geschied in de wooning van den Grave *Antoni de Lalaing*, Grave van Hoogstraaten, als Stadhouder, ten dage en jaare als boven, in tegenwoordigheid van den Heer den *Dom-Deken* ARNE RENES, (volgens mijne Copijen; doch *van der Houve* schrijft *Reinier van Renesse*) *Buysser*, Scholaster te oude Munster, *Suvegarde St. Pieters*; *Knyf* te St. Jans; *Lockhorst* St. Catharine Kerk te Utrecht. *Ernst van Isendoorn*, *Jan van Cuilenburg*, *Jacob van Mynden*, *Jan van Renesse*, *van Wulp*, *Joost van Hardenbroek*, *Gerrit van Risenburg*, *Senior*. *Jan van Duvenvoorden*, *Gerret Bosse* Burgemeester, *Jan van der Hair*, *Adam Ram*. Keizer *Karel de V* deed, wegens 't Huisgeld, in 't jaar 1533, deeze verklaaring uitgaan. I. Ridderhofsteden, opgetoogene Bruggen hebbende, met eigen land, daar toe behoorende, en bij eigen huisgezin gebruikt, zijn vrij. II. *Ridders*, die zelve hunne goederen gebruiken, niet onder zulke Hofsteden behoorende, zijn vrij. III. *Ridders*, eens anders landen gebruikende, zijn vrij. IV. Gebruikende Landen, onder Ridderhofsteden, daar onder woonende, zijn half vrij. V. Huurlingen, woonende onder dezelve, en landen gebruikende, daar onder niet hoorende, zijn half vrij.

ADEL, (*Friesche*) De Oude Schrijvers van die Provintie hebben stijf en sterk beweerd, dat dezelve is afkomstig van ADEL, een Zoon van *Friso*. Dan deeze beuzelingen en droomen zijn reeds zo dikmaals wederlegd, dat het der moeite niet waardig is, daar iets meer tegen intebrengen. Alleen merken wij hier, met een woord, aan, dat het woord *Adel*, zo min daar van, als van 't Hebreeuwsche woord *Adar* afkomstig is. Integendeel word het zelve natuurlijk afgeleid van het Oude *Angel-Saxische* woord *Aethe*, *Ethe*, 't welk eene bezitting van een wettig goed te kennen geeft. Hier voor hebben wij reeds gezien, hoe zommige Edelen, door 's Lands Oppervorsten, om hunne verdiensten, tot Ridders verheven wierden, en dus den besten Adeldom verkregen. Al van ouds werd, in die provintie, onderscheid gemaakt tusschen den *eersten* Adel, den *tweeden* Adel, en de Eigenerfde Staaten.

Hoe luisterrijk de *Friesche Adel* ook in de middel-eeuw

R 2 was,

was, gelijk uit de Naamlijst daar van blijken zal, zijn, echter, van deeze, even als van den Hollandschen en Zeeuwschen Adel, veele geslachten, reeds voor lang, uitgestorven, of onder andere familien versmolten; andere, die 'er nog in weezen zijn, staan, door versterf, op den oever van hunnen ondergang; schoon 'er thans onder den Adel deezer Provintie gevonden worden, welke in de middeleeuw daar onbekend waren, en uit andere landen zijn overgekomen. Deeze zijn kenbaar, door de achterste letters van hunnen geslachtnaam, dewijl die van de oude Friesche Edellieden bijna altoos op A uitgaan, als *Aylva*, *Burmania*, *Kamminga*, enz. 't welk aan andere, als *Haersolte*, *Plettenburg*, *Rengers*, niet eigen is. De reden van deezen uitgang op A schijnt te zijn, om dat men hier te lande, achter zijnen eigen voornaam, gewoon was, dien van zijnen Vader te stellen, zo als nog onder de landlieden veel in gebruik is: als *Jan Pieters*, *Klaas Douwes*, *Japik Gerrits*, enz. In welke en dergelijke toenamen, het *Telende geval*, of de *Genitivus*, door een S word betekend, en Zoon beduid, als of men zeide, *Jan Pieterszoon*, *Klaas Douweszoon*, enz. zo als men in Holland gewoon is te schrijven. Doch de oude Friesen, den *Genitivus* willende beschrijven, of uitdrukken, deden de woorden doorgaans uitgaan op *a*, als *ga*, *ma*, *na*, *la*, *ja*, enz. waar uit dan gebooren zijn, *Abbema*, *Goslinga*, *Harinxma*, enz.

Deeze Adel komt, met die der andere Provintien, in veele opzigten, overeen, doch is, in andere bijzonderheden, daar van onderscheiden. Van de voorigen hebben wij gezegd, dat doorgaans de Edelen hunne goederen van de Vorsten ter Leen ontvingen, en hielden. In Friesland is dit nooit gebruikelijk geweest, als zijnde de Friesen ten uitersten afkeerig van alle onderwerping; hebbende nooit de Hollandsche Graaven zo veel voet in Friesland konnen krijgen, om de Leenroerigheid der Edelen aldaar in te voeren. En wanneer, buiten de menigvuldige aanslagen der Graaven, de Hertog van Saxen, door het aanbieden van heerlijke tijtels, de Edelen dier Provintie zocht over te haalen, om hunne Adelijke Goederen en Sloten aan hem op te dragen, en van hem weder te Leen te ontfangen, werd dit voorstel, door den Edelen *Jongema*, zo mannelijk beantwoord, dat de Sax genoodzaakt was, aan de Ridderschap een Renversael te geeven, dat hij van

't

't Leen nooit meer spreken zoude. Dat ook deeze Edelen magtig in Landerijen, Heerlijkheden, en Sloten (*Stinzen*) geweest zijn, zal uit het vervolg van dit werk blijken. Op 't jaar 1280 de halzen vrijer hebbende, als ontslagen van de geduurige bespringing der Normannen en Hollandsche Graaven, is het getal der Stinzen, voorheen daar tegen gebouwd, in getal nog veel vermeerderd; schoon, volgens *Andreas Cornelius*, *Friesland*, in 't Jaar 1274, vol was van geweldige Stinzen, die op hooge plaatzen gebouwd waren: want, zegt hij, *zulx cedert den jare duisent twee honderd vier ende sestich niet hadden opgehouden te bouwen, vermits de huisluiden dier tyd zeer ryck, gheweldig en overvloedig waren.* *Winsemius*, een man die meer geloof verdient, zegt, op 't jaar 1284, dat de *Friesen* onder dekzel van de invallen der Noormannen, begonnen hadden, groote Stinzen en Vastigheden te bouwen, en in zo verre alle hunne magt daar toe aanleiden, dat in een dorp van 30 huizen, zestien Stinzen, van oude *Friesche* steen gemaakt, gevonden zijn. Dit is onzen *Vaderlandschen Historieschryver* ontglipt; want anders had hij, in zijn Derde Deel, bladz. 226 niet konnen zeggen, *dat het*, *omtrent het jaar* 1325, *iets zeldzaams was*, *in Friesland steenen huizen te hebben.* Deeze Stinzen of Sloten, die door het geheele Land verspreid stonden, en, naar tijds gelegenheid, tamelijk naar de konst des oorlogs bevestigd waren, werden van de Edelen zelve bewoond, of door huurlingen bezeten, daar zig andere bijvoegden; waar uit dan de menigte der Friesche Dorpen haaren oorspronk heeft genomen.

De *Vrije Friesen*, niet onderworpen aan de Leenroerigheid, waren ook vrij van *Schot* en *Lot*, en van manschaplevering. Doch hun grootste voorrecht bestond hierin, dat geen Edelman buitenslands, om eenige misdaad, gestraft mogt worden, noch eenige beroepinge, voor eenigen Regtbank, buitenslands, in burgerlijke zaaken, geschieden mocht; behoudens, nochtans, de overzieninge van den Keizer zelven. Dit recht, aan hun behoorende, is, echter, zo bij de *Friesen*, als andere Nederlanders, door den onrechtvaardigen *Filips*, op de deerlijkste wijze, geschonden, door de dagvaardingen en ter dood brengingen van een groot aantal Edelen en anderen. De namen der Edelen, die wij hebben konnen opspooren, zijn deezen: zijnde daar onder alleen

de Geslachtnamen gemeld van die geenen, welke ten tijde van Hertog *Gregorius van Saxen* werden opgeschreeven, en onder verpligting gebracht, om hem den 21sten penning van de inkomsten hunner landen te geeven, in 't Jaar 1504.

Abbema.
Abbens.
Abbits.
Abinga.
Adelen.
Aggits.
Aelez.
Alena.
Andela.
Aylva.
Botnia.
Bottinga.
Branda.
Brantgum.
Broersma.
Burmania.
Bunginga.
Buvinga.
Beima.
Camstra.
Clinga.
Dekama.
Dodinga of Donia.
Douma.
Douwes.
Ebes.
Ebinga.
Edisz.
Elixma.
Eminga.
Epis.
Eysinga.
Feckesz.
Feddens.
Feitsma.
Fondens.
Foppinga.
Galama.
Gartma.
Gerbranda.
Glins.
Goslinga.
Gossens.
Gratinga.
Groestra.
Haarda.
Haarsolte.
Hadasz.
Haeytzema.
Hania.
Hankema.
Haniama.
Haringa
Harinxma.
Hartmania.
Haytsma.
Hayetz.
Hemmema.
Hemstra.
Herama.
Herkama.
Hermana.
Herema.
Herkes.
Heringa.
Hessels.
Heslinga.
Hiddema.
Hillema.
Hobbinga.
Holdinga.
Homminga.
Hottes.
Hottinga.
Hoytsma.
Jaerla.
Jaerma.
Janckes.
Jarichsma.
Jelgersma.
Jongama.
Jouwersma.
Juckama.
Juwinga of Jongema.
Kamminga.
Kempinga.
Kempis.
Kijnema.
Luta.
Ludigman.
Lyaukema.
Mantgum.
Martena.
Mekkema.
Menstra.
Mokkema.
Minnema.
Nittama.
Obbema.
Ockingae.
Okkinga.
Onnema.
Plettenberg.
Poppema.
Popta.
Pybesz.
Reinalda.
Rinia.
Rengers.
Remersma.
Remmersma.
Roorda.
Ropta.
Sapma.
Scheltema.
Scheltas.
Schienkes.
Seppesz.

Sik-

Sikkes.
Sitgema.
Sjaardema.
Snypma.
Swartzenburg.
Sybranda.
Sytsz.
Tanie.
Tadema.
Tjaarda.
Tjesfens.
Tzaarda.
Tziebbetsz.
Unia.
Upkens.
Upkens Uivla.
Vegelin.
Walta.
Wasfenaar.
Wobbes.
Wybalda.
Wybes.

Thans gaan wij over tot de Stamnaamen van den *Brabandschen Adel*, waaronder mede veele gevonden worden, die zig in de Nederlandsche Provintien hebben neder gezet, en, zo door Huwelijken als anderzints, aan de eerste en voornaamste familiën zijn vermaagschapt.

Aa. (v. d.)
Aarschot.
Abselon.
Ackeren.
Aelst.
Aleyns.
Altenhove.
Ameyde.
Argentus.
Arkennes.
Assche.
Aysa.
Back.
Baceler.
Baerdegem.
Barlaimont.
Barchon.
Baten.
Bau.
Bauterfem.
Bausele.
Bayly.
Bedelman.
Beerthem.
Begge.
Bergen.
Berlar.
Berchem.
Berghe. (v. d.)
Berckel.
Berfele.
Berthaut.
Beversluis.
Bie. (de)
Bierbeeke.
Bloys.
Blitterswyk.
Blancaert.
Blyde.
Bocxhorn.
Bode.
Bommale.
Boot.
Borchoven.
Borgneval.
Borgrane.
Borcht.
Bossche. (v. d.)
Boxtel.
Boulaar.
Brant.
Brabant.
Breda.
Barionagie.
Broeke. (v. d.)
Brecht.
Berlaer.
Bergge.
Berthem.
Beyegem.
Brimeu.
Bygaarde.
Bouverie.
Blaerthem.
Boshuyzen.
Bisdom.
Bosluyt.
Barlar.
Berlo.
Borcht. (ver)
Busegem.
Bouchem.
Boulant.
Blesten.
Blesten.
Beckewerf.
Brecht. (v.)
Brulocht.
Brimeu.
Bouseval.
Beer.
Boulton.
Caasdoek.
Caerlo.
Calsteren. (v.)
Camerlinc.
Campen. (v.)

Campenhaut.
Cauwerberg.
Cauwerberg. (v.)
Catſart.
Cayer.
Cobbeghem.
Cockelberge.
Cluting.
Coelput.
Colibrant.
Collay.
Connink.
Coenen.
Coutereau.
Couterel.
Cosſar.
Cranendonck.
Craechoven.
Crainhem.
Creſem.
Criecſteen.
Crupelant.
Dale. (v.)
Daelhem.
Damaes.
Damme.
Daens.
Delbroek.
Deurne.
Dicbier.
Dielbeeke.
Diest.
Diegem.
Diemen.
Diest. (v.)
Dinter.
Delft. (v. d.)
Doerne.
Dormale.
Dormale. (v.)
Dorpe
Dongelberg.
Douvrin.
Eechoven. (v.)
Eedelheere.
Eetvelt. (v.)
Eggeloy.
Elsbrouk.
Elst. (v. d.)
Enelooge.
Enghien.
Eppeghem.
Erp. (v.)
Esſelen.
Etten.
Eyck.
Eyhem.
Eynatten.
Fleppes.
Form.
Fraybaert.
Fraybaert.
Gaesbeeke.
Geele.
Geldenake.
Gheet.
Gheete.
Glymes.
Goedeſtoy.
Goſenhoven.
Gottigneys.
Grimbergen.
Grimbergen. (v.)
Geurix. (St.)
Hallar.
Halen. (v.)
Hallen. (v.)
Halmale.
Harcies.
Harlar.
Hamme. (v.)
Hamale.
Hambroeck.
Hannuyt.
Happart.
Haenkenſchoet.
Hautem. (v.)
Hautappel.
Hautepen.
Hauthem. (v.)
Heetveld.
Hartwyk.
Hevere.
Herpe.
Hellebeeke.
Heffene.
Hellicht. (uiter)
Helmont.
Hertoge.
Hers.
Helt. (d.)
Herwyn. (v.)
Heyden (v. d.)
Herlar.
Hermeys.
Heetveld.
Heyme.
Herbais.
Hoboke.
Hobosch.
Hofſtade.
Hoen.
Hoſtad.
Horne.
Horion.
Houte.
Jauche.
Immerſeel.
Indoigne.
Impel.
Impeghem.
Ipelaar.
Isſche.
Itter.
Keele.
Keermans.
Keersmaker.
Ker.
Kersbeke.
Kestebeeke.
Kets.
Keynooge.
Labus.
Landries.
Lanais.
Lare.
Lathem.
Lee. (v. d.)

Le-

Lechy.
Lederberge.
Leefdaale.
Leeuw.
Leezé.
Lieminge.
Lieskenrode.
Limale.
Limpiaes.
Linden. (v. d.)
Linderen.
Linteren.
Lisse.
List. (v. d.)
Loe.
Lombarts.
Lommel.
Lonchamp.
Loon.
Lonshein.
Loun.
Magnus.
Malase.
Malsen.
Marblays.
Maruel.
Martselaar.
Massenhove.
Mechelen.
Meeren.
Meerhem.
Meerte.
Meghem.
Meelkeren.
Meldert.
Melyn.
Mennens.
Merxcum.
Merode.
Meulendonc.
Millinc.
Mirle.
Mol.
Molen.
Molenbays.
Moiterre.
Montenaken.
Mulenbeke.
Mulendonk.
Namen.
Nederven.
Nethene.
Nispen.
Nobel.
Nollen.
Nolingers.
Noris.
Noyts.
Oribeke.
Oisterhaut.
Ophem.
Oppern.
Oppendorp.
Opperbays.
Ording.
Orsure.
Os.
Osy.
Oyenbrugge.
Oxelaer.
Pape.
Pape. (de)
Pede.
Perwys.
Pietersem.
Pinnoc.
Platroet.
Plast.
Plecvors.
Pot.
Pul.
Putoir.
Pyliepeert.
Pylyser.
Pypenpog.
Quabeke.
Quaderbrugge.
Quane.
Quarebbe.
Rancourt.
Ranst.
Raussen.
Redighem.
Repe.
Releghem.
Reues.
Riddere.
Ripenhaut.
Rode. (v.)
Roelants.
Roelofs.
Rogge.
Rolibuc.
Rollegem.
Roovere. (de)
Rotselaar.
Rouck.
Roules.
Runtsvoort.
Rycke.
Sadelaar.
Sanders.
Schalige.
Schavey.
Scholaster.
Schoonhoven.
Schoonvorst.
Schoonejans.
Schoof.
Schroots.
Seebroek.
Sellebeke.
Sevenbergen.
Sichenrode.
Sleeuws.
Smyers.
Sombref.
Sompeke.
Sorgeloos.
Spant. (v. d.)
Spout.
Spysken.
Schryhane.
Stalle. (v. d.)
Steen. (v. d.)
Steene. (v. den)
Steenwegen.
Stock. (v. der)

Stra-

Straten. (van der)	T'ferraets.	Walhaim.
Steynvoert.	T'fuverts.	Wange.
Symaer.	Tympel.	Watermafe.
Swanen. (Uiter)	Urfel.	Wavre.
Tag	Vierfel.	Werve.
Terroelofs.	Vieleer.	Wefenbeeke.
Thomes.	Viles.	Wefemale.
Tommen. (v. den)	Volcart.	Winghen.
Tours.	Vorfelaar.	Witthem.
T'fercaels.	Vranx.	Wynegem.
T'ferhuigens.	Walem.	Zwalf.
T'ferjacops.		

Van GELDERLAND en OVERIJSSEL, fchoon de *Adel* in die Provintien zeer talrijk is, hebben wij geen voldoend verflag konnen geven.

ADELIJKE HUIZEN, *Heerlijkheden*, *Kasteelen*, *Sloten*, *Burgten* en andere Gebouwen, dienende, of in voorige tijden gediend hebbende, tot verdediging, fieraad of vertooning van Adeldom, zijn, binnen den bepaalden omtrek of engen kring der *Nederlanden*, zo menigvuldig geweest, dat zij de verwondering van in- en uitlanders tot zig getrokken hebben. Derzelver vermindering of verval, als mede van die van den *Adel* zelven, of van de eerfte ftigters, moet aan verfcheiden oorzaaken toegefchreeven worden. De invallen der *Deenen* en *Normannen*, waartegen veele gefticht zijn, hebben ook veele van dezelve doen verwoesten, gelijk voorheen, in de Oorlogen tusfchen de *Batavieren* en *Romeinen*, gefchied was. De dood, die veele van de oudfte *Adelijke Familien* verflonden had, is ook oorzaak geweest, dat veele van hunne ftichtingen zijn te gronde gegaan; anderen zijn door den roest des tijds vernield, of tot geestelijke gebouwen veranderd, als *Rijnsburg*, *Leeuwenhorst* en anderen. Eene menigte is, door flaande waterbaaren, in puinhoopen veranderd; en geen minder zijn 'er door geduchte watervloeden vernield. Doch wel inzonderheid moet derzelver verval worden toegefchreeven aan de veelvuldige oorlogen, in oude tijden gevoerd, tusfchen de *Hollandfche Graven* en de *Utrechtfche Bisfchoppen*, en de eerstgenoemde en de *Westfriefen*; als ook tusfchen de *Gelderfchen* en *Friefen*, in den tijd van Vrouwe *Ada*, en tusfchen de *Kennemers* en

en *Friesen*. Niet min vernielende, voor deeze gestigten, zijn geweest, de verderflijke twisten van *Hoekschen* en *Kabeljaauwschen* in *Holland*, der *Bronkhorsten* en *Heeckerens* in *Gelderland*, der *Schieringers* en *Vetkopers* in *Friesland*, als mede die van het *Kaas en Broodspel*. Zeer veele zijn gevallen in den Spaanschen Oorlog, en onder den Yzeren duim van *Alva*; en laatstlijk in den Oorlog van 1672. Van alle deeze heerlijke gebouwen, zullen wij, vervolgens, op hunne bijzondere *Artikelen*, gewag maken, zo wel van die, welke, door hunne trotsche bouwing, tot luister der eigenaars strekken, als van die geenen, wier gebrokene toppen, muuren en toorens, ter oeffening van onze konstenaars strekken, om dezelve op 't Papier, in 't Koper, of op Doek te brengen; en ook van de zodanige, wier overschot, met ruigten bewasfen, tot verblijfplaatzen voor Nachtuilen en andere dieren geworden zijn.

ADEL. Volgens 't zeggen van de oude *Friesche* Schrijvers, was hij de Vader van FRISO, die gehouden word voor den Stamvader der *Friesen*. Deeze ADEL zou het gebied gevoerd hebben, in zeker Landschap, dat den naam van *Benedicta Frisia* voerde; schoon andere Schrijvers het noemen *Prasia-Prasit*. Allen, welke ons dit weeten te berigten, weeten teffens uit te rekenen, dat deeze Vorst bepaaldelijk van SEM afkomstig is. SEM, zeggen zij, had een Zoon, met naame *Arphaxad*; de Zoon van deezen was SALEM, welke een Zoon HEBER had. Deeze won *Phaleg*, *Phaleg* wederom *Ragau*, en uit *Ragau* kwam voort ADEL, die FRISO gewan. *Ragau*, de Vader van *Adel*, had, zo als zij zeggen, van *Sem* een staalen kroon ontvangen, en daarbij een rooden standaart van wonderbaare kracht. Deeze ADEL zou, volgens hun verder verhaal, door den Tijran *Agrammes*, uit het rijk verstooten, en met zijne drie Zoonen, *Freso*, of *Friso*, *Saxo* en *Brumo*, naar *Athene* in Ballingschap vertrokken zijn, alwaar zijn Zoon *Saxo*, eene wijl tijds, bij PLATO zou hebben school gegaan; doch zijn andere Zoon, FRISO, heeft het leger gevolgd, eerst van *Filips*, en daarna van *Alexander den Grooten*, en is eindelijk, zo als nader onder zijn *Art.* zal gezegd worden, in 't 313 Jaar voor CHRISTUS geboorte, met zijne Vloot, in *Friesland* aangekoomen.

Zie S. PETRII, *Hamconius*, *Soharlensis* en andere.

ADEL,

Adel, de oudste Zoon van *Friso*, en dus de kleinzoon van *Adel*, hier boven gemeld, is, volgens de daarbij aangewezene Schrijvers en anderen, zijnen Vader in 't Vorstendom opgevolgd, en had ter Vrouwe zwobbina, die voor eene dogter van eenen der *Zwabische* Koningen opgegeven word. 'Er zijn 'er, die den tijd zijner Regeering stellen op vier en negentig, anderen op agt en zeventig jaaren. Hem word den lof toegeschreven, van een zedig en eerbaar Prins te zijn geweest, die zijn volk, door goede wetten, zeer beschaafd heeft, en met de nabuurige Vorsten in goed verstand leefde; ja men zegt, dat hij in zulk een aanzien was, bij de andere Vorsten, dat zij die geenen, welke eene goede manier van Regeeren hadden, *Adelingen* noemden. Op 't Art. *Adel* hebben wij reeds aangetoond, dat de naam van Edellieden, niet van hem, maar uit de waare verdiensten afkomstig is. Zijn dood word gesteld 150 jaaren vóór onze tijdrekening, en als zijn Opvolger genoemd zijn Zoon *Ubbo*. Die hier van meer begeert te weeten, zie winsemius, bl. 12.

Adela, bekend als eene Dogter van *Dagobert den II*, en tevens als de Grootmoeder van *Gregorius*, Bisschop van *Utrecht*, word gehouden voor de stigteresse van de vermaarde Abtdij te *Trier*, alwaar zij, in 't Jaar 742, Weduwe zijnde, het geestelijk gewaad aanvaard had.

Ludgerus, *in 't Leven van Gregoor*, Cap. 4.

Adela, eene der Dogters van Graaf *Wigman den V*, Heere van *Nardingerland*, *Urk*, en een gedeelte van 't Graafschap *Hameland*, (bevattende, onder andere streeken, de *Betuwe*) en van *Kunigunda*, Dogter van den Landgraaf van *Thuringe*; uit welk Huwelijk was voortgekoomen nog eene Dogter, *Luitgard*, en buiten deeze, een Zoon, die bekend is onder den naam van *Wigman den VI*. Zelden heeft de Natuur twee zo verschillende schepzelen, als *Luitgard* en *Adela*, uit éénen vader en moeder, doen te voorschijn koomen. De eerste was zo beroemd om haare deugd en Godsvrucht, dat haar Vader voor haar de Abtdij en 't Nonnenklooster op den *Elterenberg* deede stichten, en haar daar over als de eerste Abtdisse aanstelde. Keizer *Otto de II*, om de liefde, welke hij voor deeze Vrouw, zijne Nicht, bezat, begiftigde, in den

den jaare 968, dit geestlijk gesticht met veele goederen en voorregten: onder anderen, met den ontvangst van den Tol op den *Tsfel*, met het Land van *Urk*, en dat van *Nardingland*, thans het *Gooyland*, waarvan de Giftbrief te vinden is bij MATTH. *Analecta*, *Tom.* VI. pag. 43. *Adela*, daarentegen, was wraakzugtig, hoogmoedig, wulps, en tot alles wat slegte begeerten en lusten kan voeden, ongemeen geneegen; met één woord, 'er was geen de minste schijn van deugd bij haar te vinden. Graaf *Arnoud*, wiens landen, aan en om de Zuiderzee geleegen, in 't Jaar 991, met een inval van eenige Zeerovers, die te *Stavoren* geland waren, gedreigd werden, had hier door de handen vol; hij werd nog meer bezwaard, omdat met den dood van *Wigman den V.* (die Oom van *Arnoud* geweest was,) *Adela* niet alleen twist over haars Vaders Erfenis met haare Zuster zocht, maar tot gevaarlijke daadelijkheden uitspatte, tot zo verre zelfs, dat zij de komst des Keizers te *Nymeegen* noodzaaklijk maakte. *Adela*, die getrouwd was met *Imed*, Grave van *Redichem*, (*Rekom*) gelegen bij *Arnhem* in de *Veluwe*, was van oordeel, dat de begiftigingen, zo aan haare Zuster als aan 't gemelde Klooster, onbestaanbaar waren met de *Saxische* Landrechten, volgens welke alle vervreemding van Riddermatige goederen, zonder uitdrukkelijke bewilliging der naaste erfgenaamen, wel strengelijk verboden was. Op deezen grond bevlijtigde zij zig, na den dood van haaren Gemaal, wien zij twee Zoonen en twee Dogters had doen gebooren worden, haare Zuster, *Luitgard*, met behulp van eenen *Balderik*, Broeders Zoon van *Godefried*, toen Voogd van *Gelderland*, vermits haare Zuster haar het trouwen met denzelven verhinderde, bij alle voorvallen, te ontrusten, en allen hoon aan te doen. *Godizo*, die, als Neef, eerst met *Adela*, doch nu met *Luitgard*, zeer naauw bevriend was, deeze mishandeling ziende, rukte, met eenige benden, voor 't Slot van *Adela*, nam hetzelve in, en, na gedaane plondering, deed hij 'er den brand in steeken.

Adela, die naauwlijks zijne handen ontkomen was, vierde zo verre den toom aan haare wraakzugt, dat zij, door eenige omgekochte booswigten, haare Zuster *Luitgard*, door vergif, deed ombrengen. Maar deeze booswigten, gevangen genomen, en tot straf voor hun misdrijf, de oogen uitgestooken zijnde, verzwegen, ten haaren geluk, voor dien tijd, haaren naam, als de

aan-

aanlegſter van dit ſnoòd bedrijf. Zij dus haare Zuster uit den weg geruimd hebbende, was voorneemens, door middel van eenen *Balderik*, (die *Teſchenmacher*, in zijne *Annal. Clivia*, fol. 211. wil, dat een Graaf van *Kleef* zoude geweest zijn,) van haars Vaders goederen, zo door hem, als door haare Zuster nagelaaten, en aan 't Klooster geſchonken, zig met geweld meester te maaken; 't welk haar, hoewel voor een korten tijd, gelukte. Want, door magt van den Keizer, zag zij zig eerlang genoodzaakt, die met ſchande wederom afteſtaan. Om eenen man te hebben, die haar beſchermde, tradt zij, na den dood van *Imed*, op den raad van haare vertrouwelingen, met gemelden *Balderik*, met wien zij reeds in ontugt geleefd had, in den echt; 't welk nooit zou gebeurd zijn, uit hoofde van de ongelijkheid van haare geboorte, indien haare Zuster langer geleefd had. Naauwlijks was dit Huwelijk voltrokken, of *Balderik* nam, op den raad van *Adela*, gewapenderhand, niet alleen het Dorp *Elten* in; maar zelfs de in 't Klooster geweekene Dorpelingen werden door hem zo vinnig beſtreeden, dat Altaaren, zo weinig als iet anders, verſchoond werden. De verweerders waren genoodzaakt, die geenen, op welke *Adela* inzonderheid verbitterd was, in zijne handen te leveren; die voorts, als in zegepraal, door hem werden weggevoerd. Dit bedrijf verhaastte de komſte des Keizers, met welken een groot getal Geestelijken en Rijksvorsten overkwam. *Balderik*, zijne magt te zwak kennende, zuste de gramſchap des Keizers, door het geeven van eene goede ſomme gelds. Door middel van een verdrag, werd de begiftiging, door Graaf *Wigman*, bevestigd. De inhoud des verdrags is te vinden bij PONTANUS, in zijne *Gelderſche Geſchiedeniſſen*, in 't V. Boek; het was getekend, den 18 December van 't Jaar 999.

Omtrent het Jaar 1010, ontſtond een nieuwe Oorlog, tusſchen Graaf *Wigman den VI*, Broeder van *Adela*, en haaren Gemaal *Balderik*, die toen Graaf van *Kleef* was. De *Utrechtſche* Biſchop *Adelbold* mengde zig in denzelven. De oude en hier voor genoemde Voogd van *Gelderland*, *Godefried*, had, om zijn hooge Jaaren, na 't verdrijven van de *Normannen* uit de *Thieler-waard*, die bediening afgeſtaan, en was, op bevel van Keizer *Hendrik*, daarin gevolgd, door zijnen Zoon *Wittekind*, nieuegenſtaande hij daar toe zeer onbekwaam was. Zijn ſchoonbroeder, de

de gemelde *Wigman*, des te doortrapter, onderhield met hem dezelfde vriendſchap, die hij voorheen met den Vader gehouden had, met oogmerk, om zig door hem, tegen de magt van zijn Zusters man *Balderik*, te ſterken. Om zig nog meer te verzekeren, beſloot hij, eene ſterkte op de *Maas* te bouwen: eensdeels, om door den tijd het ſpel geheel meester te worden; anderdeels, om zo wel tegen *Balderik* en *Adela*, als tegen Graaf *Dirk den IV.* van *Holland*, aan wien hij in den vijfden graad vermaagſchapt was, veilig te zijn. — *Wigman* koos hiertoe eene hoogte, omringd van een wijden moeras, gelegen niet verre van de *Maas*, en die dus niet dan te ſcheep genaakbaar was. De noodige manſchap derwaarts getrokken zijnde, en de hoogte in bezit genoomen hebbende, werdt zij, door opontbodene huislieden, ten ſpoedigſte met wallen, gragten en toorens verſterkt, en vervolgens van behoorlijke Bezetting voorzien. Toen ondernam *Wigman*, over al het omliggende Land te heerſchen, en dwong zelfs de rondom woonende huislieden, de Bezetting van 't nodige te voorzien.

Ondraaglijk was dit beſtaan voor *Balderik*, aangezien zijne magt en rijkdom, aan deeze zijde van den *Rhijn*, die van *Wigman* verre overtrof. Dus verzamelde hij zijn Heir, en riep, in allerijl, alle zijne vrienden te hulp, van welke hij ook ſpoedig onderſtand ontving. Doch *Balderik* zag alle zijne poogingen, om de opgeworpene Sterkte in te neemen, vrugteloos afloopen. De Keizer, welke die inlandſche oorlogen gaarne geëindigt zag, ontbood *Wigman* en *Balderik* bij zig in 't leger, maakte den Vrede tusſchen hen, en begaf zig daarop naar *Italie*.

Dit afzijn wist zig de onrustige *Adela* ten nutte te maaken. Om haare wraakzugt te meer bot te geeven, was zij bedagt, haaren Gemaal te beſchenken met het Graafſchap *Renkom*, 't welk aan haaren Zoon *Dirk*, geteeld in haar eerſte Huwelijk met *Imed*, uit zijns Vaders erfregt, behoorde; en zie hier, waartoe een vrouw, die haare driften den teugel viert, bekwaam is; haar Zoon bevond zig op zijn ſlot *Uplag*, niet verre van *Elten*, en aldaar werd hij, door eenige booswigten, door zijne Moeder omgekogt, op de allerſnoodſte wijze, vermoord, omtrent het Jaar 1014.

Dit ſnood en gruwelijk beſtaan van *Adela* vervulde tegen haar met een diep afgrijzen, niet alleen het gemoed van Graave *Dirk*

van

van Holland, maar ook van alle de Grooten van dat Gewest en van *Gelderland*, enz.; men liet niet na, alle de ſtraffen des Hemels, als Watervloeden, enz. haar te wijten. *Adela*, over dit ſnood bedrijf aangeklaagd, en te *Dortmond* gedagvaard zijnde, werd aldaar, op volle overtuiging, ter dood veroordeeld; doch, op voorbidding van veelen, behield zij het leeven, onder verband, dat zij, tot ſtraf van den begaanen moord, eenige haarer Erflijke goederen, aan haaren tweeden Zoon *Meinwerk*, die Biſchop van *Paderborn* was, zoude afſtaan. Op den 10 van Louwmaand 1016, geſchiedde dit, te *Dortmond*, ten overſtaan des Keizers, door *Balderik*, als man en voogd van *Adela*; waartoe de *Utrechtſche* Biſchop *Adelbold* zijne toeſtemming gaf. Hierdoor werd de rust in *Holland* andermaal herſteld; dog geenzins het onrustig gemoed van *Adela*, 't welk, in plaats van door de laatſte doodſchrik bevredigd te zijn, nog heftiger in beweeging was geraakt. De reize, welke haar broeder *Wigman*, na het laatst gemaakte verbond, naar *Italie* had aangenomen, dacht haar eene bekwaame gelegenheid, om haaren Gemaal aan hooger gezag te helpen. Dus beſtormde zij zijn gemoed, met dreigen en ſmeeken, om hem te noopen ter aanwendinge van zijne poogingen, om even hoog als haar Broeder in magt en aanzien te klimmen: uit eigen aart heerschzugtig, was hij ligt over te haalen. Den Keizer wist hij te bepraaten, dat hem het begeerde gezag werd opgedragen. Hij, tot Voogd van *Gelderland* aangeſteld zijnde, maakte zig meester van 't ſlot te *Gennip*; 't welk alomme, door het gantſche Land, merkelijke opſchudding veroorzaakte. *Wigman*, op zijne terug reize, hiervan onderricht, ſpoedde zig uittermate, om herwaards te komen, met oogmerk om Biſchop *Adelbold*, die zig voor *Balderik* verklaard had, op zijne zijde te brengen; 't geen hem ook gelukte. *Adelbold* zelf zogt, door eene ten dien einde beleide vergadering, de nieuwe verſchillen te beſlisſen: doch de partijen niet met elkander konnende overeenkomen, werd een nadere dag bepaald, doch intusſchen, door het volk van *Wigman*, de verblijfplaats van de Zuster van *Balderik*, op eene ongehoorde wijze, aangevallen, en wel zodanig, dat zij, na 't omkoomen van veelen haarer huisgenooten, haaren eenen Zoon, naauwlijks, het gevaar in de Kerk zag ontkomen, en den anderen wegvoeren. Waarop *Balderik* verklaarde, van geenen

Vre-

Vrede te kunnen ſpreeken, voor dat hij en zijne Zuster voldoening hier voor ontvangen hadden. Door de menigte gedreigd, bewilligde hij, echter, tot een gedwongenen ſtilſtand van wapenen, welke, ſchoon met eede bevestigd, met geen beter trouw dan de voorige gehouden werd.

Want als *Wigman*, den volgenden dag, om zijne Zuster *Adela* te bezoeken, zig over den *Rhijn* begeeven hadt, verſcheen aldaar, op het alleronverwagtst, die zelfde manſchap, onder aanvoering van eenen *Geverhard*, die den aanſlag op het Huis van *Balderiks* Zuster gedaan had, en thans vooruit haar te gemoet trekkende, aldus, zonder ontdekt te worden, het verblijf van zijne Zuster bereikte. *Adela*'s gevolg onthield zig, tot het verzamelen van voeder, langs de Koornvelden, zonder iets kwaads te vreezen: te meer, daar zij reden hadden te ſteunen op 't verdrag, daags te vooren gemaakt. Dog ziende, hoe *Wigmans* vooruitſnellende benden, regtſtreeks, op hun aanzetteden, ja hun, langs verſcheiden oorden, begonnen aan te vallen, vervoegde de eerst van een geſpreide hoop van *Balderik* zig in twee gelederen bij een, om geweld met geweld te keeren; invoegen daardoor een hevig gevecht ontſtond. — *Balderik*, voor wien zig, na eenigen tijd, het geluk begon te verklaaren, begaf zig, echter, bloohartig op de vlugt; waarop hij ſpoedig van alle de zijnen gevolgd werd, veele van welke hunne toevlugt in de Kerk namen. *Wigman*, die op dat pas kwam aanrennen, gebood de Kerk te overweldigen, en de daar in zijnde vlugtelingen gevangen te neemen. Zonder onze herinnering, bezeft de Leezer ligt, dat hier door de vijandſchap heviger werd, dan zij ooit geweest was. Door middel van den Keizer, en van den Bisſchop *Adelbold*, werd 'er, echter, wederom een nieuw beſtand geſloten; en het gedrag der twee behuwd-Broeders, die malkanderen dagglijks bezogten, en aan tafel onthaalden, gaf de gantſche waereld reden om te denken, dat nu de verzoening van harte getroffen was. Dan wat gebeurt 'er? *Wigman*, zijnen Zwager, op zekeren dag, pragtig onthaald hebbende, en met geſchenken overladen, en bovendien een eind wegs uitgeleide doende, werd door *Balderik* tot zijnent genodigd. Op raad van de zijnen, ſloeg *Wigman* dit eerst af; dog hij, vreezende dat deeze weigering kwaad vermoeden mogt baaren, bewilligde in 't gedaane verzoek. Toen hij nu

de verblijfplaats van *Adela* genaderd was, zeide hij: *Tegen den zin der mijnen, begeef ik mij op dit Slot, onzeker wat mij staat te gebeuren; doch ik verlaat mij op God, en op onze gemaakte Vriendschap.* *Balderik*, hier over verzet, antwoordde, *dat hij, onder Gods hulpe, niets kwaads te wagten had, maar wel al dat geen, 't welk tot vermaak en eer konde strekken.* *Adela* ontving hem, met een drang van hoofsche betuigingen, en spilde al wat de vleijerij kon voortbrengen, om haaren haat te bedekken, en haar voorneemen om hem door vergif van kant te helpen. Aan *Wigman* werd het doodlijk middel spoedig toegediend; en schoon het de begeerde werking niet deed, gevoelde *Wigman*, echter, een ongemeene pijn door 't lijf, en besloot, hoe eerder hoe beter, naar huis te keeren. Dit geschiedde reeds den volgenden dag, of, gelijk anderen willen, eenen dag laater, na dat hij, als zijnde onbewust van het ingenoomen vergif, zijne Zuster voor alle de genootene beleefstheden bedankt had. Doch zij ziende, dat haar broeder haare laagen ontsnapt was, en door haaren Gemaal zelfs een eind wegs geleid werd, zond hem twee haarer knegten achter naa, de eene van welke *Wigman*, als hij een uur van 't Slot, en alleen met eenen zijner vertrouwden vooruitgereden was, zeer verradelijk aanviel, en van 't leeven beroofde, doch die weder, op zijne beurt, door een toeschietenden knegt van den verslagenen *Wigman*, doorstooken werd.

Op dit gerucht kwam *Balderik* (van dit snood bedrijf onkundig) aanrennen; op 't zien van zijns broeders Lijk, stortte hij een vloed van traanen, en beklaagde deszelfs ongelukkig lot. Doch bevroedende, dat hij, om hunne voorige vijandschappen, voor den aanlegger van den moord zoude gehouden worden, begaf hij zig, uit vreeze voor 't volk van *Wigman*, spoorslags naar zijn Slot te rug; het reeds tegen hem opgevatte vermoeden werd hier door nog meer versterkt. De Keizer, die zig in *Bourgondien* onthield, werd spoedig hier van onderricht; en om te toonen, hoe zeer hem dit ter harte ging, gaf hij bevel aan den Hertog *Godefried*, en aan den Bisschop *Adelbold*, om den aanraader van den moord te agtervolgen, en, bij voorraad, alle zijne goederen in beslag te neemen; verder voorneemens zijnde, binnen kort, tot beslissing van zulk een gewigtige zaak, in persoon herwaarts te koomen.

Al-

Alle de Goederen van *Balderik*, geleegen onder het *Utrechtsche* Bisdom, werden, ingevolge van dit bevel, aangeslagen, en *Uplad* belegerd. Vermids *Balderik* van daar geweeken was, werd dit Slot, door *Adela*, met eene meer dan Vrouwlijke dapperheid, verdeedigd. Want terwijl de belegeraars van buiten alles met geweld aantastten, plaatste zij van binnen, als of 'er eene zwaare bezetting in lag, de Vrouwen, met helmen op haare hoofden, achter de borstweering der Wallen. Eindelijk, echter, vond zij zig genoodzaakt, tot een verdrag te komen, waarbij aan haar de verzogte vergiffenis, midsgaders een vrije uittocht, zo voor haar perzoon als goederen, vergund werd. Na dat zij was uitgetrokken, werden de wallen geslecht, en de geheele plaats aan het vuur ten beste gegeeven. *Balderik*, berooid en beroofd, vond zig verpligt, zig onder de bescherming van den Bisschop van *Keulen* te begeeven, die hem een verblijf en Jaarlijks onderhoud verschafte.

Balderik, buiten schuld, om den dood van *Wigman den VI*, dus uit zijne goederen gezet, bediende zig van een vertrouweling van *Wigman*, om zig meester te maaken van eene sterkte, die, voor des Overledenen minderjaarigen Zoon, door dien vertrouweling bewaard werd. Dit als eene nieuwe beroerte wordende aangemerkt, beschreef de Keizer, tegen den 14den van de maand Maart des Jaars 1018, te *Nymeegen*, eenen zeer grooten Landdag, om daarop deeze zaak, en verder de klagten van die van *Thiel*, tegen Graaf *Dirk van Holland*, te beslissen. In deeze zamenkomst werden de meergemelde Bisschop *Adelbold*, en *Godefried*, Hertog van *Neder-Lotharingen*, tot voogden over *Wigmans* onmondigen Zoon aangesteld. Aan *Balderik* werd vrijgeleide toegestaan, om zig in persoon, tegen de ingebrachte klagten van gemelde voogden, te verdeedigen. *Balderik's* aanbieding, om zig, tegen hunne bezwaaren, met eede te zuiveren, werd, door de Hertogen *Godefried* en *Bernard*, met groote heftigheid van de hand geweezen; om reden, dat dit, om zijne voorige gedraagingen, hem door de Wetten ontzegd was. De twist hier over werd zo hevig, dat indien de tegenwoordigheid des Keizers zulks niet verhinderd had, *Balderik* hem zeekerlijk zou hebben aangevallen. Nogthans werd hem gebooden, zig uit 's Vorsten gezigt weg te maaken. Eerst begaf hij zig naar *Keulen*, en van daar

naar *Hengibach*, alwaar hij drie jaaren bleef, en in 1021 overleed; wordende zijn lijk te *Zepfflich*, bij zijne Voorouders, begraaven. Een geluk, voorwaar, 't welk zijne ontaarte Gemalin niet mocht gebeuren, alzo haar lijk, als der aarde onwaardig, na haaren dood, ontgraven, en vervolgens (naar het verhaal van 't Leven van *Meinwerk*, Bisschop van *Paderborn*, *Cap.* 40.) in den *Rhijn* gesmeten werd. Doch door de daarop volgende Overstrooming, scheen deeze Rivier het ontvangen van zulk een gehaat voorwerp, ter oorzaake van haare gepleegde gruwelen, binnen haaren boezem te weigeren. Dus was dan het einde van *Balderik*, dusdanig de Uitvaart van *Adela*, wier moordzieken leevensloop wij hier te liever hebben willen plaatzen, vermids zij eene Dogter was van Graaf *Dirk den* III, Oudoom van Keizer *Hendrik den* II.

Zie EGBERT HOPFE, *Beschrijving van Cleef*, pag. 55, 105, 106 en 109. SMETIUS, *Beschrijving van Nijmegen*, bl. 55, 56 VAN LOON, *Aloude Historie*, II Deel, in folio, bl. 203. enz.

ADELA, of *Azela*, was eene Dogter, geteeld in 't eerste Huwelijk van opgemelde *Adela* en *Imed*, nevens haaren Broeder *Meinwerk*, Bisschop van *Paderborn*, erfgenaame van de nagelaatene goederen van hunne ontaarte Moeder; zij maakten dezelve aan de Abtdij van *Elten*, waarin deeze *Adela*, reeds onder haare Moeije *Luitgard*, het geestelijk gewaad had aangenomen, en ook haar leven eindigde.

Zie 't *Leven van Meinwerk*, *Bisschop van Paderborn.*

ADELARD, gebooren in 't jaar 753, in de Nederlanden, in het gewest van *Austrasie*, was een Zoon van *Bernard*, en Kleinzoon van *Karel Martel.* Eerst werd hij opgevoed aan 't Hof van zijnen Oom *Pipijn*, en ging van daar naar de *Abtdy van Corbie.* Doch de lust tot grooter afzondering dreef hem naar 't Klooster *Mont-Cassyn*, van waar hem *Karel de Groote*, Ao. 777, deed te rug komen, en hem aanstelde tot eersten Staatsminister van zijnen Zoon *Pipyn*, Koning van *Italie*, in 't jaar 796. Ao. 809. werd hij, met eenige Prelaten, naar *Rome* gezonden, om het toen in zwang zijnde geschil, wegens den uitgang van den H. Geest, te beslissen. *Pipyn* ontviel hem in 't daaraanvolgende jaar, en

liet

liet hem het bewind over eenen Zoon van 12 of 13 jaaren. Na den dood van *Karel den Grooten*, werd hij, door *Lodewijk den Goedertierenen*, in de Abtdij van *Heze* gebannen, en verbleef aldaar 3 jaaren; doch keerde, na verloop van dien tijd, naar die van *Corbie* te rug, en ſtierf 'er, in 827, oud zijnde bijna 73 jaaren.

Zie DU PIN, *Biblioth. Eccleſiaſt.* Tom. 8.

ADELBERTUS, bij andere *Adalbertus*, ook *Albert* en *Aelbert*, word gezegd Leviet en Aartsdiaken der Hoofd- of St. Martens-Kerk te *Utrecht* geweest te zijn. Deeze zou, nevens anderen, van *Ekbert*, als een medgezel van *Willebrord*, uit *Engeland* naar *Friesland* gezonden zijn, om aan de daar zijnde Heidenſche Volken 't Euangelium te verkondigen, en, na veele van deeze tot het Kristendom gebracht te hebben, geſtorven en te *Egmond* begraven zijn. De Roomſche Schrijvers verſchillen, over den tijd van zijn overlijden. Men meent, zegt *Mutzard*, welken *Halma* hier volgt, dat het voorgevallen is, omtrent het jaar 740, kort na den dood van *Willebrord*. Doch *Veldenaar* ſtelt het eenige weinige jaaren vroeger, en wel op den 7den dag van Julij; daar de eerſte gezegd had, op den 25 Junij, op welken in de Roomſche Kerk zijn Feestdag gevierd word, als zijnde den dag van zijn overlijden; welke dag door anderen op den 15den van die maand verkeerd geſteld is, gelijk wij hier na zullen zien. Volgens verhaal van de Oude Schrijvers, zou, ten tijde van Graaf *Dirk den Eerſten*, zijn lichaam uit de aarde geligt zijn; zij voegen 'er bij, dat de Zoon van deezen, namenlijk *Dirk de II*, op die plaats een Klooster ter zijner eere geſticht heeft, bekend onder den naam van dat van *Egmont*. Dit is het waarſchijnlijkst gevoelen, hoewel *Schotanus* deezen *Adelbert* den Stichter daar van noemt; waar mede, echter, *Winſemius*, bijna overeenſtemt, welke zegt: „Dat „ hij den Zoon des Konings van *Deiren* (Jork) in Brittannijen „ geweest is; dat hij den Koninglijken ſtaat minder dan den Geeſ„ telijken achtende, een medgezel van *Willebrord* zou geweest „ zijn, Aartsdiaken te Utrecht geweest hebbende; dat hij in Ken„ nemerland veele Heidenen bekeerd, en daar een kerk geſticht „ heeft, genaamd *Halcmunde*, naderhand in *Egmond* veranderd." Doch hier van nader onder EGMOND. 't Geen wij zo even zeiden, dat het waarſchijnlijk door Graaf *Dirk* zou geſchied zijn, ſteunt

op het getuigenis van den vermaarden *Petrus Schriverius*, welke zegt, dat hij in de oude ſchriften des Kloosters van *Egmond* gevonden heeft, dat *Dirk de II*, Zoon van *Dirk den I*, een ijverig navolger van zijns Vaders devotie, ter eere van God en *St. Adelbert*, in plaats van de houten Kerk, door gemelden zijnen Vader geſticht, eene ſteenen Kerk, met groote koſten heeft doen bouwen, en zijne Reliquien in een fraai uitgehouwen Zerk gelegt heeft. De algemeene Vraagbaak dier tijden, de overoude *Melis Stoke*, bericht ons, in zijn Chronijk, dat *Dirk de I* een Klooster van hout in 't Dorp *Egmond* ſtichtte; dat zijn Zoon het (als door de *Friezen* verwoeſt zijnde) deed afbreken, en een ander van ſteen daar op deed bouwen. Hij zegt:

„ In ſine (1) tiden is 't geſchiet
„ Dat St. Aelbrecht was vonden
„ Bi eenre Nonnen (2) *die tien* ſtonden.
„ Den Grave wijsde waer hij lagh;
„ Doe ginc hi op enen dach
„ Ende deede ſyn beente verdragen
„ Ter ſtede daar hi nu leit (3) ten dagen
„ Ende maeckt op hem een Kercke
„ Houten, ende van ſulcke wercke
„ Als doe (4) lovelijk ende ſeede,
„ Nonnen ſette hier daar in mede,
„ Die Gode ende ſinte *Aelbrecht*.
„ Loven ſouden na Kerſten recht.

(1) namelijk in die van Dirk den I.
(2) ter dier ſtonden.
(3) in onze dagen.
(4) loflijk ende gewoonlijk was.

Volgens het verder verhaal van deezen veiligſten Gids, in twijffelachtige zaken van die tijden, heeft *Dirk de II* dit gebouw niet alleen in een ſteenen veranderd, maar ook, om de woede der *Friezen*, de Nonnen van daar doen verhuizen, en Monniken in haare plaats geſteld.

Ten blijke van de achting, die wij voor den arbeid van wijlen den Heere HALMA hebben, hebben wij hem in dit Art. tot dus verre hoofdzaaklijk gevolgd; daar wij anders het zekerſte bericht van deezen *Adelbertus*, zo als het hier volgt, volgens het *Batavia Sacra*, terſtond zouden geboekt hebben. Men leest, in 't Eerſte Deel, bl. 123 en 124. dit volgende, dat

wij

wij alleen als de Egte Levensschets aanmerken. „ Zo is dan (zegt de gemelde Schrijver, als een besluit, welk hij uitzondert van alle de beuzelingen, daar 's mans Leven mede opgevuld was) „ *A-*
„ *delbertus*, die door *J. Gerbrand van Leyden*, *Athalbertus*
„ genoemd word, geweest een Engelsman, en een Monnik,
„ onder bestier van den H. *Egbertus*. Daarna is hij een der reis-
„ gezellen geweest van den H. *Willebrordus*, als dezelve, om-
„ trent 690, naar Friesland trok, en wierd *Leviet* genoemd, zo
„ dat hij waarschijnlijk Diaken zal zijn geweest. Hij was beleeft,
„ ootmoedig, zagtzinnig, en hadde eene groote zugt tot de za-
„ ligheid der menschen. Hij heeft zig opgehouden te *Egmond*,
„ en was gehuisvest bij zekeren *Eggo*, van wien het gemelde
„ Dorp, zo als het zeggen is, den naam van *Egmond* heeft ge-
„ kreegen. Van daar vertrekkende, beloofde hij weder te zullen
„ koomen, als de Korrelen van een Appel, door het vuur groen
„ zouden worden; en als die, volgens zijne beloften, vruchten
„ voortbrachten, is hij ook wedergekeerd.

„ Hij heeft aldaar, en door gantsch Friesland, veele jaaren ge-
„ arbeid, te weeten tot het 40ste, of, zo anderen willen, tot het
„ 45ste jaar van die loopende eeuwe, wanneer hij, vol van goede
„ werken en verdiensten, uit de waereld gescheiden is.

„ Of hij voor, of na *Willebrordus* gestorven is, word door
„ de schrijvers niet aangetekend. Maar dewijl 'er in de Levens-
„ beschrijving van *Bonifacius*, die zijn opvolger in de bestiering
„ der Friezen geweest is, van deezen *Adelbertus* geen gewag
„ gemaakt word, is 't waarschijnlijk, dat hij eerst zal gestorven
„ zijn.

„ Op den 25 Junij word plegtiglijk in de (Roomsche) Kerke,
„ de H. *Adelbertus* gevierd, op welken dag hij ook, volgens den
„ inhoud van zijn Levensverhaal, overleden is, en veele wonde-
„ ren heeft gedaan, waarschijnlijk die, daar de opschriften van
„ zijn Levensverhaal, door den Heere *Mabillon* alleen, zonder
„ het verhaal zelfs (dat die geleerde Heer zig geschaamd heeft
„ uittegeeven) van gewaagen, op pag. 121. van dat werk te vin-
„ den: als het VIde Hoofdst. hoe de gebrande Korrelen van
„ eenen Appel tot eene spruit opgeschoten zijn; Hoofdst. IX. hoe
„ zekere Vrouwe, met naame *Escwar*, door de verdiensten van
„ den H. *Adelbert*, gebaard heeft. Hoofdst. X. hoe dat een balk

„ in de Kapelle van den H. Man, die eerst te kort was, daarna
„ langer geworden is dan de anderen; en wat al wonderen meer,
„ in 't XI, XII en XIIIde Hoofdstuk voorgesteld.

„ Deeze (versta den bovengenoemden) schijnt geen andere ge-
„ weest te zijn (dus vervolgt de Levensbeschrijver) als *Adelbert*
„ de Diaken, waar van gewag gemaakt word, in een Brief, die
„ de 79ste is onder de brieven van *Bonifacius*, en geschreeven
„ door zekeren *Trecea* aan *Lullus*, Bisschop van *Mentz*,
„ wiens gebeden hij verzoekt om zig in 't ampt zijner waardig-
„ heid, daar hij voorheen toe verheven was, behoorlijk te kwij-
„ ten. Ik de minste dienaar der Kerke (zegt hij) die Aldbrecht
„ genoemd word, en het ampt van Diaken, hoewel onwaardig,
„ bediene, bid u ootmoediglijk, om den wille van God, die al-
„ les ordentlijk schikt en bestiert, dat gij mij onder het getal van
„ uwe andere getrouwe vrienden goedertierlijk aanneemt: op dat
„ ik mij in de bedieninge van mijne waardigheid, die ik voor
„ deeze hebbe ontvangen, door uwe heilzaame voorbiddinge,
„ daaglijks beter en beter mag dragen.

„ In de Kerklijke Getijden word dit Gebed van den H. *Adel-*
„ *bertus* gelezen: Wij bidden u, Heer, verwek in uwe Kerke
„ dien zelven geest, wien de H. *Levijt Adelbertus* gediend
„ heeft, op dat wij met denzelven vervuld zijnde, trachten te
„ beminnen, 't geen hij bemind heeft, en met de werken te
„ volbrengen, 't geen hij ons geleerd heeft, enz.

„ Het Lichaam van *Adelbertus* is, door last van Graave *Dirk*,
„ vervoerd naar eene plaats, van ouds genaamd *Hallem*, en heeft
„ gelegenheid gegeeven, tot het opbouwen van de *Egmondsche*
„ Abtdije, die in de tiende Eeuw gesticht werd." Dus verre
het *Batavia Sacra*, ter opheldering van s' mans leven.

Zie HALMA, en de daarbij aangehaalde Schrijvers, als: FR. D. MUIZARD, *Kerkl. Hist.* & *fol.* 74. VELDENAAR, *Fasci. Temp. fol.* 248. SCHOTANUS, *Friesche Chronijk.* WINSEMIUS, *fol.* 68. SCHRIVERIUS, *Graaven van Holland*, bl. 23. OPMEER, *Katol. Martelaarsboek*, I. Deel.

ADELBERT, een *Frank*, en Bisschop in 't Land zijner geboorte. Deeze geraakte, nevens *Claudius Clement*, een *Schot*,

in twist met *Bonifacius;* zij zeiden, dat hij van den Paus gezonden was, om Duitschland te reformeeren: niet om het geloof in Christus, maar den Anthichrist te prediken. Dit was op zig zelve geen Ketterij, maar reden genoeg, om *Bonifacius*, en alle de afhangelingen van *Rome*, tegen hen in 't harnas te jaagen. Schoon zij beide, op aandrijving van *Bonifacius*, te *Rome*, door Paus *Zacharias* zijn afgezet, kan men, echter, geene andere dwalingen van hun aantoonen, om dat wel hunne beschuldiging, maar niet hunne verdediging bewaard is. *Adelbert* is in de gevangenis te *Fuldo* omgekomen.

Basilius, *Nederl. Sulpitius* bl. 91. *Vaderl. Hist.* I. Deel, bl. 392. enz.

Adelbold, was de Zoon van *Asconius*, den tweeden Hertog van Friesland. (Met opzigt tot deeze Hertoglijke waardigheid moeten wij hier, als in eene tusschenrede, en in 't voorbijgaan, aanmerken, dat zij niet bestaan heeft in eenen hoogvorstelijken staat of magt; maar dat door Hertogen verstaan werden, hooge krijgsbevelhebbers, die het geheele bewind over den oorlog hadden. En op dien voet kan men de verhaalen dier zogenaamde Hertogen of Heirvoerders toestemmen, zo als ze ons van de Oude Schrijvers worden medegedeeld; en zo ook verzoeken wij den Lezer, dat zij de volgende Hertogen en Koningen, die na hen gevolgd zijn, en die ons verder, ieder op zijn *Art.* zullen voorkomen, gelieven aantemerken.) Deeze Adelbold wordt beschreven, zo onrustig en krijgzuchtig geweest te zijn, als zijn Vader vreedzaam was. 'Er word verhaald, dat hij zig geduurig bezig hield, met onder de nabuuren oproer te zaaijen, en oorlogen te berokkenen. Hij richtte krijgschoolen op, in welke de *Friesen* in de wapenen onderweezen werden. In dien tijd, of onder zijn bestier, was 'er een hoop *Wenden* of *Gotthen* uit het Noorden in Friesland gevallen; maar de dappere *Adelbold*, nevens zijnen strijdbaaren bastaard-broeder *Titus Bojaculus*, booden hun zo een heldhaftigen tegenstand, dat zij terug werden gedreeven.

Eenigen tijd daarna werd *Adelbold* door eene doodelijke ziekte overvallen. Hij deed de voornaamsten des lands tot zig komen, droeg hun *Titus* voor, en prees hem aan dezelve, als Heirvoer-

der of Hertog, aan. *Titus* raadde hem, zijne waardigheid te behouden, zo lang hij leefde; maar *Adelbold* bleef bij zijn voorneemen: zo dat *Titus* de waardigheid moest aanneemen. Tegen alle verwachting, werd *Adelbold* weder herfteld; waar op *Titus* een voorbeeld van bijzondere intooming van ftaatzucht betoonde, biedende hem ongeveinsd het beftier weder aan. Maar *Adelbold*, die met zijne ziekte van zijne ftaatzucht geneezen was, weigerde dien last weder te aanvaarden; hij leefde voorts nog een geruimen tijd in ftilte, zonder de regeering zig weder aantetrekken. Men zegt dat hij, in zijne vroegere Jaaren, de *Tongeren* tegen de *Romeinen*, en de *Romeinen* tegen de *Markomannen*, of, zo anderen willen, tegen de *Wandalen*, in 't harnas gejaagd heeft. Hij had de regeering aanvaard Ao. 173; ftond ze weder af Ao. 185; ftierf in 't jaar 208, en werd te *Stavoren*, of, gelijk anderen zeggen, te *Groningen* begraaven. Zie van zijnen Broeder op BOJACULUS (*Titus*). WINSEMIUS. *Chronyk*, *fol.* 28—31. *Oud. van Friesl.* II. Deel, bl. 365. F. SJOERDS. *Jaarboeken*, I. Deel, bl. 202—204. H. SOET, *Op- en Ondergang van Stavoren*, bl. 38.—43.

ADELBOLD *van Winkel*, dus genaamd naar het Dorp *Winkel*, in de *Nieuwdorper Kogge*, onder *West-Friesland*, zeer bekend in de oude Hollandfche Chronijken, was de Zoon en Opvolger van een *Frieschen* Hertog *Asconius*. Hij ontving het onderwijs der Zeden en Staatkunde aan het Hof van Keizer *Antonius den Vromen*; verleende deezen Vorst zeer veel bijftand tegen de *Wenden*; ftierf, naa een korten tijd te hebben geregeerd; liet de opvolging, onder toeftemming der Staaten, aan *Bojaculus* over, en werd begraven, als een der vijf vermaardfte *Friefche* Edellieden, in de ftad *Stavoren*.

De oude aantekeningen geeven aanleiding om te denken, dat, onder dit beftier, de voormaals ongeachte landftreeken, in het Westen van Friesland gelegen, bij aanvang afgedijkt en bewoond zijn geworden; waar omtrent men, echter, met geene volkomene zekerheid iets kan vastftellen, voor dat de oude *Friefche* Handfchriften, in die taal befchreven, en in de Provinciale Archiven berustende, verftaanbaar zullen vertaald zijn; een vereisch, tot de gefchiedenis van ons Land zeer noodzaaklijk, doch, veelligt, bin-

binnen weinige jaaren, door het verlies dier Taalkennis, onmogelijk.

VOSSIUS, *Jaarboek. Oude Holl. Chron.* fol. 30. WINSEMIUS. F. SJOERDS *Jaarb.*

ADELBOLD, de XIX Bisschop van *Utrecht*, een *Friesch* Edelman, was zeer geleerd, en een geliefde Raad van *Keizer Hendrik den II*; die hem, uit het *Benedictijner* Klooster *Lobes*, onder het *Luiksch* gebied behoorende, om zijne bekwaamheid, tot deeze waardigheid verhief. Ongelukkig ontvonkte die bevordering zijne aangeboorene heerschzucht, welke, door eene onverwinnelijke drift, hem tot een oorlogzoekenden Vorst maakte. Hij vorderde, van Graaf *Diederik van Holland*, de *Merwe*, een Eiland tusschen Maas en Waal geleegen; en gestoord over deszelfs weigering, plonderde en moorde hij in veele *Hollandsche* dorpen, tot dat de overwinning den Graave begunstigde. Naauwlijks had hij het geweld te vergeefs beproefd, of nam toevlugt tot list; hij stookte des Keizers haat tegen *Diderik*; hij verkreeg de hulp des Hertogs van *Lotharingen*, en der Bisschoppen van *Keulen* en *Cameryk*; dit veroorzaakte eindelijk een der bloedigste oorlogen, die, zedert *Karel den Grooten*, gevoerd zijn. Hoewel, in deeze tijden, de waereldlijke magt, door bijgeloovigheid, verre beneden de Geestlijke Heerschappij was, moest, echter, Bisschop *Adelbold* den vrede vragen. (Zie DIRK DE II)

Zijne eerzucht nu een anderen uitweg zoekende, bepaalde hij zig tot het stichten van voortreffelijke gebouwen. Hij liet het werk, dat *Baldricus* in *Utrecht* had begonnen, afbreeken, en, in zeer korten tijd, een veel pragtiger Kerk in de plaats stellen, waar van heden nog een gedeelte in wezen is. Keizer *Hendrik* kwam met 12 Bisschoppen derwaards, om het Godshuis in te zegenen, ter eere van den Heiligen *Martinus*. Doch het vindt geen geloof, 't welk veelen verhaalen, dat de Graaven van *Gelderland* en *Holland*, als Leenmannen van den Bisschop, hier bij zouden zijn tegenwoordig geweest, aangezien de eerstgenoemden ten dien tijde nog niet in wezen waren.

Het onrustig Kerkbestier van Bisschop *Abold* eindigde met zijn afsterven, in November 1027: men zegt, hoewel zeer ongegrond, dat hij het leven van Keizer *Hendrik*, dat der vroegere *Bisschop-*

ſchoppen, den lof van het *Heilige Kruis* en der *Heilige Maagd*, zoude hebben beſchreven. Uit hoofde van zijnen ijver, tot vermeerdering van de geeſtelijke goederen, is hij, na zijnen dood, onder de Heiligen geſteld. Omtrent deezen tijd werd het Graafſchap *Drenth*, met alle deszelfs gerechtigheden, aan het Bisdom *Utrecht* gehegt.

Auctor Vitæ Meinwerci, *Cap.* 87. VOSSIUS, *Jaarboeken.* MIERIS, *Biſchoppelijke Munte*, bl. 128. *Vaderl. Hist.* II. Deel. H. V. RYN, *Aant op Batavia Sacr.* I. Deel, bl. 644. MELIS STOKE, *in Dirk den III.* bl. 24, 25. SCHOTANUS, *Frieſche Hist.* bl 80—81 SCHRIVERIUS, *Beſchr. van Holl.* bl. 50. enz. VAN LOON, *Aloud Hist.* II. Deel, p. 84. PICARD *Chron. van Drenth*, bl. 171-174.

Zeer verſchillende (dit moeten wij hier nog aanmerken) zijn de gedachten van de meeste deezer Historieſchrijveren, wegens het verhaal, dat Graaf *Dirk* tegen de *Frieſen* was opgetrokken, om zijns Vaders dood te wreeken, en dat, egter, het magtige leger van *Godefried*, door weinige *Frieſen*, zeer ſchandelijk is geſlagen: waar uit zij afleiden, dat de *Frieſen*, door Graaf *Dirk* beoorlogd, de zege zouden hebben bevogten, en dat de geſlagene *Lotharingers* ter hulpe der Hollanderen waren opgekomen. Dan alles nauwkeurig inziende, zal deeze twijfeling vervallen, wanneer men zig erinnert, hoe, in deezen tijd, een gedeelte der *Frieſen* aan den Biſchop van *Utrecht* onderworpen was, en wederom een ander gedeelte onder den Graaf van *Holland* ſtond.

ADELBRICUS, *Aelbricus*, of *Alberik*, de vierde Biſchop van *Utrecht*, was van geboorte een *Engelsman*. In zijnen vroegſten tijd was hij Kanunnik; geliefd om zijne bijzondere goede hoedanigheden, en door Godsdienſtigen ijver, tot voortplanting van het Christendom, herwaards gekomen. Wanneer zijn voorganger, de medelijdende *Gregorius*, door eene beroerte aangetast, tot een kwijnend leeven verviel, benoemde deeze hem, niet alleen tot *Vicaris*, maar begeerde ook, dat hij in de Biſchoplijke waardigheid hem zoude opvolgen. ALBERIK, ſteeds bedacht op het heilig werk, zond den *Munsterſchen* Biſchop, LUTGERUS, naar het

het Afgodisch volk in *Friesland*, om het tot zijne kudde te brengen, en te doen wederkeeren van de Geloofsvervolgingen, waartoe *Wittekind*, Hertog van *Saxen*, hen had aangezet. Geduurende die onlusten, werd zijn levenslicht uitgebluscht; hij stierf, naa eene korte regeering van 10 jaaren, waarschijnlijk in 788. In deezen tijd overwon *Karel de Groote* den Hertog van *Saxen*, met zijne oproerige Friesche benden. Hij beschonk de Kerk van *Utrecht*, zeer mild, met landen, tusschen de Rivieren de *Lek* en *Ysel* gelegen; hij bekragtigde de oude vrijheden, en gaf, voor de eerstemaal, in een openen brief, den Bisschoppen den naam van *Priesters*, *Rectors*, of *Regeerders der Utrechtsche Kerk*.

De Jesuit *Bolland*, die in de zestiende Eeuw leefde, en, onder veele andere geschriften, op eene zeer fabelachtige manier, de levensbijzonderheden der vroegste Heiligen heeft zamengesteld, ontkent, dat deeze ADELBRICUS in *Engeland* was geboren; doch met even zo weinig zekerheid, als het voorgeeven van *Heda*, *Molanus* en de *Luiksche Jaarboeken*, omtrent de begraavinge van zijn lijk in den Abtdij der Adelijke Maagden te *Zusteren*. Het vindt bij ons meer geloof, dat deeze Godvrugtige Vader, naa zijn overlijden, onder de Heiligen gesteld, in de St. Salvators Kerk te *Utrecht* is bijgezet.

MATH. *Vet. ævi Anal. Tom. II.* HALMA. WINSEMIUS. *Batav. Sacra*, II. Deel, bl. 484.

ADELBRICUS, *Albrik* of *Alfrik*, was een Eerwaardig Bisschop van *Utrecht*, de negende in rang; een gebooren *Friesch* Edelman, Broeder van den Godsdiensstigen agtsten Bisschop *Frederik*. Zijne Zielshoedanigheden waren zo veel te voortreffelijker, als zijn lighaamsgestalte mismaakt was. Onder het beleid van *Odulph* Kanunnik van St. *Salvator* te *Utrecht*, in den jaare 838, tot deeze waardigheid gekomen zijnde, moest hij, met de Christen Kerk, zeer veele vervolgingen dragen, van de wreede *Normannen*, *Gothen*, *Zweden* en *Wandaalen*, die, overeenkomstig eener voorzegginge, ten tijde van Bisschop *Frederik* gedaan, veele plaatzen langs den Rhijnstroom en Maas verwoestten. Hij verzette zig geweldig tegen de Ketterij der *Arianen*; deed, ten dien einde, vergezeld van den geleerden *Odulph*, eene reize naar het Noordelijke gedeelte van *Friesland*; stierf in het midden derne-

negende eeuwe, naa weinige jaaren geregeerd, en alvorens de *Utrechtsche* Kerk met de meeste zijner goederen te hebben begiftigd.

HALMA. J. G. VAN LEYDEN, *Nederl. Chron.* NEANDER, *de Antiq. Germ.*

ADELBRICUS ADELEN, derde Potestaat in *Friesland*, Neef van *Frederik van Adelen*, leefde ten tijde van Bisschop *Adelbricus den II*, omtrent den jaare 850. Hij verdreef de oproerige *Normannen* uit *Friesland*, na dat deeze, langs den Lauwerstroom, en omtrent het Dorp *Kollum*, veele verwoestingen hadden aangericht.

HALMA. SCHOTANUS. WINSEMIUS. F. SJOERDS, II. Deel, bladz. 20.

ADELEN, een voornaam *Friesch* Edel geslacht, (zie ALBERICUS ADELEN.)

ADELEN, weleer een zeer aanzienlijke Stins, of adelijk huis, benevens dat van *Liaukema*, *Hiddema*, en *Eelsma*, onder het Dorp *Sexbierum*, in de Grietenije *Barradeel*, de derde van het kwartier Westergo, in *Friesland* gelegen. Men oordeelt het gesticht te zijn omtrent den jaare 840; van deszelfs vroegeren luister zijn thans geene overblijfzels voorhanden.

ADELHEIDE, Abtdisse van *Villigch*, een Klooster onder het Aartsbisdom *Keulen*, was een kind van *Wichard van Pont*, eersten Voogd van Gelderland, door hem in den Echt verwekt, bij zijne tweede Vrouw, Dogter van *Herman*, Grave van *Zutphen*.

ADELHEIDE, door *Wichard den III*, bij Vrouwe *Margaretha*, Dogter van den Graave *van Loon*, geteeld, volgde haaren Vader in de Regeering op; zij trouwde, met den aanvang van dezelve, in den jaare 1061, aan *Otto*, Graave van *Nassau*; die, uit zijn eerste huwelijk, met *Sophia van Zutphen*, reeds een Zoon, *Gerlak*, had verwekt. Deeze, in een zesendertigjaarigen ouderdom, bij *Tsselmonde* gesneuveld zijnde, had zijnen Vader Erfgenaam gemaakt van het Graasschap *Zutphen*, het welk alzo, door dit tweede Huwelijk, met *Gelderland* vereenigd werd. De Echt

van

van Graave *Otto* en *Adelheide* werd gezegend met drie Zoonen: *Geerard*, des Vaders opvolger in beide Graafſchappen; *Hendrik*, eerſte Graaf van *'s Heerenberg*; en *Albert*, Proost van *Utrecht*. Vrouw *Adelheide* ſtierf in het Jaar 1085. Sommige Historieſchrijvers hebben gedacht, of *Rotharis*, die op de lijst der Bisſchoppen van *Paterborn* gemeld ſtaat, en bij andere wederom *Baander*, Heer van *Buuren*, word genoemd, een Broeder van *Adelheide*, en wettige Zoon van *Wichard den III* zou geweest zijn; doch dit ſchijnt ons tegen alle bewijs aan te loopen.

Zie AQUILIUS, *Chronijk van Gelderland, met Aantekeningen van* SCHRIVERIUS. SLICHTENHORST, V. en VI. *Boek.* VELP, *Aantekening op denzelven.*

ADELHEIDE, *Adelaide*, of *Alix van Vlaanderen*, dogter van *Robbert den Fries* en van *Geertruy van Saxen*, trouwde, eerst met *Canut*, Koning van *Denemarken*, en daarna met *Rogier*, Hertog van *Calabrien*. In het eerſte Huwelijk werd zij Moeder van *Karel den Goeden*, Graave van *Vlaanderen*, die, in den Jaare 1227, te *Brugge*, gedood werd.

ADELHEIDE, eenige Dogter van *Otto den II*, Graave van *Gelder* en *Zutphen*, met eene plechtige Huwelijksviering te *Stavoren* getrouwd, aan *Willem den I*, Graave van *Holland* en *Zeeland*. Deeze Echt verzoende de *Gelderſche* en *Frieſche* Volkeren. Bij deeze gelegenheid werd eene tweede Verbintenis, tusſchen Graaf *Otto's* Zoon, *Hendrik*, en *Ada*, Zuster van *Willem den I* bepaald; dog *Hendrik* ſtierf voor de voltrekking; en *Ada* moest, weinig tijd daarna, de ongelukkige Vrouw van den Graave *van Loon* worden. De luister van Vrouwe *Adelheide* rees ten top, naa het afſterven van Gravinne *Ada*, aangezien zij, met haaren man, Graaf *Willem*, het Graaſljke beſtier van *Holland* in handen kreeg. Zij ſtierf omtrent het Jaar 1220, nalaatende verſcheiden kinderen, waaruit geſprooten zijn: *Floris*, *Otto*, *Willem*, *Ada* en *Richard*.

Zie SCHRIVERIUS, *Graven van Holland.* AQUILIUS. VOSSIUS en SLIGTENHORST.

ADELHEID, *Alijt*, *Alida*, Dogter van *Diderik*, Graave van *Kleeff*,

Kleeff, getrouwd met *Dirk den VII*, Graaf van *Holland* en *Zeeland*. Deeze kloekmoedige Heldin (zegt men) wist Veldslagen te bestieren met het beste beleid, en uittevoeren met een gelukkig gevolg. Toen Graaf *Baldewijn van Vlaanderen*, (zie BALDEWIJN) met de *Drechter-Friesen*, onder 's Graaven Broeder behoorende, zamenspande, en twee Legers te velde bragt, om Graaf *Dirk* te overweldigen, was *Dirderik* in de grootste verlegenheid, en voorzag geene andere uitkomst, dan in het mannelijke hart en de wijsheid van Vrouwe *Adelheid*. Zij besloot, dat hij zijne krijgsmagt insgelijks in twee benden moest verdeelen; waarvan *Diderik* zelve het eene, tegen gemelden *Baldewijn*, zoude opleiden, en zij het andere tegen de *Friesen* aanvoeren. *Adelheid* kogt listig de *Friesen* om, trok op *Willem* aan, en leverde hem, in 't Jaar *1195*, nabij *Alkmaar*, slag. Dit gevegt was heevig; de overwinning bleef lang onzeker, tot dat de omgekogte *Friesen*, uit de Dorpen *Nieuwdorp* en *Winkel*, hunnen Veldheer verraderlijk ontvlooden, tot de *Hollanders* overliepen, op hunne Landgenooten, van vooren en van agteren, indrongen, en die wederstaanden nedervelden. *Schriverius* verhaalt, in zijn Werk, *de Keurlijke Toetssteen*, dat 'er veelen sneuvelden; anderen bepaalen het getal op meer dan 4000. Doch ons dunkt, met den gemelden Schrijver, dat dit getal zeer onwaarschijnlijk is. De *Zeeuwsche Chronijk* van *Reigersberg* gedenkt ook van deeze overwinning, maar zwijgt de hoeveelheid der dooden.

Zij schroomde niets, wat de laster of kwaadaartigheid konde aan de hand geeven, om haare eergierigheid en staatzucht uit te voeren. Door deezen prikkel aangespoord, ondernam zij alles, en berokkende den Lande veel kwaads; ontziende zig zelfs niet, haare Dogter *Ada* tot een elendig slagtoffer te stellen. Zie ADA; DIRK DE VII; VAN LOON, WILLEM DE I.

ADELHEID, *Altjd*, *Alijt*, heeft het leeven ontvangen van *Magteld*, Dogter van *Hendrik*, Hertog van *Lotharingen* en *Braband*, bij haaren Echtgenoot Graaf *Floris den IV*. *Jan van Avennes* trouwde met *Adelheid*, om eenen steun te hebben tegen de onrechtvaardigheid zijner moeder, die op de kinderen van haaren tweeden man, *Dampier*, het Erfrecht tragte over te brengen. Hier in stelde hij groote verwagting, alzo Vrouw *Adelheid*

heid de naaste bloedverwante was van den Roomsch' Koning *Willem*. Naa dat Graaf *Floris*, in 1258, aan eene wonde, in het Tournoijspel bekomen, te *Antwerpen* overleeden was, werd zij Voogdesse over haaren minderjaarigen Neef, Graaf *Floris den V.* De *Zeeuwen* erkenden haar in deeze waardigheid; doch de Staaten van *Holland*, geene Vrouwelijke Heerschappij duldende, zetteden zig hier tegen, en verleenden dit bewind aan Graaf *Otto van Gelder*, afkomstig uit den Doorluchtigen Huize van *Nassau*. Dit gaf aanleiding tot de verregaande twisten, en die verwoestende opvattingen der *Kennemers*, „ *om alle de Edelen* „ *te moeten uitroeien*". 'Er ontstond een bloedige strijd tusschen beide partijen, in *Zuidbeveland;* doch het lot der Wapenen was voor *Adelheid* even ongelukkig, als haar laatste leeftijd. Want, naa dat de Jonge Graaf *Floris*, met de *Vlamingen*, in een Verbond gekomen, en Graaf *Otto*, onder toestemming der Staaten, van zijne Voogdije was ontslagen, werd deeze Vrouwe wel eerst begunstigd met de Regeeringszorg, doch eindelijk, met smaad, uit het bewind gezet, en verpligt, in den Jaare 1275, *Holland* te ontruimen. Wij moeten, met andere, bekennen, dat ons de tijd van haar sterven even onzeker voorkomt, als de oorzaak, waar door Graaf *Floris* tot zulk een onbezonnen drift is aangezet geweest.

Zie ALTING. WAGENAAR. *Brief van Hertog Philips, van* 31 *Louwmaand* 1340. J. ROSE, *Memorieboek*, fol. 81. VOSSIUS, *Jaarboeken.*

ADELHEID, of *Aleid*, *Alijt*, bijgenaamd *van Poelgeest*, naar den vermaarden stam der *Hollandsche Edelen*, waaruit zij gesprooten was. Zij wordt beschreeven als ongemeen schoon, doch niet minder dartel, wulpsch en ligtvaardig geweest te zijn; en daarenboven zeer hoogmoedig, naa dat Hertog *Albrecht van Beijeren* haar tot Bijzit genomen had.

Aleid toonde, in allen deele, de slegtste partij, dat is de *Kabeljaauwsche* toegedaan te zijn, en hitste dus *Albert* tegen de *Hoekschen* op; het verderflijk vuur van oneenigheid, 't welk nu smeulende was, werd hier door, van nieuws, in ligte vlamme ontstoken. Het gedrag van *Albert* ten opzigte van *Aleid* mishaagde zijnen Zoon *Willem* niet weinig; met verontwaardiging zag hij,

hoe veel de vleijerijen van eene trotsche ontuchtige Vrouwe op het hart zijns Vaders vermochten. Het verdroot hem, eene Hoere meer te moeten ontzien, dan eene eigen Moeder. Niet min ergerde dit gedrag de *Hoeksgezinden*, wier zijde hij voorheen gehouden hadt, als zijnde door hen bevorderd tot *Ruwaard* over *Holland* en *Zeeland*, geduurende de Krankzinnigheid van deszelfs Broeder, doch die nu door hem verdrukt werden. Zij konden niet dulden, dat hij, door eene Bijzit, zig zodanig liet bestieren, dat zij, in plaats van den Graaf en 's Lands Staaten, eene Hoere moesten eerbiedigen en gehoorzaamen; dat, zonder haar, geene ampten begeeven, geen gehoor, noch recht kon verkregen worden; dat zij uit hunne bedieningen schopte, allen, die haar niet aanbaden. De Edelen van deezen aanhang, bemerkende den afkeer, welke tegen haar, bij *Willem*, 's Graven Zoon, plaats had, vermeenden hem geen ondienst te doen, door haar uit den weg te ruimen. Eenigen hunner zaamgespannen zijnde, drongen bij nacht in 's Graven hof, vielen met ontbloot geweer in 't vertrek van *Adelheid*, en brachten haar, met veele wonden, om 't leeven, in het jaar 1392.

Zo verliefd Graaf *Albrecht* was op *Aleid*, zo vertoornd was hij hier over op de moorders; doch wist de drift zijner gramschap beter te verbergen, dan die van zijne Liefde. De bestookers, die veelen in getal en groot in aanzien waren, naar hunne Kasteelen geweken zijnde, werd de Graaf, door de *Kabeljaauwsche* partij, tot wraak aangespoord, en inzonderheid, door Heer *Jan van Arckel*, die, met *Egmond*, het hoofd van den aanhang was. De *Hoekschen* werden dan voor 't Hof gedaagd, doch weigerden te verschijnen voor eenen Vorst, die tegen hun van gramschap blaakte. Hierop werden zij gebannen, en hunne goederen verbeurd verklaard: de voornaamsten, die dit ondergingen, waren *Philips*, *Burggraaf van Leiden*; *Dirk van Asperen*, met zijnen Zoon; de twee Gebroeders Ambachtsheeren *van der Lek*; *Hendrik van Montfoort*; *Jan van Heemstede*; *Jan van Vliet*; *Philips van Polanen*; *Duivenvoorden*, enz. Zeer ernstig smeekte *Willem van Oostervant* zijnen Vader voor hun; doch verneemende, dat hij zelve verdacht gehouden werd, als deelhebber, of ten minste als toestemmer van den begaanen moord, nam hij, nevens anderen, de vlugt, uit *'s Gravenhage*, naar 't Kasteel

teel *Altena*, bij *Woudrichem*. De Oude *Hollandſche Chronijk* zegt, dat *Willem*, op zijne bede, door zijnen Vader, niet verhoord wordende, toornig werd, in arrenmoede van hem ſcheidde, en zig naar *Outena* begaf.

Daar zijn 'er (zegt VOSSIUS) die meenen, dat de *Hoekſchen*, over dezen Handel van 't vermoorden van *Aleid van Poelgeest*, met *Oostervant* hadden geraadpleegd, en dat zij, zonder zig op hem te durven verlaten, dit groote werk niet zouden hebben kunnen onderneemen; dat hij, ſchoon 't niet goed keurende, het echter niet afkeurde, maar alles bij zig hield, als twijffelende aan de onzekerheid van den uitſlag, dien hij zig niet wilde geweten hebben; doch, voegt hij 'er bij, daar alle Schrijvers zwijgen, kan ik niets met zekerheid zeggen.

't Slot *Altena*, welk, met den grondeigendom deezer Heerlijkheid, in 't jaar 1332, door den Graaf van *Kleef*, aan *Willem den III* verkogt werd, was nu, zedert eenigen tijd, door *Albrecht*, aan zijnen Zoon opgedraagen. Een algemeenen Heirvaart beſchreven hebbende, begaf hij zig in eigen perſoon met het Leger te ſcheep naar *Gornichem*, van daar voort op *Woudrichem*, en ſloeg zig terſtond voor 't gemelde Slot neder, beſtormde het, met grof geſchut (dat toen reeds gemeener geworden was) zo heevig, dat de belegerden, binnen weinig tijds, het bij verdrag moesten opgeeven, behoudende niet meer dan lijf en goed. Het Slot werd, op twee groote toorens na, tot den grond toe geſlegt. Inmiddels was *Koenraad Kuſer*, Vader van *Willem Kuſer*, (die, vermids hij, als Hofmeester van Hertog *Albrecht*, *Adelheid* tegen haare beſpringers had willen beſchermen, mede om hals geraakt was) op bevel van den Graaf, met eenig krijgsvolk opgetrokken, om de Landerijen te verwoesten, werpende eenige Sloten, als het Huis *Hodenpijl*, *Duivenvoorden*, *Sandhorst*, *Heemſtede*, *Paddenpoel*, *Warmond* en meer ander ter neder.

Geduurende deeze gebeurtenis, had *Willem van Oostervant*, op de aannadering zijns Vaders, zig van *Altena* naar *'s Hertogenbosch* begeven; doch zig daar ook niet veilig achtende, week hij, met eenigen zijner vrienden, naar *Frankrijk*. Bisſchop *Jan van Luik*, jongſte Zoon van Hertog *Albrecht*, kwam uit zijn Bisdom, en bezwoer zijnen Vader, dat hij tog zijnen Oudſten

Zoon *Willem*, als ook de *Hoekſche* Edelen, in genade wilde aanneemen. De Staaten van *Henegouwen* voegden zig daar bij, benevens de afgezondenen der *Hollandſche* en *Zeeuwſche* ſteden; doch zij konden niets anders verwerven, dan dat de bezettelingen van 't Slot *Altena*, behoudens lijf en goed, den vrijen uittogt naar 's *Hertogenbosch* hadden. Zie verder ALBRECHT VAN BEIJEREN, en WILLEM *Grave* VAN OOSTERVAND.

Wij meenen hier bij te moeten voegen, dat de Historien in 't algemeen bevestigen, dat zo wel het leven als de dood van deeze *Aleid van Poelgeest*, veele rampen en verwoestingen veroorzaakt heeft. Wij zullen haar geſlacht, op 't *Art.* POELGEEST, nader beſchrijven, en merken hier aan, den misſlag, door *Suffridus Petri* begaan, met te zeggen, dat Heer *Jan van Arckel*, die, zedert het jaar 1389, het ampt van Stadhouder over *Holland*, *Zeeland* en *Friesland* bekleed had, middelaar zou geweest zijn, tusſchen Hertog *Albrecht* en zijnen Zoon; daar hij, in tegendeel, met den gemelden *Koenraat Kuſer*, den Graaf op 't hevigst, tegen zijnen Zoon, aanhitſte: als mede, dat de rampzalige, ontuchtige *Adelheid* de Dogter was van Heere *Jan van Poelgeest*, jonger Zoon van *Dirk van Poelgeest*, en van *Clementia van Nieveld*.

ADELUS, de oudſte Zoon van *Friſo*; zie hier voor 't Art. ADEL.

ADEMA, (*Lollius*) was eerst Rector te *Dordrecht*, doch werd, bij 't oprichten der Academie te *Franeker*, aldaar beroepen als Hoogleeraar in de Philoſophie. Uit deszelfs naageſlacht leeft nog *Lollius Adema*, Secretaris van de Grietenij *Wijnbritzeradeel*, nabij de ſtad *Sneek*, in Friesland, wiens Vader geweest is geliefd Leeraar der Nederduitſche Gereformeerde Gemeente te *Oude Schoot*, in gemelde Provintie.

ADEWERT, *Anwert*, *Andewert*, heden *Aduart*, en bij verkortinge *Auwert*, een der vermaardſte dorpen, ten westen van *Groningen*, onder het Westerkwartier in de Ommelanden. Bij dit zeer volkrijk dorp is geleegen het Adelijk en aanzienlijk Slot, de Heerlijkheid *Aduard* genoemd, eertijds een zeer voortreffelijke

ke Abtdij van de *Ciſtercienſer Orde*, waar langs een ſtroom, welke uit de Drentſche Veenen ontſtaat, afloopt, in het Riviertje de *Hunze* vloeit, en bij de gewezen Schans *Aduarder-Zijl* uitwatert. Zie hier van zeer veele bijzonderheden, op 't *Art.* ADUWERT.

ADGILLUS, de eerſte Christen Koning, doch de vijfde op den rang der Regeerderen van Friesland; aangeſteld, in den jaare 631, door *Clotarius*, Koning der Franken, die, bij overwinning, dat Gewest in bezit had. Hij was, van zijne vroegſte jeugd af, zagtzinnig en vredelievend van aart, oeffenende zijne ontvangene heerſchappije, zo lang hij minderjaarig was, onder toezicht van vier voogden. Door hem werd de Christelijke Godsdienst, met behulp der Franken, in *Friesland* meer en meer gevestigd. Om van de nabuurige Volkeren eene betere kennis te krijgen, zond hij zijnen Zoon naar *Denemarken*. Hij was de eerſte, die op de gedachte viel, om, in deeze laage landſtreeken, door *Dijken*, zig tegen de Zee te beveiligen, en hooge *Terpen* aan te leggen, van welke men hedendaags nog veelen in Friesland vindt: eene uitvinding, op dien tijd, voor deeze Volken, van oneindig meer belang, dan de last der Cijnsbaarheid van *Zes Honderd Osſen*, die zij, met de *Neder-Sasſen*, jaarlijks, aan de Franken moesten opbrengen, aangezien te vooren de woedende Zee, door de onverhinderde vloeden, veele beesten wegſleepte, en haare onbegrensde magt, door het verwijden der zeegaten, hand over hand toenam.

De binnenlandſche beroerten onder de Franken, naa den dood van *Clotarius*, verſchaften ADGILLUS eene vreedzaame regeering; hij liet de *Engelſche* Predikers onbelemmerd de Euangelieleer verkondigen, en ſtierf, bij die gevoelens, in het laatſte der VII. Eeuwe.

Veel zekerder is zijn karakter uit zijn gedrag op te maaken, dan uit eenige handſchriften het bewijs van zijn Vaderlijk geſlacht te ontwikkelen. Wij vinden de meeste waarſchijnlijkheid in het gevoelen van *Emmius*, die meldt, dat *Ridzert*, Koning der *Frieſen*, omtrent de geboorte van *Adgillus*, met der *Franken* Koningen *Clotarius* en *Dagobert* oorlog zoude hebben gevoerd; hij acht, uit veele omſtandigheden, dat deeze *Ridzert* Vader van *Ad-*

gillus is geweest, en niet zekere *Beroald*, (gelijk andere gelooven) die nimmer als Koning van *Friesland*, maar wel in het gebied over de Saxen vermeld ſtaat, en geſtorven is zonder eenigen opvolger dan *Sighardus*. Ziet ADELBOLD, WINKEL en DIDERIK.

WINSEMIUS, *bl.* 56. EMMIUS. SCHOTAN. *Frieſ. Hiſt. bl.* 55. *Oudh. van Kennemerl.* bl. 36. *Amſtel. Eer en Opk.* bladz. 34—60.

ADGILLUS DE II, ook wel *Adagild* en *Aldegid* of *Gildus* genaamd, volgde zijnen Vader *Raboud* op, in 't jaar 710. Hij had een opzettelijken haat opgevat tegen den Christelijken Godsdienst, waar van het zaad, door de eerſte geloofsverkondigers, onder *Adgillus den I*, geſtrooid was; en woedde tegen hetzelve zodanig, dat 'er naauwlijks eenige overblijfzels bleeven. Zijn Bastaardbroeder *Horno*, of *Hornus*, kweekte het weder aan; doch de landzaten bleven Heidensch en hardnekkig; de oorzaaken hiervan worden toegeſchreven aan zijne onachtzaamheid, traagheid of vreesachtigen aart, voor de hardhoofdigheid der Frieſen. *Willebrord*, die, ter voortplantinge van 't Christendom, alle mooglijke middelen aanwendde, bediende zig van het waereldlijk gezag van *Karel Martel*, om hun te beoorlogen; doch de *Frieſen*, om *Adgillus* ſmaad aan te doen, kozen den Heidenſchen *Popta*, door anderen *Rethod* genaamd, Zoon van *Gerlach*, die Veldoverſte geweest was, onder *Raboud*, tot hunnen Bevelhebber. Zij zeiden, dat *Karel Martel* niet zo zeer kwam, om den Christelijken Godsdienst in te voeren, als wel om over hun te heerſchen, en hunne vrijheden te vernietigen. Maar *Karel*, die gewoon was, alomme, als met een hamer, op zijne vijanden te ſlaan, en daar door den naam van *Martel* bekomen had, ſloeg hun zo geweldig, dat zij gedwongen werden, hunne Afgodiſche Bosſchen en Tempels uitteroeijen, en den Christen Godsdienst weder aanteneemen, ſchoon het meest in uiterlijken ſchijn en door dwang geſchiedde, naardien zij onder de Franken moesten buigen. Op die voorwaarden behield *Adgillus*, en na hem *Gondebald*, en de jonge *Raboud*, de regeering; hoewel anderen beweeren, dat zij die alleen als Stadhouders, in den naam der Frankiſche Koningen, bezaten. De *Frieſen* beweeren het tegendeel, door de *Munt*, die *Adgillus de II* heeft doen ſlaan, in 't jaar 733, met dit omſchrift: ADGILLUS

LUS SECUNDUS FRISIORUM REX, als toonende dat aan de *Friesche* Koningen de Oppermachtigheid van het Koninklijke gebied, door *Karel Martel*, niet ontnomen was. Doch de Fransche Koninglijke Historie-schrijver *Mezeraij* zegt, dat de Friezen, in het jaar 734, geslagen zijn; zijne woorden zijn deze: „ Met eene gelijke „ gezwindheid verwon hij de Friezen, doodde hunnen Hartog „ *Poppo*, die op *Raboud* gevolgd was, in eenen grooten slag, „ bracht vervolgens Oostergoo en Westergoo onder het juk, smeet „ alle hunne Tempelen, heilige Bosschen, en Afgoden ter neer, „ en bedekte het geheele land met asch en bloed." Dit verwekt eenige tegenspraak tegen het bewijs der munt, welke een jaar ouder is.

ADGILLUS stierf in 739, of, volgens *Schotanus*, 737, nalatende twee Zoonen, *Gondebald* en *Raboud*, en twee Dogters, *Conovella* en *Sandacilla*, waar van de Eerste ten huwelijk is gegeeven aan *Adelbricus*, een Ridder van zeer Edelen Stamme. (Zie *Adelbricus* Adelen.) Het oude Hollandsche Chronijkje verhaalt, dat *Adgillus de II* naliet *Gondebald* en *Raboud*; dat hij de eerste Koning van Friesland was, en met den dapperen *Roeland*, voor 't Christen geloof strijdende, verslagen werd in *Roncevalle*, in 't jaar 770; en dat, van dien tijd af, Frankrijk het Koningrijk Friesland behield. *Raboud*, tweede Zoon van *Agillus*, was (zegt hij) Heer van *Neder-Friesland*, nu *Egmond*; doch dat deeze niet zo magtig als zijne Voorouders was, vermids Friesland onder de magt van *Frankrijk* gebracht was. Of deeze *Adgillus* de stichter van *Alkmaar* geweest is, zal ter behoorlijke plaatze gemeld en onderzocht worden. In de meeste Oude Kronijken heerscht eene dwaaling; zij spreeken slechts van éénen Koning over geheel Friesland; daar echter de oude Schrijver *Fredegardus Scholasticus* zegt, dat, in 't jaar 717, de Koningen van Friesland *Pepijn* de hand boden, om de oproerige *Saxen* te bedwingen, die hunne beloften, drie jaaren te vooren, aan *Carloman* gedaan, verbroken hadden. Deeze onachtzaamheid der Schrijveren heeft veele verwarringen in de geschiedenissen veroorzaakt.

Onder de Schrijvers is ook verschil over den opvolger van *Raboud*; sommigen stellen *Poppo*, maar de meesten *Adgillus*. Beter meenen wij deezen *Poppo*, onder wiens bestier de Euangelie-Predikers volkomen vrijheid kregen, hunne amptsbedieningen waar-

teneemen, als zijnen Veldheer aantemerken: zonder te beslissen, of zij als Souverainen of onafhankelijk, dan als Leenmannen van de Franken geregeerd hebben. Nogthans stemmen wij gaarne toe, dat het recht van muntslag altoos geen bewijs van oppermacht is, schoon *Winsemius* daar uit de onafhankelijkheid zoekt te beweeren. Dit zij genoeg, dat het vast gaat, dat niet *Poppo*, maar *Adgillus de II*, en na hem *Gondebald*, over de *Friesen* geheerscht heeft, en dat hij, volgens het gezegde van *Schotanus*, Ao. 737. overleeden is.

Adingen, (*Heer Jan van*) werd door *Albert van Beijeren*, toen Ruwaard, en naderhand Graaf van Holland, in 't jaar 1366, te *Kenoy* in *Henegouwen* onthoofd, zo als hij gevangen en naauwlijks verhoord was; om reden dat hij verdacht was van verstandhouding met de vrienden en aanhangers van den krankzinnigen Graaf *Willem*; of, gelijk anderen zeggen, omdat hij nieuwigheden, ten voordeele van de *Vlamingers*, in het hoofd had, verandering in den Staat zocht te wege te brengen, en, ten dien einde, wapenen en andere gereedschappen te zamen bragt, om poorten, steden en sloten te breeken. Zes, of, gelijk andere zeggen, zeven broeders van den Heere van *Adingen* (of *Adichem*), als ook van *Lodewijk van Male*, Graaf van *Vlaanderen* (dus genoemd, naar een Kasteel, digt bij *Brugge*, waarop de eerste *Lodewijk van Male* gebooren was, die Graaf van Vlaanderen, en Neef der *Adingers* was, als gebooren zijnde uit *Jole*, de dogter van *Robbert van Bethune*, weleer Graaf van Vlaanderen), maakten zig gereed, om den dood van hunnen broeder te wreeken; men noemde de uitvoering van dat vonnis *een Doodslag*. Zij bezetteden de wegen van *Henegouwen*; de kooplieden werden beroofd, huizen en hofsteden verbrand en verwoest. *Albert*, welken zij met nog meer feitelijkheden dreigden, matte hen met kleine schermutzelingen af, en bracht hen zo verre, dat zij niets meer durfden of konden bestaan, alzo zij, binnen kort, in 't slot *Adingen*, bezet en rondsomme besloten werden. Op het gerucht hier van, vloog de Graaf van *Vlaanderen* hun te hulpe, niet verbolgen van gramschap, maar met een bedaard gemoed; hier door bewoog hij den *Ruward*, de belegering op te breeken, en de Broeders in genade te ontvangen. Deeze verzocht hij, dat aan

Al-

Albert de misdaad van den dood van hunnen Broeder zou vergeven worden, mits hij, voor de rust van deszelfs ziele, zoude oprichten, een broederschap van 13 Kanunniken, in 's *Gravenhage*. Anderen voegen hier nog bij, dat hij dien dood, met een groote somme gelds, geboet heeft. Aan het gemelde Kapittel, heeft *Albrecht*, in 't jaar 1372, verscheiden goederen en voorrechten geschonken, en, volgens eenige aantekeningen, Paus *Gregorius de* XI die stichting naderhand goedgekeurd. Doch in 't jaar 1591, heeft *Philips de* II, Koning van *Spanje*, als Graaf van *Holland*, de verkiezing van den Deken, als den dertienden persoon, zig zelven aangematigd; geevende hem eene dubbele Prebende; dat is, van alles zo veel, als twee Kanunniken genooten. Onder de Dekens van dit Kapittel hebben verscheiden voornaame mannen uitgemunt, als *Nicolaas Ruisch*, van *Amsteldam*, *Bernard*, *Bucho ab Ayta*, *Willem Dammaszoon*, *Lindanus*, *Martinus Duncanus*, *Sasbolt Vosmeer* en meer andere.

Zie verder over ADINGEN, MEIJERUS, *Chronijk van Vlaanderen*, op 't Jaar 1366. *Groote Nederlandsche Chronijk*. SCHRIVERIUS *Chronijk*, bl. 377. ALKEMADE, *Munte der Graven*, in fol. bladz. 91. VOSSIUS, *Nederl. Jaarboeken*, bl. 431. *Oudheden van Delfland en 's Gravenhage*, bl. 351. enz. enz.

ADMINIUS, die gehouden wordt voor den Zoon van *Cinobellinus*, der *Britten* Koning, zou, volgens de oudste aantekeningen der Geschiedenissen van ons Vaderland, in het veertigste Jaar der tegenwoordige Tijdrekeninge, door zijnen Vader, uit het rijk gejaagd, met een klein gevolg, bij den Keizer *Kaligula*, op het eiland der *Batavieren*, overgekomen zijn; men wil, zegt *Wagenaar*, dat *Kaligula*, aan deezen *Adminius* en zijn gezelschap, het Hof van *Agrippina*, bij *Katwijk*, aan de uitwatering van den *Rhijn* gebouwd, tot een verblijf zoude hebben afgestaan, en dat het daarna het *Huis der Britten* was genoemd. Hij bevestigt dit met het onder de overblijfzels van dat Huis, gevonden geldstuk, waarop de vier eerste letteren van *Cinobellinus*, en van de Stad *Camuoldinum*, nu *Walden* geheeten, stonden. Dan wij vinden hier geene de minste zekerheid in, en gelooven dat de Historieschrijver *Wagenaar*, op het voetspoor van zijnen leids-

man *van Loon*, zig hier in vergist, wanneer hij dit als geloofwaardig doet voorkoomen. — *Grotius*, in zijne *Oudheid der Batavische Republijk*, leert ons, hoe ook *Junius* en *Scriverius* te onrecht hebben gesteld, dat het *Huis te Britten*, naa die inneeming, zijnen naam zoude hebben gekreegen. Het is waar, dat 'er penningen gevonden zijn, met een omschrift, *Brittania* en *Britania Victoria*; waaruit onervaarenen gedacht hebben, dat dit *Huis*, door hunne overwinning, den naam van *Britten* heeft gekreegen; nogthans vinden wij hier voor even weinig bewijs, als de Heer *Wagenaar* voor den beschreevenen penning van *Cinobellinus*.

Zie WAGENAAR, *Vaderl. Historie*, I. Deel. DE GROOT, *Oudh. der Batav. Repub.* GOOS, bl. 136, 137.

ADMIRAAL, Opperhoofd der Vloot of der Vlooten, een aanzienlijk en gewichtig ampt, reeds bekend onder de Nederlandsche Vorsten, schoon die niet gewoon waren, eene geregelde Zeemagt te onderhouden, omtrent het einde der Vijftiende Eeuwe. Keizer *Maximiliaan* besloot, op den 8 Januarij, 1487, zijnen Admiraal te magtigen, om eenen *Luitenant-Admiraal*, en eenige Raden, ter bestellinge van allerlei Zeezaaken, aan te stellen. Vijftig jaren later gaf Keizer *Karel de V*, aan zijnen Admiraal, dezelfde magt; en 't schijnt dat deeze, nevens zijne bijgevoegde Raden, de Zeezaaken behandelden. Allen, die geene Vreemdelingen in 's Lands geschiedenissen zijn, weeten, hoe, in den aanvang der Beroerten met *Spanje*, op naam van Prins *Willem den Eersten*, als *Admiraal* van *Holland* en *Zeeland*, bestellingen ter Zee werden uitgegeeven; waar van men gemeld vind, op 't Jaar 1569, hoe de Heer *Dolhain*, om zijn slegt gedrag, als *Admiraal* werd afgezet, en de Heer *Lumbers*, in deszelfs plaats, aangesteld. (Zie DOLHAIN en LUMBERS) Naderhand is dit Ampt over 's Lands Zeemagt bekleed door den Prins *van Oranje*, onder den Tijtel van *Admiraal Generaal*; hij had het recht om voor te zitten in alle Kollegien, en bevelen naar de Vloot aftezenden. Doch schoon de Prinsen *van Oranje* dien rang en tijtel bezaten, hebben zij, echter, in persoon nimmer eenigen Zeetogt gedaan, dan alleen *Willem de Derde*, die, in 't Jaar 1688, met 's Lands Vloot, naar *Engeland* vertrok. De meeste en voornaamste togten zijn ge-

gedaan, onder 't beleid van *Luitenants-Admiraalen-Generaals*, *Luitenants-Admiraalen* en *Vice-Admiraalen*. Koning *Willem de Derde* was, ten aanzien van dit Ampt, in 't Jaar 1670, zeer bepaald, en wel zodanig, dat hij niet zoude mogen aanvaarden het Ampt van *Stadhouder* van *ééne*, veel min van *alle* de *Provintien*, en dat hij, in 't aanftellen van Kapiteinen, niet zoude mogen gaan buiten de aan hem ter hand geftelde *Nominatien*. Maar, met de vernietiging van het vermaarde *Eeuwig Edict*, in 't jaar 1672, werd gemelde Zijne Hoogheid, *Willem de Derde*, in alle de waardigheden der voorige Stadhouders herfteld, alle gemaakte bepaalingen vernietigd, en dit hooge Ampt, 't welk altoos aan de Stadhouderlijke waardigheid is verknocht geweest, in den ruimften zin aan dien Vorst opgédraagen. Dit Ampt, door de Stadhouderlooze Regeering open zijnde, werd, terftond met de aanftelling van Zijne *Doorluchtige Hoogheid*, *den Heere Prinfe* WILLEM DEN VIERDEN, Ao. 1747, weder vervuld; en deeze Vorst, alle zijne hooge Waardigheden, door den dood, ontruimd hebbende, liet dezelve over aan deszelfs Zoon, Prinfe WILLEM DEN VYFDEN, die thans als ADMIRAAL GENERAAL het gebied heeft over '*s Lands Vlooten*, zijnde tevens *Prefident* en voorzittende Raad, in alle de Kollegien en Rechtbanken der Admiraliteiten, waarin hij bevoegd is, om in Perfoon, of door deszelfs Reprefentanten, de ftemmen te doen opneemen, en zelve ftem te voeren, uitgenomen in geval van verfchil over gemaakten Buit of opgebrachte Goederen, waarvan aan Hem de tiende Penning toekomt.

De Stadhouder als ADMIRAAL GENERAAL op de Vloot zijnde, heeft niet alleen het *Præadvijs*, maar nog daar en boven een *Concludeerende* ftem, nevens de Gedeputeerden van den Staat; wordende, in tijden van Oorlog, alle vonnisfen van opgebrachte Goederen op deszelfs naam uitgebragt.

ADMIRALITEIT. De Nederlandfche Vorften uit het Huis van *Oostenrijk* hadden wel eenen *Admiraal*, doch geene geregelde Zeemagt, en dus ook geene *Admiraliteit*. *Maximiliaan* gaf zijnen Admiraal magt, om eenen *Luitenant-Admiraal* en eenige *Zee-Raaden* aan te ftellen. Doch men vindt geene zekere blijken, of hij van die magt gebruik gemaakt, en zodanig *Kollegie*

heeft

heeft opgerigt. De nadere Ordonnantie, door Keizer *Karel den Vyfden*, op de *Zeevaart*, meer dan vijftig Jaaren laater gemaakt, doet eerder denken, dat 'er, tot dien tijd toe, nog geen bijzonder *Kollegie* geweest is. Nadat Prins *Willem* uit *Duitschland* te rug gekeerd was, heeft hij, met den bijzonderen Raad, die hem, in 't Jaar 1573, toegevoegd was, en uit *Negen* Raadsheeren en *Twee* Secretarisſen beſtond, over de Zeevaart geraadpleegd. Ook was die Prins zedert aan het hoofd eener Vergaderinge van Gekommiteerde *Raaden ter Admiraliteit*, die geene vaste verblijfplaats had, maar doorgaans te *Delft*, aan 's Vorſten Hof, bijeen kwam. In *Zeeland*, daar dezelve voor den Gouverneur en de Raaden van des Prinſen *Luitenant-Admiraal* gebracht werden, begon men, in October van het Jaar 1572, het eerst *Licenten* of Losgelden van de *Uitgaande* en *Inkoomende* Goederen te heffen, 't welk, in de Maand April van 't volgende Jaar, in *Holland* werd nagevolgd; in dat Jaar bragten zij op *acht honderd en vijftig duizend Guldens*; terwijl de *Gelei- en Verlofgelden*, door alle de Vereenigde Nederlanden, naa de *Gendſche Bevreediging*, ſlegts ruim één millioen in 't Jaar bedroegen. Merkelijk meer was 'er ingekoomen aan een Komptoir, door den Prins, met geheim verlof des Konings van *Franrijk*, in 't Jaar 1576, te *Calais* opgericht. Zijne Bedienden aldaar gedroegen zig als bijzondere Kooplieden, en gaven Brieven van verzekeringe, tegen de *Hollandſche* en *Zeeuwſche Vrijbuiters*, aan alle Scheepen, die door het *Kanaal* voeren. Voor den Prijs dier verzekeringe, trokken zij, van de *Spaanſche Nederlanders*, van de *Spanjaards* en *Italiaanen*, tien; van de *Portugeezen* agt, en van de *Franſchen* vijf ten honderd. Doch zedert de oprichting van dit Komptoir, kregen de Kaapers zo weinig Schepen in handen, dat zij, te zeer op Buit verlekkerd, eerlang geen acht meer gaven op deze Vrijgelei-Brieven; waar door de gelegenheid dan ook verliep, en dit middel, om Geld te bekomen, teffens te niet raakte. In 't Jaar 1608, toen de *Admiraliteit* op den tegenwoordigen voet in ſtand gebracht was, werden derzelver Inkomſten Jaarlijks op 17 a 18 Tonnen Gouds begroot.

Kort na het ſmartelijk en treffend overlijden van den *Prinſe van Oranje*, ſtelden de Staaten van *Holland*, in 't Jaar 1585, eene nieuwe Inſtructie op, voor hunne *Gekommiteerde Raaden ter*

Ad-

Admiraliteit, die toen, 't zij in den *Haag* of te *Rotterdam*, bijeen kwamen, en uit de afgezondenen der zes groote *Hollandsche* Steden bestonden. De *Admiraal* had daar in de eerste plaats, vervullende de openstaande, met voorkennis van de Staaten. In 't Jaar daar aan, stelde de nieuwe Landvoogd LEICESTER eenige nieuwe *Kollegien ter Admiraliteit* aan, voornamelijk in *Noordholland*, dat veel ongenoegen veroorzaakte: omdat de *Admiraliteiten* Provintiale *Kollegien* waren, volgens 't bijzonder goevinden der Staaten van ieder Provintie; en de Staaten de inkomende en uitgaande Rechten verhoogden of verlaagden, zonder daar op een eenparigen voet te houden. De Landvoogd, hoe zeer de Staaten begeerden, dit tot eenigheid te brengen, was onverzettelijk; doch de ongelegenheeden, die hier door daaglijks opkwamen, deeden de *Algemeene Staaten* besluiten, om alle de Kollegien van hun afhangelijk te maken; waarop dan, 1589, het *Opper-Admiraliteits-Kollegie*, bestaande uit Graaf *Maurits*, als *Admiraal-Generaal*, en zes *Raaden*, als twee uit *Holland* en *Westfriesland*, twee uit *Zeeland*, en twee uit *Friesland*, vernietigd werd. Bij voorraad stelde men toen, alleen voor den tijd van een Jaar, vijf nieuwe *Kollegien* aan, die tot nog toe in weezen gebleven zijn; als drie in *Holland*, één in *Zeeland*, en één in *Friesland*. Het Kollegie van de *Maas*, dat, uit hoofde van de Oudheid, den Voorrang en Vlag boven de andere heeft, bestaat uit den *President* den Heere *Prinse van Oranje*, als *Admiraal-Generaal*, en uit *twaalf Gecommiteerde Raaden:* als twee wegens *Gelderland*, één wegens de *Ridderschap van Holland*, één van *Dordrecht*, één van *Delft*, één van *Rotterdam*, één van *Gorinchem*, één van *Schiedam* en *Brielle*, één van *Utrecht*, één van *Friesland*, en één wegens *Overijssel*. Deeze Raaden hebben in dit, noch in de andere Kollegien, geen bepaald getal van zittings Jaaren, hoewel, bij eenige, van drie tot drie Jaaren, schoon die van de *Ridderschap*, en ook van *Zeeland*, een meerder tijd van Jaaren zitten. Het *Edel Mogende Kollegie te Amsteldam*, bestaande mede uit een gelijk getal van Leden, is het magtigste, door middel van de uitgebreidheid van den Handel en Scheepvaart dier Stad; beloopende de inkomende en uitgaande Regten, jaarlijks, meer dan in de vier andere Kollegien te zamen. Ook legt men dit Kollegie bijna een derde der buitegewoone onderstandgelden

den toe; gelijk, onder anderen, in 't Jaar 1701, geschiedde, wanneer de bijzondere Provintien, aan dat van *Amsteldam*, tot de uitrusting eener Vloot, onder de Admiraalen *Allemonde* en *Callenberg*, 956000 Guldens moesten opbrengen. *Holland* betaalde hiertoe terstond 325000 Guldens, en *Utrecht* 10552 Guldens; doch van *Gelderland*, *Groningen* en *Overijssel*, was een geruimen tijd, na dat de Consenten gedragen waren, nog niets ingekomen; zo dat het Kollegie zig genoodzaakt vond, hunne Hoog Mogende, bij een Brief van den 22 Augustus van dat Jaar, te verzoeken, dat zij die Provintien, tot het opbrengen der ingewilligde onderstandgelden, geliefden aantemaanen. Het Kollegie van 't *Noorderkwartier* verklaarde, in eenen Brief van den 10 Februarij 1702, dat de bijzondere Provintien nog niets ingebragt hadden tot eene buitengewone uitrusting ter Zee, die met Maart gereed moest zijn. Daarentegen draagt dit Kollegie ook, naar vereisch, wederom meer in de lasten, tot die buitengewoone Uitrustingen; ja, zelfs in tijd van Vreede, onderhoud het meer Schepen, dan de andere gezamentlijk. De Admiraliteit van *Zeeland* heeft negen leden, buiten den President, zijnde Zijne Hoogheid, de Heer *Prins Willem de Vijfde*, met wien het Kollegie van het *Noorderkwartier* uit twaalf, en dat van *Friesland* uit elf Leden bestaat.

Deeze Kollegien is het opzicht en de beveiliging van de Zee, van de Havens en Stroomen aanbevoolen, waar onder de Koophandel mede begrepen is. Tot goedmaking van de Kosten, dienen voornamelijk de Inkomende en Uitgaande Regten, op Schepen, Goederen, enz. welke Inkomsten, in tijden van Oorlog, of in buitengewone uitrustingen, veeltijds verhoogd worden. Dit zal te minder vreemd voorkomen, als men, volgens de onderstaande Concept-Rekening, in aanmerking neemt, de zwaare kosten, die, op het uitrusten eener Vloot van dertig Schepen van Rang, met hun toebehooren, gewoonlijk dus bepaald worden.

Schepen.	Stukken Kanon.		Koppen.
1	60		550.
6	72 ieder	400 Koppen	2400.
	waar onder begrepen twee Vlaggen		100.
7	94 . . .	325	2275.

Sche-

Schepen.	Stukken Kanon.		Koppen.
17	54	270	4590.
2	24	120	240.
6		60	360.

10515 Koppen.

Kosten op 10515 Man, voor 7 Maanden, tot 36 gl. ter M.	*f* 378540.
—— voor de zes Branders.	90000.
—— — 6 Fluiten, tot 2000 gl. per M., voor de Mondb.	84000.
—— — 3 Hoekers en 3 Galjoots, tot 1000 gl. ter Maand	42000.
—— — 2 Zieke Schepen.	60000.
Onkosten aan een Fiskaal, Secretaris, Predikant, enz.	50000.
Gereed Geld voor 6000 Man, voor 75 dagen, à 10 ft. daags	225000.
in 't geheel	*f* 929540.

In deeze Rekening is nog niet begreepen, het beloop der Schepen, met derzelver Zeilen, Staand en Lopend Wand, Geschut, enz.

De Penningen of Consent Gelden van de bijzondere Provintien, worden, door de Bestierders der Zeezaken, ontvangen, die verpligt zijn, daar van aan de Generaliteits-Rekenkamer verantwoording te doen. De Admiraliteits-Kollegien geeven vonnissen over 't verkorten van 's Lands rechten. Indien hier in, door derzelver bedienden, eene Lijfstraffelijke misdaad begaan is, kan daar van niet geappelleerd worden; hoewel men, in geldzaaken, boven de zeshonderd guldens, binnen den tijd van vier maanden, herziening van het zelve, bij hunne Hoog Mog. mag verzoeken. Ook hebben deeze Kollegien geenerhande Wetgeevende Magt, maar moeten zig gedragen naar de Plakaaten en Ordonnantien, geëmaneerd bij de Staaten Generaal, welke zij, in zaaken van twijffeling, om oplossing moeten vragen; strekkende het Personeele Rechtsgebied der Admiraliteit zig alleen uit tot hunne bedienden. Dus oeffenen zij hunne magt over goederen, waar mede 's Lands rechten benadeeld zijn, welke, bij ontdekkinge, door de Kommiezen ter Recherge, worden aangehaald. Indien 'er ontdekt wordt, dat 'er bedrog gepleegd is, doet de Raad, op verzoek

van

van den Advocaat Fiskaal, viermaalen agtereen, dagvaarden de zulken, die eenig recht op die goederen meenen te hebben. Indien 'er niemand verschijne, wordt, na 't overleggen van het Intendit, of den eisch van den Fiskaal, vonnis geveld. De verbeurdverklaaring der aangehaalde goederen heeft plaats, wanneer 'er meer dan een twaalfde gedeelte verzweegen is; doch indien 'er iemand verschijnt, die zig eigenaar stelt, en oordeelt dat de aanhaaling te onrecht geschied is, doet de Fiskaal eisch, en het geschil word, voor den Raad, door gewoone Advokaaten, bepleit. Wanneer 'er minder dan een twaalfde deel verzweegen is, word dat alleen verbeurd verklaard; moetende den aangeever alle de gevallene kosten betaalen, en zijne goederen op nieuws opgeeven.

De verkiezing van Admiraliteits-Raden geschied door de Steden, die recht hebben, Afgevaardigden in de Kollegien te zenden. De gekoorenen moeten den Eed van zuivering doen, en daarna den gewoonen Eed aan de Algemeene Staaten, waarbij zij belooven, zig naauwkeurig volgens de Instructie te zullen gedragen. De Traktementen der Officieren, onder de Kollegien behoorende, zijn zeer maatig. Een Admiraal voor een bijzonder Kollegie trekt 3600 Gl. een Vice-Admiraal 2400 Gl. een Schout-bij-Nacht 1200 Gl. waar van in Holland nog moeten betaalen, voor Amptgeld, de Adm. 540. de Vice-Adm. 360. en de Schout-bij-Nacht 180. bij de aanvaarding van hunne Ampten. Een Kapitein Kommandeur heeft 750 Gl. een Kapitein 360. welke jaarwedden, te *Amsteldam*, alleen getrokken worden door de 18 oudste; trekkende de jongste niets, wanneer zij niet ter Zee gaan. Het voordeel der Kapiteinen bestaat meest in 't verzorgen van den Lijftocht of de mondbehoeften. De Kommandeur geniet 60 of 75 Gl. s'maands, indien hij als Kapitein-Luitenant aan boord van een Vlag-Officier dient; een Luitenant 's maands 30 Gulden; een Schipper 24; een Opperstuurman 36; de andete Stuurlieden 30, de Kommandeur van de Soldaten 14; een Matroos 11; een Soldaat 10 Guldens.

ADMIRANT van *Arragon*; zie ARRAGON.

ADO, *Virsungus*, Grootvader van *St. Ludgerus*, een godvrugtig man, ten tijde van *Radboud*, Koning der *Friesen*. Hij deed alle poogingen, om zijn Vaderland van deezen dwingeland te bevrij-

vrijden; het geen hem in gevaar bragt om door *Radboud* vermoord te worden. Om die redenen vlugtte hij, met zijne Huisvrouw, naar *Frankrijk*, alwaar hij het Christelijke geloof aannam en gedoopt werd. Hij bleef aldaar tot het overlijden des Dwingelands, wanneer hij in *Friesland* wederkeerde, en, door *Karel Martel*, met eenige landen omtrent *Utrecht* beschonken werd.

ADOLPH VAN GELDER, eenige Zoon van *Arnold* of *Arnout van Gelder*, uit den 'ſtam van *Egmond*, kwam ter waereld in 't jaar 1438, en gedroeg zig zeer hard tegen zijnen Vader; het zij door zijnen eigen boozen aart, het zij door ophitzing van zijne moeder, of van de misnoegde *Gelderſche* ſteden, inzonderheid van die van *Nijmegen*, tegen welke Hertog *Arnold* vijandſchap had opgevat; deeze ontnam hun het Stapelrecht der Rhijnſche Wijnen, het geen hij aan die van *Dordrecht* verkogt, ter bekoominge van geld, geduurende den oorlog met Graave *van den Berg*: daarenboven tragtte hij nog een nieuwe belasting in te voeren. *Adolph*, om deeze of andere redenen, zig tegen zijnen Vader verzettende, bleef binnen *Venlo*, alwaar hij, door *Arnold*, die dit kwaad in het begin zocht tegen te gaan, belegerd werd, en zijnen Zoon, op beloften van beterſchap, weder in genade aannam. Kort daar na barstte *Adolph van Gelder*, op nieuws, in een veel zwaarder en gevaarlijker wederſpannigheid uit, en deed aan zijnen Vader verregaande tergingen en ſnood ongelijk. Hij zond twee zijner Hovelingen, *Wernard* en *Arend Prangen*, naar *Arnhem*, om aldaar iets voor hem te verrichten. Deeze, uit de ſtad *Graave* gaande, namen hunnen weg door het gebied van *Kleef*, om 't wederſpannige *Nijmegen* te mijden; dog vielen evenwel in handen van *Adolph*. Op het eerſte gerucht, dat zij vervolgd werden, vloden zij in de Kerk van *Zellem*, en grendelden de deuren achter zig toe; maar dezelve werden opgeloopen, zij beiden van het Altaar gerukt, naar *Nijmegen* geſleept, en den volgenden dag, ten ſpijt van zijnen Vader, onthoofd, laatende den Brief van *Arnold*, ten hunnen voordeele geſchreven, ongeopend.

W. Tesſemacher zegt, dat deeze onlusten, tusſchen Vader en Zoon, ontſtaan zijn, om dat de Vader de broeders *Prangen*, die

 bij

bij zijnen Zoon in blakende gunst stonden, en eenen manslag te *Niel* begaan hadden, ter dood had gebracht. Doch *Slichtenhorst* verwijt hem, dat hij iets zegt, 't welk hij nooit bewijzen kan. Het schijnt ons toe, dat *Tesschemacher*, in den naam van *Prangen*, of in 't geheele geval, dwaalt. *Adolphs* Moeder, *Catharina*, Gemalin van Hertog *Arnoud*, keurde de bedrijven van haaren Zoon goed, en sterkte hem in zijne boosheden, tegen haaren Man. De stad *Nijmegen*, daar zig *Adolph* onthield, ondersteunde hem insgelijks, en rokkende ook *Arnhem* en *Zutphen* tegen hem op. Zo ontaart gedroeg zig *Catharina*, dat zij niet alleen haaren Zoon tot alle wederspannigheid aanzette, maar ook haaren Man schendig hoonde. Daarom verstiet hij haar eindelijk, hoewel hij, op het smeeken haarer vrienden, onbedachtelijk haar weder tot zig nam. Zij, wegens haare verstooting, nog meer verbitterd, spande, op nieuws, met de *Nijmegers* en haaren Zoon aan, brachten nog meer *Geldersche* steden tot hun snood opzet; *Roermond* alleen hield de partij van *Arnold*. *Adolf*, den schijn vertoonende van met zijnen Vader verzoend te zijn, kreeg hem, eindelijk, in zijne magt, door middel van eenige *Nijmeegsche* verraaders, terwijl de ongelukkig Hertog, zeer vergenoegd over de verzoening met Vrouw en Zoon, te rusten lag, zonder eenig vermoeden op dien snooden toeleg. De haat van den Zoon ging zo verre, dat hij zijnen Vader, in 't selfste van den vorst, in 't Jaar 1460, naauwlijks half gekleed, met een slaapmuts op het hoofd, over het ijs, naar de Maas deed voeren, en verder naar 't Kasteel *Buuren*, daar hij tot vermeerderinge van verdriet, in een ellendige gevangenis, onder de bewaaring van zijne bitterste vijanden, werd gehouden. Na het volbrengen van dit schelmstuk, nam *Adolph* onwettig den tijtel van Hertog aan, en hield bijna zeven jaaren zijnen Vader in hechtenis. De Hertog van *Kleef*, Oom van *Adolph*, nam de partij op van den gevangenen *Arnold*, kondigde zijnen Neeve met alle zijne aanhangers den Oorlog aan, en deedt eenen inval in 't land van *Nijmegen*. *Adolph* deed, van zijnen kant, het zelfde in 't land van *Kleef*. Ook ontzagen de zijne zig niet, de Landen, Kloosters en Kooplieden van *Braband* schade en verderf toe te brengen. Doch op scherpe bedreigingen van *Philips*, Hertog van *Bourgondien*, week *Adolph* benedenwaarts, en viel, met een gedeelte van zijn Leger, aan het

ein-

einde van de *Betuwe*, onverwacht in de Heerlijkheid van *Kuilemborch*, vermids Heer *Gerard* zig voor die van *Kleef* verklaard had. Hij verdelgde daar alles te vuur en te zwaard. Maar die van *Kuilemburg* deeden een moedigen uitval, sloegen veele *Gelderschen* dood, en dreeven de anderen op de vlugt. *Adolph* kwam, met zijne verzwakte magt, te *Thiel*, naa eerst een gedeelte van zijn volk naar *Holland* gezonden te hebben, om 't Slot en steedje *Ysselstein*, het Erfgoed van zijnen Oom van 's Vaders wegen, den Heere van *Egmond*, te verwoesten. De plondering was barbaarsch en wreed, hoewel de overrompeling zonder veel tegenweer geschiedde: de vesting werd bijna over hoop gesmeeten: Kloosters noch Godshuizen werden verschoond. Maar toen deeze verwoesters, na de verrichting van zo eene schendige daad, zig naar *Gornichem*, in 't Land van *Arkel*, begaven, werden zij, ten deele door last van *Philips van Bourgondien*, bij den kop gevat, en, die het niet ontvlugtten, het hoofd afgeslagen, in 't jaar 1466. (Zie YSSELSTEIN). In 't volgende Jaar werd eene wapenschorsing getroffen, tusschen *Adolph* van *Gelder*, en den Vorst van *Kleef*, zijnen Oom van Moeders zijde, voor den tijd van eenige maanden: onder voorwaarde, dat *Adolph* zijnen Vader zoude loslaaten, hem *Buuren*, *Lobith*, of *Lobeck*, of eenig ander Kasteel, inruimen, rijkelijk onderhoud geeven, en ook de vrijdheid van te mogen jaagen, visschen, gaan en staan waar hij begeerde; echter onder hoede van eene genoegzaame wacht, op dat, door zijne volkomene vrijheid, het land niet weder in oproer mogt geraaken. Dit verdrag werd, door bemiddeling van vier Keurvorsten, uitgewerkt, en het onderhoud van den Hertog *Arnold* op 5000 Goudguldens jaarlijks bepaald. *Adolph*, hoe vernederende deeze voorwaarden ook waren, hield, tegen zijn woord, zijnen Vader gevangen; viel andermaal in *Kleef*, met de wapenen in den vuist, tot dat, na veele verwoestingen, op nieuws tusschen hun beiden, in 't jaar 1468, de vrede werd bevestigd. Naauwlijks was het verbond gesllooten, of de rustelooze *Adolph* brak de voorwaarden; zo dat de *Klevenaar* den oorlog hervatte, en *Gelderland* veele rampen toebragt. *Adolph* deed niet minder aan *Kleef*. Het kwam eindelijk tot een Veldslag, vóór het aangaan van welken *Adolph*, met geboogene knieën, in tegenwoordigheid zijner Baronnen, Ridderen en anderen, het

volgende gebed deed, dat wij, om zijn allerſchandelijkst gedrag te beter te doen kennen, hier bijvoegen. „ Heere Jeſus, die met
„ een wenk alles beſtiert; U, o hartekenner! is niets verborgen,
„ en ook met wat een harte ik mijnen Vader gevangen hebbe ge-
„ zet, en gevanglijk houde, niet uit haat, of eerzucht; maar ten
„ beste der arme gemeente, die hij grootelijks beledigde; ware
„ het anders, ik zoude uwe geſtrenge hand niet konnen ontgaan:
„ ſtrijdt dan voor uwen knegt, op dat uw volk niet verlooren gaa.
„ Geef dat ik mijnen Oom, den Hertog van *Kleeve*, moge over-
„ winnen, die, bij mijns Vaders tijd, onze landen zo veel heeft
„ onttrokken. Indien mijne wenſchen vervuld worden, zo doe
„ ik U, ô levendige en waarachtige God! eene gelofte, dat ik
„ mijnen Vader zal loslaaten. Ondertusſchen weet ik, dat mijn
„ bedrijf niet anders dan gerechtvaardigd kan worden." Ieder oor-
deele, of deeze woorden uit een Godsdienstig of Ongodsdienstig hart voortkwamen. Daar was, onder de zijnen, groote bekommering, dat *Adolph*, in deezen ſlag, om zijnen ſnooden handel tegen zijnen Vader, zoude geſtraft worden; en hierom was het, dat hij, door deeze betuigingen, in een openbaar gebed, uitgeſproken door den mond van eenen Mispriester, getracht heeft, hun deeze gedachten te beneemen en moed in te boezemen. Het gevecht viel voor in 't jaar 1468, tusſchen *Wachtendonk* en *Straalen*, omtrent het Klooster 't *Zand*. En gelijk op een rechtvaardige zaak, immers in onze oogen, niet altoos de zege, of de Goddelijke ſtraf ogenblikkelijk op de misdaad volgt, zo bleef ook de overwinning aan de zijde van *Adolph*. — Deeze vermeerderde zijn kwaad gedrag van dag tot dag; want, zo min hij zijne gedaane beloften hield aan de menſchen, zo weinig voldeed hij die, welke hij zo plegtig aan God had gedaan. Hij ontſloeg niet alleen zijnen Vader niet, maar liet hem allerſchandelijkst in drek en vuiligheid leggen. Een jaar daar naa werd dit monster der Natuur, door Paus *Paulus den III*, zwaarlijk gedreigd, wegens zijnen boozen handel tegen hem, van wien hij, naast God, het leven ontvangen had. *Adolf* riep de Staaten van *Gelderland* bijeen, en verzocht, met een valsch hart, dat hij zijnen Vader uit de boeijen, zijn gemoed van den pijnbank der kwellinge, en zijnen naam van de ſchande verlosſen mogte, door hem uit de gevangenis te ontſlaan. Die van *Nijmegen* ſtelden zig daar geweldig

dig tegen, voor reden geevende, dat zij hun Leven en Goederen nu al dikmaal voor hem, *Adolph*, gewaagd hadden, tot tegenstand van zijnen Vader *Arnold*, die, na zijn ontslag, bij de eerste gelegenheid, hen allen, den een voor den anderen, zou zoeken uitteroeijen, om zijne wraak aan hun te koelen. Toen *Adolph* daar tegen inbragt, dat men hem niet meer naar zijn eigen hoofd zou laten regeeren, maar wel vast intoomen, door voorwaarden en wetten, en hem ook alle begeerten tot wraake, en alle invoeringe van nieuwigheden doen afzweeren, zeiden die van *Nijmegen:* „ Indien gij doch eenmaal gezind zijt, uwen Vader los te „ laten, zullen wij 'er niet tegen worstelen, maar alleenlijk bid„ den, dat wij, onder uwe heerschappij, en in uwe tegenwoor„ digheid, onze halzen onder 't zwaard des Beuls mogen leggen, „ om dus met éénen enkelen dood vrij te gaan; daar wij anders, „ onder uwen Vader *Arnold*, duizend dooden te wachten heb„ ben." Andere meenen, dat *Adolph* wel wist, hoe hij met de *Nijmegers* stond, en dat dit aldus tusschen hen was afgesproken, op dat hij zig eenigzins zoude ontlasten van den blaam, door die schandelijke daaden, op zijnen hals gehaald.

Dit zij hoe het wil; de ongelukkige Vader moest gevangen blijven; en dit was naar den zin van den wreedaartigen Zoon. Maar toen de alom ontzagbaarende Vorst, Hertog *Karel van Bourgondien*, bijgenaamd de Strijdbaare of Stoute, *Adolph* met de meesten van zijnen aanhang, door eenen Heraut, te *Hesdin* in *Artois*, voor zig deed dagvaarden, en, met allen ernst, zijns Vaders loslaating begeerde, verscheen *Adolph* aldaar, en merkte wel haast, indien hij weigerde, ligt zelf gevangen te konnen worden, als zijnde hij reeds in de magt van *Karel.* Hierom zondt hij een eigenhandig briefje aan den Slotvoogd van *Buuren*, waarbij hij beval, zijnen Vader terstond op vrije voeten te stellen; het geen ook geschiedde. Anderen verhaalen dit anders, en zeggen, dat *Adolph van Gelder*, op nieuws, met den Bisschop van *Keulen*, den Heere van *Brederode*, en den Koning van *Frankrijk*, zig verbonden had, tegen den gemelden Hertog van *Bourgondien*, den Hertog van *Kleef*, en den *Utrechtschen* Bisschop, *David van Bourgondien.* Die van *Kleef* schriftelijk daar van onderrigt zijnde, zond den brief aan Hertog *Karel van Bourgondien*, die, aangezet door Paus *Paulus den IV*, en, na deszelfs overlijden,

ter van *Karel den Stouten*, MARIA DE RIJKE, (dus bijgenaamd, naar de menigte haarer Hertogdommen, Graafſchappen, Heerlijkheden en Schatten, door haaren Vader nagelaten) ten Huwelijk te verzoeken, waar toe de *Gentenaars* haar dwingen wilden; (Zie MARIA) *Adolph*, om haar te believen, ondernam eenen Oorlog tegen de Franſchen; doch verloor, in eene ſchermutzeling voor *Doornik*, het leeven. *Adolph* was Weduwenaar, toen hij trachte met gemelde *Maria* in 't Huwelijk te treden; en *Maria*, het voorneemen der *Gentenaars* kundig zijnde, was over zijnen dood niet bedroefd.

Dus verhuisde *Adolph* uit deeze Waereld, in 't 39ſte jaar zijns Ouderdoms. Wij hebben gezien, hoe ſlegt hij met zijnen Vader geleefd had. Nogthans heeft Hertog *Karel* onbillijk met hem gehandeld, ten aanzien van de *Gelderſche* Staaten, na 't overlijden van zijnen Vader. *Adolph* was de Zoon van de Moeije des Bourgondiers; en daar bij hadden zij beide twee Zusters ter Vrouwe gehad. *Adolph*, als een Rijksvorst, was den Vierſchaar van *Karel* niet onderworpen; dus betaamde het *Karel* niet, zijnen Bloedverwant, en deszelfs Kinderen, van hun Voorouderlijk Goed en Erfdeel te beroven, en het, onder de hand, tegen bewilliging van de Staaten van *Gelderland*, van *Arnoud* te koopen, gelijk ook *Jacobus Marchantius* oordeelt.

Adolph liet na, bij zijne Gemalin *Catharina*, Dogter van *Karel van Bourbon*, *Karel van Gelder*, gezegd *van Egmont*, (zie KAREL VAN EGMONT) en eene Dogter *Philippe*, naderhand Egtgenoote van *Rene* of *Renatus*, Hertog van *Lotharingen*, die aan *Karel van Bourgondien* dien doodlijken ſlag voor *Nancij* toebracht. *Adolph* had tot Zinnebeeld, eenen Arend op een Waereldkloot, met het bijſchrift: *Ik tracht na hooger.* Geduurende het Leven van zijnen Vader gebruikte hij wel de magt, maar niet den Tijtel van Hertog. Naa deszelfs dood kon hij, geduurende zijne hegtenis, dien niet voeren; en door de *Gentenaars* daar uit verlost, leefde hij ſlegts een half jaar daarna. Dus was hij eerst Hertog zonder Naam, en daarna zonder Land. Zeer vermeeten vocht hij, met eenige weinigen tegen eene groote menigte *Franſchen*, die uit *Doornik* waren uitgevallen, en ſneuvelde in dat gevegt. Zijn Lijk werd binnen *Doornik* gebragt, en in de *Groote*, of *St. Maria's Kerk* begraaven. Toen, in den aanvang

vang der Nederlandsche beroerten, het onstuimige Krijgsvolk en het ontembaar Graauw den schandelijken Beeldstorm aldaar aanvingen, werd zijn Graf mede opgebroken. Zijn Lijk, schoon voort meer dan 80 jaaren aldaar bijgezet, was zeer weinig beschadigd, van wegens de kracht van den Balzem. Maar om een geroep, dat hij niet waardig was in de Aarde te rusten, die zo schandelijk tegen zijnen Vader gewoed had, werd het schendig mishandeld. Geduurende zijn Leven, had *Jacob de Derde*, Koning van *Schotland*, uit *Edenburg*, zeer beweeglijk aan die van *Nijmeegen* geschreven, om het ontslag van hunnen Erfheer, den Doorluchtigen Hertog *Arnold*, zijnen Grootvador; noemende *Adolph* waardig om volgens de Wetten onterfd te worden; biddende hun, zulke Godloosheid in hun gebied niet langer te gedoogen, veel min daar aan de hand te leenen. Doch de verbitterde *Nijmegers* luisterden naar hem niet.

Zie HALMA, *en zijne aangehaalde Schrijvers*: als, TESSEMACHER, VAN HASSELT, *Hist. Gelriæ*, p. 219. enz. PONTANUS, *Geld. Geschied*, II. Deel, bl. 252. enz. *Oude Holl. Chronijk*, bl. 474. enz. COMMINES, *Hist.* IX. Boek, enz. BOXHORN, *Toneel van Holland*, bl. 309. en anderen.

ADOLPH, Hertog *van den Bergh*, opvolger van Hertog *Reinald van Gelder den Vyfden*, wist, bij Keizer *Sigismund*, door middel van deszelfs gierigheid, en door medewerking van eenige *Geldersche* Steden, meer hem, dan *Arnoud* geneegen, te wege te brengen, dat de Keizer, Ao. 1425, hem met de Hertogdommen *Gelder* en *Luik* beleende; hij verwittigde allen en een ieder der Burgemeesteren, Schepenen en Raaden, Burgeren en de gantsche Gemeente der Steden *Roermond*, *Goch*, *Venlo*, *Erkelens*, *Stralen*, *Nijmegen*, *Grave*, *Bommel*, *Thiel*, *Wachtendonck*, *Harderwyck*, *Elburg*, *Zutphen*, *Deutechem*, *Doesburg*, *Groenlo* en het Graafschap *Zutphen*, „ hoe hij, na het onvruchtbaar afsterven van zijnen Oom, Vorst *Reijnald*, deszelfs Landen aan hem en het Roomsche Rijk toegevallen zijnde, en nu openstaande, dezelve had vergund en overgedragen aan zijnen Oom „ *Adolph van den Berghe*; waarom zijn ernstig bevel was, dat „ zij den gemelden *Adolph*, zonder uitstel of tegenzeggen, zou-

 „ den

„ den aanneemen, en erkennen voor hunnen wettigen Heer, zon„ der iets te letten op den Edelman *Arnoud van Egmond*, die, „ met zijne medehelpers, de voorschrevene Landen, tegen allen „ Rijksgebruik, had aanvaard; noch hem als Hertog of Graaf te „ gehoorzamen, of zo te noemen, op straffe zijner Keizerlijke „ ongenade; hen, ten dien einde, ontslaande van den Eed, door „ welken zij zig aan *Arnouds* gehoorzaamheid mochten verplicht „ hebben." Dit aanschrijven geschiedde, niettegenstaande *Sigismund*, in het voorgaande Jaar, had bekend gemaakt, dat, vermits de Hertogdommen van *Gelder* en *Gulik*, nevens het Graafschap *Zutphen*, na den Kinderloozen dood van Hertog *Reijnold*, aan hem en het Roomsche Rijk waren toegevallen, hij, over zulks, zijne Neven *Arnoud* en *Willem*, maar inzonderheid *Arnoud*, als den oudsten en voornaamsten Erfgenaam en regten Heer der voorschrevene Landen hield, en hem ook als Leenman van het Rijk toekende de gemelde Graafschappen en Heerlijkheden, Ridders, Knegten, Staaten en Vestingen, met de onderhoorige Tollen, Schattingen, Ingezetenen, Velden, Wateren en Waterlopen; maar indien *Arnoud* zonder wettige Kinderen overleed, zouden de gemelde Landen overgaan aan zijnen Broeder *Willem*, als zijnde zijns Broeders naaste Erfgenaam; verzoekende, eindelijk, dat Hertog *Arnoud*, of, indien hij niet meer in Leven was, *Willem*, zo haast hij (*Sigismund*) wederom in Duitschland kwam, (wijl hij zig toen te *Offen* in *Hongarijen* bevond) de gemelde Landschappen, van hem, onder het overlangen van het Vaandel, naar 't oud gebruik, als mede van den Roomschen Koning, zou komen ontvangen: voorts behouden zijne en des Roomschen Konings gerechtigheid. Intusschen blijft het, bij sommigen, twijfelachtig, of deeze Brief de Beleeninge van *Arnoud* wel ten volle bevestigd, dan of het maar alleen een ontwerp geweest hebbe. *Adolph van den Bergh* oorloogde wel tegen Hertog *Arnoud*, die, schoon eens en andermaal van den Keizer in den Rijksban gedaan, echter het nest inhield, zo veel *Gelderland* en *Zutphen* betrof: maar *Gulik* trok *Adolph* naar zig. Dit veroorzaakte groote elenden; hij stak zig, door den Oorlog, in zwaare Schulden, en nam groot Geld op, onder Verband van zijne Landen. Zig zelven en anderen zou hij nog meer schade hebben aangedaan, zo de dood, in 't jaar 1434,

of,

of, volgens anderen 1437, hem niet had weggerukt. Hij ftierf te *Keulen*, en liet zijns Broeders Zoon *Gerrard* Erfgenaam. Men zegt van hem, dat hij van een onftuimigen en onbefchaamden aart was; weinig op zijn woord pasfende, en veel min op gedaane beloften, als hij bij de verbreeking zijn voordeel vond. Gerechtigd was hij tot het Hertogdom *Gulik*, maar geenzins tot dat van *Gelder*. Men zie verder op ARNOUD VAN GELDER.

Zie HALMA, en de daar bij aangehaalde Schrijvers, als: PONTANUS, *Gefchiedenis van Gelderland*, II. Deel, fol. 209, 211, 212, enz. VELDENAAR, *Fafc. Temp.*, fol. 391.

ADOLPH *van Nasfau*, Stadhouder van den Aartshertog *Maximiliaan van Oostenrijk* (door huwelijk van *Maria*, eenige Erfdochter van *Karel den Strijdbaaren*, naderhand Roomsch Keizer, Heer van *Gelderland*, *Zutphen* enz.) had, omtrent het jaar 1497, groote moeilijkheden met die van *Wageningen*, die noch van deezen *Adolph*, noch ook van *Maximiliaan* (na den dood zijner gemalinne *Maria*, Voogd over hunnen onmondigen Zoon *Philips*, Heer over de Nederlandfche Provintien, naderhand door zijn huwelijk Koning van *Spanje*,) eenig werk maakte, vermits zij hunnen eigen Heere *Karel van Egmond* groote genegenheid toedroegen. Wij hebben, onder *Adolph van Gelder*, Vader van deezen *Karel*, gezien, hoe, om zijn flegt gedrag, deszelfs Vader *Arnold* of *Arnoud* zijne Staaten aan den *Bourgondier* had verkocht. Hoewel *Adolph* dit niet had konnen weeren, behield bijkans gantsch *Gelderland* en *Zutphen* zijne liefde voor *Karel*; naa veele moeilijkheden, werd hij aldaar door onderfteuninge van eenige Franfche benden, met veel gejuich ontvangen, en vondt weinig tegenftand, dan voor *Buuren*, *Leerdam*, *Goch* en *Wachtendonk*. Die van *Arnhem* deeden *Adolph* van *Nasfau*, als Stadhouder van *Maximiliaan* over *Gelderland*, weeten, dat zij den Eed aan hunnen Erfheer KAREL hadden afgelegd, gelijk zij voorheen aan zijnen Vader *Adolf* gedaan hadden; en dat de Eed, aan *Maximiliaan* gedaan, hun door dwang afgeperst, en dus van geene waarde was. *Adolph* van *Nasfau* kon, derhalven, weinig nut van zijn Gouverneurfchap trekken, of *Maximiliaan* dienst doen. Zie breder 't Art. KAREL VAN EGMOND.

Zie HALMA, en de daar bij aangehaald PONT. *Gelderl. Geschied.* II. Deel, fol. 292, 293.

ADOLPH *van Nassau*, Broeder van Graaf *Lodewijk* van *Nassau*, was zeer vermaard in den aanvang der Nederlandsche Oorlogen, tegen den Koning van *Spanje*. Toen deeze beide moedige Helden, nevens den Graaf van *Schouwenburg* en anderen, een deel volks bij een hadden, trokken zij, in Maij 1568, naar *Friesland*, met oogmerk om *Groningen* te veroveren. In hunne Vaendels stond: *Recuperare aut mori*; *Overwinnen of sterven.* De Hertog van *Alva* zond tegen hen een deel *Spaansche* en *Italiaansche* troupen, onder den Overste *Bracamonte*, den Graaf *van Megen* en van *Aremberg*, enz. De bijeen verzamelde magten kwamen tot een bloedigen slag, waarin veele *Spaansche* Bevelhebbers en Soldaaten sneuvelden; zelf de Graaf van *Aremberg*, een Man onder de zijnen zeer hoog geacht en bemind. Deeze slag viel voor op den 24 van Bloeimaand van 't gemelde jaar 1568. Het overschot vlood in 't Klooster *Heiliger-Lee*, dat terstond dapper bestormd, en kloekmoedig veroverd werd. Vooraf had een Kogel, van binnen komende, Graaf *Adolph van Nassau* zo hevig getroffen, dat hij hem het leven benam; schoon andere verhaalen, dat hij, in den aanvang des gevechts, te gelijk met *Aremberg*, om 't leven kwam, en wel op die wijze, dat zij elkander met eigen hand doodden. *Strada* getuigt, dat eenigen, die daar tegenwoordig geweest waren, hem verhaald hebben, dat *Aremberg*, merkende dat zijn volk in wanorder was, en ziende dat de Graaf van *Nassau* zeer mannelijk vocht, op hem aanviel, en hem wondde; dog dat hij manmoedig voortging, *Adolph* doorschoot, en zijnen degen trekkende, hem doorstak. *Adolph* had nog magts genoeg, het paerd van *Aremberg* te doorsteeken, en hem zo veel te geeven, dat zij beiden dicht bij elkander leggende, den geest gaven. Doch dewijl de Friesche Kronijken de zaak anders verhaalen, word aan dit bericht van *Strada* getwijfeld. Alle onze geloofwaardige Schrijvers verhaalen eenparig, dat *Adolph* sneuvelde in den aanval op het Klooster. Dus blijft dan dit ook een misslag, in de afbeelding, die wij van dien Slag, bekend onder de naam van *Heiliger-Lee*, in onze konstverzamelingen hebben, waar in 't verhaal van *Strada* gevolgd is, door

van *Wijngaarden*, en die men, in de *Latijnsche* en *Nederlandsche Historie* van *Strada*, in folio, in 't Eerfte Deel, geplaatst vind.

HALMA zegt, dat de Lijken van *Aremberg* en *Nasfau* in de Kerk des Kloosters te *Heiliger-lee* begraven zijn: maar anderen willen, dat wel *Aremberg* in de Kerk van het Klooster, maar dat van *Adolph* te *Wedden* begraven werd. Dit konnen wij, met de grootfte verzekering, melden, dat zijn dood de overwinning duur genoeg deed te ftaan koomen, dewijl, in 't gemis van deezen jongen Held, de Staat een Man verloor, wiens deugden en dapperheid, in de lente van zijn leeven, een heerlijker oogst in zijn mannelijke jaaren beloofden.

Hij was de broeder van Graaf *Lodewijk*, en dus ook van Prins *Willem van Oranje*, Zoon van Graave *Willem van Nasfau*, en van *Juliana*, Dogter van den Graaf van *Stolberg* in *Koningftein*. Deeze Graaf *Willem* had vijf Zoonen, van welke vier hun bloed en leeven in het verdedigen der Nederlandfche vrijheid verlooren; namenlijk Prins *Willem* te *Delft*, Graaf *Lodewijk* en Graaf *Hendrik* in den flag op de Mokerheide, en deeze *Adolph* te *Heiliger-lee*. Zijn Broeder behaalde, buiten dit verlies, hier grooten buit, onder andere zes Metalen Veldftukken, die de ftad *Groningen* den Grave van *Aremberg* had bijgezet. Deeze overwinning verwekte geen minder roem onder de welmeenenden, dan toorn bij den Hertog van *Alva*, die door nijd befloot het vonnis tegen den Prins uittefpreken.

Zie HALMA, VAN METEREN, WINSEMIUS, REYD, SCHOTANUS, STRADA, HOOFD, WAGENAAR, VI. Deel, bl. 274. MONTANUS, *Leven der Prinfen van Oranje*, bladz. 40. ORLERS, *Geflachtboom*, bl. 38.

ADOLPH VAN NASSAU *de Jonge*, Zoon van Graaf *Jan van Nasfau Catzenellebogen*, *Vianden*, enz. de tweede Zoon van Graaf *Jan van Dillenburg*, gewonnen bij zijne eerfte Gemalinne *Isabella van Luchtenberg*, nam; in het jaar 1608, in dienst der Staaten, den last op zig, om de Brandfchattingen of Contributien in 't land van *Luxemburg*, die zeer traag werden opgebragt, in te vorderen. Hij trok, den 7 November, uit *Nijmegen*, met 350 Ruiters. In het wederkeeren eenen goeden buit behaald heb-

hebbende, ontmoetten hem, op den weg, 60 vijandelijke Soldaaten, uit *Rijnberk*, die hij wel gevangen nam, doch tot zijn ongeluk weder losliet, op 't woord des Stadvoogds van *Meurs*.

Deeze, in hunne bezetting te *Rhijnberk* wedergekeerd, gaven den Gouverneur te kennen, dat Graaf *Adolph van Nasſau* niet ſterker dan 150 of 160 man, en zeer vermoeid en afgereden was; dat hij voorgenomen had, te vernagten in de dorpen *Finum* en *Wanum*, beneden *Zante:* op dit berigt beſloot de *Spaanſche* Gouverneur, hem bij nagt te overvallen. Hij zond *Stanly*, Zoon van den *Engelſchen* Colonel *Stanly*, (die voorheen, ten tijde van *Leijcester*, *Deventer* aan de *Spanjaarden* verraderlijk had overgegeeven) met 768 man zijner bezettinge, zo *Engelſchen* als *Spanjaarden*, *Walen* en *Duitſchers*, daar zig veele Officiers, nevens eenige na buit vlammende Burgers, om dien aanſlag te volvoeren, bijvoegden. Des avonds omtrent tien uuren, trokken zij uit *Rhijnberk*, en kwamen, in den morgenſtond, aan 't gemelde Dorp; zij vonden geene wacht, en vielen aan met een geweldig geſchreeuw en geraas. De Staatſche Ruiters, zig verrast ziende, redden zig met de vlugt, zo zij best konden. Eenige van hun werden gevangen, en 40 of 50 paarden buit gemaakt. Zij, die in het andere dorp waren, door 't ſchieten gewekt, moesten, op bevel van *Adolph*, terſtond opzitten, om hunne makkers te hulpe te koomen. De gevluchten berichtten hun, dat de *Spaanſchen* niet meer dan 300 man te voet ſterk waren; waarop *Adolph* beſloot, hen zelfs in het Dorp aantetasten; doch terwijl hij derwaarts trok, zag hij, dat zij in goede order op hem afkwamen, met voorneemen om hem ook te overrompelen. Graaf *Adolph* beval hierop, dat zijne Ruiters met lange Roers zouden afzitten, en onder bevel van den Ritmeester *Croonenburg* op den vijand los gaan; want deeze was door het kwaad berigt misleid, aangezien de Graaf 350 man, in plaats van 150, bij zig had. Zij begaven zig, intusſchen, op het ruime veld, buiten het Dorp, 't welk aan de eene zijde, met een Sloot, en aan den anderen kant met een hage omgeven was, waar door het ongenaakbaar lag. De *Spaanſchen* ſchooten hevig, dog met weinig vrugt. Graaf *Adolph* zocht een doortogt, en vond dien eindelijk, dog zo eng, dat 'er niet meer dan één paard te gelijk door kon. Hij nu eenige Ruiters gelast hebbende, deezen weg te neemen, om de *Spaan-*

ſchen

schen te naderen, vond nog eene andere opening van gelijke wijdte, als de voorige. Hij drong evenwel de allereerste daar door; en zo haast hij van 30 van de zijnen gevolgd werd, onderstond hij, daar mede op de vijanden los te gaan, zonder naar andere te wagten. Zijnen hoed in de oogen getrokken hebbende, moedigde hij hun aan, gaf zijn paerd de spooren, en viel op de *Spaanschen* in: draaijende zig geduurig naar de regter hand, om hun den weg naar 't Kerkhof afte snijden. Dus alleen vooruit zijnde, loste hij zijn pistool op den vijand, wierp het weg, nam zijn degen in de slinker, en zijn tweede pistool in de rechterhand; keerde, naa 't afschieten, weder naar de zijnen, en beval hun, den vijand ook zo te bejegenen. Hier op reed hij andermaal vooruit, en de vijanden, aan den eenen kant, niet wel geslooten ziende, brak hij alleen bij dezelve door, en geraakte gantsch buiten 't gezigt van de zijnen door den geweldigen rook van het schieten der Spaanschen. Dus bevond hij zig in 't midden der Spanjaarden, en deed hun zo veel afbreuk als mogelijk was; maar door de menigte omringd, en van alle kanten met pieken en rappieren besprongen, gestoken en gehouwen, ontving hij, als zijnde ongeharnast, eene menigte doodelijke wonden, waar door zijne krachten vervielen. Terwijl hij dus ter regter zijde van zijn paerd overzeeg, ontving hij nog eenen houw over het hoofd, van 't eene oor tot het ander, met een steek onder 't slinker schouderblad. Zijn hart bleef onverzaagd. Hij sprak geen woord, noch gaf eenige blijken, den grootste heldenmoed onwaardig. Intusschen werden de Spaanschen, van de aankomende Staatsche Ruiters, van agteren en vooren, met groot geweld aangetast, met hun eigen spiezen gedwongen, naar den gedagten Sloot te wijken. Onze Held, in 't midden van hun, viel, door 't struikelen van zijn Paard, in dezelve, door welken val hij, aan den wang, zeer gekwetst werd. Zekere Ruiter, *Walraven* genaamd, te vooren van de *Spanjaards* gevangen, dit alles gezien hebbende, riep aan de Korporaal van den Ritmeester *Croonenburg*, die aan de andere zijde van de Sloot was. Deeze schoot toe, vond den Graaf op zijnen rug leggende, tot de kin toe onder het water, met het hoofd op den kant van den Sloot, met de armen en beenen uitgestrekt, zijn paard dood aan zijne zijde. Toen men hem 'er uitgehaald, en 10 of 12 schreeden voortgedragen had, begeerde hij, om de smarte zijns hoofds,

hoofds, dat men hem zoude nederleggen. De Korporaal *Dekker* ging onder een boom zitten, en leide het gekwetste hoofd van den Graaf in zijnen schoot. Naa een weinig rustens, bragt men hem in een boerenhuis, en verbond de wonden. Maar de flaauwten namen hand over hand toe, en wel meest, doordien hij, in 't gevecht zeer verhit, daar na in 't koude water leggende, de natuurlijke warmte verlooren had. De Held stierf, onder het dikmaal uitboezemen der woorden, o Godt! verzoekende zelfs de omstanders, zo lang hij leefde, voor hem te bidden. De dood van deeezen Vorst was oorzaak van het nederslaan van een groot aantal der vijanden: want zo haast zijn lot onder de Staatsche Ruiters bekend was, werden deeze eerst bedroefd en daarna verwoed; zo dat zij gezamentlijk zwoeren, hem te zullen wreeken: een schelm zoude het zijn, die een der Spaanschen kwartier gaf of het leven liet. Zij volbragten hunnen Eed gestreng genoeg; want zij versloegen hen niet alleen vegtenderhand, maar ook die geenen zelfs, tegen den wil hunner Officieren en krijgsgebruik, die te vooren gevangen genomen waren. Niemant dan een Duitsch Serjant, zwaar gekwetst zijnde, werd verschoond. Van der Staaten zijde bleven slechts acht man; omtrent 20 waren 'er gekwetst. De Gouverneur van *Rhijnberg* deed zijne dooden, meer dan 600 in getal, in pontons afhaalen; daar nog 56 gewonden, en 14 onbeschadigden, die zig onder de dooden gelegd hadden, om 't leven te behouden, onder gevonden werden. Anderen verhaalen, dat 'er, van de gantsche menigte, alleen twee gekwetsten ontkwamen. Graaf *Adolph* was niet alleen bij zijn volk, maar bij allen, die hem kenden, ongemeen bemind, en zeer geroemd wegens zijne gadelooze dapperheid, geen gevaar ontziende, en een menigte andere deugden. Hadde hij, in dit geval, zig niet al te ijverig getoond, wat zou de Staat van zijn langer leeven groote diensten, en hij menigvuldige lauerkroonen hebben kunnen verkrijgen? Te vroeg helaas! stierf hij, op 't bed van Eer, niet ouder dan 22 jaar en 3 maanden. Het Lijk werd naar *Nijmeegen* gevoerd, en daar met veel pragt begraaven.

HALMA, en de verder daar bij aangewezene Schrijvers, als: DE KLERK, *Toneel der Hertogen en Graven*, fol. 279. *Nassauwer Helden Pronktoneel*, II. Deel, bl. 383, 384. *Leven en bedrijf der Prinsen von Oranje*, II. Deel, bl.

bl. 317—319. 320. ORTENS. *Nederl. Geſchiedeniſſe*, bl. 464, 465. VAN METEREN *Nederl. Oorlogen*, fol. 613.

ADOLPH, Graaf *van Nasſau*, en Voogd van *Hesſen*, Zoon van Graave *Diderik*, verkreeg, in 't jaar 682, het gemelde Graafſchap, dat hij den tijd van 21 jaaren beſtierde. Zijne Gemalin was eene Dogter van *Wijbrecht*, Hertog van *Saxen*, *Clodugunda* genaamd, bij welke hij twee Zoonen en eene Dogter verwekte. Zie ORLERS, *Geſlagtboom van Nasſau*, bl. 14.

ADOLPH, Zoon van *Johan van Nasſau*, nevens andere Kinderen, jong geſtorven. *Ibid.* bl. 20.

ADOLPH, Zoon van *Georg*, *Graave van Nasſau*, wiens Erfgenaam hij was; deeze had ter Vrouwe *Iſabella*, Dogter van *Henrich*, *Graave van St. Paul*, (ofte *Sinpol*) waarbij hij drie Kinderen verwekte. *Ibidem.*

ADOLPH, *Graaf van Nasſau Dillenburg*, Zoon van Graave *Jan*, wien hij volgde in de Regeering, welke hij bekleedde geduurende twintig Jaaren; hij was gehuwd met *Jutta*, eenige Dogter van *Gerard*, *Graave van Dietz*, welk Graafſchap zij haaren Man ten Huwelijks aanbragt. Uit deze Echtverbintenis werd verwekt eene Dogter, mede *Jutta* genaamd. *Adolph* ſtierf te *Dillenburg*, Ao. 1420. *Ibid.* bl. 27.

ADOLPH van *Nasſau*, *Weilburg*, *Wijsbaden*, *Idſteijn*, *enz.* volgde, na den dood van zijnen Vader *Walraven van Nasſau*, in 't Jaar 1289, in de Regeering zijner Landen en Steden. Hij had ter Vrouwe *Imagina*, Dogter van *Gerlacus*, *Graave van Limburgh*, bij welke hij verwekte vijf Zoonen en drie Dogters. Na den dood van Keizer *Rudolph van Hapsburg*, werd hij, Ao. 1292, om zijne uitmuntende deugden, tot deszelfs Rijks-Opvolger verkooren, volgens eenigen, met algemeene goedkeuring der Keurvorſten; doch 'er zijn, die ſtaande houden, dat de keuze alleen door de Geestelijke Vorſten was doorgedrongen, om dat zij met hem het beſtier van 't Rijk zouden hebben; en dat daarom *Albert van Oostenrijk*, Zoon van den overledenen Keizer, was

voorbij gegaan. Hoe 't zij, wij weeten dat Keizer *Adolph*, door den Bisschop van *Mentz*, die zijn Oom was, eerst in eenen Oorlog werd ingewikkeld tegen *Lodewijk*, *Paltz-Graaf* op den *Rhijn*, en daarna met *Albrecht*, Landgraaf van *Duringen*. De Slag tegen *Albert van Oostenrijk*, die reeds te vooren, te *Mentz*, tot Keizer verkooren was, is voor hem doodelijk geweest: *Adolph* verloor in denzelven zijn Rijk en Leven, op den 2 Julij 1298. De gemelde *Albert* doodde hem met eigen hand, omtrent *Spier*, na dat hij zes Jaaren, vijf Maanden en zeven-en-twintig Dagen geregeerd had.

Zie OELERS, bl. 93 en 94.

ADOLPH, Zoon van *Gerlacus*, en Kleinzoon van den zo evengemelden Keizer *Adolph*, bleef, bij deeling van zijns Vaders goederen, Graaf van *Nassau* en *Weisbaden*. *Ibid.* bl. 96.

ADOLPH *van Nassau*, Zoon van den laatstgenoemden *Adolph*; nadat hij tien Jaaren Bisschop van *Spier* was geweest, werd hij, door het gantsche Kapittel van *Mentz*, tot Aardsbisschop en Keurvorst verkooren; maar Paus *Gregorius de Elfde* stelde den Bisschop van *Bamberg* aan, het geen door Keizer *Karel den Vierden* bekragtigd werd. *Adolph*, hoewel hij een grooten aanhang had, geraakte niet in het geruste bezit, dan na den dood des Bisschops, 1380. Zedert dien tijd regeerde hij met lof en rust tot 1388, wanneer hij stierf. *Ibid.* bl. 96.

ADOLPH, Zoon van *Gerlach*, wiens Vader *Johannes* de jongste Broeder van den gemelden Keurvorst *Adolph* was. Deeze *Adolph* volgde zijnen Vader op in zijne Graafschappen van *Nassau*, *Wijsbaden*, *Festeijn*, enz. Zijne Vrouw *Margareta* was eene Dogter van *Bernard*, Markgraave van *Baden*. Hij stierf in 1426, na eene regeering van 33 Jaaren.

ADOLPH, de 69ste Aardsbisschop en Keurvorst van *Mentz*, Zoon van *Adolph van Nassau*; men zegt dat hij zig met geweld tegen *Dintherus*, die wettelijk van 't Kapittel beroepen was, heeft ingedrongen, waar over, tusschen hem en het Kapittel, groote oneenigheid is ontstaan. Volgens verhaal van sommigen, zouden

dee-

G. F. Fritsch fecit.

deeze geschillen aan het Bisdom en de Stad *Mentz*, meer dan *twintigmaal honderd duizend Goudguldens* gekost hebben. Nogthans heeft hij naderhand zijne bevestiging bekoomen; en door Paus *Pius den Tweeden* wettelijk aangesteld zijnde, bestierde hij het Aardsbisdom dertien Jaaren. Hij overleed te *Eltenfeld*, in 1475, en werd begraven in het Klooster te *Erbarch*. *Ibid.* bl. 91.

ADOLPH, Zoon van *Johannes Lodewijk van Nassau*, *Sarbruch*, enz. die, na den dood van zijnen Broeder *Philips*, hem in de Regeering volgde, had ter Vrouwe *Anna*, Gravinne van *Mansfeld*. Dewijl hij de laatste van het Mannelijke geslacht van *Nassau Sarbruch* was, is het Graafschap *Sarbruch* verstorven aan den naasten Bloedvriend van 't geslacht van *Nassau*, te weeten *Albertus*, Graave van *Nassau Weilburg*, die ter Vrouwe had *Anna*, Dogter van *Willem*, Graave van *Nassau Dillenburg*, Zuster van den Prinse van *Oranje*, *Willem den I.*

Zie ORLERS, bl. 103.

ADOLPH, Graaf van *Meurs*, *Nieuwenaar*, *Alpen*, enz. van wegen de Staaten Generaal der Vereenigde Nederlanden, Gouverneur van *Gelderland* en *Utrecht*. Wanneer, in het Jaar 1585, de Stad *Nijmeegen*, [door list van den Overste *Schenk*, in dien tijd op der Spaanschen zijde, en door beschikking van eenigen, die binnen de Stad het bestier over het Geld hebbende, zig van het doen der rekeninge zogten te onttrekken,] zig van de Staatsche partij wilde afscheuren, en, ten dien einde, de Roomschen, door die kwade bestierders, aanhitste, was hier uit een kwaad gevolg voor de Nederlandsche Provintien te vreezen. Graaf *Adolph*, de beweegingen der Roomschen ontwaar wordende, tragtte meerder bezetting daar binnen te brengen; maar de Burgerij stond dit tegen: waar door de eerstgemelden noch stouter wierden, en de zaak met *Schenk* zodanig beleiden, dat de Stad overging. De Roomschgezinden, in andere *Geldersche* Steden, staken hier door insgelijks de hoorns op. *Doesburg* dreef der Staaten bezetting uit zijne Vesting, en nam *Spaansche* in. Die van *Arnhem* zouden het zelfde verrigt hebben; dan hier in wist Graaf *Adolph* tijdig te voorzien, en verzekerde zig van de Stad, door de Poorten te overmeesteren, terwijl hij, door een valsch alarm, de

Burgerij naar eene andere Poort lokte. In het volgende Jaar overrompelde hij *Nuits*; *Parma* herwon het zelve kort daarna. In den Slag bij *Amerongen*, tegen de *Spanjaarden*, was deze Graaf van *Meurs* Overste van het *Staatsche* Volk, doch kreeg door *Taxis* de nederlaag. In 1588, werd hij, op verzoek van eenige Burgers, Gouverneur van *Utrecht*. Veele van dezelve, en van de Magistraat, en onder die de Burgemeester *Prouninck*, anders *van Deventer* genaamd, waaren *Leycesters* gezind. Die bevige Stokebrand en oproerzaaijer misleide de meesten, zo door zijne veinzerije, als uitwendigen schijn, en ijver voor den Godsdienst der Hervormden. Dus woedden de misleiden ook tegen de Hollanders, die zij meenden, den welstand der Kerke zo nauw niet ter harte te neemen. Binnen *Utrecht* werden veele blaauwboekjes, tegen die van Holland, gedrukt, uitgestrooijd en verkogt. De *Staaten Generaal*, niet zonder reden, bedugt, dat de algemeene vijand daar uit zijn voordeel zou trekken, deeden, om dit voortekomen, Graaf *Adolph* binnen *Utrecht* komen, om een goede gelegenheid, tot de uitvoering van hun voorneemen, af te wachten. Wanneer aldaar, in 't begin van October 1588, volgens gewoonte, de Magistraat zou veranderd worden, hadden die van de stad Gedeputeerden naar *Engeland* gezonden; doch vermits LEIJCESTER overleeden was, bemoeide Koningin ELISABETH zig niet verder met de Magistraats-verandering. De Burgerij van *Utrecht* was geheel in oproer, het volk onder elkander verdeeld, en gereed tot de Wapenen. Doch de Gouverneur wist zijnen tijd zo wel waar te neemen, dat het eene deel der Burgerij hem toeviel, het andere werkeloos bleef, en hij dus, meester van de stad zijnde, de Magistraat, op den 6den October, veranderde. De gevlugten kwamen weder binnen, onder Eed en belofte van zig nimmer te zullen wreeken over hun, die deel aan derzelver bannissement gehad hadden. *Prouninck*, die onder de misleiden was, werd, na 42 weeken gevangen geweest te zijn, nevens andere ontslagen.

Kort daarna, is Graaf *Adolph*, op den 5 October 1589, door een ongelukkig toeval, om het leven geraakt. Terwijl hij eenige nieuwe uitvindingen van vuurwerken te *Arnhem* bezigtigde, vielen de vonken van een toorts in 't Buskruid; waar door hij doodelijk gewond werd, en den tweeden dag daarna overleed. In

't

't algemeen word hij beschreeven als een dapper, vroom, goedaartig Man, die onberispelijk van zeden was. Hij stierf zonder kinderen, en stelde zijne Gemalin, voorheen de ongelukkige weduwe van den onthalsden Graave van *Hoorne*, tot zijne Erfgenaame.

Zie HALMA, *Toneel der Nederlanden*, VAN MEETEREN, HOOFT, DE GROOT, BAUDART, en andere.

ADOLPH *van Kleef*. Zie KLEEF.

ADOLPH *Venator*, of anders *de Jager* genaamd, was, ten tijde van de hevigste twisten, Remonstrantsch Predikant te *Alkmaar*; zie van hem en zijne bedrijven VENATOR (*Adolph*).

ADOLPH *van Heemskerk*; zie HEEMSKERK. *Bor*. VII. Boek.

ADOLPHS LAND; zie OOLTGENSPLAAT.

ADORP en *Harssens*, twee Dorpen, westwaard van *Noord-* en *Zuidwoude* gelegen, aan de oude *Hunze*. In het Kerklijke zijn deeze Dorpen gecombineerd: ja zelfs in de Roomsche tijden was de Kerk van *Harssens* aan de Parochie van *Adorp* onderhoorig. De Heer *Arij de Graaf* is, volgens *Bachiene*, *Geogr. der Nederl.* Heer van deeze beide Dorpen. Zie III. Deel, bl. 192.

ADRANA was de oude naam der Riviere, nu de *Eder* genaamd. Aan dezelve zouden de *Batten* en *Batavieren*, toen de *Katten*, hunne Landslieden, hen zochten te verdrijven, hunne woonplaatzen gehad hebben. Men besluit dit uit de aloude overblijfzelen van hunnen naam, in *Battenberg* en *Battenhauzen*. Deeze *Adrana*, of liever *Eder*, loopt door het Graafschap *Waldek* en door *Hessenland*, en vereenigt zig, boven *Kassel*, met de *Fulda*, en beneden *Minden*, met de *Were*, die daar den naam van *Wezer* aanneemt.

Zie ALTING, *Not. Germ. Inferior*. P. I. p. 15. en daar uit *Vaderl. Hist*. I. Deel, bl. 12.

ADRIAAN, Opvolger van den Roomschen Keizer *Trajaan*, bediende zig van de *Batavische* Ruiterij, onder de Romeinsche

 Le-

Legers, en deed zig van dezelve, op zijne togten in 't Oosten, verzellen. Men heeft aangetekend, dat Keizer *Adriaan*, in 't 120 Jaar onzer tijdrekeninge, omtrent den *Donau*, aan zijne bijhebbende Batavische Ruiterbenden beval, die Rivier gewapend en te paard over te zwemmen; dit werd met zulk een vaardigheid verrigt, dat de woeste bewooners van die gewesten 'er verbaasd over stonden. Van een Batavier SORANUS, die in deezen tijd leefde, wordt getuigt, dat hij zo behendig met den boog wist om te gaan, dat hij een pijl, eerst door hem opgeschoten, in 't nederdaalen met een anderen zodanig wist te treffen, dat dezelve aan tweeën brak; waar over de Keizer zig zo zeer verwonderde, dat op zijn bevel, de behendigheid van SORANUS in een omstandig *Grafschrift* bewaard is. Volgens de meeste waarschijnlijkheid heeft deeze *Adriaan*, in zijne togten naar *Germanien*, zig eenigen tijd in 't Eiland der *Batavieren* opgehouden. En dewijl aldaar de Koophandel merkelijk in bloei was, is 't ook niet ongegrond te denken, dat hij, ter begunstiginge van dien, in dit Eiland, eene ruime markt gesticht heeft. Want in de oude Reiskaarten vind men eene *Markt van Adrianus*, (*Forum Adriani*) welke markt of plaats niet verre gesteld wordt van het tegenwoordige Dorp *Voorburg* bij *Leyden*. Zie het kaartje, geplaatst in van *Leeuwen*, *Beschrijv. van Leyden*, bl. 9. en de *Beschrijv.* bl. 349.

Vaderl. Hist. I. Deel, bl. 190 en 191.

ADRIAAN FLORISZOON, of anders *Adrianus Florentius*, gebooren te *Utrecht* den 28sten Feb. des jaars 1459, werd Paus van *Rome*, onder den naam van ADRIANUS DEN VI. De gedachten over 't beroep van zijnen Vader zijn zeer verschillende. Eenigen zeggen dat hij een Schoenlapper, anderen een Brouwersknecht; anderen wederom een Houtzager, een Brouwer of Tapijtwerker was. Wij gelooven dat *Floris* een Schuitemaker geweest is, door spaarzaamheid maatig begoed. Zeldzamer is het, dat 'er gevonden worden, die *Utrecht* de Eere van zijne geboortestad te zijn ontneemen willen, dan eens *Amsteldam*, dan weder *Ronsana* in *Italie* daar voor stellende. Pater *Hazart* met meer andere strekt ons tot een wettigen getuige. Hij zegt, dat *Hadrianus* een Nederlander, te *Utrecht* gebooren was, getuigen alle, die van hem ge-

gefchreeven hebben. *Opmeer*, een *Amfteldamsch* Schrijver, beweert, egter, dat hij te *Amfteldam* gebooren zoude zijn, namenlijk van *Gulielmus Eggert*, een zeer treffelijk burger, die om het geloof buiten lands ging. Of dit zo zij, wil ik niet betwisten; zeker is 't dat niemant ooit op de gedachten gevallen was, dat *Hadrianus* geen gebooren Hollander was, tot aan den tijd, dat, op 't Jaar 1586, zeker *Italiaansch Capucijn*, met naame *Matthias Bellintanus*, in zijne Historie ons heeft willen wijs maken, dat *Adriaan* een *Italiaan* was, gebooren in 't Dorp *Ronfana*; dat zijn Vader was *Johannes Bonus*; en dat hij, in zijne geboorteplaats, *Ludovicus* werd genoemd, maar als Jongeling in Nederland gekomen zijnde, zijnen naam had veranderd in *Hadrianus*. *Bellintanus* voegt 'er nevens eenige bijzonderheden, rakende zijne opvoeding, wapenen en familie. *Henricus Spondanus*, in zijne Kerklijke Historie, merkt daarop aan, dat dit alles is, of een droom van iemant, die flaapt, of wel een Godvruchtig gepeins van een opgetoogen gemoed, tot luister van zijn Vaderland. Over het eerfte maake de oplettende Lezer zijne eigen aanmerkingen. *Adrianus* is gebooren in 1459; en *Willem Eggert*, Heer van *Purmerend*, was reeds, volgens zijn Graffchrift in de Nieuwe Kerk, overleeden 1417. Dus kon hij de Vader van onzen *Adrianus* niet zijn, of men moest mede, in een droom, eenen anderen *Willem Eggert* verzinnen. Het laatfte gezegde van *Bellintanus* verdient geene de minfte aanmerking. FLORIS, die de Vader van *Adrianus* geweest is, zond zijnen Zoon, in de eerfte jeugd, naar de fchool te *Leuven*. De gemelde *Hazart* en andere Roomfche fchrijvers zeggen, dat *Floris* arm, maar Godvrugtig was; en dat zijn Zoon, zeer genegen tot de Wetenfchappen, door hem niet aan de fchool kon onderhouden worden, maar dat hij zo veel verkreeg, dat hij in 't *Portfiener Kollegie* of Leerlingsgenootfchap, vrije wooning zou hebben. *Onufrius Panvinius* ftelt, dat hij in een Kollegie te *Leuven* geraakte, alwaar vroome en behoeftige Jongelingen, eenige jaaren lang, op gemeene kosten, konden ftudeeren. In de *Utrechtfche* Gedenkfchriften vindt men, dat *Floris*, Vader van *Adriaan*, met zijn Schuitemaaken, (onbepaald of hij Meester of Knecht was,) wel eenige middelen had vergaderd; doch echter niet genoeg om zijnen Zoon te laaten

 ftu-

ſtudeeren, en voor zig zelven, tegen den ouden dag, iets over te houden; dat hij, derhalven, door goede vrienden te *Leuven*, verkreeg, om zijnen Zoon in een Kollegie te brengen. *P. Hazart* meldt, dat hij, uit armoede, gewoon was te ſtudeeren bij de Kaars, die ieder nacht, voor het beeld van de H. Maagd, dat nog op den brug bij de Vischmarkt ſtaat, ontſtoken werd; dit, voegt hij 'er bij, is eene overlevering, die te *Leuven* voor waarachtig word gehouden, ſchoon geene der Schrijveren daar van gewag maakt. *Adrianus*, 't zij dit waar of onwaar is, nam zodanig toe in geleerdheid, dat hij tot *Decanus* van de Leuvenſche Hoofdkerk werd aangeſteld, en vervolgens tot *Vice-Kancelier* van de *Leuvenſche* Univerſiteit, die opzicht heeft over alle de Kollegien. Dus maakte hij zig een naam onder mannen van verdiensten; met dat gevolg, dat *Maximiliaan de Eerſte* hem tot onderwijzer van zijnen oudſten kleinzoon, Prins *Karel*, aanſtelde, ſchoon anderen deeze keuze toeſchrijven aan *Margreta* van *Oostenrijk*, Landvoogdesſe der Nederlanden. Waarſchijnlijkst is het dat *Maximiliaan*, die Voogd over den jongen *Karel* was, alzo zijn Vader *Philippus*, op zijnen ouderdom van zes jaaren, overleed, dit, op aanraden van gemelde Vrouwe *Margreta*, zijne Moeij, zal hebben gedaan. *Karel*, naderhand bekend onder den naam van Keizer *Karel den V*, betoonde zo veel genegenheid voor zijnen Leermeester, na dat hij eerst Koning van *Spanje*, en daarna Roomsch Keizer was geworden, dat hij hem tot Gouverneur of Stadhouder over de *Spaanſche* Monarchie aanſtelde, na dat alvoorens *Ferdinand* hem tot Bisſchop van Tortoze had bevorderd. Geduurende zijn verblijf in *Spanje*, verhief hem Paus *Leo de X* tot *Kardinaal*. Door toedoen van Keizer *Karel den V*, beklom hij als opvolger van gemelden *Leo*, den Pauſelijken Stoel. Volgens *Guiciardijn*, geſchiedde die verkiezing, op den 6 Jan. des Jaars 1522. Aan niemand, zegt men, was hij te *Rome* bekend, en nooit was hij in *Italie* geweest. Zekere *Abraham Bazovius* verhaalt, dat nimmer iemand minder naar 't Pausdom getracht, en niemand ooit minder vrienden tot deeze onderneeming gehad had, dan *Adrianus*. In dertien dagen liepen de posten, uit *Rome*, door *Frankrijk*, naar *Spanje*, om zijne verkiezing bekend te maken. Hem vonden zij te *Victoria*, in *Biscaijen*, komende van eenen zieke, dien hij bezocht had. Zij

vie-

vielen voor zijne voeten, groetten hem als Paus, en leverden hem de Brieven zijner verkiezing over; waarop hij, zonder eenige verandering van gelaat, zig dus uitliet: „ Indien deeze boodschap „ waarachtig zij, heb ik groote reden om droevig te zijn.” Een bijzonder vriend van hem was Mr. *Floris van Wijngaarden*, der beiden rechten Doctor en Pensionaris der stad *Dordrecht*; zo haast hem deeze tijding bekend was, zondt hij hem den volgenden brief, met dit opschrift: „ *Aan den uitneemenden Man*, *Mr.* Floris van Wijngaarden, *Doctor in de beide Rechten*, *mijnen bijzonderen Vriend*,

Heer Doctor, *bijzondere Vriend*.

„ Daar is niemant, die meer verwonderd en verbaasd staat, „ dat een arm mensch, bij ieder onbekend, zo verre van de „ hand zijnde, door eenpaarige stemmen der Kardinaalen tot „ Christus Stedehouderschap is aangenomen, dan ik. Maar 't is „ ligt voor God den armen schielijk te verheffen. Ik schep geen „ vermaak in die eere, en schrik voor zo grooten last. Ik had „ liever gewild buiten Pauselijke, Kardinaalsche en Bisschoppelijke waardigheid in mijne *Proostdij te Utrecht* God te dienen; „ maar ik durf den roependen God niet wederstaan, verhoopende zelf, dat hij de onvolmaaktheid zal vervullen, en genoegzaame kracht verleenen, om dien last te dragen. Ik bidde, „ bidt God voor mij, en doe ook uwe Godvruchtigen bidden, „ dat hij mij onderwijze, om zijne geboden wel uit te voeren, „ en mij waardig te maaken, om zijne Kerk te bouwen. Uit „ *Victoria*, den 15den Feb. 1522.

Op de woorden, *Proostdy* te *Utrecht*, staat aan te merken, dat Keizer *Maximiliaan* hem allereerst tot dat Proostdijschap bevorderd had. Behalven den aangehaalden, zijn 'er meer andere brieven van deezen *Adrianus* voorhanden, aan den gemelden *Floriszoon van Wijngaarden*, terwijl hij nog Bisschop en Kardinaal was, en aan Mr. *Laurens du Bliou*, Griffier, gedagtekend den 11den Augustus 1519, ten voordeele van denzelven, om hem in zijne verloorene Eere te herstellen: zij zijn te vinden in van *Balens Beschrijv. van Dordrecht*. Zie verder FLORIS VAN WIJNGAARDEN.

Tot nader ſtaavinge zijner gedachte, over de verheffinge tot de Pauſelijke waardigheid, voegen wij hier nog bij, eenen Brief aan den Kancelier des Keizers, bijna van gelijken inhoud, als dien hij ſchreef aan zijnen Vriend Mr. *Floris*; zie hier een gedeelte van denzelven: „ Ik worde bijna met alle droefheid aangetast, „ en och of 't mij geoorlofd ware, dat zware pak, 't welke mij „ tevens zo lastig en gevaarlijk is, buiten vreze God te mishaa- „ gen, van mijne ſchouderen te werpen, en liever een ampte- „ loos armelijk leeven, in eenig hoeksken te leiden, en mijn „ Conſcientie alleen te bezorgen, in plaats van rekenſchap voor „ de geheele waereld te moeten geeven!" Aan de vijf Kapitte- len van *Utrecht* ſchreef hij dus: „ 't Is uwe pligt, vuurige gebe- „ den tot God uitteſtorten, op dat hij, die ons uit het ſtof, tot „ deeze hoogſte waardigheid op Aarde, heeft verheven, ons ook „ verwaardigde krachten te geeven, en de ſterkte des gemoeds „ en ook des Lighaams mede te deelen, om dat ampt heilzame- „ lijk te bedienen."

Hij vermaande *Erasmus*, in zekeren Brief van den eerſten December 1522, „ dat hij de treffelijke gaaven des verſtands, van „ God ontvangen, ook tot Gods Eere, gelijk hij tot dien tijd „ toe gedaan hadde, zoude beſteden; door dit middel, meende „ de Paus, kon hij, door Gods hulp, een groot deel der ver- „ doolden te rug brengen, die nog niet gevallen waren ſtaande „ houden, en die aan 't wankelen of bijna aan 't vallen waren, „ voor den val behoeden.

„ Gij moet ook, zeide hij, aan de ſpreuk van den *H. Jaco-* „ *bus* gedenken, dat hij, die zijnen Broeder, van de waarheid „ afgedwaald zijnde, bekeert, en eenen Zondaar van de dwaa- „ lingen zijns wegs te regte brengt, dien van de dood behoud „ en eene menigte zonden bedekt. 't Is voorwaar niet te zeg- „ gen, voegt hij 'er bij, hoe aangenaam een dienst gij zoud „ doen, indien, door uwen arbeid, te wege werd gebragt, dat „ de geenen, die door de ſnoodſte Ketterij beſmet zijn, zig liever „ van zelfs bekeerden, dan dat zij wachten zouden tot dat hen de „ tuchtroede der Kerkelijke Canons, en der Keizerlijke Wetten „ ter nederſloeg. Nu, hoe zeer zulks met onzen aart ſtrijd, was „ ons reeds bekend, toen wij te zamen in de vermakelijke onle-

„ dig-

„ digheid der Studien nog te *Leuven* waren, en een Ampte-
„ loos Leeven leidden."

De Heer BRANDT zegt, dat zijne aangeboorene Goedertierenheid, en de vooroordeelen der Scholastijke Theologie, daar hij, van Kindsbeen, in was opgebracht, zomtijds tot eene hevigheid tegen *Luther* en andere Leeraars van zijn gevoelen overging. Hij liet zig voorstaan, dat deeze lieden de Roomsche Kerk voor waarachtig hielden, en uit Waereldsche inzichten zulke eene scheuring hadden aangeregt; hier door was 't, dat hij de vergadering van den Rijksdag te *Neurenberg*, in de Maand November te vooren gehouden, door den Bisschop van *Fabriane*, *Françiscus Cheregatus*, had geraaden, na 't beproeven van zagte middelen, tot harde te koomen. Het vooroordeel, noch de partijdigheid had hem echter zo zeer niet verblind, of hij zag en erkende, dat 'er veele dingen in de Kerk waren ingeslopen, die Reformatie noodig hadden. Hij zocht ook tot verbeteringe te komen; maar 'er kwamen, van alle kanten, zo veele zwarigheden en verhinderingen in den weg, dat hij, op zekeren tijd, aan twee van zijne vertrouwdste Vrienden, *Willem van Enkefort* en *David Hez*, bekende, „ dat der Pausfen Conditie ellendig was, aangezien,
„ hij bevond, dat hun ook de magt ontbrak, om naar hun goed-
„ vinden wel te doen, en daar toe hunnen arbeid en naarstigheid
„ aanteleggen. Dewijl dan, vóór zijne voorgenoomene Reize
„ naar *Duitschland*, geene Reformatie door hem konde uitge-
„ werkt worden, zo was 'er anders niet te doen, dan te ver-
„ trouwen op zijne beloften, welke hij vast beslooten had te
„ volbrengen, al zoude hij zijne geheele tijdelijke magt verlie-
„ zen, of, ten Exempel van een Apostolisch leven, tot de uiter-
„ ste armoede te rug keeren." Ook belaste hij wel gestrengelijk aan gemelde zijne Vrienden, de eene van welke zijn Aalmoezenier, en de andere zijn Geheimschrijver was, dat zij, middelerwijl, in het toestaan van aflaaten, dispensatien en coadjutorien, spaarzaam en gematigd zouden zijn, tot dat men deze dingen, door een vaste Wet, tot eenen zekeren Regel zou hebben gebragt. Wanneer hij de Rijksvorsten, op den Rijksdag, tegen *Luther* liet vergaderen, deed hij, ter zelver tijd, den Bisschop van *Fabriane* rondelijk bekennen, dat deeze beroerten uit de zonden der Menschen, voornaamelijk der Priesteren en Prelaten,

wa-

waren voortgekomen; dat ook zelfs in den Heiligen Stoel, eenige Jaaren herwaarts, veele gruwelijke ſtukken waren begaan; dat 'er veele misbruiken in het Geestelijke, en veele onbehoorlijkheden in 't uitgeven der Kerklijke geboden waren geſchied, en alles van ſlimmer in erger veranderd was; dat die beſmettende Krankheid, van het Hoofd tot in de Leden, van de Pauſen tot de mindere Prelaten voortkruipende, zig wijd en zijd verſpreidde; dat 'er naauwlijks iemand gevonden werd, die recht deed, en van deeze kwaale vrij was. Doch alzo hij uit zig zelven, en te gelijk Amptshalven, gehouden was, zijn best te doen om het kwaad te genezen, zo wenschte hij, naar zijn uiterſte vermogen, allen vlijt aantewenden, op dat boven al het Roomſche Hof, daar, misſchien, het meeste kwaad van daan kwam, gebeterd werd. Allen beloofden hier toe hunne waare genegenheid: weshalven hij zo veel te ſterker dit beijverde. Niemand kan het evenwel vreemd dunken, dat de misbruiken niet op een oogenblik werden weggenoomen. „ Want gelijk het kwaad verouderd, en ver„ menigvuldigd was, zo moest men, om dat te geneezen, niet „ anders dan voet voor voet vorderen, beginnende van 't ge„ wichtigſte, op dat niet alles, mooglijk, door eenen ontijdigen „ lust, om tot geneezinge te komen, in verwarring werd ge„ bracht, of over hoop geworpen." Wij zullen hier op nog een weinig meer moeten ſtilſtaan, aangezien het gewigt der ſtoffe, als de grond van de Reformatie der Kerke.

Deeze ronde bekentenis van den Paus (vervolgt BRANDT) die de oorſpronk van het kwaad aan de Kerkelijke Perſoonen toeſchreef, werd van hun zeer kwalijk genoomen; dezelve zouden hem niet alleen in nog grooter haat en verachting brengen bij het Volk, zeiden zij, maar ook de Lutherſchen ſtouter en moedwilliger maken. Doch inzonderheid mishaagde hun, dat zij hier eene deur geopend zagen, waar door die gehaate vermindering der Waereldſche voordeelen noodzaaklijk moest inkoomen, of dat men hun anders volſtrekt zoude overtuigen, dat hunne kwaade zeden ongeneeslijk waren. Maar de *Duitſche* Volkeren, die hevigst tegen het Pausdom waren ingenomen, namen deze reden zeer verkeerdelijk op; zeggende, dat dit een trek was, aan de Pauzen eigen, gewoonlijk het kwaade bekennende, met belofte van verbeetering, zonder nochthans de waare meening te hebben

om

om het uit te werken; op dat zij de eenvoudigen met dit voorwendzel in slaap mogten wiegen, en tijd winnen om zulks tot voordeel waar te neemen.

Wat aanbelangt het zeggen, van voet voor voet te gaan, in 't stuk der Reformatie, dit hebben zij, daar mede spottende, aartiglijk uitgelegd, zeggende: „ dat men in der waarheid toen wel „ langzaam voet voor voet ging, even als of 'er tusschen ieder voet „ of treede, een afstand van een Eeuw tusschen beiden ging." Doch zij, die de oprechtheid van dezen *Adriaan*, vóór zijn *Pausschap*, toen hij nog *Bisschop* en *Kardinaal* was, ondervonden hadden, en zijn goed voorneemen, het welke in alle zijne woorden en werken zig ten klaarsten vertoonde, kenden, namen allès van hem ten goede, niet twijffelende, of deze belijdenis was met ronde oprechtheid geschied; ook geloofden zij dat hij wel geneigd was om het verval te herstellen, zelfs ook spoediger dan hij beloofd had. Hij begeerde dat *Erasmus*, welken hij met vriendelijke en groote beloften tot zig noodigde, hem op het spoedigste en heimelijkste, zijnen raad, om de *Luthersche* beroerten te stillen, zoude overschrijven. *Erasmus* ontschuldigde zig van de reize naar *Rome*, wegens Ouderdom, zwakke Ligchaamsgesteldheid, en om dat zijn doen en laaten aldaar aan meerder misduiding onderworpen zoude zijn, dan wanneer hij te *Bazel* bleef. Hij maakte derhalven aan den *Paus*, tot driemaal toe, zijne bedenkingen, over 't wegneemen der Kerklijke zwarigheden, door Brieven, bekend, daar het bij gebleeven is. Op deze manier spreekt BRANDT van hem; waarbij wij nog moeten aanmerken, dat, hoe oprecht men *Paus Adriaan*, uit zijne voorgaande handelingen, mag beschouwen, eer hij den Pausselijken Troon beklom, hierop, nogthans, weinig staat te maken was, alzo wij weten, hoe zeer de Menschen, door de prikkeling der hoogheid, in hunne gedraagingen en gemoedsneigingen veranderen. Eindelooze Leerbeelden van Koningen en Vorsten, die in de gewijde en ongewijde Historien voorkomen, bevestigen ons dit. Ook moet men bekennen, dat *Adriaan*, schoon hij het vrije en rondborstige antwoord van *Erasmus* met geen wederschrijven bestrafte, zekerlijk daar in weinig heuschheid en Hollandsche rondborstigheid deed blijken, dat hij, op drie Brieven van *Erasmus*, van dien inhoud en dat gewigt, hem niet één woord waardig achte;

iets,

iets, 't welk meer zijnen weerzin en afkeer van eene ernstige Hervorming schijnt te kennen te geven, dan eene ongevoeligheid. Waarschijnlijk heeft onze Landgenoot, op den Pausselijken Stoel zittende, het ingeworteld onkruid en kwaad der Geestelijken, en zelfs zijner naaste Voorzaten, wel ingezien, maar geschroomd, den bijl aan den wortel van dien gevreesden boom te leggen; het geen dus dat groot verloop van tijden, tot op de Reformatie, onvermijdelijk vorderde: want, wat baate het, hier van slechts de weeligste takken af te snoeijen, die vervolgens zig weder ruim zo groot en breed konden uitzetten? Het berigt van zijne verheffing tot het Pausdom, was die van *Leuven* zeer aangenaam, vermits hij op hunne Academie gestudeerd, en de Doctorale waardigheid verkreegen had. Men las aldaar, in een opgehangen Tapijt, deeze woorden: UTRECHT *heeft geplant*; LEUVEN *heeft nat gemaakt*; *de* KEIZER (zijn grootste Bevorderaar) *heeft den wasdom gegeeven*. Iemand, die zig verborgen wist te houden, had de stoutheid om daar bij te schrijven: *Zoo heeft dan* GOD *tot dit alles niets gedaan*.

De Pauslijke Historieschrijver, ONUFRIUS PANVINIUS, die het werk van PLATINA heeft vervolgd, geeft deezen *Adrianus van Utrecht*, boven alle beschrevene *Pausen*, den hoogsten Lof. Wanneer hij, den 10 October 1522, gekroond werd, gaf men te *Dordrecht* bevel, daar over een algemeenen Omgang te houden, en in 't *St. Jacobs Gasthuis*, aan ieder arm Persoon, een Brood uit te deelen. ADRIANUS, in het Pauslijk Paleis gekomen zijnde, werd door de Stalknechts van den voorigen Paus, *Leo den Tienden*, verzocht, of zij in hunne Ampten mogten blijven; dog, op zijne vraag, hoe groot hun getal was? tot antwoord krijgende, *honderd*, werd hij zeer verbaasd, en zeide, hoewel *vier* genoeg waren, dat hij echter *twaalf* zoude houden, om de Kardinalen hier in te overtreffen. Ook was zijn mond vergenoegd met weinige spijze, en zijn lighaam met weinige kleederen. Al wat hem van de Pauslijke Inkomsten overschoot, zoude aangelegd worden ten beste van de Christenheid; dus was zijne belofte.

Hij was zijnen Bloedvrienden niet ongenegen; en, echter, bevorderde hij dezelve niet gaarne tot Kerkelijke Ampten: hij zeide, dat Zion niet met bloed moest opgebouwd worden. Op de Academie te *Leuven* deed hij, nu en dan, Redevoeringen. Hij voer he-

hevig uit tegen het bezit van veele Ampten en Jaarwedden door één Persoon, en toonde aan, dat ieder *Prelaat* van de Roomsche Kerke daar zo veel van inslokte als mogelijk was. Paus geworden, trok hij aan zig een groot deel der Kerklijke Inkomsten, inzonderheid der Nederlandsche. Wanneer een van zijn grootste en vertrouwdste Vrienden hem vraagde, waarom hij nu zelf dat geen deed, 't welk hij voorheen in anderen had bestraft, en het ook in anderen duldde, daar het in zijne magt was, dit groot en ergerlijk kwaad te straffen, gaf hij, niet zonder misbruik der H. Schrift, ten antwoord: „ Toen ik een Kind was, sprak ik als „ een Kind; maar nu ik een Man geworden ben, heb ik afgelegd het geene Kindsch is." Op den Rijksdag te *Neurenberg* zond hij zijnen Gezant *Françiscus Therogatus*, om de vervolgingen tegen de Protestanten of Onroomschen in *Duitschland* voort te zetten, en liet de vergaderde Duitsche Vorsten te gelijk aanzeggen, „ dat hij erkende, hoe de wortel van 's Volks boosheid „ uit de Priesterschap, ja zelfs van 't Geestelijke Hoofd (den „ Paus) voortkwam, en nu al lang was voortgelopen tot de andere Leden; dog dat hij (*Adrianus*) zulk eenen vlijt wenschte „ aantewenden, dat de geneezing ook wederom van *Rome* zou „ afdaalen; dat hij de Geestelijkheid wilde reformeeren, en een „ vrij Concilie aanstellen; en of wel de dwaalingen en gebreken „ zo terstond door hem niet verbeterd waren, zulks alleen was „ nagelaten, om dat de ziekte niet slegts verouderd en ingekankerd, maar ook van veelerhande zoort was, en derhalven noodig had, zagt en langzaam behandeld te worden, omdat alle „ haastige veranderingen zeer gevaarlijk zijn, enz." De Jesuit *P. C. Hazart* laat deze beschrijving, in zijn Triumph der Kerke, kort en verminkt afloopen; hij zegt, na de voorstelling van 's Pausen Brief aan den Keurvorst van *Saxen*, „ dat zijne Heiligheid ten laatsten beloofde, een algemeen Concilié te zamen te „ roepen, om de bedorvene zeden, voornamenlijk die van de „ Geestelijkheid, te verbeteren. Hier over schreef hij aan alle de „ Keurvorsten en Prinsen des Rijks, die te zamen te *Neurenberg* „ vergaderd waren." Een weinig daarna laat hij volgen: „ Hij „ was bezorgd, om te reformeeren de gebreken der Kerke, en „ de bedorvene Zeden der Geestelijken."

Evenwel heeft hij de regte Reformatie, voor dat hij Paus was,

in

in zijne leere ſteeds hevig tegengeſtaan, en de *Duitſche* Vorſten dapper aangehitst, om Doctor *Marten Luther* op het ſtrengſte te vervolgen. Zie hier van L. GODFRIED, *Utrechtſche Chronijk* 1551. Buiten twijfel zou hij wel iets gedaan hebben, tot verbetering van het Godlooze leeven der Geestelijkheid, van den hoogſten af tot den laagſten toe, en ook wel iets in eenige ſtukken der Leere, als mede ten aanzien der Aflaaten, (in welke te geeven, zegt *P. Hazart*, hij geheel maatig was) veranderd hebben, omdat dezelve, wegens hunne menigvuldigheid, op veele plaatzen misbruikt, op andere veracht werden. Doch het mogt hem niet gelukken, zijne beloften te volbrengen, vermids een vergiſtende brok, immers naar het gevoelen van veelen, den draad zijns levens afſneed. Vermoedelijk hebben de Geestelijken hem dit toegebracht, die geen lust hadden om van hunne ſnoode ongebondenheid en onchristelijk leeven gereformeerd te worden. BRANDT zegt, dat zijn aangezicht na zijnen dood hevig opzwol; het geen eenigen aan vergift toeſchreeven, anderen aan de hitte van de ademhaaling des volks, dat in groote menigte toeliep, om zijn lijk, als dat van een Heilige, te aanſchouwen. Dus ſtierf hij in September 1523; eenige ſtellen den 14den, andere den 13den van die maand, naa omtrent 20 maanden den Pauſelijken tijtel gevoerd te hebben. PLATINA, zijn opvolger, verhaalt zijn overlijden aldus: Vermids hij, met alle magt, de Kerk zocht te reformeeren, bragt hij te wege, dat eenige Christen Vorsten in verbond traden, namelijk de vrije ſteden van *Italie*, de nieuw verkooren Keizer *Karel de V*, Koning *Hendrik* van *Engeland*, en *Lodewijk* van *Hongarijen*, nevens eenige Vorſten van *Italie*, wier Ambasſadeurs de Kardinaal *Pompeus Columma*, te *Rome*, op een Koninklijken maaltijd onthaalde. *Frankrijk* was echter buiten deeze verbintenis geſlooten. De plaats, tot oprichting van dit verbond, was beſtemd in de Kerk van *Maria Maggiore*. Paus ADRIAAN wilde, tegen den raad zijner geneesmeesteren, daar bij tegenwoordig zijn. Hij begaf zig, den 4den Augustus 1523, derwaarts, wanneer het een zeer heete dag, en de weg, door het menigvuldige ſtof, zeer lastig was. De Paus, door dit heen en weder rijden, zeer vermoeid, ging, zonder iets te eeten, naar bed. Den volgenden dag verſcheen hij in de Kerk van St. *Maria Maggiore*, bijna ademloos, zwaar beladen met zijn Pauslijk

ge-

gewaat. De handelingen en afkondiging des Verbonds duurden vrij lang; na het einde keerde hij te rug naar het Paleis, alwaar hij vernagt had, zo zeer verhit, dat zijne kleederen doorvochtigd waren. Hij leide zijn gewaad af, ging te bed, terwijl het zweet hem van alle kanten zo geweldig uitbrak, dat alles doornat werd. De lust tot eeten begaf hem, en te gelijk alle zijne krachten. Echter kwam hij dien nagt in het Vatikaan. De pijn in de Lendenen wierd langs hoe heviger; en dus overleed hij, op den 29ften September; *Mezeray* zegt, den 14den; *Hazart*, den 19den: onder 't afbeeldzel in deszelfs boek ftaat 14den: *Muzart* en andere zeggen, den 13den: oud, volgens *Onufrius*, 64 Jaaren, 6 maanden en 16 daagen; volgens *Brandt* en anderen, 65 Jaaren, 6 maanden en 13 dagen. Hij werd begraven in de *St. Pieters* Kapel, te *Rome*, tusfchen de twee Paufen, *Pius den II* en *Pius den III. Willem van Enckefort*, een Brabander, de eenigfte Kardinaal, dien hij ooit gemaakt heeft, deed naderhand een uitmuntend en overheerlijk praalgraf voor hem maken, in de Kerk van *St. Maria del Anima*, en bragt zijne overblijfzels derwaarts. Behalven het daarop geplaatfte Grafschrift, had *Adrianus* voor zig zelven eên in de Latijnfche taal gemaakt, waar van de inhoud hier op uitkomt; dat hij het achte, zijn grootfte ongeluk, welk hem ooit konde overkomen, dat hij Paus was geworden. Hij zeide daarom in zijne leven dikmaals: *Indien ik een vijand had, wist ik hem geen erger plaag toe te wenfchen, dan dat hij Paus moest worden.* Toen eenige lasteraars hem, tot die waardigheid verheven, zijn vreemdelingfchap en geringe afkomst verweeten, ftopte hij hun den mond, met deeze woorden: *Ik ben een gebooren burger van Utrecht*; het aanzien van die ftad, ten dien tijde, kan daar uit worden afgenomen. Dus beriep zig ook, bij zekere gelegenheid, de Roomsch Koning *Willem*, Graaf van *Holland*, daar op. Weet gij niet, zeide hij, dat ik het Burgerrecht van de ftad *Utrecht* hebbe, het welk die ftad mij gefchonken heeft? Niettegenftaande des Paufen deugden, wordt hij zeer veracht door den *Franfchen* Historiefchrijver *Mezeraij*, mogelijk omdat *Adriaan* het voorgemelde Verbond bewerkt had, daar *Frankrijk* buiten gefloten was: zijne befchrijving komt hoofdzaaklijk hier op uit.

„ Den 29 Januarij 1522, kwamen de Kardinaalen overeen, om

„ *Adriaan Florens*, Kardinaal-Bisſchop van *Tortoſa*, eenen *Hol-*
„ *lander*, gewezen Leermeester van Keizer *Karel den Vden*,
„ die, ten dien tijde, *Spanje* beſtierde, tot Paus te verkiezen.
„ De gantſche Waereld verwonderde zig, na dat de verkiezing
„ gedaan was, dat zij, ik weet niet door wat gril, een perſoon,
„ die op hen niet dacht, gelijk zij ook, tot op dien tijd, niet
„ veel om hem gedacht hadden, van zo verre waren gaan zoe-
„ ken." Even als of de Kardinaalen niet wel een erger keuze doen, of een Perſoon van verachtelijker geſlacht hadden kunnen vinden. Ook ſchrijft hij aan hem toe, het verlies van *Rhodus*. Paus ADRIAAN had voorgenomen, het oude Beeld van *Pasquin*, te *Rome*, in den *Tijber* te laten werpen: doch de Hertog van *Seſſa*, Keizerlijke Ambasſadeur aan 't Roomſche Hof, wederhield hem hier in, zeggende: dat indien hij *Pasquin* in de Rivier deed werpen, hij wel in een *Kikvorsch* mogt veranderen, en dan, in de plaats van nu alleen heimelijk bij nagt te zingen, openlijk bij dag zijn gekwaak aanvangen. Zijne vaderlijke ſtad *Utrecht* is door hem met een treffelijk Gebouw verſierd, heden nog overgebleeven, ſchoon merkelijk verbeterd, en het *Pauſen-Huis* genoemd; voor den Geevel ſtaat nog een Pauſelijk Beeld, van Hardſteen gehouwen, uitgebeeld. Het Huis, van binnen en buiten herbouwd en vernieuwd zijnde, diende den Graave VAN ZINZENDORF, eerſten Afgezant des Keizers op de Vredehandeling te *Utrecht*, tot zijn verblijf. In het Jaar 1672, nam de Hertog van *Luxemburg*, als Landvoogd des Konings, van *Frankryk* zijn intrek daar in. Men zegt dat *Adriaan* gebooren is in een Huis, ſtaande in het boveneinde der Stad, op de oude Gragt, voorbij het *Reguliers-Klooster*, nu het *Burger-Weeshuis*, tusſchen de *Smee-* en *Reguliersbrugge*, alwaar zijn afbeeldzel eertijds, tegen een zeer ouden houten Gevel, aan de eene zijde van een Uithangbord, ſtond, met dit bij- of onderſchrift; *In Paus Arien*. De houten, naderhand in een fraaijen ſteenen Geevel verwisſeld zijnde, is zijn Borstbeeld, met een Pauslijken Muts op 't Hoofd, en voorgemelde bijſchrift, konſtig in hard gehouwen ſteen ingezet. Doch hier dient aangemerkt te worden, dat indien de overlevering der Huizinge vastgaat, en zijn Vader aldaar waarlijk heeft gewoond, toen hem deze Zoon geboren werd, hij voorzeker zo behoeftig niet moet

ge-

geweest zijn, aangezien dit Huis vrij groot, met aanzienlijke vertrekken en een goeden Tuin en Stallinge voorzien, in het beste gedeelte van de Stad ſtaat, en altoos pragtig moet geweest zijn, ſchoon het, in dien tijd, van buiten zo veel aanzien niet heeft gehad.

Wat 's Mans Schriften aangaat, zij zijn in het Latijn bij een verzameld, en maken een klein deel in folio uit; bij *Hazart* vind men de opſchriften der Verhandelingen opgeteld. Men plagt hem doorgaans den tegengeſtelden *Paus* te noemen: want zo opgeblazen, listig en verkwistende Paus *Leo de Tiende* was geweest, zo nedrig, ſpaarzaam en bovenal eenvoudig gedroeg hij zig. *Joh. Anth. Flaminius* noemt hem een volmaakt Prins, maatig, wijs en godvruchtig. Wat de aanmerking aangaat, welke de Heer HALMA hier op laat volgen, namelijk, dat hij zoude beſchuldigd zijn geweest, met Toverij of Duivelskonſtenarij te hebben omgegaan, dunkt ons niet waardig nateſchrijven. Wij voegen ten beſluite hier bij, dat hij van de Romeinen niet zeer bemind was, alzo hij de pracht en overdaad haatte, aan hunne Levenswijze ongewoon was, en de Hervorming dreef; dat hij, terwijl hij Paus was, zijne verklaaring over de IV Boeken van den Meester der Bijſpreuken (*D. Thomas*) liet herdrukken, zonder iets te veranderen van het voorige geſchrevene omtrent *de dwalingen der Pauzen in het geen tot het geloove behoort*; waarop de Heer HALMA deeze vraag en dit antwoord toepast.

Heeft *Utrechts Adriaan* gedwaald
In 't ſchrijven dat de Paus zelfs vaalt,
Terwijl hij was tot Paus verheven?
Of ſchreef hij waarheid? Hoe men 't vat,
Hij is van Romens leer geſpat,
Voor 's Paus onfeilbaarheid geſchreven:
Want of hij dwaald, of waarheid ſchrijft,
't Blijkt dat de Paus hier feilbaar blijft.

F. H.

Paus *Adriaan* is, te *Rome*, door *Johannes Schovelius*, tweemaal naar 't Leven geſchilderd; het eene portret ſchonk hij aan 't

Kollegie te *Leuven*; het andere liet hij in *St. Marien Kerk* te *Utrecht* ophangen.

Zie HALMA, *en aangehaalde Schrijvers.*

ADRIAAN VAN BERGEN, is de, in de Nederlandsche Geschiedenissen bekende, Turfschipper, door wiens beleid en list de Stad *Breda*, in 't Jaar 1590, in handen der *Staaten* kwam.

Zie het Art. BREDA.

ADRIAAN VAN BLEIJENBURG; zie BLEIJENBURG.

ADRIAANZ, (*Broer Kornelis*) meest bekend onder den naam van *Broer Kornelis van Brugge*, alzo hij daar, den tijd van dertig Jaaren, als *Franciscaner Monnik* en *Gardiaan* van die Orde, met grooten ijver had gepredikt. Hij was niet alleen een Godgeleerde, maar ook, naar de omstandigheden der tijden, in de Taalen wel ervaren. Zeer veel bemoeide hij zig met Staatszaken, dezelve doorgaans op den Predikstoel brengende, en als dan zijne uitleggingen draaijende, naar dat de zaken, van den een of anderen kant, ten voor- of nadeel liepen, en de *Spanjaarden* of *Staaten* hem nabij kwamen. Hij wist, gelijk het spreekwoord zegt, de Huik naar den wind te hangen. Hij was gebooren te *Dordrecht*, Ao. 1521, en heeft geschreven *de VII Sacramentis; Conciones Doctissimæ*; dus verhaalt *Zweertius* in zijn *Athen. Belg.*

Johannes Lernutius zegt, verscheiden geleerde Leerredenen van hem gezien te hebben, die, na zijnen dood, op zijnen naam, uitgegeven, en onder ons bekend zijn met den naam van *Sermoenen van Broer Kornelis*, doorzaaid met grillen en oneerlijke Loopjes, welke *Sanderus* voorgeeft, door de Ketters daar in geflanst te zijn; doch dit steunt op geen bewijs. De Protestanten spreeken doorgaans van hem, als van een lompen onbeschaafden Grootspreeker, een volleerd Meester in schelden en lasteren. Hij werd voor een geilen en onkuischen Boef gehouden; doch wij vinden onnodig, die te meermaalen herhaalde schandelijkheden hier ter neder te stellen. Hij moest *Brugge*, om die reden, verlaten; doch vond, een Verdediger onder de *Nederlanders*, gelijk men zien kan in de Kerklijke Oudheden van *Zuid-Holland*, in

in de Aantekeningen op bl. 133: hoewel ook aldaar bevestigd wordt, dat de Monniken, voortijds, veele Fabelen, in plaats van Euangelische Waarheden, op den Predikstoel bragten. Men zegt, dat de vermaarde Schilder *Hubertus Goltzius* zijne *Sermoenen* in het licht heeft gebragt. In 't Jaar 1576, werd hem het prediken verboden, en, niet lang daarna, het Minnebroeders Klooster, (waarin zijn verblijf was,) van het gruwel der Sodomiterij beschuldigd; waarom eenige der Monniken met het Vuur gestraft zijn. *Broer Kornelis* leefde nog eenigen tijd daarna, maar elendig kwijnende, en aan veele ziekten onderhevig, tot dat de dood hem, den 14 Julij 1581, in den Ouderdom van 60 Jaaren, wegnam; volgens zommigen werd hij in 't Klooster te *Brugge*, volgens anderen in 't *St. Jans Gasthuis* begraven. Op het Kerkhof te *Brugge* ziet men, in 't Latijn, een breedvoerig Grafschrift, waarin zijne deugden ten hoogsten top gevijzeld worden. Doch om dat wij hem in een ander licht beschouwen, dunkt het ons der moeite niet waardig, het zelve hier te plaatzen.

Zie HALMA, VAN MEETEREN, HOOFT, enz.

ADRIAAN *van der Goes*, Advocaat van Holland; zie GOES, (Mr. *Adriaan van der*)

ADRIAAN *Antonisz*, Burgemeester van *Alkmaar*, enz. zie ANTONISZ. (*Adriaan*)

ADRIAAN *Berkhout*, Zeekapitein; zie BERKHOUT. (*Adriaan*)

ADRIAAN *van Bredehof*, Overste over een Regiment Schutters der *Noordhollandsche* Steden; zie BREDENHOF. (*Adriaan*)

ADRIAAN *Krimpen*; zie KRIMPEN. (*Adriaan*)

ADRIANI, (*Adrianus*) een Jesuit van *Antwerpen*, die veele boeken, in den Nederduitschen schrijftrant, in 't licht heeft gebragt, allen door *G. Brunel*, Kanunnik te *Deventer*, in 't Latijn, uitgegeeven: hij stierf te *Leuven*, 1581.

Zie VAL. ANDREAS, *Bibl. Belg.*

ADRIAAN *Jacobz*, Predikant der *Contra-Remonstranten* te *Haarlem*. Zie SPRANKHUIZEN.

ADRIAAN *Simonszoon*, omtrent den Jaare 1618 Predikant te *Charlois*, werd, volgens verhaal van bovengemelden, van zijnen dienst afgezet, en naderhand, om het bijwoonen der Remonstrantsche Sijnode te *Rotterdam*, naar *Waalwijk* gevoerd, met nog zes andere van hunne Predikanten, welker voorheen gemelde vonnis van afzetting (zo hij zegt), schoon zij reeds het land waren uitgevoerd, door de *Dordsche* Sijnode bevestigd werd: om reden, dat zij niet alleen de bekende vijf pointen met groote onstuimigheid hadden gedreven; maar ook om dat sommige van hun, boven dien, met andere dwalingen waren besmet, en, door hunne Anti-Sijnode, schadelijke en schandelijke Ligue, binnen *Rotterdam*, tegen de Republijk en Kerk, zig zwaarlijk hadden verlopen. Hij tekent verder aan, dat in 't jaar 1621, na dat de Remonstranten het waagden, tegen hun bannissement, weder in 't land te komen en te prediken, onder anderen, ook deeze *Adriaan Simonszoon* dit verrigte op zijne voorgemelde standplaats, in het bijzijn van meer dan 2000 menschen; dat de Remonstranten, sedert eenigen tijd, met hem veele moeite gehad hadden; dat men, na eenige maanden twistens, ontdekte, hoe het zijn toeleg was, aan de Heeren Gecommitteerde Raden, bij Requeste, landwinning, of vrijheid om in het land te mogen woonen en verkeeren, te verzoeken, mits tekenende de bekende Acte van stilstand. Eenigen (zegt hij) verhalen, dat de Heeren Raden, zijn verzoek in beraad neemende, hem harde voorwaarden zouden hebben afgeëischt: als, dat hij de huizen zoude moeten noemen, waarin hij geleerd had, de lieden, die hem gehoord hadden, en hoe veel de collecte, welke daar gedaan was, had bedraagen, enz. Doch ik heb, zegt hij, niet verder konnen vernemen, of hij de Heeren daar in ten genoegen is geweest, maar wel dat hem, den 25sten van Herfstmaand, 1621, zijn verzoek is ingewilligd; en dat hij, twee of drie weken daarna, de Acte van stilstand tekende, langs hoe meer van de Remonstranten afweek, die hem het laatste vierendeel jaar gagie deden volgen, of schoon hij de Broederschap, en derzelver Directeuren, met vuile verwen afmaalde, dreigende hun nog wel anders te zullen bejegenen, indien zij hem de gewoone

be-

betaaling onthielden. Ook zegt hij, dat *Adriaan* eene korte verantwoording schreef, en het volgende Jaar in 't licht gaf, waar op de Societeit, volgens zijn verhaal, niet waardig oordeelde te antwoorden. Hij was het Kruis moede, (gaat hij voort), daarom hing hem het hoofd naar de Kerk; en het leed ook niet lang, of hij ging bij de Contra-Remonstranten, ondertekende hunne Confessie, Catechismus en de Canons der *Dordsche* Sijnode. Hij deed zijn best om de Remonstranten tot de Kerk te brengen, en werd, op zijn verzoek, bij de *Zuid-Hollandsche* Sijnode, te *Gornichem* tot het Avondmaal toegelaaten, onder voorwaarde, dat zijne schuldbekentenis voor de Klassis van *Rotterdam*, waar onder hij eerst had behoord, zoude worden gedaan, zo als ook geschiedde. Om deezen afval, zo als zij het noemden, geraakte hij zelfs in verdenking, in het jaar 1622, als een verrader van hun, te *Rotterdam*, gediend te hebben, schoon men zulks nooit heeft kunnen bewijzen.

Zie BRANDT, *Reformatie*, II. Deel, bl. 344—791. 899. III. Deel, 463, 592, 593, 703, 800.

ADRIAAN *van der Mijlen*; zie MIJLEN. (*Adriaan v. d.*)

ADRIAANSZ, (*Jasper*) was een van die geenen, die, bij vonnis van den Hertog *Alva*, in 's *Hage*, tegen den 20 Maij 1568, werden ingedaagd, om dat hij was een aanhanger, zo als in de Sententie gezegd wordt, van de nieuwe Predikanten, en dezelve gehuisvest had; en geholpen in het huuren van een huis om hunne Predikatien te doen, niettegenstaande het verbod van den Baljuw van 's *Hage*; dat hij, als zijnde overste van arme weezen, dezelve schandelijke gezangen had geleerd, (waar mede, waarschijnlijk, de Psalmen, door *Datheen* berijmd, zullen bedoeld zijn) hun twee Kettersche Catechismussen te leezen gegeeven; boosaardig de Kerklijke Persoonen tegengesproken, des nachts ten onrecht geslagen, met het platte van zijnen degen; ergerlijke spreekwoorden, tot versmaading van den Kerkelijken Staat, had voortgebracht; de Beeldbreekers behulpzaam geweest; zeggende onder andere, dat indien zij zig van zijnen raad bediend hadden, zij alle afgoderij zouden hebben afgeslagen; om alle welke be-

zwaarnisfen, hij, nevens vier andere perfoonen, uit '*s Hage*, enz. werd gebannen en zijne goederen verbeurd verklaard.

Zie MARCUS, *Sententien*, bl. 55.

ADRIAAN-PIETERSZOON AMBACHT, vindt men, onder de verdeeling van *Holland* en *West-Friesland*, aangetekend. In het jaar 1436 verftond men dat hetzelve behoorde gefteld te zijn onder de *Rieder* of *Rijderwaert*, en het Baljuwfchap van *Zuid-Holland*: dus is het ook gebleeven, in de verdeelinge van 1635.

ADRIAANZ, (*Jan*) geboortig van *Leyden*, bekend als een konstig Landfchap-fchilder.

ADRIAAN *Willemszoon*, *Admiraal*, nevens *L. Boifot*, beroemd om zijne dapperheid, betoond in het ontzet van het belegerde *Leyden*, 1574. Zie Art. BOISOT en LEYDEN.

Vaderl. Hist. VI. Deel, bl. 487.

ADRIANA of *Adriaantje*, eene zeer oude Dogter, van welke HALMA gewag maakt, als zijnde te *Zutpen*, 1624, in den ouderdom van 104 Jaaren overleeden.

ADRICHEM, voortijds een zeer oud Slot, de verblijfplaats der Edelen van *Adrichem*, uit het huis van *Brederode*. Vermits het, door de Oorlogen, zeer verwoest was geworden, heeft *Antonius van der Burgt* of *Burgh*, als Erfgenaam van zijne Moeder, *Wilhelmina van Adrichem*, op dit Adelijk erf, wederom een treffelijk huis doen bouwen; het ligt bij het vermaarde dorp *Beverwijk*. *Oud Adrichem* was, door de invallen der kleine *Friefen*, tot den grond toe vernield, en op deszelfs puinhoopen is 't Nieuwe gefticht. THEOFRIDUS, Abt van *Epternach*, die onder Keizer HENDRIK DEN IV, in de XI Eeuw, geleefd heeft, geeft 'er dit bericht van: *Karel*, Zoon van *Pipijn*, Groot-Hofmeester van Frankrijk, en Grootvader van *Karel den Grooten*, heeft, te *Trier* zijnde, den 22ften Maij, de geheele Hofftede *Adrichem* in *Friesland*, (*Adrichium in Frifia*) gelegen in de landftreek *Kinhaim*, boven de Rivier *Velfen* (*fuper*

Flu-

Fluvium Velsianam) daar de Zee aan de andere zijde vloeit, door een Koninglijk Testament, aan de Kerk van *Utrecht* gegeeven.

Zie HALMA, BRUGMAN, VAN DER HOUVE, JUNIUS, VAN LEEUWEN, enz.

ADRICHEM, en *Adrichum*; een Adelijk en van ouds vermaard geslacht in Holland, door huwelijken vermaagschapt aan die van *van der Dussen*, *van Leiden* en *Meerman*. Heer *Floris van Adrichem*, Ridder, leefde omtrent het jaar 1300. *Ludolph van Adrichem*, van wien reeds op het Jaar 1086 melding gemaakt wordt, stelt men geweest te zijn, een Zoon van *Dirk den IIden*, Heere van *Brederode*. Dat het Slot van dit geslacht veel ouder, en al omtrent het Jaar 730, aan *St. Marten*, of de *Utrechtsche* Kerke, geschonken is, blijkt van elders. *Floris van Adrichem*, die gestorven is 1361, was getrouwd aan Vrouwe *Elizabeth van Zanen*. Hij overleed, in 1595, nalatende *Floris van Adrichem*, die zeer oud werd, en ter Vrouwe had *N. van Brakel*. Hij verwekte bij haar vier Zoonen: *Simon*, zijnen opvolger, alzo *Adrichem* een Leen van het *Utrechtsche* Bisdom was; *Klaas van Adrichem*, Burgemeester van *Haarlem*, die, benevens *Hugo Albout*, onder een oploop der *Kabeljaauwschen*, in zijn huis overvallen werd, in 1444. Dewijl *Simon van Adrichem* voor die factie, en dus een tegenstreever was van zijnen broeder, die de *Hoekschen* was toegedaan, bestormde hij, onder aanvoering van de Vleeschhouwers, met alle hevigheid, het huis van zijnen Broeder *Klaas*. *Willem van Adrichem*, gehuwd aan *Beatrix van Loenresloot*, verwekte bij haar elf Dogters; eene van dezelve was gehuwd aan *Philips Fait*; eene andere aan *Balthazar van Buuren*; nog eene andere aan *Arend Piek*, in *Gelderland*; en wederom eene andere aan *Willem van Bloemendaal*, te *Vianen*. *Pieter van Adrichem*, in 1588 gestorven, de laatste van het mansoir van dit adelijk geslacht, liet na alleen eene Dogter, *Clara van Adriohem* genaamd, die tot man had *Jacob van der Does*, te *Leyden*. De oudste Zuster van *Pieter van Adrichem*, was *Wilhelmina*, getrouwd met *Lieven van Burg*, Burgemeester te *Zirickzee*, die bezitter van 't huis *Adrichem* werd, en wiens Zoon het zelve heeft herbouwd. *Smit* zegt, in zijn *Schatkamer*: „ Heden het Stamhuis van den Heer

„ van *Blecquerij.*" Volgens dien zelfden Schrijver, zijn van den laatstgemelden Erfgenamen geweest, de Heeren *Pieter* en *Ferijk Ruisch*, die het na huns Ooms overlijden, benevens *Merestein*, geërfd hebben. In 1750 behoorde het aan den Heere en Mr. *Jonas Witzen*. *Rochman* vertoont het in drie gezichten, zo als het was den 15 Aug. 1707, met twee Vleugelen uit het water opgebouwd; van vooren met een muur gesloten, en ter flinker zijde met een uitstek, waar op een Toorentje staat. Nog twee andere Zusters van gemelden *Pieter van Adrichem*, hadden den geestelijken staat aangenomen: te weeten, *Cornelia*, Nonne in de *Beverwijk*, en *Elizabeth*, te *Koningsveld*. Het verdere Geslachtregister kan men vinden bij *Goudhoeven* en van *Leeuwen*. Het wapen was, gelijk dat van *Brederode*, gebroken, met een zwart radertje in een schild van zilver, op de borst van een Leeuw.

Adrichem, (*Nicolaas van*) was Abt van *Egmond*; zijn leven is door *Bokkenburg* beschreven; zie egmond.

Adrichem, (*Christiaan van*) een Roomsch Priester, gebooren te *Delft*, den 14 Februarij 1533, Zoon van Heere *Adriaan Claasz. van Adrichem*, Burgemeester der gemelde Stad. Zijn Oud-Oom, van Moeders zijde, was de beroemde *Martinus Dorpius*, Hoogleeraar in de Godgeleerdheid te *Leuven*. Deze *Christiaan*, die ook wel *Christiaan Kruik van Adrichem* is genoemd, werd, op den 7 Maart 1566, tot Priester gewijd, en, na den dood van *Michiel Doensz*, tot Overste van *St. Barberaas Klooster* aangesteld. Een zeer bijzonder Vriend was hij van den vermaarden Pater *Cornelis Musius*, en tevens groot gunsteling van *Maximiliaan*, Markgraaf van *Ter Veer*, die hem, in den gemeenzaamen ommegang, *St. Barberaas Vader* plagt te noemen. In de eerste drift van vervolging tegen de Roomschgezinden, werd hij uit *Holland* verdreeven, verschuilde zig eerst te *Mechelen*, daarna te *Utrecht*, en eindelijk te *Keulen*. Op den naam van *Crucius* heeft hij uitgegeeven, het leven van Jesus Christus, beknoptelijk uit de *vier Euangelisten* zamengebragt. Achter hetzelve vindt men eene Redenvoering over de Christelijke Godzaligheid, door hem, in een algemeen Kapittel, op den 23 Julij 1570, uitgesproken.

Terwijl hij zig te *Keulen* bevond, besteedde hij zijnen tijd met het doorzoeken en bijeenbrengen van het geen zo over de Stad *Jerusalem* als over 't *H. Land*, geschreeven was. Dus als een balling zijn leven, tot op den Ouderdom van 52 Jaaren, gesleeten hebbende, overleed hij, den 20 Julij 1585, en werd in 't Klooster *Nazareth*, 't welk hij eenigen tijd als Pater bestierd had, begraven. Men vond naderhand goed, zijne gedagtenis, door 't volgende Grafschrift, te vereeuwigen.

D. O. M.
MONUMENTUM REVER. ET ERUDITI
D. C. CHRISTIANI ADRICHOMI DELPHI.
SACRATARUM VIRGINUM. S. BARBARÆ
APUD DELPHOS HIERARCHÆ.
OBIIT ANNO NATIVIT. DOMINI
CIↃ. IↃ. LXXXV. XII. KAL. JULII.
ANNO ÆTATIS LII.
EXILII VERO QUO CAUSA FIDEI
A. PATRIA EXPULAVIT XIII.

Gens ADRICHOMA *Deo nomen, sed patriæ* DELPHI
Vitam inter Batavos clara potensque dedit.
BARBARÆ *apud fanum rexi sine labe sorores,*
Integra quando domi Paxque Fidesque stetit.
Ast ubi cuncta ruère, Fides, Pax, Jura, recessi,
Anteferens patrio rura Vbiana solo.
Hic Solymorum urbem Bavara de gente dicabam
ERNESTO, *præstans, & memorabile opus.*
Otia pertæsus, scripsissem plura, sed atrox
Vtile Mors studium sustulit omne meum.

Hij heeft zig nog meer beroemd gemaakt door zijn uitgegeeven Boek: *Theatrum Terræ Sanctæ*, of beschrijving van 't Heilige land, eerst gedrukt te *Keulen*, 1593 en 1600, 1603, en naderhand herdrukt te *Leyden* 1628, waarin hij (zegt *Zeilerus*) dat gewest als bij den voet afmeet. Wanneer (zegt hij verder) *Adrichem* nog het ampt van Nonne-Pater te *Delft* bediende, heeft *Pius de V* het zogenaamde Kapittel te *Utrecht* afgeschaft, dus ge-

genoemd, om dat de Kloosters, tot dat Kapittel of die vergadering behoorende, en door onderlingen band vereenigd, gelegen waren onder 't Sticht van *Utrecht*. Verscheiden Konventen hebben het hoofd onder de geweldenarij geboogen; maar andere stelden zig dapper voor hunne Vrijheid in de weer; onder welke onze *Adrichem* uitmuntte. De Nonnen, en ook de Pater, werden, door den Biechtvader van den Hertog van *Alva*, en door andere Trawanten des Hertogs, op eene onbeschofte wijze, bejegend; zo dat men dreigde, den Ban tegen hem uit te blixemen, en hem in den Kerker op te sluiten. Ook werd het gantsche Konvent, tegen de Wetten, in den ban gedaan. Die zelfde Schrijver zegt, in de *Oudheden van Kennemerland*, bl. 371. veel tot lof van de bovengemelde *Cornelia van Adrichem*, als Nonne in de *Beverwijk*, welke hij beschrijft als waarlijk Godvruchtig en eene bekwaame Latijnsche Dichteresse.

ADUWARTSWOUD, een Hollandsch Dorp, verbasterd in *Hazartswoude* of *Haserzou*; zie HAZARTSWOUDE.

ADUWART, een Dorp in *Groningen*; zie ADEWERT.

ADUWART, een van ouds vermaarde Abdij; zie ADEWERT.

ADUARDERDIEP, een stroom, welke, uit de *Drenthsche Veenen* ontstaande, door de *Groninger Trekvaart*, noordwaards, naar de *Hunze* vloeit; daar zij, bij de gewezene Schans *Aduarder-Zijl*, uitwatert. Het Dorp *Adewerd* of *Aduwerd* heeft daar van zijnen naam ontleend.

BACHIENE, *Geograph. der Nederl.* III. Deel, bl. 228.

ADUARDER-ZYL. Bij den bovengemelden Stroom of Uitwatering, lag weleer een sterke Schans, die dezen naam droeg. De *Saxen* hadden dezelve aangelegd, ten einde de Scheepvaart der *Groningers*, langs de *Hunze*, te stremmen; om deeze reden werd dezelve *Weer-Groningen* genaamd. Die van *Groningen*, het nadeel, welk hunne Stad, door deze Sterkte, leed, ontwaar wordende, belegerden dezelve, in den Jaare 1515; en na eene kloekmoedige verdeediging, werden zij 'er meester van, bij verdrag

drag van den 17 Maart; waarna zij haar ten eenemaal deeden slegten, en te gelijk den houten Brug, die over *'t Zuiderdiep* geslaagen was, afbreeken. Eenige Jaaren later is dezelve wederom opgebouwd, en, in 1593, met Staatsch Krijgsvolk bezet. Graaf *Willem van den Berg* belegerde die sterkte. Na tweemaal vergeefs storm te hebben geloopen, geraakte hij, den aanval hervattende, daar binnen. De gantsche bezetting werd, zonder genade, om 't Leven gebragt. Door de Staatschen, werd, in de volgende Jaaren, onder Graaf *Willem van Nassau*, dit bestaan betaald gezet; de Vesting, stormenderhand, bemagtigd hebbende, doodden zij de Bezetting, die uit 135 Man bestond, nevens den Kapitein *Prenger*.

Ibid. bl. 232 en 233.

ADUATIKEN, een Volk, afstammende van de *Kimbriers*, die aan den *Rijn* waren agtergelaten, en waar onder zig de *Teutonen* hebben gemengd, en naderhand door CÆSAR geheel uitgeroeid zijn.

Zie CÆSAR, *de Bello Gallico*, en daar uit *Vaderl. Historie*, II. Deel, bl. 40.

ADULPHUS, een Geestelijk Persoon, die, door sommigen, voor den Opvolger van *Willebrordus* gehouden wordt.

Zie *Batavia Sacra*, I. Deel, bl. 280.

ADVOKAATEN, zijn openbaare Lands Amptenaaren, onder dezen naam bekend, of particuliere Voorspraaken in gerechtszaken.

Advokaaten der Kerke waren, in de oudste tijden, zelfs Koningen en Vorsten, die 'er hunne eer en voordeel in vonden. De Bisschoppen, om zig van de beslommeringen der tijdelijke zaken te ontdoen, stelden, van ouds, eenigen aan, om op hunne Goederen een waakend oog te houden, en dezelve tegen geweld en kwaadaartigheid te beschermen. Maar als zij, naderhand, dikwijls, grooten aanstoot, van deze of geene Vorsten, moesten verdragen, hebben zij magtige en doorluchtige Mannen tot Beschermheeren, of, zo als zij die noemden, *Advokaaten* hunner Kerken aangenomen. Zij werden *Advokaaten* genoemd, om dat zij voor den Bisschop, als zijne Goederen van iemand werden aangetast of gemoeid, de zaak moesten opneemen en voorstaan.

ſtaan. Veel hadden deze *Advokaaten* te zeggen; zonder hunne toeſtemming mogten geene Goederen vervreemd, geene zaaken van groot belang afgedaan worden: Ja, veeltijds hadden zij de magt om met den Zwaarde te rechten. Wij hebben gezegd, veeltijds: want overal hadden zij die magt niet; ook is dezelve, van tijd tot tijd, grooter geworden. Eerst moesten zij den misdadige voor den Rechter ontbieden, en de beſchuldiging tegen hem inbrengen; maar naderhand werd hunne magt ſterker; zo dat zij, zelfs onder dien tijtel, oorlog gevoerd hebben. Want *Hendrik*, Hertog van Beijeren, zeide, (gelijk blijkt uit de Chronijk van *Reigersberg*, op 't Jaar 1162) dat hij het zwaard droeg als Hertog en Advokaat der Kerke. Eigenlijk hadden zij niets te zeggen, in de beſtiering der goederen, noch in 't verkoopen, verpachten of verruilen van Landerijen, dan voor zo veel zij moesten toezien, dat de Abten, door onbehoorlijken handel of door hun brasſen of ſlempen, de goederen niet verkwisteden.

Ook werden zij *Vice-domini* (Onderheeren), *Protectores* (Beſchermheeren) en *Vitrici* (Stiefvaders) genaamd. De laatſte naam word hun gegeven in een open Brief van *Wencelaus*, Hertog van *Saxen*: en niet ten onrechte, om dat zij het zo grof maakten, met de goederen, alsof zij op vijands bodem en kosten teerden. De Kerken en Kloosters hadden eerst zodanige Advokaaten aangeſteld, om hun tegen alle geweld te beſchermen; en naderhand hadden zij geene grootere vijanden, dan die Beſchermheeren. Zij hadden, voorwaar, wel nieuwe Advokaaten nodig gehad, om hen tegen de eerſte te beveiligen. Wil men hier van bewijs, men leeze de Chronijk van *Egmond*, door *Joh. a Leidis*, en men zal zien, hoe die Abtdij geduurig door dezelve geplaagd is. Ook leest men van *Advokaatinnen*, gelijk men bij *Bokkenberg* zien kan, alwaar het Advokaatſchap over de Abtdij van *Egmond*, na den dood van *Willem*, bij gebrek van Mannelijk Oir, wordt gezegd te verſterven op de oudſte Dogter. Zie ook *Miræus*, bij wien men een Brief vindt, aldus beginnende. *Ik Adelisſa, Advokatinne van de Grimberſche kerke*, enz. (*Not. Eccl. Belg. cap.* 183.)

Batavia Sacra, II. Deel, bl. 102—120.

* * *

T A F E L

AANWIJZENDE DE

VIER- OF FEESTDAGEN

DER

ROOMSCHE KERKE,

Getrokken uit het Nederduitsch MARTELAARSBOEK *van 't Sticht van* UTRECHT, *opgesteld volgens de gedachte van* J. MOLANUS, *door* JAN VERNENBURG, *in 't Jaar* 1364; *zijnde, volgens de Lijst, de* XLVIII *Bisschop, en de vijfde onder den naam van* JAN, *welke den Zetel bezat van den Jaare* 1364—1371.

De reden, waarom deeze *Lijst* door mij hier is bijgevoegd, is, ter aanwijzing van de dagteekeningen van eene menigte Graavelijke Brieven, enz. waar van in dit Werk gebruik moet gemaakt worden, en waar van veele niet geteekend zyn met den dag of datum, maar waar op men vind na de *vinding van het H. Kruis*, na *Pontiaans Dag*, enz. Zie hier een enkel voorbeeld: De Kerk van *Gouda*, in het Jaar 1552, door den Blixem aangestooken, verteerde geheel tot Asch; de opbouw werd kort daar na ter hand genomen, op kosten der Gemeente, welke Jaarlijks haare offerhande daar toe moest doen, op *Kersmisse Dag*, zijnde den eersten Zondag na *St. Jans Onthoofding*, waar van de *Vierdag* valt op den 29 *Augustus:* dus moest de offerhande geschieden, den eersten Zondag na den 29 *Augustus.*

Om nu deeze *Vierdagen* gemakkelijker te vinden, dacht mij best, die te stellen bij wijze van Register, hebbende niet blotelijk de naamen van die men in de R. Kerk voor *Heiligen* houd, opgegeeven, maar tevens een schets uit haare Legenden 'er bijgevoegd, om die een ieder te doen kennen.

	VIERDAGEN.
ST. AACHT, eene Jonkvrouw in Katanië bij Sicilien, werd gemarteld onder den Rechter *Quintiaan*; zij stierf, na veele folteringen, in den Kerker.	5 Februarij.
AGNIET, eene Jonkvrouw te *Rome*, werd onder den Overste *Sempronius* ter dood gebracht.	21 Januarij.
ALLERHEILIGEN, een Hoogtijd, op welken, door last van den Paus *Bonifacius*, *Maria* en alle de *H:* Martelaaren tot *Rome* moesten worden gevierd; welk bevel door *Gregorius den Vierden* werd vernieuwd, met bijvoeging, dat zulks alom in alle Kerken moest geschieden.	1 November.

AL-

doch het hoofd zou naderhand in de stad Emassa gevonden, en in de Kerk verheeven zijn.	
JAN, *Euangelist* en *Apostel*, op bevel van Keizer *Domitiaan* van *Ephezen* te *Rome* gebracht, en aldaar in ziedende Olij gestoken, waar hij onbeschadigd uitkwam.	29 Augustus. 6 Maij.
. . . die na veele vervolgingen en ballingschap weder te *Ephese* komt, rechtte daar de Kerk op, en stierf in 't 66ste jaar na Christus, het 99ste van zijnen ouderdom, en werd daar begraven.	27 December.
JORIS, werd in *Persien* in de stad *Deapolis* gemarteld en gedood.	23 April.
KATRIJN, een Jonkvrouw te *Alexandrien*, om het geloof zwaar gepynigd en eindelijk op bevel van Keizer *Maximus* onthooft.	25 November.
KINDEREN (ONNOZELE) DAG, ziende op het bevel van Herodes, die alle de Kinderen te Bethlehem deed ombrengen.	28 December.
KERSTIJD; dat is de viering van de geboorte van Christus, in 't 42ste jaar van Keizer *Augustus*, in de 193 *Olimpiade*.	25 December.
KRUISVERHEFFING, door Keizer *Heraclius*; die 't uit Persien wederbracht, te Jerusalem, eenige Jaaren daarna vond Paus *Sergius* een groot stuk daar van, dat hij alle Jaaren door 't Volk liet kussen, op den	14 September.
KRUISVINDING, te Jerusalem, door de Koningin *Helena*, onder de Regeering van *Constantijn*..	3 Maij.
LAMBRECHT, Bisschop te Ludic, Martelaar; deezen de Opziender van het Koninklijk huis berispt hebbende, word hij, in zijn gebed zijnde, in de Kerk gedood.	17 September.
LIBBIJN, (of *Lebuinus*) zijn verheffing tot Priester en Confessor.	25 Junij.
LIBBIJN, Priester en Confessor te Deventer stierf Ao. . . .	12 November.
LOURENS, onder Keizer Decius, werd hij buiten *Rome* op een Rooster gebraaden.	8 Augustus.
LOIJ (of *Eloij*) Bisschop en Confessor der stad Namen.	1 December.
LUCIA, eene Jonkvrouw en Martelaresse, in de stad *Sijracusa* onder den Rechter *Paschasius*.	13 December.
LUCAS, de Euangelist, was oud 73 jaaren toen hij stierf in Bethanien; zijn gebeente is in 't 20ste jaar van Keizer *Constantijn* overgevoerd naar *Constantinopolen*.	18 October.

MAAG-

	VIEREDAGEN.
MAAGDEN (11000), die te Keulen zouden zijn gemarteld, waar van de voornaamste *Urfela* was.	21 October.
MAGDALENA, uit welke zeven duivelen zijn uitgeworpen.	22 Julij.
MARGRIET, eene Jonkvrouw te *Antiochien*; nog maar 15 jaaren oud zijnde, werd zij onder den Baljuw *Olsberus* gepijnigt en daarna onthooft.	13 Julij.
MARIA, de moeder Gods, deszelfs geboorte word gevierd.	8 September.
MARIA Ontfangenis.	8 December.
MARIA Hemelvaart, die in 't bijzijn van Petrus en andere Apostelen zoude geschied zijn.	5 Augustus.
MARIA Lichtmis; dit zegt, dat zij haar Kindeken den Heere offerde in den Tempel.	2 Februarij.
MARKUS, de Euangelist, te Rome zijn Euangelie geschreeven hebbende, reist naar Egiipten, word te *Alexandrien* gevangen, in 't agtste jaar van *Nero* gedood,	25 April.
MARTIJN, Translatie, Bisschop en Confessor te Tours, zijne verheffing tot Bisschop.	4 Julij.
MARTIJN, Bisschop en Confessor in *Walschland*, was Patroon in dat Bisdom, sterft in jaar 400.	11 November.
MATTHEUS, de Euangelist en Apostel, predikte in *Ethiophien*, en droeg daar zijn Martelaarschap.	21 September.
MATHIAS, word door de Apostelen, bij 't lot gekooren, in de plaats van *Judas Iskarioth*, en dus de 12de Apostel.	24 Febr
MICHIEL; deeze zoude begraven zijn in den berg *Garganus*, alwaar ter zijner gedachtenis, een Kerk gebouwd is,	29 September.
MORUS, nevens 6666 Heilige Mannen, onder de regeering van *Maximiaan* gedood.	22 September.
NICOLAAS, Bisschop, die Keizer Constantijn bewoog tot barmhertigheid, met eenige Ridders, die ter dood veroordeeld waren, Anno 358.	6 December.
ODULFUS, Priester te Oirschot, trok naar Utrecht, en van daar naar Friesland, daar hij veelen tot het Christendom bekeerde, en stierf in hoogen ouderdom te Utrecht.	12 Junij.
OLOF of OLAUS; deeze staat wel niet in 't *Utrechts Martelaarsboek*, maar *J. Molanus* heeft hem 'er bij geplaatst, om dat hij hier te Lande in groote achting was; zijnde zelfs ter zijner gedachtenisse de *St. Olofs Kapel* te Amsteldam gesticht. Hij was Koning van Noorweegen en Koning der Martelaaren, anno 1028.	29 Julij.

	Vierdagen.
PANCRAS, nog maar 14 jaar oud zijnde, werd hij te *Rome* onder *Diocletiaan* gedood.	12 Maij.
PAULUS BEKEERING, 't welk was een jaar naa Christus Hemelvaart.	25 Januarij.
. . . . in banden te Rome.	1 Augustus.
S. PIETERS verheffing, in de Cathedraale Kerk te *Antiochien*, tot Bisschop, in de plaats van *Simon de Tovenaar*, en vervolgens tot Paus,	22 Februarij.
PIETER EN PAULUS, beide Apostelen, gedachtenisse van hunnen dood, waar van de eerste te *Rome* wierd gekruist, en de andere onthoofd.	29 Junij.
PHILIPPUS de Apostel, 't land der Scijten zijnde doorgetrokken, rust eindelijk in Asien.	1 Maij.
PONTIAAN, bij de stad Spoleta als Martelaar gestorven.	14 Junij.
RIDDERS (10,000) die allen in den Berg *Arato* bij *Alexandrien* wierden gekruist.	22 Junij.
SCHOLASTICA, eene Jonkvrouw, bij 't Kasteel Cassenium, de Zuster van St. Benedictus.	10 Februarij.
SEBASTIAAN, stierf als Martelaar onder K. *Diocletiaan* te Rome.	20 Januarij.
SERVAAS, Bisschop van Tongeren, op zekeren dag in den winter, dienst doende, geduurende eene sterke sneeuw, viel 'er op de plaats, die hij tot zijn graf geschikt had, niets: daarom werd daar een Kerk gesticht.	13 Maij.
SIMON en JUDAS, beide Apostelen, de eene in Egijpte, en de ander in Mesopotamie, en daar na beiden in Persie, alwaar zij gemarteld zijn.	28 October.
STEVEN of STEPHANUS, de eerste, die gestenigt wierd, in 't jaar van Christus Hemelvaart.	26 December.
THOMAS, predikte in Persien en Medie 't Euangelium, word gezonden naar Indien, daar hij sterft, en eenige Jaaren daarna na Persien gevoerd.	21 December.
THOMAS; zijne verheffing, dat is, dat zijn lichaam uit Persien werd overgevoerd na *Edessa*.	3 Julij.
TIJBURT of TIJBURTUS, werd nevens *Valeriaan* en *Maximus* te *Rome*, onder den Rechter *Almatro*, gemarteld, en ter dood gebracht, waar van de eerste gevierd word.	14 April.
VALENTIJN, een Priester te *Rome*, word onder K. Klaudius onthoofd; zijn lichaam zou door Marcus en Martha begraven zijn.	14 Februarij.
VICTOR de XVde Paus reg. 15 jaaren, word te Rome gedood onder K. *Severius*.	20 April.

	Vierdagen.
VICTOR van *Xanten*, bij *Keulen*, was met 330 anderen Martelaar.	10 October.
VINCENT, een Spanjaard, in de stad *Valencia*, sterft als Martelaar onder Keizer *Domitiaan*.	22 Januarij.
VITI in *Sicilien* gemarteld, en onder *Diocletiaan* gedood.	15 Junij.
URBAAN, de XVI Paus, werd te *Rome* gemarteld, onder den Rechter *Alexander*.	25 Maij.
WILLEBRORD, uit het klooster van *Epternach*, in 't land van *Trier*, word Bisschop en Confessor te Utrecht, Ao. 696, sterft 739.	7 November.

VASTEN AVOND, is Dingsdag na Quinquagesima.

ASCHDAG, is Woensdag na Quinquagesima.

WITTE DONDERDAG, Donderdag voor Paaschen.

GOEDE VRIJDAG, daags daar aan.

SINXEN-DAG, zijnde Pinxter-Dag.

TAFEL

AANWIJZENDE DE

VIER- EN FEESTDAGEN

DER

ROOMSCHE KERKE,

6 Jan. Drie Koningen of Dertiendag.
14 — Pontiaan.
20 — Fabiaan en Sebastiaan.
21 — Agniet.
22 — Vincent.
25 — Paulus Bekeering.
2 Febr. Maria Lichtmis.
3 — Blasius.
5 — Aegt of Agatha.
10 — Scholastica.
14 — Valentin.
22 — Pieters Verheffing.
24 — Mathias.
12 Maart Gregorius.
17 — Geertruij.
21 — Benedictus.
25 — Maria Boodschap.
14 April Tijburt.
20 — Victor.
23 — Joris.
25 — Markus Euangelist.
1 Maij Philippus en Jacobus.
3 — Kruisvinding.
6 — Jan de Euangelist.
12 — Pancras.
13 — Servaas.
25 — Urbaan.
5 Junij Bonifacius.
11 — Barnabas.
12 — Odolf.
14 — Pontiaan.
15 — Vitis.
22 — 10,000 Ridders.
24 — Jan Baptist.
25 — Luibinus.
29 — Pieter en Paulus.
3 Julij Thomas Verheffing.
4 — Martijn.
13 — Margariet.
15 — Apostel Scheiding.
20 — Jacobus.
22 — Magdalena.
29 Julij. Olof.
1 Aug. Paulus in banden.
5 — Maria Hemelvaart.
8 — Laurens.
24 — Bartholomeus.
29 — Jan onthoofd.
1 Sept. Gillis.
4 — Ambrosius.
8 — Maria Geboorte.
14 — Kruisverheffing
17 — Lambrecht.
21 — Mattheus de Euangelist.
22 — Marcus.
29 — Michiel.
1 October Bavo.
4 — Franciscus.
9 — Denijs.
10 — Victor.
16 — Gallus.
18 — Lucas Euangelist.
21 — 11000 Maagden.
28 — Simon en Judas.
1 November. Allerheiligen.
2 — Allerzielen.
7 — Willebrord.
11 — Martijn.
12 — Lebuines.
13 — Brictius.
19 — Elisabeth.
21 — Cecilia.
23 — Clemens.
25 — Katrijn.
30 — Andries.
1 December. Eloij.
4 — Barbera.
6 — Nicolaas.
8 — Maria Ontvangenis.
13 — Lucia.
21 — Thomas Apostel Pred.
25 — Kersdag.
26 — Stephanus.
27 — Jan Euangelist.
28 — Onnozele Kinderen.

TA-

TAFEL

VAN DEN LEEF- EN REGEERING-TIJD DER

ROOMSCHE KEIZERS.

Carel de Groote.	800
Lodewijk.	814-840
Lotharius I.	840-855
Lodewyk II.	855-875
Carel de Kaale.	875-877
Carloman, Lodew. III. en Carel	877
Carel de Dikke	880
Arnold	887
Zuentibold	895
Arnold	896
Lodewijk IV.	912
Conrad I.	918
Henrik I.	918-936
Otto I.	936-973
Otto II.	973-982
Otto III.	983-1002
Henrik II.	1002-1024
Coenraad II.	1024-1039
Henrik III.	1039-1056
Henrik IV.	1056-1106
Henrik V.	1106-1125
Lotharius.	1125-1137
Coenraad III.	1138-1152
Fredrik I.	1152-1190

Henrik VI.	1190-1197
Otto IV.	1198-1218
Fredrik II.	1218-1248
Willem	1248-1256
Coenraad IV. Richard en Alphonsus.	1256-1291
Rudolf van Hapsburg.	1291
Adolf van Nassau	1291-1298
Albertus I.	1298-1308
Henrik VII.	1313
Fredrik III.	1328-1346
Carel IV.	1346-1376
Wencelaus	1376-1400
Rupertus	1401-1411
Sigismundus	1411-1437
Albert II.	1437-1451
Fredrik IV.	1452-1485
Maximiliaan	1486-1519
Carel V.	1519-1558
Ferdinand I.	1558-1564
Maximiliaan II.	1564-1576
Rudolph II.	1576
Wierd gevolgd door Matthias, enz.	

FRANKISCHE KONINGEN.

Childebert III.	695-711
Pipijn, Oost-Fr.	680-714
Dagoberd	711-716
Chilprik II.	716-720
Theodorik IV.	720-736
Carel Martel.	736-741
Carloman, Pipijn, Childerik III.	742-750
Pipijn.	750-768
Carolus M.	768-814

Lodewijk de Godv.	814-840	Filips II.	1180-1223
Lodewijk Germ.	840	Lodewijk VIII.	1223-1226
Carel de Kaale	840-875	Lodewijk IX.	1226-1270
Lodewijk II.	875-876	Filips III.	1271-1285
Lodewijk III.	882	Filips IV.	1286-1314
Carloman	884	Lodewijk X.	1315-1316
Carel de Dikke	888	Filips V.	1317-1322
Otto	888-889	Carel IV.	1328
Carel de Eenvoudige	893	Filips VI.	1350
Rudolf	936	Johannes II.	1360-1364
Lodewijk IV.		Carel V. de Wijze	1364-1380
Lotharius	986	Carel VI.	1381-1422
Lodewijk V.	986-987	Carel VII.	1423-1461
Hugo Capet	996	Lodewijk XI.	1461-1483
Robbert	1031	Carel VIII.	1483-1498
Henrik I.	1031-1061	Lodewijk XII.	1498-1515
Henrik II.		Francois I.	1516-1547
Henrik III.		Henrik II.	1547-1559
Filips I.	1061-1108	Francois II.	1560 —
Lodewijk VI.	1108-1137	Carel IX.	1561-1574
Lodewijk VII.	1137-1180	Henrik III.	1575-1589

HERTOGEN

VAN

BRABAND.

Pipijn v. Lande	615-647	Otto	991-1005
Grimoald	658	Lambert I. en Ger-	
Ansegisus en Begga	658-687	berga.	1005 1015
Pipijn van Herstal	687-714	Hendrik d'Oude	1015-1038
Carel Martel	714-741	Otto	1038-1039
Pipijn III.	741 768	Lambert Bald.	1039-1054
Carel de Groote	768-814	Hendrik II.	1054-1068
Lodewijk de Godv.	814-840	Hendrik III.	1068-1096
Lotharius I.	840-855	Godefried I.	1096-1136
Lotharius II.	855-869	Godefried II.	1136-1142
Carel de Kaale	840-877	Godefried III.	1142-1186
Lodewijk III.	877-879	Hendrik IV.	1186-1235
Lodewijk en Carloman	884	Hendrik V.	1235-1247
Karel de Eenv.	879-929	Hendrik VI.	1247-1260
Lodewijk IV.	929-954	Aleid voor haare	
Lotharius	954 986	Kinderen.	1260-1266
Lodewijk V.	987	Jan I.	1266-1294
Carel	991	Jan II.	1294-1312

Jan

Jan III. .	1312-1335	Maximiliaan en Maria	1477-1494
Wenceslaus met Johanna .	1355 1406	Filips van Oostenrijk	1494-1506
Antoni van Bourg	1406-1415	Karel V. .	1515-1555
Jan IV. .	1415-1426	Filips II. door overdragt	1555-1598
Filippus I. .	1427-1430	Afgestaan aan Albertus en Isabelle 1598: hij stierf 1621; Zij	1633
Filips de Goede	1430-1467		
Karel de Stoute	1467-1476	Filips III. ·	1634-1641

GRAAVEN
VAN
VLAANDEREN.

Diderik .	622-692	Gui van Dampiere	1305
Antoni . .	692	Robbert de Bethune	1322
Bouchard . .	——	Lodewijk van Nevers	1346
Estorede. Ob. .	792	Lodewijk van Male	1384
Diderik .	792-836	Filips de Stoute .	1384
Ingeram . .	836-852	Maria van Male .	1404
Odoacer . .	852-863	Jan van Bourgondien	1419
Boudewijn Iste Graaf	863-879	Filip de Goede	1425-1467
Boudewijn de Kaale	879-9·8	Karel de Stoute .	1477
Arnoud de Groote	919-964	Maria van Bourg. Ob.	1482
Boudewijn III. .	964	Maximiliaan van Oostenrijk Ob. .	1519
Arnoud de Jonge	965-989		
Boudewijn IV. .	989-1036	Filips de Schoone, trekt naar Spanje .	1505
Boudewijn V. .	1067		
Boudewijn VI. .	1070	Karel de V. .	1515-1555
Arnoud de Ongeluk.	1070-1072	Filips III. als Graaf van Vlaanderen, de III. van Holland, en II Koning van Spanje .	1555 1598
Robert de Fries	1072 1077		
Robert II. .	1081		
Boudewijn VII. .	1119		
Karel de Goede .	1127		
Willem de Normandier .	1127-1129	Albert .	1598-1621
		Isabella Clara	1598-1633
Dirk . .	1168	Filips de IV. .	1621
Filip .	1168-1191	Karel II. .	1665
Margriet .	1194	Filips V. .	1700
Boudewijn VIII.	1192-1195	Karel III. als Koning, als Keizer VI, als Graaf gehuldigd .	1717
Boudewijn IX. .	1205		
Johanna .	1205-1244		
Margriet . .	1244	Maria Theresia enz.	1745
Willem van Dampiere I.		Franciscus .	1765
Willem van Dampiere II.	1251	Josephus de II. .	1780

BIS-

BISSCHOPPEN

VAN

UTRECHT.

Willebrord	696-739	Theodorik II.	1198-1212
S. Bonifacius	739-755	Otto I.	1212-1215
Gregorius	755-776	Otto II.	1215-1226
Adelbricus	776-784	Willebrand	1226-1233
Theodardus	784-790	Otto III.	1233-1249
Hacmarus	790-806	Gozewijn van Amst.	1249-1550
Rixfridus	806-828	Henricus I.	1250-1267
Fredricus	828-838	Johannes I.	1267-1287
Albericus	838-845	Johannes II.	1287-1296
Ludgerus	845-854	Willem II.	1296-1301
Hungerus	854-876	Guido	1301-1317
Odilbaldus	876-899	Fredrik	1317-1322
Egiboldus	900 25 Sept.	Jacobus	1322-1323
Radbodus	901-918	Johannes III.	1323-1341
Baldricus	918-977	Nicolaas	1341-1342
Volkmarus	977-990	Johannes IV.	1342-1364
Balduinus	990-994	Johannes V.	1364-1371
Ansfridus	994-1010	Arnoldus II.	1371-1377
Adelboldus	1010-1027	Florens van Wevel.	1377-1393
Bernulphus	1027-1054	Fredrik III.	1393-1423
Willem I.	1054-1076	Zweder van Cuil.	1423-1430
Conradus	1076-1100	R. van Diepholt	1430-1455
Burghardus	1100-1112	Gijsb. van Bred.	1455-1456
Godebald	1112-1127	David van Bourg.	1456-1497
Andreas	1127-1139	Fredrik IV.	1497-1516
Herebertus	1139-1150	Filip van Bourg.	1517-1524
Hermanus	1150-1156	Hendrik van Bourg.	1524-1528
Godefridus	1156-1178	Willem III.	1529-1534
Balduinus	1178-1196	Gregorius Egm.	1534-1559
Arnoldus I.	1196-1197	Fredrik Schenk	1560
Theodorik I.			25 Aug. 1580

GRAA-

GRAAVEN VAN HOLLAND.

Dirk I. van 863 of	922	Jan I. .	1296-1299
zo anderen willen	939	Jan II. van Heneg.	1299-1304
Dirk II. .	939-989	Willem III.	1304-1337
Arnoud .	989-993	Willem IV.	1337-1345
	of 1003	Margreta .	1345-1356
Dirk III. .	993-1039	Willem V.	1356-1357
Dirk IV. .	1039-1049	Albert .	1358-1404
Florens I. .	1049-1061	Willem VI. .	1404-1417
Dirk V. .	1061-1091	Jocoba .	1418
Onder de voogdij van zijne Moeder Geertruid	1061-1063	*Trouwt Jan van Brabant; den Hertog van Glocest.* 1422. *regeert met Filips van Bourg.* 1428-1429 *trouwt Frank van Borsselen* 1434. *regeert met Filips tot* .	1436
onder Robbert de Fries 1063-1072. *regeert zelfs*	1072-1091		
Floris II. .	1091-1112		
Dirk VI. .	1112-1157		
Met zijne Moeder Petronella.	1112	Filips van Bourgondien van .	1436-1467
Floris III. .	1157-1190	Karel .	1467-1477
Dirk VII. .	1190-1203	Maria, Vrouw van Maximiliaan	1477-1481
Ada .	1203-1218		
Willem I. .	1203-1223	Filips II. .	1482-1506
Floris IV. .	1223-1234	Karel II. .	1507-1555
Willem II.	1234-1256	Filip III. .	1555
Floris V. .	1256-1296	tot de afzweering	1581

HERTOGEN VAN GELDERLAND.

Wichard I. .	878-910	Gerardus I.	1107-1131
Gerlach .	910-937	Henrik I. .	1131-1162
Godefried .	937-958	Gerardus II.	1162-1180
Wichard II. .	958-973	Otto II. .	1180-1204
Mengo .	973-1011	Gerardus III.	1204-1229
Wiking .	1011-1025	Otto III. .	1229-1271
Wichard III.	1025-1061	Reinald I. .	1272-1326
Aleida en Otto I.	1061-1079	Reinald II. .	1326-1343
Otto van Nassau	1079-1107	Reinald III. .	1343-1361

Ever.

Everhard .	1361-1371	Maximiliaan .	1477-1491
Wilhelmus .	1371-1402	Carel I. .	1491-1538
Reinald IV. .	1402 1423	Willem II. .	1538-1544
Arnold van Egm.	1423-1471	Carel II. van Oost.	1544-1549
Adolf I. .	1471 1473	Filip en Carel .	1549-1555
Adolf II. .	1473-1477	Filip . . .	1555
Carolus .	1473-1473	Tot de afzweering .	1581
Adolf III. .	1477		

NEDERLANDSCHE STADHOUDERS EN GOUVERNEURS.

Jan van Arkel. .	1399	P. E. van Mansfeld	1593
Jacob van Gaasbeek.	1425	J. Ernestus .	1594
Filwater . .	1426	K. Albertus .	1598
Frank van Borsfelen	1428	Ernst Casimir .	1620
Hugo van Lanoij	1433	De Graaf van Bukquoi	1621
Willem van Lalaing	1440	Pr. Fredrik .	1625
Gozewijn de Wilde	1444	Hendrik Casimir .	1632
Jan van Lanoi .	1448	Ferdinand van Oostenrijk	1634
Lodewijk van Brugge	1465	Willem Fredrik .	1640
Wolferd van Borsfelen	1477	Franciscus de Melo	1641
Joost van Lalaing .	1480	Em. de Moura .	1644
Jan van Egmond .	1484	Leopold Willem .	1647
Margreta van Oostenrijk	1507	Willem de II. .	1648
Floris .	1515	Don Jan .	1658
Hendrik van Nassau	1517	L. d. Benavides .	1659
Antoni van Lalaing	1522	Hendrik Casimir .	1664
Maria van Oostenrijk	1531	Franciscus de Moura	1664
Réné de Chalon .	1540	Don Velasko .	1668
Maximiliaan van Kleef	1543	De Zuninga .	1670
Lodewijk van Vlaanderen	1544	Willem III. .	1672
F. Hertog van Savoye	1556	K. de Gurrea .	1675
Margreta van Parma	1559	Alexander Farneze .	1678
Alva . .	1567	Henrik Otto .	1682
Requesens .	1574	Don Antonio .	1685
Don Jan .	1574	Maximiliaan Emanuel	1692
Willem I. . .	1575	Johan Willem Friso	1696
Maximiliaan van Bourg.	1577	W. C. H. F. Friesland, enz.	1711
Don Jan van Oostenrijk	1577	Over de 7 Provincien	1747
Alexander Farneze .	1578	Fr. Eug. van Savoye	1716
Maurits van Nassau	1584	Maria Elizabeth .	1725
Leicester . .		Willem de V. Erfstadhouder . .	1766
Adolf van Meurs .			
Willem Lodewijk .	1584		

VOOR-

VOORNAAMSTE ALGEMEENE

GESCHIEDSCHRIJVERS.

Julius Cæsar in 't 98ste jaar voor Christus Geboorte.	
Strabo .	15
P. Mela .	45
Plinius Secundus .	79
Tacitus . .	97
Plutarchus .	100
Suetonius .	112
Ptolomeus . .	140
Antoninus . .	140
D. Kassius .	220
A. Marcellinus .	378
Sosimus .	425
L. Schafenburg .	1077
H. Contractus .	.
K. Kolijn .	1190
M. Stoke . .	1305
L. van Velthem	1248-1316
Clerk uit de laage landen tot	1316
Beka tot .	1393
Fasciculus Temp. tot	1480
J. Veldenaar tot .	1470
Jan van Leijden, tot	1504
Oude Hollands Cronijke de beste tot .	1636
Goudsche Chronijk	1598
R. Snoij, geb. 1478 ov.	1537
A. van Baarland, geb.	1482
obiit. .	1542
Sassenspiegel .	1482
Wachtendorp, tot	1650
J. van der Hoeve, tot	863
L. Hortensius, geb.	1500
obiit .	1573
H. Junius, geb. 1511, ov.	1574
L. Guiciardijn, tot	1650
P. Opmeer, geb. 1566 ov.	1601
E. van Reid van	1555-1601
P. der Heuter, geb. 1555 ov.	1574

P. Merula, geb. 1558, ob.	1598
J. Douza, geb. 1545, ob.	1604
J. Lipsius, geb. 1547, ob.	1606
Thuanus, geb. 1552, ob.	1617
Schreef van .	1548-1608
Schrick, gedrukt in	1615
E. van Meeteren	1404-1611
P. Bokkenberg, g. 1548. o.	1617
O. F. Petit, gedrukt	1615
Goudhoeve, zie O. H. Chron.	
H. de Groot, van.	1555-1609
Meerbeek .	1500-1620
Cluverius, geb. 1580, ob.	1620
Gisius, van .	1560-1598
Bor van .	1555-1600
Meursius, geb. 1579, ob.	1639
Baudart, van	1602-1624
P. Pers, van .	1560-1581
P. C. Hooft, van	1555-1587
Bentivoglio, van	1559-1609
Strada, van .	1555-1589
Boxhorn, geb. 1612, ob.	1651
P. Schriverius g. 1576, ob.	1660
M. Schook, geb. 1618, ob.	1669
Aitzema, van .	1621-1667
Silvius .	1667-1693
S. van Leeuwen Bat. III. ged.	1685
G. Brandt geb. 1626, ob.	1685
A. Mattheus geb. 1564, ob.	1657
M. Vossius, van	859-1432
Wickefort, gedrukt .	1719
Halma, geb. 1653, ob.	1722
Basnage, geb. 1653, ob.	1723
J. en P. le Clerk, van	1567-1740
G. van Loon, tot	1715
F. van Mieris, geb. 1689, ob.	1755
Blomhert, van .	1555-1712
Scheur, van .	1555-1751
Wagenaar, van het begin tot	1755

NB. Deeze Tafels moeten agter het Deel geplaatst worden.

